

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д.УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

Долинський Борис Тимофійович

УДК: 378.937+378.126+370.12

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ
НАВИЧОК І ВМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНО-
ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Науковий консультант –
Богущ Алла Михайлівна,
доктор педагогічних наук,
професор, дійсний член
НАПН України

Одеса – 2011

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	20
1.1. Аксіологічний підхід до підготовки майбутніх учителів початкових класів.....	23
1.2. Системний підхід до підготовки майбутніх учителів початкових класів.....	40
1.3. Особистісно-діяльнісний підхід до підготовки майбутніх учителів початкових класів.....	50
1.4. Культурологічний підхід до підготовки майбутніх учителів початкових класів.....	67
Висновки з 1 розділу.....	90
РОЗДІЛ 2. ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ПАРАДИГМА В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ.....	94
2.1. Сутність і структура понять «здоров'я», «здоровий спосіб життя».	94
2.2. Здоров'язбережувальні навички та вміння.....	115
2.2.1. Психофізіологічні засади формування навичок і вмінь.....	115
2.2.2. Класифікація навичок і вмінь: сутність і характеристика.....	121
2.3. Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкових класів...	134
Висновки з 2 розділу.....	154
РОЗДІЛ 3. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ НАВИЧОК ТА ВМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	159
3.1. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності в теорії педагогіки	159
3.2. Структура готовності майбутніх учителів початкової школи до	

формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності та критерії її оцінювання.....	183
3.3. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності	206
3.3.1. Забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язберезувальної діяльності з учнями початкової школи у навчально-виховній діяльності.....	209
3.3.2. Взаємозв'язок валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи.....	216
3.3.3. Насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи інтерактивними методами навчання, спрямованих на формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь.....	224
3.3.4. Залучення майбутніх учителів початкової ланки освіти до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності.....	233
3.4. Чинники ефективної підготовки майбутніх учителів початкової школи до здоров'язберезувальної діяльності.....	241
Висновки з 3 розділу.....	255
РОЗДІЛ 4. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ НАВИЧОК І ВМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	260
4.1. Аналіз навчальних планів і програм підготовки майбутніх учителів початкової школи.....	260

4.2.	Діагностування стану готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.....	283
4.3.	Експериментальна модель та змістовий аспект підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності	313
4.4.	Порівняльний аналіз рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок та вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності на констатувальному і прикінцевому етапах дослідження.....	354
	Висновки з 4 розділу.....	390
	ВИСНОВКИ.....	394
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	400
	ДОДАТКИ.....	451

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається різким погіршенням здоров'я підростаючого покоління, що зумовлено соціальним, економічним, екологічним станом українського суспільства на сучасному етапі. З огляду на це, одним із найважливіших завдань вищої школи є підготовка майбутніх учителів, які здатні вирішувати питання збереження здоров'я як учнів, так і свого власного. Сучасний етап розвитку суспільства потребує консолідації свідомості навколо ідеї побудови гуманістично орієнтованої, демократичної держави. Особливого значення набуває модернізація освіти на принципах демократизації та гуманізації, створення умов для всебічного розвитку інтелектуальних і професійних якостей особистості й формування високого рівня її здоров'я.

В Україні одним із пріоритетних завдань у системі освіти визначено виховання в особистості відповідального ставлення як до власного здоров'я, так і здоров'я довколишніх людей. Формування культури здоров'я, навичок здорового способу життя, ціннісного ставлення до власного здоров'я повинно започатковуватися з молодшого шкільного віку. Адже не таємниця, що сьогодні значна кількість дітей має відхилення у здоров'ї і незадовільну фізичну підготовку, що пов'язано з великим навчальним навантаженням молодших школярів, порушенням чергування праці та відпочинку, зменшенням рухової активності учнів.

Значну увагу проблемі збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління приділяється у Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації на 2002-2011 роки», Національній програмі «Діти України», Концепції «Здоров'я через освіту» та ін.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що питання збереження й зміцнення здоров'я були постійною увагою науковців різних часів, від античних

філософів (Аристотель, Сократ, Гіппократ, І. Кант та ін.) до сучасних учених, предметом досліджень яких виступили різноманітні аспекти: формування здорового способу життя, валеологічної культури, культури здоров'я (Г. Апанасенко, В. Бобрицька, А. Богуш, М. Болотова, О. Бондаренко, І. Брехман, Є. Булич, Є. Вайнер, О. Ващенко, Г. Власюк, М. Гончаренко, В. Горащук, С. Горбунова, М. Гриньова, Н. Денисенко, О. Дубогай, В. Зайцев, О. Калюжна, Н. Кічук, С. Кириленко, Т. Книш, С. Коренева, Г. Кривошеєва, О. Куделіна, В. Нестеренко, С. Лапаєнко, І. Мурахов, П. Плахтій, І. Поташнюк, Н. П'ясецька, О. Савченко, С. Свириденко, С. Симоненко, В. Сокоєв, Д. Солопчук, С. Страшко, С. Тищенко, О. Трещева, А. Турчак, О. Філіп'єва, Н. Хамська, Є. Чернишова, Т. Шаповалова, В. Шахненко, Б. Шиян, І. Яковлева та ін.); формування здорового способу життя молодших школярів (О. Біда, С. Кондратюк, О. Савченко, С. Свириденко та ін.); збереження та зміцнення здоров'я учнів у сім'ї (Т. Жаровцева, С. Корнієнко та ін.); виховання гігієнічних навичок, навчання безпеки життєдіяльності школярів (С. Волкова, Н. Міллер), здоров'язберезувальні технології у підготовці спеціалістів (С. Гримблат, Ю. Кобяков, Л. Коваль, М. Коржова, М. Носко, К. Оглоблін, М. Сентизова, Г. Соловйов), здоров'язберезувальний простір (Л. Єлькова, В. Ірхін, В. Одінцова, Г. Серіков, С. Сидорчик, Д. Сомов) тощо.

Закономірно, що це відповідальне завдання покладається державою насамперед на вчителя: головна увага має бути зосереджена на підготовці нового покоління педагогів, підвищенні їхньої загальної культури, професійної кваліфікації та соціального статусу до рівня, що відповідає їхній ролі в суспільстві. З огляду на зазначене, перед вищою школою сьогодні постає важливе завдання щодо підготовки майбутнього вчителя початкових класів до сумлінної ґрунтовної оздоровчої і профілактичної роботи з учнями молодших класів, який здатний не лише навчати й виховувати школярів, а й формувати в них культуру здоров'я, тобто ціннісне ставлення до власного здоров'я.

Натомість аналіз наукових джерел свідчить, що у вітчизняній педагогіці, на жаль, не надається належної уваги теоретичним і методичним засадам формування готовності майбутніх учителів початкових класів до організації життєдіяльності молодших школярів, навчання й виховання їх на основі здоров'язбережувальних методик, формування в дітей здоров'язбережувальних навичок та вмінь, що викликає певні труднощі в подальшій роботі вчителя з учнями особливо в початковій школі, коли закладається фундамент ціннісного ставлення особистості до власного здоров'я. Отже, означене свідчить про наявність низки суперечностей, які вимагають першочергового розв'язання, а саме між:

- потребами реалізації мети суспільства щодо виховання здорового покоління і реальним станом теоретико-методичного обґрунтування підготовки майбутніх учителів початкової школи до здійснення здоров'язбережувальної діяльності;
- актуальністю використання в освітньому процесі спеціальних методик збереження та зміцнення здоров'я і недостатньою розробленістю та впровадженням їх на практиці;
- необхідністю формування у молодших школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь і неготовністю до здійснення такої діяльності майбутніх учителів початкової школи;
- зростаючим усвідомленням студентами необхідності отримання знань щодо зміцнення й збереження свого здоров'я та відсутністю необхідного методичного супроводу процесу формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь в умовах сучасних вищих педагогічних навчальних закладів;

Нерозробленість проблеми, її актуальність зумовили вибір теми дослідження: «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження виконана відповідно до наукової теми кафедри педагогіки

«Дослідження педагогічних засад підготовки вчителя національної школи» (№0100U000958), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського». Автором досліджено проблему підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховному процесі.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (протокол № 1 від 29 серпня 2008 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології при НАПН України (протокол № 9 від 25 листопада 2008 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні й апробації концепції та експериментальної моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Мета дослідження зумовила розв'язання таких **завдань**:

1. Визначити методологічні підходи та розробити науково-обґрунтовану концепцію підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.
2. Розкрити та науково обґрунтувати сутність і компонентну структуру феномена «готовність майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок та вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності».
3. Визначити поняття «здоров'язберезувальні навички», «здоров'язберезувальні вміння», «здоров'язберезувальна діяльність учителя початкових класів»; уточнити поняття «культура здоров'я», «здоровий образ життя», «здоров'язберезувальне середовище».
4. Виявити чинники, що впливають на процес формування готовності

студентів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

5. Визначити компоненти, критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.
6. Виявити й науково обґрунтувати педагогічні умови ефективного формування готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.
7. Розробити, науково обґрунтувати й апробувати експериментальну модель і методику підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Об'єкт дослідження – професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Загальна гіпотеза дослідження: підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності є складовою цілісної моделі підготовки майбутніх фахівців і розглядається як педагогічна система, яка містить мету, завдання, зміст, засоби, методи, форми, компоненти, критерії і показники результативності підготовки майбутніх учителів початкових класів, що дозволить на професійному рівні забезпечувати ефективну здоров'язбережувальну діяльність у навчально-виховному процесі початкової школи.

Загальну гіпотезу конкретизовано частковими припущеннями, що

визначають сутність експериментальної методики, а саме: процес підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок та вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

- забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи у навчально-виховній діяльності;
- взаємозв'язок валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи;
- насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи інтерактивними методами навчання, спрямованих на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь;
- залучення майбутніх учителів початкової ланки освіти до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності.

Провідна ідея дослідження. Формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності здійснюється за умови впровадження у навчально-виховний процес початкової школи здоров'язбережувальної діяльності, що розуміється як складне, багатофункціональне соціальне явище і передбачає впровадження здоров'язбережувальних методик, шляхом застосування відповідних засобів та методів організації навчально-виховного процесу, які не зашкоджують здоров'ю дітей і спрямовані на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь, що сприяють збереженню фізичного, психічного, соціального, морально-духовного здоров'я учасників навчально-виховного процесу під час навчальної, виховної, ігрової, спортивно-ігрової, фізкультурно-оздоровчої, дозвіллевої, екологічної діяльності.

Концепція дослідження. Підготовка студентів факультетів початкового навчання

майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності є спеціальним, цілеспрямованим, керованим і вимірюваним процесом, що зумовлює обґрунтування концептуальних ідей дослідження на різних рівнях: методологічному, теоретичному та практико-орієнтованому.

1. Методологічний рівень відбиває взаємозв'язок і взаємодію наукових підходів щодо вирішення проблеми формування готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності. Зокрема:

- особистісно-діяльнісний підхід зумовлений тим, що лише в діяльності особистість найбільш повно засвоює необхідні знання й оволодіває відповідними вміннями та навичками майбутньої професійної діяльності. Зважаючи на різноманітність і багатоплановість діяльності, яку здійснює учитель початкової школи (навчально-виховна, спортивно-ігрова, фізкультурно-оздоровча, ігрова, дозвіллева, екологічна та ін.), застосування саме особистісно-діялісного підходу сприятиме підготовці студентів до такої організації навчальної і позанавчальної роботи з молодшими школярами, яка не зашкоджуватиме їхньому здоров'ю, водночас забезпечить відповідно до суб'єкт-суб'єктних позицій залучення молодших школярів до різноманітних видів особистісно-значущої діяльності, її усвідомлення, що сприятиме формуванню в них здоров'язбережувальних навичок і вмінь;
- системний підхід орієнтує на необхідність формування цілісної особистості студентів, що передбачає формування і розвиток їхніх професійних та особистісних якостей, які сприятимуть підготовці до здоров'язбережувальної діяльності в умовах початкової школи;
- культурологічний підхід дозволяє розглядати педагогічні явища на широкому загальнокультурному тлі соціуму як сукупність культурних компонентів, однією із складових якої є культура здоров'я, формуванню якої необхідно приділяти особливу увагу під час навчання студентів у вищому педагогічному навчальному закладі. Основним завданням культурологічного підходу є навчання й виховання майбутнього вчителя початкової школи як суб'єкта, здатного до власного культурного

- саморозвитку, а також спроможного ввести дитину у світ культури, надати їй допомогу в культурному самовизначенні, здійснюючи формування культури здоров'я у навчально-виховному процесі;
- аксіологічний підхід, реалізація якого передбачає формування в майбутніх учителів початкових класів сукупності відносно стійких цінностей педагогічної діяльності, оволодіння якими забезпечує трансформацію їх в особистісно значущі, і передбачає виховання у студентів індивідуального ідеалу здоров'я, прагнень до самореалізації, що зумовлює необхідність формування у майбутніх учителів, зокрема початкової школи, навичок і вмінь здоров'язбереження, готуючи їх до здійснення такої діяльності з молодшими учнями в подальшій професійній діяльності.

2. Теоретичні засади дослідження становлять: сучасні концепції підготовки майбутніх учителів у вищій школі (Ю. Бабанський, І. Богданова, А. Богуш, Б. Гершунський, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, М. Дьяченко, Е. Карпова, Н. Кічук, Л. Коваль, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, О. Пехота, В. Радул, О. Савченко, В. Сластьонін та ін.), теоретико-методологічні засади формування культури здоров'я особистості (В. Бароненко, Н. Бірюков, І. Брехман, Е. Вайнер, М. Віленський, І. Глінянова, В. Горашук, Г. Зайцев, І. Ільїна, В. Ірхін, Е. Казін, Г. Калпчев, В. Колбанов, М. Колеснікова, Н. Кураєв, В. Магін, М. Носко, І. Пічугіна, О. Шкитирь, А. Щедріна та ін.); наукові дослідження в галузі педагогіки здоров'я (Н. Абаскалова, Р. Айзман, Т. Акбашев, Ш. Амонашвілі, А. Амосов, П. Анохіна, Р. Баєвський, Л. Барков, І. Брехман, Е. Вайнер, Д. Давиденко, В. Дубровський, Г. Зайцев, Е. Казін, В. Колбанов, Г. Кураєв, Ю. Лісцин, І. Смирнов, Л. Татарнікова, А. Хрипкова та ін.); наукові доробки, присвячені застосуванню здоров'язбережувальних технологій у системі освіти (О. Ахвердова, І. Боев, Л. Губарева, К. Гюлушанян, І. Малашихіна, Н. Медведєва, В. Муравйова, Г. Соловйов); різноманітні аспекти формування культури здоров'я школярів (С. Авчиннікова, Р. Ахундров, О. Бабенкова, О. Біда, В. Вишневський, Е. Воронін, Т. Нікіфорова, О. Новолодська,

Е. Федосимов та ін.).

3. Практико-орієнтований підхід передбачає апробацію ефективності процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності. Специфіка формування готовності до здійснення зазначеної діяльності вбачається в організації й застосуванні цілісної педагогічної системи, що ґрунтується на створенні здоров'язберезувального освітнього середовища в навчальному закладі і забезпечує результативність упровадження здоров'язберезувальних знань, умінь і навичок у процес безпосередньої практичної діяльності.

Відповідно до гіпотези, цілей, завдань і концепції використовувалися такі **методи дослідження**: теоретичні: системний аналіз філософської, психологічної, соціологічної і педагогічної наукової літератури з проблем професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи, педагогічної діяльності, який використовувався на етапах визначення об'єкта, предмета, мети, гіпотези, розробки концепції, завдань дослідження, обґрунтування організаційно-змістових засад підготовки майбутніх фахівців початкової ланки освіти; історико-логічний – під час дослідження теоретичних засад означеної проблеми, історії її розгортання в різні часи; теоретичне моделювання – з метою розробки моделі підготовки студентів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів; емпіричні: діагностичні (бесіди, опитування, анкетування, тестування) на пошуковому та діагностувальному етапах для вивчення стану підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів; обсерваційні – спостереження за навчально-виховним процесом; праксиметричні: вивчення навчальної документації, навчальних планів, програм і результатів діяльності студентів; експериментальні методи, з-поміж яких провідним був педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) з метою формування готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у

молодших школярів; на етапі узагальнення одержаних результатів використовувалися кількісний та якісний аналізи, методи математичної статистики.

База дослідження. Експеримент проводився на факультетах початкового навчання в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського, Рівненському державному гуманітарному університеті. В експерименті взяли участь 352 студенти факультетів початкового навчання. У формувальному експерименті були задіяні викладачі (35 осіб) і студенти спеціальності «Початкове навчання» (174 особи), учні початкових класів (120 осіб).

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що

- вперше розроблено та науково-обґрунтовано концепцію підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, яка охоплює методологічний (категорії, підходи, закономірні явища), теоретичний (чинники, умови, сутність підготовки, зміст), методичний (методика формувального етапу експерименту з підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності) аспекти;
- визначено компоненти (мотиваційний, змістовий, технологічний, рефлексивний, здоров'язбережувальний), критерії та їх показники (спонукально-ціннісний: наявність позитивної мотивації на здійснення педагогічної діяльності; настанова на ціннісне ставлення до здоров'я; наявність мотивації на досягнення успіху в діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь; когнітивно-валеологічний: наявність валеологічних знань; наявність умінь прогнозувати здоров'язбережувальну діяльність; обізнаність й орієнтація на впровадження здоров'язбережувальних

- методик у навчально-виховну діяльність; організаційно-діяльнісний: наявність організаційних і комунікативних умінь; уміння організувати і здійснювати здоров'язбережувальну діяльність; уміння вирішувати педагогічні ситуації, наявність адекватної реакції на вчинки довколишніх людей (конфліктоусталеність); володіння здоров'язбережувальними методиками; оцінно-моніторинговий: уміння оцінювати і контролювати результати своєї діяльності; вміння здійснювати моніторинг власного здоров'я та здоров'я вихованців; уміння вдосконалювати здоров'язбережувальну діяльність (визначати припущені помилки і вносити корективи у власну діяльність); оздоровчо-поведінковий: сформованість потреби в заняттях фізичною культурою і спортом; усвідомлення цінності власного здорового образу життя; наявність відчуття психологічного комфорту); схарактеризовано рівні (високий, достатній, середній, низький) готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності;
- теоретично обґрунтовано й експериментально апробовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності (забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи у навчально-виховній діяльності; взаємозв'язок валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи інтерактивними методами навчання, спрямованих на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь; залучення майбутніх учителів початкової ланки освіти до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності);

- виявлено чинники, що позитивно впливають на підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності (здоров'язбережувальне середовище, позитивний соціально-психологічний клімат, саморегуляція поведінки у професійній діяльності);
- розроблено експериментальну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності на основі особистісно-діяльнісного, системного, аксіологічного, культурологічного підходів, сучасних теорій педагогічної і соціально-педагогічної діяльності, професійно-педагогічної підготовки студентів вищих педагогічних закладів освіти;
- визначено сутність і структуру феномена «готовність майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності», понять «здоров'язбережувальні навички» «здоров'язбережувальні вміння», «здоров'язбережувальна діяльність учителя початкових класів»; класифіковано здоров'язбережувальні навички і вміння молодших школярів;
- уточнено поняття «культура здоров'я», «здоровий образ життя», «здоров'язбережувальне середовище»;
- подальшого розвитку набула теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та моніторинг якості її результатів.

Практична значущість дослідження полягає у розробці та впровадженні у практику підготовки майбутніх фахівців початкової ланки у вищому педагогічному навчальному закладі методики діагностики рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності; експериментальної методики формування готовності майбутніх учителів початкової школи до формування

здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів у навчально-виховній діяльності, репрезентованої у навчальних спецкурсах «Основи культури здоров'я», «Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи», методичних рекомендаціях з педагогічної практики. Запропоновані в дослідженні критерії та показники сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, а також методика діагностування її вияву можуть бути використані науковцями і викладачами вищих навчальних педагогічних закладів для її оцінки, що сприятиме корекції і вдосконаленню професійної підготовки майбутніх учителів інших спеціальностей за умови врахування специфіки їхньої майбутньої педагогічної діяльності. Основні положення, результати і висновки проведеного дослідження можуть використовуватися під час проведення занять у вищих педагогічних закладах освіти, інститутах післядипломної педагогічної освіти, педагогічних коледжах; для розробки нормативних і варіативних педагогічних курсів, а також для наукових досліджень.

Результати дослідження впроваджувались у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт упровадження № 2082 від 05 жовтня 2010 р.), Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського (акт упровадження № 01/1585 від 27 жовтня 2010 р.), Бердянському державному педагогічному університеті (акт упровадження № 2 від 03 вересня 2010 р.), Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького (акт упровадження № 272/03 від 13 вересня 2010 р.), Рівненському державному гуманітарному університеті (акт упровадження № 159 від 19 жовтня 2010 р.), Республіканському вищому навчальному закладі «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта) (акт упровадження № 121 від 04 жовтня 2010 р.), Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (акт упровадження № 01-08/06-01-1283 від 26 жовтня 2010 р.), Львівському обласному інституті післядипломної

педагогічної освіти (акт упровадження № 8 від 20 вересня 2010 р.), Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка (акт упровадження № 1/2960 від 06 жовтня 2010 р.).

Достовірність результатів дослідження забезпечувалась опорою на наукову методологію, вихідні теоретичні положення і понятійно-термінологічний апарат, багаторічним вивченням проблеми, використанням комплексу взаємопов'язаних методів дослідження, адекватних його предмету, об'єкту і завданням, результатами експериментальної перевірки розроблених положень і рекомендацій, поєднанням якісного та кількісного аналізу одержаних емпіричних даних.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження доповідалися на International Forum “Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: The Way to Integration” (Israel-Odessa, 2010), міжнародних («Адаптаційні можливості дітей і молоді» (Одеса, 2000, 2004, 2008), «Еколого-біологічні питання освіти і виховання» (Одеса, 2007), «Проблемы физической культуры населения, проживающего в условиях неблагоприятных факторов окружающей среды» (Гомель, 2005, 2007, 2009), «Проблеми реабілітації» (Одеса, 2008), «Розвиток наукових досліджень 2008» (Полтава, 2008), «Наукові дослідження – теорія і експеримент» (Полтава, 2009); «Педагогічні, психологічні і медико-біологічні проблеми диференціації навантажень у фізичному вихованні та спорті» (Одеса, 2010), «Образовательное пространство и индивидуальность: современная дидактика, задания диагностики, оценка качества образования» (Запорожье, 2010)); всеукраїнських («Управління якістю підготовки фахівців у вищій школі: історія, досвід, перспективи» (Одеса, 2006, 2007), «Якість підготовки фахівців в умовах Болонського процесу» (Одеса, 2007)); міжвузівських («Формування патріотизму, моральності, культури, здорового способу життя у студентської молоді» (Одеса, 2006 р.), «Формирование творческих профессиональных умений в процессе подготовки будущих воспитателей дошкольных учреждений и учителей начальных классов» (Євпаторія, 2010)) науково-

практичних конференціях; IV та V Всеукраїнських науково-практичних читань студентів і молодих науковців, присвячених педагогічній спадщині К. Д. Ушинського (Одеса, 2006, 2007).

Публікації. Результати дослідження представлено у 58 працях, з них: монографії – 2; навчальна програма – 1; наукових статей у виданнях, затверджених ВАК України – 28; тез доповідей і статей в інших виданнях – 27.

Особистий внесок автора у працях у співавторстві полягає у розробці лекційних занять і тем для самостійної роботи студентів, аналізі статистичних матеріалів відносно забруднення біосфери Землі, аналізі концепцій екологічного виховання, визначенні сутності поняття «екологічна культура», обробці результатів опитування студентів, визначенні ролі спортивно-ігрової діяльності в навчально-виховному процесі початкової школи, розробці практичних рекомендацій щодо самостійних занять фізичними вправами молодших школярів, визначенні ролі вчителя у процесі адаптації молодших школярів до умов навчання в початковій школі, особливостей фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку, сутності поняття «навички здорового способу життя молодших школярів».

Матеріали кандидатської дисертації «Особенности физического воспитания детей со сложными сенсорными нарушениями», захищеної у 1993 році, в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (475 найменувань, з них 39 іноземною мовою), додатків. Зміст викладено на 399 сторінках тексту, до яких входять 10 схем, 48 таблиць, 1 рисунок, 7 діаграм, що займають 6 сторінок основного тексту. Додатки викладено на 78 сторінках.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Започатковуючи дослідження щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів у вищому начальному закладі, насамперед необхідно з'ясувати, в який спосіб трактується поняття «методологія» у сучасній науці.

У філософській науці методологія розглядається як вчення про методи пізнання й перетворення дійсності, використання світоглядних принципів у процесі пізнання, духовної творчості і практики [413]; сукупність норм поведінки, що призводять до певних результатів відповідно до цінностей, яких людина хоче досягти [272]; система принципів і способів побудови теоретичної й практичної діяльності та вчення про систему [223, с. 23].

І. Фролов подає такі визначення поняття «методологія»: 1) сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів, що використовуються у будь-якій науці; 2) галузь знання, що вивчає засоби, передумови і принципи організації пізнавальної та практично-перетворювальної діяльності. При цьому, зауважує учений, методологія фокусується на особливому, на тому, як ці характеристики втілюються у конкретних пізнавальних ситуаціях та сферах пізнання, у певних історико-культурних умовах. Автором наголошується на тому, що: по-перше, вона виявляє сенс наукової діяльності та її взаємовідносини з іншими сферами діяльності, тобто розглядає науку з погляду практики, суспільства, культури, людини; по-друге, методологія вирішує завдання удосконалення, раціоналізації наукової діяльності, виходячи за межі філософії, хоча й спираючись на світоглядні і загальнометодологічні орієнтири та основоположення, які нею розробляються [411, с. 279].

Досліджуючи питання удосконалення методологічної культури педагога, П. Кабанов зазначає, що існують два підходи до розуміння методології: як спеціального вчення про методи пізнання і як інструмента

перетворення філософського світогляду в пізнавальну та практичну діяльність [182].

Аналізуючи сучасну наукову літературу, П. Кабанов доходить висновку, що існує декілька підходів визначення методології:

1) сукупність тих загальних правил, принципів і методів, що використовуються в науковому дослідженні в тій чи тій галузі науки незалежно від того, з яким ступенем точності вони сформульовані і чи взагалі сформульовані, або система теоретичних знань, які виконують роль керівних принципів, знаряддя дослідження й конкретних засобів реалізації вимог наукового аналізу;

2) система знань про основи і структуру наукової теорії, способи отримання знань, теорія конструктивного зростання наукового знання, дослідження пізнавального процесу, спеціальне філософське вчення про загальні підстави наукового знання, принципи, форми і методи науково-дослідницької діяльності;

3) розробка метатеорій для удосконалення теорії, оволодіння методикою її побудови і розвитку, вивчення її структури, логічного апарату, аналіз діяльності зі створення знань, виявлення закономірностей цієї діяльності, вивчення засобів і методів, за допомогою яких у науці створюється нове знання, дослідження процесів збагачення, розвитку змісту наукового знання, вироблення норм, способів, прийомів дослідження.

Зазначимо, що зрозуміти, осмислити щось – означає вступити в певні відносини, бути здатним діяти певним чином унаслідок осмислення вчинків, дія підводиться під загальне правило, що й виступає методологією діяльності. Отже, пояснення – це передавання методології діяльності, а розуміння – сприйняття цієї методології. Звідси головною метою навчання повинно бути передавання діяльності, а необхідним елементом готовності до професійної діяльності – наявність у вчителя уміння виразити методологію діяльності, результатом якої є навчальний матеріал, і вміння передати її учню різноманітними засобами.

Методологія – не лише шлях до нового, а й прагнення зберегти старе в новому, забезпечити поєднання, смислової єдності нового з попереднім досвідом. Відтак, зауважує П. Кабанов, головною властивістю методології є забезпечення створення нового шляхом визначення загального напрямку і способів практичної та пізнавальної діяльності [182].

Т. Котик акцентує на тому, що методологія може бути дескриптивною, тобто описовою, й вивчати, як реально досягти результату, або нормативною й указувати, як необхідно діяти. Отже, методологія дає відповідь на запитання, як досягти певного результату в пізнавальній або практичній діяльності та що для цього потрібно зробити, керуючись певною системою цінностей, вироблених людством [220, с. 21].

Методологія педагогіки – це вчення про пізнання педагогічної дійсності, яке складається із системи знань про основи і структуру педагогічної науки, основні підходи та способи отримання наукового знання. Зазначена система знань становить результат методологічних досліджень, предметом вивчення яких є процес і результати наукового відображення педагогічної дійсності [220].

Під методологічними орієнтирами Т. Котик розуміє теорії, підходи, принципи, вимоги, характеристики, критерії, які слугують інструментарієм для безпомилкового пізнання істинності буття. При цьому, зауважує вона, конкретні методологічні принципи, увійшовши до стилю мислення науковця, першочергово сприймаються й відтворюються на інтуїтивному рівні, обумовлюючи неприйняття певної наявної парадигми, і лише пізніше використовуються як «дороговказ» для обґрунтування змін, що відбуваються в існуючій картині світу [220].

Методологічними засадами педагогіки, зазначає М. Фіцула, є наукове підґрунтя пояснення основних педагогічних явищ і розкриття їх закономірностей [415]. Ученим виокремлено компоненти методологічних рівнів, якими виступають: загальні закони філософії, зокрема теорія пізнання; закони логіки; закономірності психології; закони і закономірності

педагогіки; методи дослідження; вчення класиків педагогіки. Зазначені рівні, продовжує учений, утворюють систему, в межах якої наявна певна супідрядність, причому філософський рівень є змістовою основою будь-якого методологічного знання, визначаючи світоглядні підходи до процесу пізнання й перетворення дійсності [415, с. 29-30].

З огляду на вищезазначене, під методологією розуміємо структуру процедур дослідження, їх послідовність, побудову знання, отриманого внаслідок застосування цих процедур, або сукупність тих загальних правил, принципів і методів, що використовуються у науковому дослідженні в тій чи тій галузі науки незалежно від того, з яким ступенем точності вони сформульовані і чи взагалі сформульовані, або систему теоретичних знань, що виконують роль керівних принципів, знаряддя наукового дослідження і конкретних засобів реалізації вимог наукового аналізу.

На підставі аналізу філософської, психологічної та педагогічної наукової літератури було визначено методологічні підходи, на яких ґрунтуватиметься процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний та культурологічний. Розглянемо їх детальніше.

1.1. Аксіологічний підхід до підготовки майбутніх учителів початкових класів

За філософським словником, аксіологія (грец. *axia* – цінність і *logos* – вчення, слово) – це філософське дослідження природи цінностей, де цінності розглядаються як специфічні соціальні явища, визначені прояви суспільних відносин і нормативно оцінного боку суспільної свідомості. Термін «аксіологія» введено в науковий обіг П. Лапі та Е. Гартманом, яким вони назвали виокремлений на початку ХХ століття самостійний розділ філософії, що вивчав ціннісну проблематику. Його напрямом була спроба розв'язати

деякі складні питання філософії, що належать до загальної «проблеми цінностей», згодом набув характеру розгадки «всього» і «вся» і вважається галуззю особливого та своєрідного бачення світу.

Аксіологія, зазначають М. Дьяченко та Л. Кандибович, – це вчення про матеріальні, культурні, духовні, моральні і психологічні цінності особистості, групи, колективу, суспільства. У кожному суспільстві формується ціннісно-нормативна система. Вимір й оцінка тих чи тих цінностей, наголошують автори, змінюється у процесі історичного розвитку [150, с. 10].

Зазначимо, що тривалий час аксіологічний (ціннісний) підхід як аспект філософського розуміння світу не набував поширення в науці. Проте, за свідченням дослідників (Г. Гребеньков, І. Гребенькова), уже в ХІХ столітті все стало на свої місця. Так, Ф. Соссюр, будучи супротивником формальної лінгвістики, свідомо ввів у лінгвістику категорії «значення» і «цінність», оскільки, на його думку, поза судженням цінності проблема мови не отримувала свого повного розв'язання; Ф. Ніцше вказав на зв'язок фундаментальних людських цінностей і культури, на роль цінностей у русі суспільних культур; В. Вундт, О. Мюнстерберг, Ф. Brentano ввели поняття цінності в контекст психологічних досліджень, акцентуючи на тому, що поза оцінкою і цінностями, а також ціннісних форм свідомості ніяких даних про внутрішній світ людини неможливо отримати; Е. Дюркгейм пов'язував між собою ціннісний підхід і соціологічні дослідження [85].

У сучасних умовах учені різних галузей науки виокремлюють аксіологічний підхід як методологічні засади досліджень різних галузей науки, в тому числі і в педагогіці та психології. Зокрема, дослідники (В. Андрєєва, В. Василенко, Б. Додонов, О. Дробницький, А. Здравомислов, І. Ісаєв, Д. Леонтєв, В. Момов, В. Ольшанський, В. Сластьонін, В. Тугарінов, М. Тітма, С. Явоненко, В. Ядов та ін.) вважають, що аксіологічний підхід доцільно спеціально виділити як методологічну основу під час підготовки спеціалістів у межах вивчення педагогічних дисциплін, що надає процесу підготовки майбутніх учителів ціннісної спрямованості [66].

Науковці (Б. Ананьєв, І. Бех, О. Киричук, В. М'ясищев, В. Сухомлинський та ін.) визначають аксіологічний підхід у підготовці майбутніх учителів як інструмент відбору професійно й особистісно важливих цінностей педагогічної діяльності.

Інші вчені (І. Артюхов, Є. Бондаревська, В. Ликова, Н. Щуркова та ін.) акцентують на аксіологічному підході у процесі підготовки майбутніх учителів, зважаючи на те, що він дозволяє розв'язувати проблему формування у них професійних мотивів і цінностей.

В. Шахов наголошує на тому, що реалізація аксіологічного підходу передбачає формування у майбутніх учителів сукупності відносно стійких цінностей педагогічної діяльності, оволодіння якими забезпечує трансформацію їх в особистісно значущі [429, с. 5]. На думку Г. Лялюк, ціннісний (аксіологічний) підхід у формуванні особистості у процесі виховання можна розглядати як інтеріоризацію суспільних цінностей, перетворення їх у системи особистісних цінностей, на які індивід орієнтується у своїй життєдіяльності [253]. Аксіологічний підхід, зазначають В. Ісаєв, В. Сластьонін, Е. Шиянов, органічно притаманний гуманістичній педагогіці, оскільки людина розглядається в ній як найвища цінність суспільства й самотета суспільного розвитку. У такий спосіб аксіологію вчені розглядають як основу нової філософії освіти і відповідно методології сучасної педагогіки [366].

Аксіологічний підхід, зазначає Г. Мелекесов, надає ціннісну орієнтацію розв'язанню різноманітних соціально-педагогічних проблем, дозволяє систематизувати об'єктивні знання про соціальну та педагогічну дійсність. При цьому, продовжує автор, психологічна наука виявляє механізми опанування цінностей свідомістю, а педагогічна наука – засвоєння цінностей учнями в організованій педагогом ціннісно-орієнтаційній діяльності [267].

На підставі аналізу наукових джерел Г. Мелекесов доходить висновку, що аксіологічний підхід є необхідним компонентом: осмислення стійкого соціального розвитку (В. Бойко, Г. Вижлецов, Ю. Плюсін); дослідження

проблеми взаємодії пізнання і ціннісної свідомості людини (М. Каган, Н. Розов); вивчення феноменології ціннісних настанов особистості (В. Алексєєва, М. Бобнєва, Н. Лапін, В. Собкін); основою для формування нового наукового тезаріусу і нової освітньої парадигми (Є. Бондаревська, Н. Воскресенська, А. Кирьякова, В. Краєвський, В. Загвязинський); методологією ретроспективного аналізу філософських і педагогічних систем і базисом для порівняльної педагогіки, філософії освіти нового часу (Т. Ахаян, Є. Белозерцев, В. Веселова, Н. Никандров, З. Равкін) [267]. Отже, науковець акцентує на важливості аксіологічного підходу під час виконання наукових досліджень, що ґрунтується на цінностях.

Зауважимо, що вченими (К. Абульханова-Славська, І. Бех, Б. Братусь, С. Коң, С. Максименко, Т. Титаренко, В. Ядов та ін.) розглядаються різноманітні аспекти понять «цінності», «ціннісні орієнтації», при цьому вони зауважують, що сфера особистісних цінностей визначає життєві орієнтації особистості і є найважливішими регуляторами поведінки. У цінностях, зауважує О. Крошка, фіксується особлива значущість тих чи тих предметів (матеріальних чи ідеальних) для конкретної особистості [228]. Розглянемо сутність цих понять.

Цінності. За Є. Рапацевичем, цінністю є будь-який об'єкт, що має життєво важливе значення для суб'єкта. У широкому розумінні, зауважує автор, цінностями можуть виступати не тільки абстрактні привабливі сенси чи ситуативні цінності, а й стабільно важливі для індивіда конкретні матеріальні блага. У більш вузькому значенні під цінностями розуміють духовні ідеї, що містяться у поняттях, і які мають високий ступінь узагальнення. Формуючись у свідомості, продовжує науковець, ці цінності опановуються у ході засвоєння культури [373, с. 809].

К. Клакхон визначає цінності як «усвідомлене чи неусвідомлене, характерне для індивіда чи для групи індивідів уявлення про бажане, що зумовлює вибір цілей (індивідуальних чи групових) з урахуванням можливих засобів і способів дії» [452, с. 395]. Продовжуючи цю думку, М. Сміт

уточнює, що цінності є настановами особливого роду, які діють як стандарти, засобами яких оцінюється вибір. До того ж, зауважує автор, особистісні цінності належать до галузі бажаного і того, чому надається перевага, вони більше сполучаються з дієсловом «повинен», ніж з дієсловами «бути» або «хочу» [469, с. 102].

Представники натуралістичних концепцій (Дж. Дьюї та ін.) визначають цінності як вираження природних потреб людини. Інші вчені (К. Льюїс, Т. Парсонс, Р. Перрі) розуміють цінність як явище свідомості, вбачаючи в ній прояв психологічного настрою, суб'єктивного ставлення людини до об'єктів та явищ, які вона оцінює, зводячи сутність цінності до суб'єктивного, психологічного акту переживань. На думку Г. Лялюк, цінність – це результат взаємодії суб'єкта й об'єкта, результат процесів оцінювання. Вона виступає як певний зміст свідомості, має певну спонукальну силу, що спрямовує на ті цілі, в яких закладена або відображається ця цінність, а не тільки її відтворення, підтримання, повторення. Відтак, доходить висновку науковець, цінність містить у собі суб'єктивний момент, пов'язаний з інтересами, прагненнями, спонуканнями кожного конкретного суб'єкта, й уточнює, що цінність – це ті відображені суб'єктом галузі його існування, через які відбувається виділення ним себе самого, свої особистості, власного «Я». Вона характеризує, з одного боку, найвагоміші сфери ставлення до дійсності, з іншого – містить у собі певне уявлення про себе (образ «Я») [253].

З гуманістичної позиції розглядають цінності В. Андреев, С. Рубінштейн, О. Савченко, А. Суценок, Н. Щуркова та ін. Зокрема, О.Савченко акцентує на тому, що гуманістичні цінності в освіті зумовлюють зміну авторитарно-дисциплінарної моделі виховання на особистісно-зорієнтовану, сутнісними ознаками якої є виховання з максимальною індивідуалізацією, створення умов для розвитку та самовдосконалення, осмисленого визначення своїх можливостей і життєвих цілей. При цьому, що є важливим для нашого дослідження, вчена акцентує на необхідності організації навчально-виховного процесу школярів на засадах особистісно

орієнтованої педагогіки, що сприятиме збереженню їхнього духовного, фізичного, емоційного здоров'я [253].

На думку філософів (О. Корнієнко та ін.), цінності особистості – це системна ознака, що виявляє функціональний аспект особистісного значення у процесі діяльності, характеризує специфічні аксіологічні відносини з боку особистості, спрямовані на реалізацію як особистих потреб, інтересів, так і інтересів системи, до якої належить певна особистість. Як система цінність особистості є цілісним аспектом, що має певне число функціональних, пов'язаних один з одним елементів та взаємовідносин між ними. При цьому цінності, зауважує науковець, мають двобічний характер – вони і соціальні, і індивідуальні. Соціальність цінностей полягає у тому, що вони обумовлені системою виховання і навчання, певною структурою соціальних відносин, формуються, виходячи з інтересів і завдань суспільства, коригуються і спрямовуються ним, є проекцією його духовного життя; індивідуальність виявляється в залежності цінностей від особливостей особистості, її життєвого досвіду, специфіки потреб, інтересів, ідеалів [218].

За Б. Бітінасом, у виборі засобів виховного впливу на особистість, визначенні виховної роботи, вчителям важливого значення слід надавати знанням різних систем цінностей. Серед них автором виокремлено три системи, які формують ціннісне ставлення особистості до суспільства і самої себе. Першу систему виховання побудовано на трансцендентних цінностях, що передбачає спрямованість духовного виховання до найвищої, абсолютної цінності. До цієї системи належать такі цінності: душа, безсмертя, щастя, віра, надія, любов тощо. У другій системі виховання побудовано на соціометричних цінностях. Вищою цінністю виступає людство в цілому, а виховання націлене на формування позитивного ставлення вихованців до людей. Базовими цінностями в цій системі є свобода, рівність, братерство, мир, творчість, гуманність, згода та ін. У третій системі виховання, побудованій на антропоцентричних цінностях, базовими цінностями вважаються самореалізація, автономність, задоволення, користь, відвертість,

індивідуальність, оскільки цю систему спрямовано на піднесення індивідуальності у структурі людських цінностей (за В. Аненковим) [66].

Ціннісна система людини розуміється О. Єпіком як складно побудований регулятор людської життєдіяльності, який відображає у своїй структурній організації та змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і саму людину в усіх її об'єктивних характеристиках. При цьому, як і М. Рокич, науковець виокремлює термінальні й інструментальні цінності. Термінальні цінності визначаються як те, що є найбільш бажаним та емоційно привабливим для особистості, описує ідеальний стан її буття. Термінальні цінності виконують функцію вибору як цілей, так і допустимих способів їх досягнення. Інструментальні цінності – це спосіб поведінки або дії, не прив'язаних безпосередньо до мети. До інструментальних цінностей учений відносить моральні цінності, цінності компетенції. Функцією інструментальних цінностей є активізація критеріїв та стандартів при виборі способу поведінки або дії [154].

Інтерес для дослідження викликає визначення вченими (В. Ісаєв, В. Сластьонін, Е. Шиянов та ін..) поняття «педагогічні цінності», під якими вони розуміють норми, що регламентують педагогічну діяльність і виступають як пізнавально-дієва система, яка служить опосередкованою і зв'язуючою ланкою між суспільним світоглядом, що склався у галузі освіти, і діяльністю педагога. При цьому акцентується увага на тому, що педагогічні цінності, як і інші, мають синтагматичний характер, тобто формуються історично й фіксуються у педагогічній науці як форма суспільної свідомості у вигляді специфічних образів та уявлень. Оволодіння педагогічними цінностями здійснюється у процесі педагогічної діяльності, в ході якої відбувається їх суб'єктивізація, що є показником особистісно-професійного розвитку педагога [366].

Науковцями виокремлюються особистісні, групові та соціальні педагогічні цінності. На їхню думку, соціально-педагогічні цінності відбивають характер і зміст тих цінностей, які функціонують у різних

соціальних системах, виявляючись у суспільній свідомості. Це сукупність ідей, уявлень, норм, правил, традицій, що регламентують діяльність суспільства у сфері освіти.

Групові педагогічні цінності – це ідеї, концепції, норми, які регулюють і спрямовують педагогічну діяльність у межах певних освітніх інститутів. Сукупність таких цінностей мають цілісний характер, є відносно стабільними і повторюваними.

Особистісно-педагогічні цінності виступають як соціально-психологічні утворення, в яких відображаються цілі, мотиви, ідеали, настанови та інші світоглядні характеристики особистості вчителя, що у своїй сукупності складають систему його ціннісних орієнтацій. При цьому науковці зауважують, що аксіологічне «Я» як система ціннісних орієнтацій містить не лише когнітивні, а й емоційно-вольові компоненти, що відіграють роль її внутрішнього орієнтира. В ньому асимільовано як соціально-педагогічні, так і професійно-групові цінності, що служать підставою індивідуально-особистісної системи педагогічних цінностей. Ця система включає: цінності, пов'язані з утвердженням особистістю своєї ролі в соціальному та професійному середовищах (суспільна значущість праці педагога, престижність педагогічної діяльності, визнання професії найближчим особистісним оточенням та ін.); цінності, що задовольняють потребу в спілкуванні й розширюють його коло (спілкування з дітьми, колегами, референтними людьми, переживання дитячої любові і прив'язаності, обмін духовними цінностями тощо); цінності, які орієнтують на саморозвиток творчої індивідуальності (можливості розвитку професійно-творчих здібностей, залучення до світової культури, заняття улюбленим предметом, постійне самовдосконалення та ін.); цінності, що дозволяють здійснювати самореалізацію (творчий характер праці педагога, романтичність і захопленість педагогічною професією, можливість допомоги соціально неблагополучним дітям тощо); цінності, які дають можливість задовольняти прагматичні потреби (можливість отримання гарантованої

державної служби, оплата праці і тривалість відпустки і т. ін.) [366].

Проте, вченими не розглядаються цінності здоров'я педагога, як найважливіші в його професійній діяльності. Здоров'я учителя та його вихованців, на жаль, залишилося поза увагою, хоча, на нашу думку, саме здоров'я є найвищою цінністю особистості педагога. І хоча формуванню цінностей збереження і зміцнення здоров'я під час підготовки майбутніх учителів, на жаль, не приділяється достатньої уваги, зауважимо, що останнім часом проблема здоров'язбереження, дотримання здорового способу життя стає предметом наукових розвідок учених. Так, на ціннісному підході у формуванні позитивного ставлення до здоров'я акцентують М. Амосов, Т. Андрющенко, І. Бех, І. Брехман, О. Дубогай, Ю. Лісцин, О. Савченко, Л. Сущенко та ін.

Зокрема на важливості формування цінностей здорового способу життя наголошує І. Бех, зазначаючи, що здоров'я є основною життєвою цінністю людини, і зважаючи на те, що здоров'я сьогодні виступає не лише як відсутність хвороби, а як засіб реалізації можливостей людини.

Цілком погоджуючись із твердженням науковця, що підготовка студентів до організації збереження здоров'я школярів має передбачати виховання у них індивідуального ідеалу здоров'я, прагнень до самореалізації на своєму психологічному оптимізмі [29, с. 222], вважаємо, що насамперед у вищій школі необхідно формувати в майбутніх учителів, зокрема початкової школи, навички здоров'язбереження, готуючи до здійснення такої діяльності з молодшими учнями.

О. Соколенко, зазначає, що саме аксіологічний підхід є теоретичною основою формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я, у світлі якого здоров'я розглядається як індивідуальна цінність, що історично склалася та вимагає усвідомленого ставлення до себе як мети і способу життя. Ціннісне ставлення студентів до свого здоров'я визначається нею як складне особистісне новоутворення, що характеризується сформованістю знань і уявлень про здоров'я як цінність,

позитивною активністю щодо ведення здорового способу життя, усвідомленістю ставлення до здоров'я, сформованістю вмій і навичок зміцнення й збереження здоров'я, що сприяє позитивній зміні поведінки на тривалий час [374, с.14-15]. Натомість зауважимо, що вченою, хоча й згадується важливість сформованих навичок і вмій здоров'язбереження, у дослідженні не приділяється їм належної уваги.

Складна структура здорового образу життя, наголошує О. Плаксіна, містить компоненти фізичної, психічної, духовної та інтелектуальної сфер життєдіяльності людини і не дозволяє віднести його до якогось одного із класів цінностей. З одного боку, зазначає науковець, він є термінальною цінністю (метою), водночас виступає й інструментальною цінністю (засобом збереження здоров'я), що свідчить про складну природу поняття здорового образу життя і підтверджує тезу про можливий перехід цінностей-цілей у цінності-засоби. Відтак, доходить висновку вчена, з одного боку, здоровий образ життя як термінальна цінність ініціює становлення потреби в здоровому житті, а з іншого – він як інструментальна цінність слугує засобом досягнення здоров'я [318, с.9].

Ціннісна характеристика здоров'я людини, на думку М. Віленського та О. Масалова, виявляється у різних сферах життєдіяльності: служить джерелом духовної бадьорості й оптимістичних ідеалів, збуджує інтерес до творчості, є необхідною умовою культурного розвитку, підсилює потребу спілкування, пізнання себе, у вихованні думок, почуттів, радості насолоди, притаманних здоровій людині, самоздійсненні. Якість взаємин між людьми формує моральну атмосферу і духовні основи суспільства, що впливають на світогляд людини, визначаючи її поведінку і взаємодію з довкіллям. Завдяки засвоєній інформації формуються ідеали, цінності, переконання й на їх підставі звички, смаки, що пов'язані з характером особистості і визначають стиль її життєдіяльності. Вони відбивають усвідомлювані й неусвідомлювані рівні внутрішнього світу людини.

Науковцями виокремлюються три рівні цінності здоров'я:

–біологічний (фізичний) – здоров'я як система організму, що саморегулюється й адаптується;

–соціальний – здоров'я як міра соціальної активності індивіда;

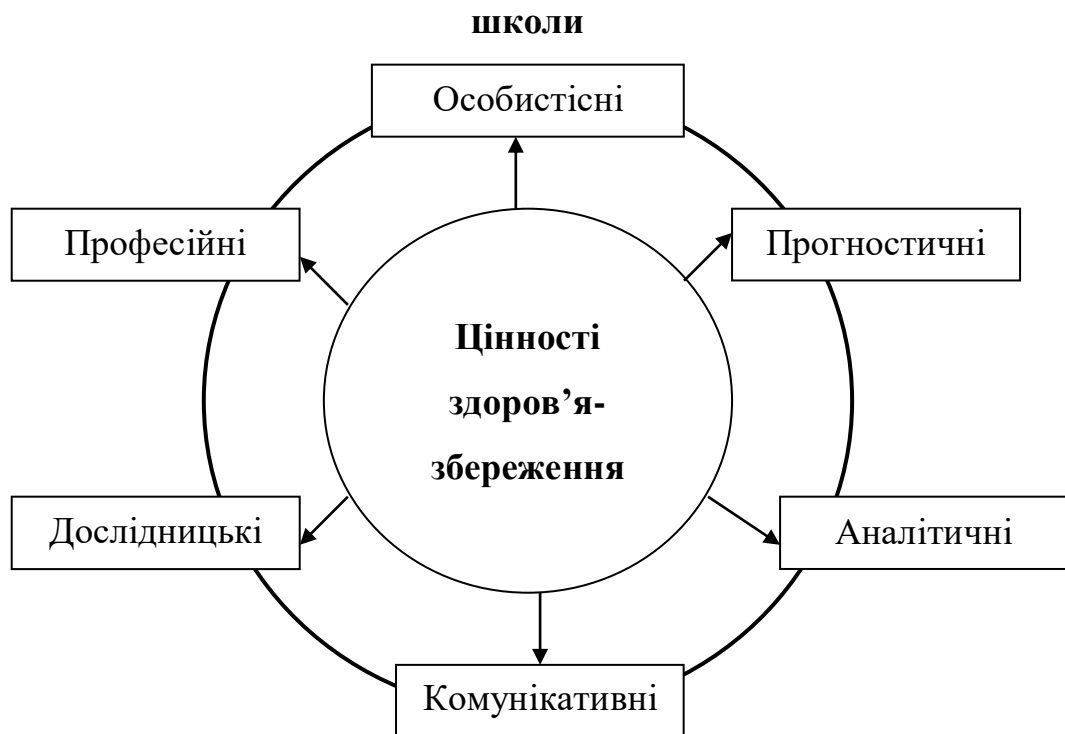
–психічний – здоров'я не як відсутність хвороби, а як стратегія її подолання.

Ступінь психічної рівноваги зазначених рівнів, зазначають учені, гармонійної взаємодії робить людину врівноваженою, самодостатньою і соціально захищеною, з високими адаптивними здібностями [64, с.2].

З огляду на вищезазначене і враховуючи необхідність формування у майбутніх учителів початкової школи цінностей здоров'язбереження, в аспекті дослідження визначимо, які педагогічні цінності необхідно формувати в них під час професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі (див. схему 1.1).

Схема 1.1.

Педагогічні цінності здоров'язбереження майбутніх учителів початкової

На нашу думку, запропоновані педагогічні цінності в галузі здоров'язбереження є взаємопов'язаними і необхідними у професійній діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Особистісні цінності характеризують свідоме й відповідальне ставлення до свого здоров'я і здоров'я людей, які оточують, як до найвищої цінності, дотримання здорового способу життя, сформованість умінь і навичок збереження і зміцнення здоров'я, позбавлення шкідливих звичок.

Професійні цінності виявляються в усвідомленні необхідності збереження і зміцнення здоров'я молодших школярів, здійснення здоров'язбережувальної діяльності, спрямованої на формування в учнів відповідних умінь і навичок.

Прогностичні цінності виявляються в умінні запобігати ситуаціям, що зашкоджують здоров'ю, знаходити правильні рішення.

Аналітичні цінності пов'язані із знаннями особистісних і вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку, діагностикою стану їхнього здоров'я, оцінкою результативності здоров'язбережувальної діяльності.

Дослідницькі цінності характеризуються постійним пошуком найбільш ефективних технологій у процесі навчання й виховання молодших школярів, спрямованих на формування у них здоров'язбережувальних навичок і вмінь, самоосвітою і вдосконаленням свого здоров'я.

Зважаючи на важливість наявності педагогічних здоров'язбережувальних цінностей у майбутніх учителів початкової ланки освіти, перед вищою школою постає завдання формування у студентів відповідних ціннісних орієнтацій.

Ціннісні орієнтації. Ціннісні орієнтації особистості є похідними цінностей. Ціннісні орієнтації досліджувались ученими в різних аспектах: індивідуальна система цінностей особистості та взаємозв'язок її з груповою самосвідомістю (В. Ольшанський та ін.); співвідношення ціннісних орієнтацій і реальної поведінки особистості (М. Бобнева, О. Зотова, В. Ядова та ін.); ціннісні орієнтації як прояв процесу соціалізації (Г. Балл, Є. Подольська); ціннісні орієнтації як процес самореалізації (М. Боришевський, В. Потапов); детермінанти, що визначають формування системи ціннісних орієнтацій (Л. Сулейманова, В. Ядов); зміни ціннісної свідомості суспільства і зміни моральних орієнтирів, мотиваційної сфери

діяльності (В. Бойко, О. Краєва, Г. Силласте) [231].

Ціннісні орієнтації (value orientation) К. Клакхон визначає як узагальнену концепцію природи, місця людини в ній, ставлення людини до людини, бажаного і небажаного в міжособистісних відносинах і відносинах людини з довкіллям, концепцію, що визначає поведінку людей [452, с. 411].

За твердженням О. Крошки, ціннісні орієнтації пов'язані з розвитком самосвідомості, усвідомленням стану власного «Я» в системі суспільних відносин, а також належать до найважливіших компонентів структури особистості, за рівнем сформованості якої можна говорити про загальний рівень її розвитку [228].

О. Леонт'єв наголошує на тому, що ціннісні орієнтації є однією з найважливіших характеристик особистості, оскільки вони виражають свідоме ставлення людини до дійсності і визначають мотивацію її поведінки, суттєво впливаючи на всі аспекти діяльності особистості [247]. Є. Рапацевич вважає, що ціннісні орієнтації – це відображення у свідомості людини цінностей, що визнаються нею як стратегічно життєві цілі і світоглядні орієнтири [373]. Поділяючи й уточнюючи зазначені твердження, Г. Лялюк під ціннісними орієнтаціями розуміє соціально детерміновану і зафіксовану у психіці індивіда спрямованість особистості на цілі і засоби діяльності. Ціннісні орієнтації, зауважує науковець, відбивають ставлення людини до соціальної дійсності й у цій якості визначають широку мотивацію її поведінки. При цьому в основі функціонування ціннісних орієнтацій лежить ціннісний (аксіологічний) підхід, відповідно до якого всі явища довкілля (в тому числі і вчинки людей) відбиваються у свідомості індивіда з погляду їхньої можливості задовольнити його потреби та інтереси [253].

На підставі аналізу філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури з питань професійного становлення особистості вчителя, В. Денисенко доходить висновку, що професійно-педагогічні ціннісні орієнтації становлять систему професійної спрямованості та ставлення до професії вчителя початкових класів, які виступають в якості суспільно-соціальних цінностей, і є критерієм оцінки будь-якого виду

професійної діяльності та основою ставлення особистості до обраної професії. Слідом за Н. Кузьміною, В. Сластьоніним, авторка визначає навчальні ціннісні орієнтації як систему професійної спрямованості та ставлення студентів до навчальних дисциплін, які містять наукову інформацію, необхідну для їхньої професійної педагогічної діяльності, а також навчальної мотивації, котра розглядається як ціннісне ставлення до навчання [89].

У ході дослідження науковець наводить класифікацію професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій, що відображає специфіку професії вчителя: загальнопедагогічні орієнтації, спрямовані на суспільно-соціальні цінності педагогічної професії (можливість приносити користь людям, виховання дітей, спілкування з дітьми тощо); особистісно-розвивальні орієнтації, пов'язані з розвитком особистості дитини, як головної педагогічної цінності (розвиток інтелектуальних можливостей, творчих здібностей дитини тощо); предметно-діяльнісні орієнтації, спрямовані на предметно-викладацьку діяльність педагога (саморозвиток, самоосвіта вчителя); особисті орієнтації, спрямовані на самовираз учителя у професійній діяльності (власні професійні характеристики); професійно-прагматичні орієнтації, пов'язані з престижем педагогічної професії, заробітною платою, тривалою відпусткою тощо [89].

Сформованість ціннісних орієнтацій, на думку Г. Мелекесова, визначає аксіологічний потенціал особистості майбутнього вчителя, який науковцем розглядається як багаторівневе інтегративне динамічне новоутворення, що характеризується наявністю усталеної ієрархії ціннісних орієнтацій, які визначають характер його майбутньої професійної діяльності, прагнення і готовність до трансляції цінностей культури (соціуму, освіти) у життєдіяльність школи, до забезпечення процесу залучення школярів до цінностей. Розвиток аксіологічного потенціалу особистості майбутнього вчителя, на думку вченого, передбачає якісні зміни в ціннісному ставленні до педагогічної діяльності (формування цілісного та ціннісного образу педагогічного світу, побудованого на взаємозв'язку аксіології й інноватики),

до самого себе (становлення образу Я-педагог), до майбутньої педагогічної діяльності (проекування образу педагогічної діяльності) [267]. Натомість науковець, розглядаючи процес розвитку ціннісного потенціалу майбутнього вчителя, на жаль, не акцентує уваги на вирішенні проблеми формування ціннісного ставлення студентів до власного здоров'я і здоров'я вихованців, як найвищої людської цінності, що є невід'ємною складовою педагогічної діяльності. Хоча й наголошує на тому, що наскільки розвинений аксіологічний потенціал майбутнього вчителя, значною мірою залежать його професійне життя та якість його професійної діяльності.

Певний інтерес викликає дослідження О. Плаксіною проблеми формування ціннісного ставлення до здорового образу життя у студентів педагогічних спеціальностей університету, в ході якого вчена доходить висновку, що з-поміж основних характеристик молодого спеціаліста, які дозволяють судити про його сформованість як професіонала, знаходяться культура здоров'я, мотиви і цінності здорового образу життя, рівень здоров'яорієнтованої спрямованості особистості [318, с.4].

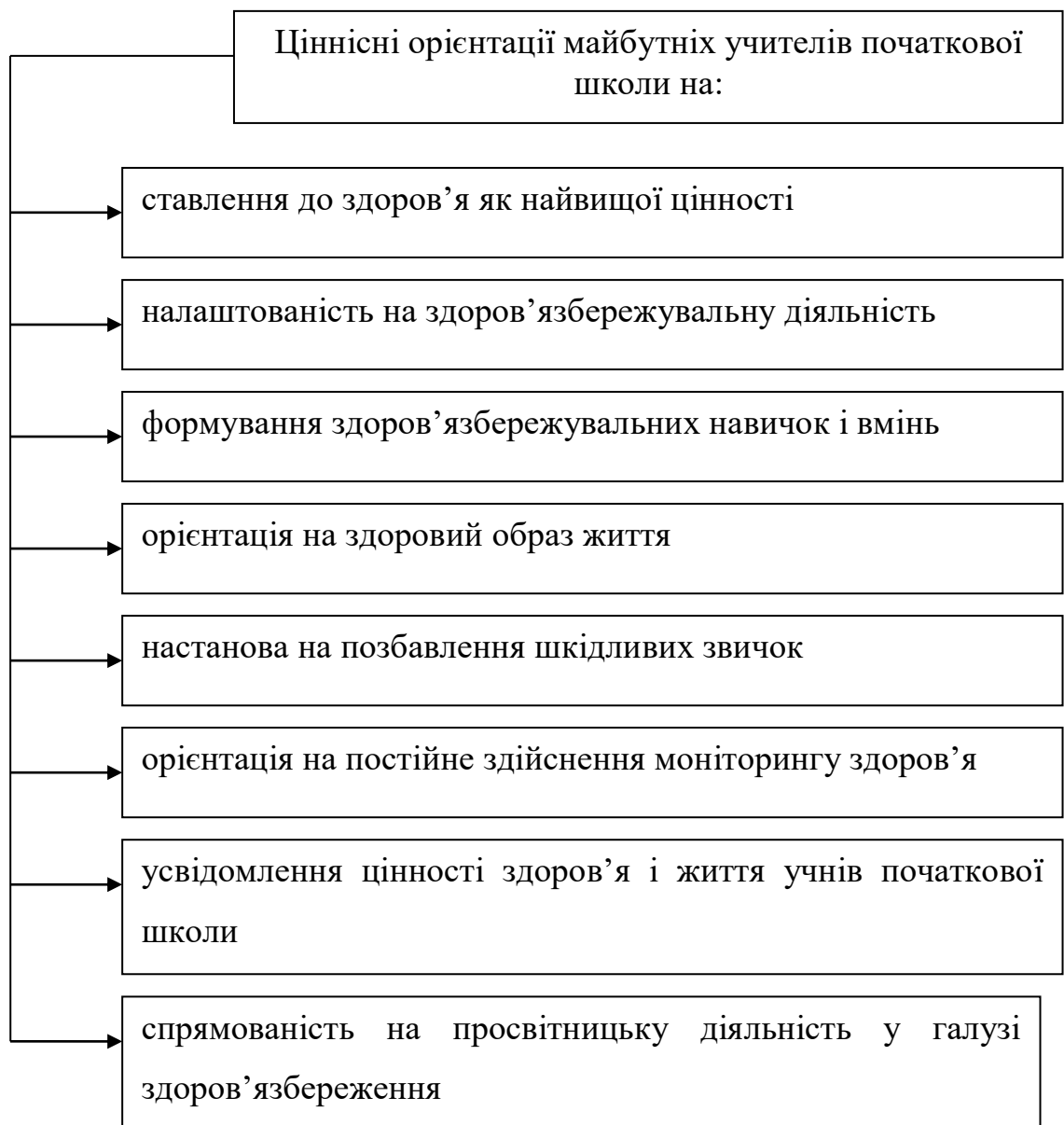
Формування ціннісного ставлення студентів до здорового образу життя вона розглядає як невід'ємну частину професійно-педагогічної підготовки студентів, як цілеспрямований, багатогранний, суперечливий і цілісний процес, обумовлений сукупністю соціальних умов і факторів, що є причиною і рушійною силою його розвитку. Ціннісне ставлення до здорового образу життя визначається науковцем як результат цілеспрямованого і багатоаспектного процесу формування у студентів знань про здоровий образ життя, умінь і навичок його дотримання, виховання почуття відповідальності за власне життя і здоров'я. Додамо, що у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи необхідно формувати ще й почуття відповідальності за дітей, що їм доручені. Проте науковець не зазначає важливості формування у студентів навичок і вмінь здоров'язбереження, як основи дотримання ними здорового образу життя, хоча й спирається на аксіологічний підхід, що полягає в його спрямованості на розуміння сенсів розглядуваних явищ і розвиток здібності студентів до осмислення здорового

образу життя як значущого для них феномена, адже головним у здоровому образі життя є активне творення здоров'я [318].

Зважаючи на аспект дослідження, визначимо ціннісні орієнтації майбутніх учителів початкової школи в галузі здоров'язбереження (див. схему 1.2).

Схема 1.2.

Ціннісні орієнтації майбутніх учителів початкової школи в галузі здоров'язбереження

Як видно зі схеми 1.2, підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших

школярів у навчально-виховній діяльності передбачає спрямованість навчально-виховного процесу вищої школи на формування у них відповідних ціннісних орієнтацій як основи їхнього ставлення до здоров'язбережувальної діяльності в майбутній професії. Так, неможливо опікуватися своїм здоров'ям, не визнаючи його найвищою цінністю. Важливим під час навчання є, на нашу думку, усвідомлення студентами цінності здоров'я і життя учнів початкової школи, що передбачає налаштованість на здоров'язбережувальну діяльність, у ході якої в учнів можливо формувати необхідні для повноцінного життя здоров'язбережувальні навички і вміння. Переконані, що невід'ємною складовою успішного виконання в подальшому своїх професійних обов'язків є орієнтація майбутніх учителів на здоровий образ життя і настанова на позбавлення шкідливих звичок, здатність реально та об'єктивно оцінювати свої фізичні, психоемоційні духовні, соціальні можливості, тобто на здійснення моніторингу здоров'я. Важливим аспектом у роботі вчителя початкової школи є спрямованість на просвітницьку діяльність, адже недостатньо лише під час навчання докладати зусиль щодо збереження і зміцнення здоров'я школярів, необхідним є озброєння відповідними знаннями, вміннями й навичками батьків учнів задля забезпечення цілісності цього процесу.

Відтак, аксіологічний підхід є важливим у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи, і зумовлений необхідністю формування у студентів системи соціально-спрямованого ціннісного ставлення до духовних та матеріальних засобів у формуванні здорового способу життя; розуміння здоров'я й фізичної досконалості людини як практичної, соціальної, особистісної, національної, етичної та загальнолюдської цінності і виявляється в усвідомленні необхідності дотримуватися здорового образу життя, що дозволить найбільш повно здійснити завдання здоров'язбереження свого й учнів у майбутній професійній діяльності.

Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку, що аксіологічний

підхід у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності передбачає насамперед формування у них педагогічних цінностей, ціннісних орієнтацій, ціннісного ставлення до власного здоров'я і здоров'я вихованців як до найважливішої цінності людини. Зауважимо, що ціннісні орієнтації майбутніх учителів на здоров'язбережувальну діяльність продукують, створюють підґрунтя для формування відповідних цінностей в учнів.

1.2. Системний підхід до підготовки майбутніх учителів початкової школи

Навчально-виховний процес вищого педагогічного навчального закладу повинен, на нашу думку, будуватися й з урахуванням системного підходу до підготовки майбутніх учителів початкової школи. Розглянемо, як трактується системний підхід різними науками.

Зауважимо, що системний підхід до вивчення наукових явищ розкрито в роботах філософів (О. Авер'янов, В. Афанасьєв, В. Блауберг, М. Каган, О. Уємов, А. Цофнас, Г. Югай, Е. Юдін та ін.), психологів (І. Бех, С. Клепко, Ю. Колягін, В. Семиченко та ін.) і педагогів (Ю. Бабанський, В. Беспалько, Т. Ільїна, Р. Інне, Н. Кузьміна, Н. Нікандров, В. Садовський, Л. Спирін, М. Фрумкін та ін.).

Системний підхід – це напрям у спеціальній методології науки, завданням якого є розробка методів дослідження й конструювання складних за організацією об'єктів як систем. У педагогіці системний підхід спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину [81, с. 305].

Необхідність системного підходу до дослідження педагогічних об'єктів відстоювала Т. Ільїна. Автора не влаштовував, як впливає з аналізу праць,

«поелементний, функціональний розгляд окремих явищ, вирваних з цілого та штучно від нього ізольованих», оскільки такий підхід не може дати відповіді на багато запитань і насамперед тому, що він не враховує існування певних зв'язків і взаємозалежностей між педагогічними та іншими явищами, що становлять єдине ціле.

Головною відмінною рисою системного підходу, на її думку, є цілісність сприйняття досліджуваного об'єкта, об'єктом системного дослідження, у свою чергу, може стати таке явище, що може бути віднесено до категорії системи, тобто таких явищ і об'єктів педагогічної реальності, які не зводяться до суми елементів, що її складають, а є розчлененою в інтересах глибокого пізнання цілісністю. «Розчленену цілісність» (належність до цілого є необхідною умовою частин, що входять до його складу) Т. Ільїна, слідом за Е. Маркаряном, вважає найважливішою характеристикою системних об'єктів [174].

Провідні дослідники системного підходу у вітчизняній науці (В. Блауберг, В. Кузьмін, В. Садовський, Е. Юдін та ін.) підкреслюють, що фундаментом системного підходу виступає методологія діалектичного й історичного матеріалізму. Для вивчення складно організованих об'єктів у межах системного підходу, завдяки особливій процедурі спрощення конструюються моделі (структурні та функціональні), вироблюються спеціальні уявлення і поняття. Головною умовою цих моделей, що імітують вихідну систему, є можливість адекватного зворотного переходу до вихідного об'єкта, який моделюється, без втрати суттєвої для його розуміння інформації. Під час розгляду системних об'єктів предметом дослідження виявляються не тільки причинні, але й генетичні, структурні, функціональні тощо.

Реалізувати можливості системного підходу до дослідження проблем підготовки вчителя – означає, розглядати педагогічний процес як систему (системний підхід). При цьому важливо зауважити, що в теорії систем вважається допустимим, враховуючи завдання і можливості дослідження,

обмежити підхід якимсь одним напрямом, але за умови визначення тієї цілісності системи, що вивчається. Дотримання останньої умови дозволяє досягти єдиного розуміння результатів дослідження, визначити його практичну значущість.

Проведений аналіз свідчить, що практично всі дослідники сутності системного підходу відзначають, що його можливості виявляють себе, якщо під час його застосування забезпечується проходження відносно самостійних етапів. Так, В. Кузьмін вважає, що основні етапи руху пізнання полягають у «виявленні його визначеності як частини, елемента цієї системи і, нарешті, в аналізі визначеності як сукупності всіх дійсних відносин» [239].

Нам уявляється більш повним алгоритм, запропонований А. Аверьяновим: розкриття об'єкта дійсності (теоретичної та практичної) як системи; визначення складу, структури й організації елементів і частин системи, виявлення провідних взаємодій між ними; виявлення зовнішніх зв'язків системи, виокремлення з них головного; визначення функцій системи та її ролі серед інших систем; аналіз діалектики структури та функцій системи; виявлення на цій підставі закономірностей і тенденцій розвитку системи [4].

Можливості системного підходу, на нашу думку, стають дійсно відчутними, якщо забезпечити єдність предметного, функціонального та історичного аспектів розгляду процесу професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. При цьому, предметний аспект орієнтує на усвідомлення складу компонентів і характеру взаємозв'язку між ними. Функціональний аспект дослідження системи полягає у тому, що вона береться як автономна підсистема певної більш ширшої і більш складної системи (мета системи) з позицій її функцій та їх розвитку. Історичний аспект відповідає вимогам єдності логічного й історичного методів дослідження. Його не можна ототожнювати з генетичним, який поряд з прогностичним, виступає відносно самостійним його напрямом. Вектор генетичного дослідження передбачає усвідомлення, як виникло, які етапи у

своєму розвитку пройшло явище, чим воно стало. У цьому зв'язку, як бачимо, доцільним буде пригадати думку К. Платонова про те, що «якщо вивчаються різноманітні явища, то це вже не історія» [319].

Евристичні можливості системно-цілісного підходу значною мірою зумовлені гносеологічними функціями основних категорій системного педагогічного дослідження: педагогічна система, цілісність, взаємодія та ін.

У педагогічній лексиці теоретиків педагогіки і практиків доволі часто в різних контекстах вживається поняття «система» (система навчання, система виховання, методів тощо). Проте, під час використання цього терміна в його дефініцію здебільшого не вкладається первісний істинний сенс. Системою, – зазначав П. Анохін, – можна назвати тільки такий комплекс вибірково залучених компонентів, взаємодія і взаємовідносини яких спрямовано на отримання сфокусованого корисного результату [12]. В. Садовський вважає, що системою називається упорядкована безліч елементів, що взаємопов'язані між собою й утворюють певну цілісну єдність [352]. За Т. Ільїною, система – це виокремлена на підставі певних ознак упорядкована безліч взаємопов'язаних елементів об'єднаних загальною метою функціонування та єдності управління, що виступає у взаємодії із середовищем як цілісне явище [174].

Отже, зауважимо, що об'єднують подані визначення посилення на упорядковану сукупність взаємопов'язаних компонентів, які об'єднані загальною метою функціонування. Натомість якщо в теорії педагогіки і педагогічної освіти компоненти й виокремлюються, то їх взаємозв'язок не завжди ставиться в ранг найбільш суттєвої ознаки системи. Подекуди взаємозв'язок лише розуміється тоді, як сучасний рівень розвитку педагогічного знання вимагає по-новому, з істинно діалектичних позицій подивитися на педагогічні явища.

Одним із перших до визначення сутності педагогічних систем звернувся В. Беспалько. В його розумінні педагогічна система – це упорядкована сукупність засобів і методів реалізації алгоритмів управління

педагогічним процесом. «Педагогічна система – система управління педагогічним процесом, що складається з діалектичної суми дидактичного і виховного процесів» [28, с. 34]. Ураховуючи підкреслену В. Беспальком націленість педагогічного процесу на якісне перетворення студентів відповідно до вимог соціального замовлення, не можна не побачити, що педагогічна система створюється й функціонує з метою забезпечення оптимального протікання педагогічного процесу.

Н. Кузьміна під педагогічною системою розуміє безліч взаємопов'язаних структурних та функціональних компонентів, підпорядкованих цілям виховання, освіти і навчання підростаючого покоління й дорослих [240]. Зауважимо, що введенням поняття «функціональних компонентів» учена привертає увагу до необхідності дослідження усталених базових зв'язків основних структурних компонентів, що виникають у процесі діяльності керівників, педагогів та учнів.

Аналіз фахової літератури з порушеної проблеми свідчить, що термін «педагогічна система» вживається доволі неоднозначно. У багатьох випадках під нього підводяться окремі складові частини педагогічного процесу, сукупність організаційних форм тощо. Наприклад, гуртки, секції, клуби, трудові об'єднання школярів, дитячо-юнацькі громадські організації та ін. Широкого розповсюдження і також з неоднозначним сенсом поряд з поняттям «педагогічна система» в педагогічній теорії, особливо в останні роки, з появою так званих авторських шкіл, набули поняття «виховна система» і «дидактична система». При цьому традиційні поняття «система виховання» та «система навчання» не тотожні їм, хоча часто можна бачити змішення цих різних за сенсом понять. Якщо «система виховання» і «система навчання», на думку В. Беспалька, її утворюють, то виховна й дидактична системи виступають як засоби ефективного вирішення школою своїх завдань [28].

До обґрунтування набору підсистем у педагогічній системі звертались Ю. Бабанський, В. Беспалько, Р. Інне, С. Каркліна, Н. Кузьміна,

Н. Нікандров, Г. Прозументова, Г. Флонов, А. Ордов, Ю. Сокольников та інші дослідники.

Спробуємо відповісти на принципове запитання з тим, щоб проаналізувати причини наявних розбіжностей у виокремленні структурних компонентів педагогічної системи. Чому не всі дослідники педагогічних систем як структурний компонент визначають мету? Щоб відповісти на поставлене запитання, вповні логічна вимога орієнтації на власні уявлення про склад компонентів педагогічної системи. У вирішенні цієї проблеми виходимо з того, що критеріїв необхідності і достатності компонентів, також як і алгоритму їх виокремлення немає. Тому всі підходи правомірні залежно від того, які дослідницькі завдання вирішуються засобом моделювання педагогічних систем.

Зосередимо свою увагу на взаємодії, що визначає функціонування педагогічної системи. В межах педагогічного процесу у вищому навчальному закладі головною внутрішньою взаємодією є взаємодія викладачів і студентів. Вона може розглядатись у двох планах: перший план – ділові (виробничі) відносини, другий – особистісні.

Зауважимо, що надаючи пріоритет діловим стосункам або, навпаки, особистісним, дослідник у кінцевому результаті доходить висновку про їх діалектичну єдність (О. Леонт'єв, В. Кан-Калік та ін.). Тому постає питання виокремлення так званого всезагального зв'язку, тобто основного відношення, яке утворює «кристалізаційне ядро» системи відносин. У межах системного підходу таке відношення називається системотвірним. Наявність основного відношення зумовлене вже тим, що самій природі речей та явищ притаманна субординована структура.

Вирішальним відношенням педагогічного процесу В. Загвязинський вважає взаємодію між учнями і тим матеріалом, що вивчається [157]. В. Краєвський провідною вважає взаємодію викладання й навчання, оскільки, на його думку, «поза відношення «викладання – навчання» навчання просто не існує». Прийняття провідною інваріантною характеристикою навчально-

виховного процесу відношення «викладання – навчання» і, враховуючи, що йдеться про співвідношення діяльностей у структурі цілісного педагогічного процесу, можна, напевно, подивитися й ширше, не замикаючись на процесі навчання «педагогічна діяльність – діяльність вихованців» [223, с. 24].

Ці висновки мають суттєве теоретичне значення. Введення до обігу вихідного відношення, одним з боків якого є зміст освіти в контексті навчально-пізнавального завдання, робить зрозумілим й обґрунтованим у структурі цілісного педагогічного процесу в будь-якій системі місце самовиховання та самоосвіти. Підкреслюється визначна роль діяльності тих, хто навчається, в засвоєнні змісту освіти. Прийняття у структурі педагогічного процесу провідним вихідне відношення вносить вклад і в розуміння сутності професійно-педагогічної підготовки, зокрема актуалізує задачний підхід до підготовки вчителя початкової школи як відбиття не тільки системного, але й особистісно-діяльнісного.

Стосовно системних підходів важливою є така категорія, як «цілісність». Її значення у дослідженні процесу професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя важко переоцінити. Поняття «цілісність» належить до числа таких, роль яких у науковому пізнанні ніколи не може бути вичерпаною, «цілісність» як будь-яка інша категорія діяльності на рівні методологічного аналізу, тобто вивчення не об'єктів як таких, а самої пізнавальної діяльності, виступає як інструмент пізнання.

Цю функцію поняття «цілісність» всебічно проаналізував І. Блауберг [36], звертаючи увагу на узагальнювальну функцію поняття «цілісність». Згідно з нею, на перше місце в наборі характеристик цілісних об'єктів, відзначає науковець, слід поставити властивість інтегративності, яка виявляється в тому, що цілісність характеризується новими якостями і властивостями, не притаманними окремим частинам (елементам), але які виникають внаслідок взаємодії в певній системі зв'язків.

Звернення І. Блауберга до висновку Гегеля про взаємозв'язок частин і цілого («Частина поза цілого – вже не частина, а інший об'єкт») дозволило

стверджувати, що частина виражає природу цілого, а ціле, у свою чергу, і завдяки цьому, набуває нових властивостей. Це положення дозволяє критично поставитися до наявних підходів щодо виокремлення компонентів педагогічного процесу як системи. Достатньо поставити запитання, наскільки виражає природу педагогічного процесу як руху такі компоненти, як зміст, форми, принципи, навчальні завдання тощо. Напевне все ж органічними частинами (елементами) цілісного педагогічного процесу повинні бути якісь процеси (як підсистеми), оскільки тільки часткові процеси можуть нести в собі елементи найбільш загального процесу. На цій підставі можна стверджувати, що коли йдеться про цілісний педагогічний процес, повинна йти мова не про механічний набір процесів, а про ті процеси, які відбивають реально наявні зв'язки між компонентами педагогічної системи у статиці (зв'язки – процеси), що надають системі цілісності.

Порушена проблема потребує знову звернутися до процедури виокремлення частин системи. Слід відзначити, наголошує В. Блауберг, що у процесі теоретичного відтворення складного об'єкта його розчленування може проводитися різними способами. Тому «на складний об'єкт» не можуть бути «накладені» якісь єдині уявлення про ціле». Це свідчить про правомірність різних підходів до вичленення компонентів-процесів, оскільки дослідник завжди при цьому керується цілями того чи того уявлення про ціле [36].

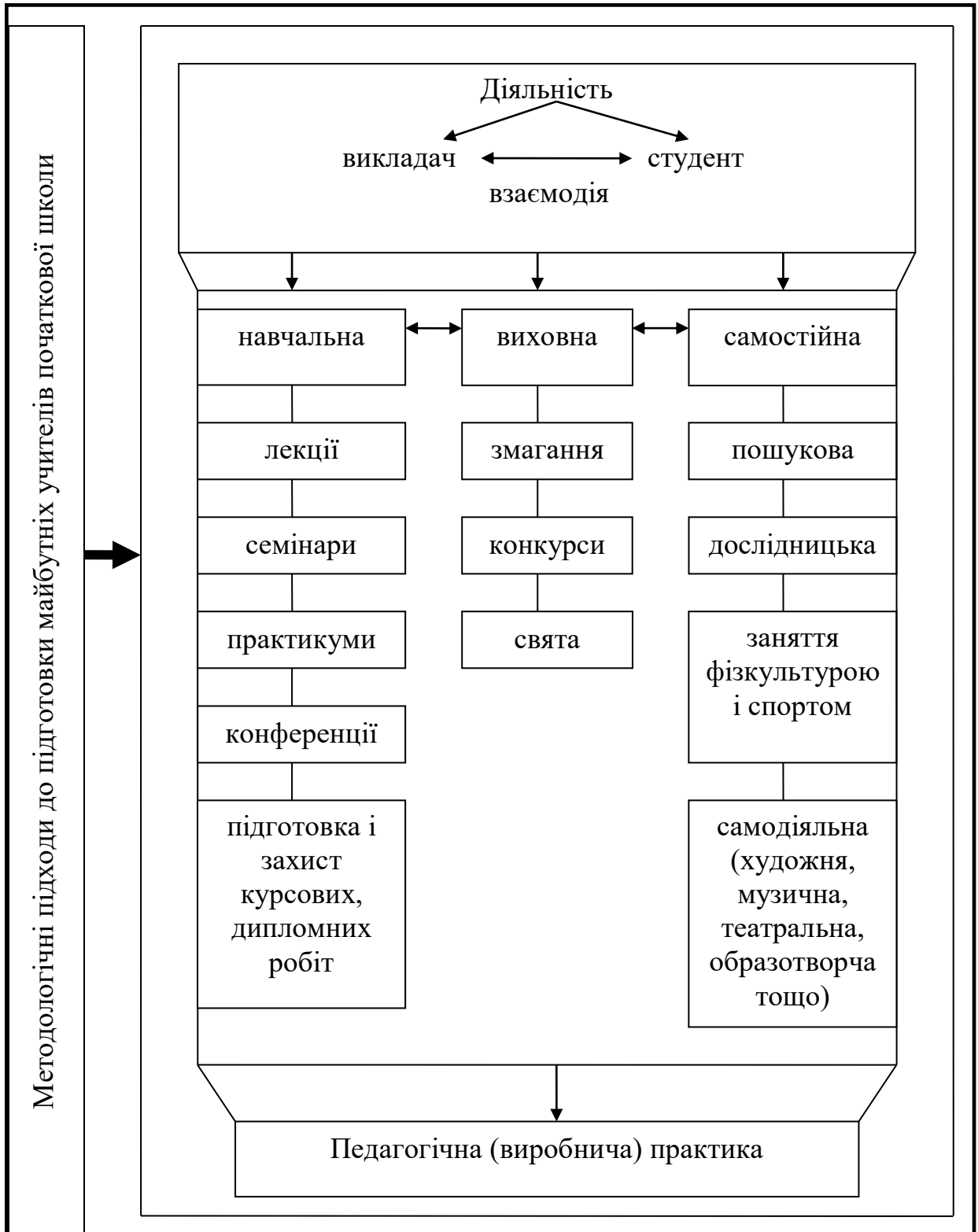
Значущою для педагогічного дослідження є думка про зростання ролі уявлення про цілісність на його прикінцевому етапі. Завдяки цьому уявленню «емпіричний факт», пояснений на базі цих уявлень, вводиться тим самим до системи теоретичного знання. Часто супротивники застосування системного підходу висувають тезу про те, що він начебто все одно виводить на давно відомі прописні істини. Проте саме тут вони помиляються. Вже саме те, що «прописні істини», емпіричні факти за допомогою системного підходу покладено в систему теоретичного знання, знаходять своє теоретичне пояснення, є вагомим для розвитку педагогічної науки. Між тим з позицій

цілісності, завжди повинні розглядатися ті педагогічні об'єкти, які не вдається пояснити, вивести, пізнати у всій їх специфічності, якщо виходити лише з чогось зовнішнього відносного його. Звернення до поняття цілісності допомагає встановленню закономірностей функціонування педагогічного явища, побачити критерії ефективного функціонування педагогічних систем, а також те, що спроби шляхом найрізноманітніших удосконалень, подекуди методом «випробувань і помилок», підвести педагогічний процес до рівня цілісності з самого початку приречені на невдачу, оскільки педагогічні зусилля локалізуються на одному з компонентів системи, а отже, ніколи не призведуть до гармонії.

У педагогічній науці розуміння навчально-виховного процесу як цілісності будується на основі єдності компонентів структури, цілей і взаємодії, навчальної, трудової, фізичної, технічної, художньо-творчої і спортивно-ігрової діяльності, прагнення до самоосвіти в комплексі, що передбачає системний підхід, наступність, гуманістичність, оптимізацію, розвиток і зв'язок із життям. Відтак, головний сенс поняття «цілісність» полягає у тому, що воно потребує звернення до аналізу компонентів, що утворюють систему. До суттєвих вимог забезпечення цілісності педагогічного процесу в його організаційно-процесуальному аспекті належить вимога реалізації педагогічного процесу як єдності його конструювання, здійснення в ході взаємодії педагогів та студентів щодо освіти (ділові відносини), так і на рівні неформальних особистих відносин; самоосвіти й самовиховання; організації педагогічного процесу на принципах пріоритету вихідного відношення «студент – зміст освіти» в межах основного відношення.

Зважаючи на аспект дослідження, спробуємо визначити педагогічну систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності (див. схему 1.3).

**Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до
формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших
школярів у навчально-виховній діяльності**

Отже, як свідчить схема 1.3, система підготовки майбутніх учителів

початкової школи є цілісним педагогічним процесом, що ґрунтується на методологічних підходах (аксіологічний, особистісно-діяльнісний, системний, культурологічний) і передбачає, в аспекті дослідження, взаємодію між студентами і викладачами в різних видах діяльності: навчальній (взаємодія валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи), виховній (позааудиторна виховна робота, що передбачає організацію і проведення фізкультурно-спортивних змагань, творчих конкурсів, спортивних свят), самостійній (організація пошукової і дослідницької діяльності студентів з питань здоров'язбереження, самостійні заняття фізичною культурою і спортом (спортивні секції, гуртки, самостійні заняття), застосування одержаних знань і вмінь під час педагогічної практики, з урахуванням збереження і зміцнення здоров'я молодших школярів.

На нашу думку, забезпечення системного підходу, спрямованого на збереження і зміцнення здоров'я майбутніх учителів початкової школи під час їхнього навчання у вищому педагогічному навчальному закладі, сприятиме їхній підготовці до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у подальшій навчально-виховній діяльності.

Відтак, системний методологічний підхід буде покладено в побудову експериментального дослідження щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

1.3. Особистісно-діяльнісний підхід до підготовки майбутніх учителів початкових класів

Оскільки все життя людини протікає в різних видах діяльності – від спілкування і пізнання до специфічно професійної – розглянемо сутність самого поняття «діяльність».

Поняття «діяльність» було введено у філософію на початку XVIII ст. І. Кантом, більш повне визначення діяльності як філософської категорії було подано в XIX ст. Г. Гегелем і Л. Фейербахом. Філософи трактують діяльність як специфічно людський спосіб ставлення до світу, як процес, у ході якого людина відтворює і творчо перетворює його. Зокрема, Г. Гегель наголошував на тому, що діяльність є характеристикою абсолютного духу, який всюди проникає, вона породжується потребою духу в самозміні та самовдосконаленні. Отже, головну роль Г. Гегель надає духовній діяльності, зауважуючи, що найвищою формою її є рефлексія, тобто самосвідомість. У зв'язку з цим, О. Ковальов акцентує на тому, що духовні потреби є специфічним людським утворенням, які характеризують високий рівень розвитку особистості. Потреба в пізнанні дійсності, природної та соціальної, продовжує автор, забезпечує людині свободу й відкриває шлях до творчості [198].

Зауважимо, що з позиції діалектико-матеріалістичного підходу в діяльності насамперед наголошується на єдності предметного й чуттєвого. З одного боку, людина, виступаючи суб'єктом діяльності, планує, організовує й коригує її, з іншого – діяльність формує людину як її суб'єкта, особистості.

Водночас, як зауважує Л. Анциферова, в науковій літературі до цього часу «загалом не існує чіткого, диференційованого визначення діяльності. Це поняття вживається ученими в найрізноманітніших значеннях» [15, с.75]. Так, науковцями (М. Дьомін, О. Леонтьєв, А. Маргуліс, К. Платонов та ін.) діяльність розглядається з позиції науки про живу природу та суспільства. Інші вчені (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, О. Асмолов, Г. Батищев, М. Каган та ін.) конкретизують це поняття з позиції соціології, зауважуючи, що діяльність повинна розглядатися відносно суспільства і людини, тобто діяльність є соціальною дійсністю, способом існування людини.

З позиції філософії (І. Фролов та ін.), діяльність трактується як специфічно людський спосіб ставлення до світу, як процес, у ході якого людина відтворює і творчо перетворює природу, при цьому вона сама робить

себе дієвим суб'єктом, а явища природи, які вона досліджує, об'єктом своєї діяльності [411, с.91]. Тобто філософи розглядають діяльність як цілісний процес, що охоплює і спілкування; вона має суспільний характер і визначається суспільними умовами, в яких перебуває людина, визначаючи специфічною особливістю людської діяльності свідоме перетворення довкілля.

Зауважимо, що у філософській концепції діяльності розглядається два її боки – «опредмечування» і «розредмечування» як протилежність, єдність і взаємозумовленість різних аспектів людської діяльності. Так, якщо відбувається опредмечування, здібності людини переходять у предмет і втілюються у ньому, завдяки чому предмет стає соціальним, культурним (трудова діяльність). У наступних видах діяльності відбувається її розпредмечування, розкриття суттєвих людських сил, виведення їх з об'єктів самої діяльності (пізнавальна діяльність). Саме такий філософський підхід є стрижневим для аналізу будь-якої людської діяльності (навчальної, ігрової, спортивної, професійної і т. ін.).

Проблема діяльності була також предметом дослідження багатьох психологів (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, О. Бал, М. Басов, Л. Виготський, В. Давидов, І. Зимняя, О. Леонт'єв, В. Суходольський, С. Рубінштейн та ін.).

У наукових джерелах діяльність трактується як: «цілеспрямована активність, що регулює потреби суб'єкта» [183, с.90]; «динамічна система взаємодії суб'єкта зі світом, у процесі яких відбувається виникнення і втілення в об'єкті психічного образу і реалізація опосередкованих ним відносин суб'єкта у предметній діяльності»; «специфічно людська форма ставлення до довкілля, зміст якої становить доцільна його зміна і перетворення» [411; с.101]; «спосіб буття людини, здатність її змінювати дійсність» [260, с.83]; «як динамічна модель взаємодії кореляції суб'єкта з етносом, з об'єктивною реальністю, із соціумом, у процесі якого і виникає репродукція – втілення в об'єкті психологічної моделі – образу, реалізації

зв'язків – відношень самого суб'єкта до предметно-об'єктивної діяльності» [17, с.24]. Зокрема, О. Асмолов зауважує, що діяльність є динамічною ієрархічною системою взаємодії суб'єкта зі світом, у процесі якої відбувається утворення психічного образу, перетворення опосередкованих психічно відносин суб'єкта у предметній діяльності [17, с. 90].

З огляду на вищезазначене, доходимо висновку, що діяльність людини має системний характер і складається з різних видів, що, у свою чергу, передбачає наявність різноманітних її класифікацій. В. Крутецький зауважує, що діяльність є активністю людини, яка спрямована на досягнення поставленої мети, пов'язаної із задоволенням її потреб та інтересів, вимогами суспільства [232].

Досліджуючи проблему діяльності в єдності теорії та практики, О. Брушлинський доходить висновку, що насамперед людина формується й розвивається у ході первісної практичної діяльності, а, отже, об'єктивно її психіка може бути досліджувана через прояви в цій діяльності [53].

І. Зимняя визначає діяльність як форму активної цілеспрямованої взаємодії людини з довкіллям та іншими людьми, що відповідає потребі, яка її викликала, як необхідність [165, с.103-104]. На її думку, мета діяльності та дій, що входять до неї, є її інтегрований і спрямований початок. У загально-методологічному плані мета характеризує передбачення у мисленні результату діяльності та її реалізації за допомогою нових засобів. Надалі вчена конкретизує, що будь-яка діяльність є формою здійснення активності суб'єкта цієї діяльності, що спрямована на перетворення певних об'єктів. Активність суб'єкта ґрунтується на потребах, на підставі яких актуалізуються певні мотиви. З огляду на це, людина формулює певні цілі, «тобто прогнозує те, що має статися з об'єктом під впливом її діяльності». Підсумком діяльності, зазначає автор, є отримання якогось результату [165, с. 295].

Зазначимо, що в психології найпоширенішими є три види діяльності, які відповідають трьом видам онтогенезу – гра, навчання, праця. Б.Ананьєв,

підходить до цього більш узагальнено, не спираючись лише на період онтогенезу, а розглядаючи соціальну діяльність людини в цілому, а тому визначає основними видами діяльності особистості працю, спілкування й пізнання [9].

Ідея аналізу діяльності, як методу наукової психології людини, була закладена в ранніх працях Л. Виготського. На його думку, у процесі зіткнення з предметною діяльністю, діяльність видозмінюється, збагачується і в цій своїй збагаченості вона кристалізується у продукти. Здійснення діяльності стає багатшим, суттєвішим, ніж свідомість, яка її випереджає [72].

С. Рубінштейн вважає, що діяльність визначається своїм об'єктом, проте не прямо, а через її внутрішні закономірності, при цьому зовнішні причини діють через внутрішні умови. Системою внутрішніх умов виступає особистість з її складною багаторівневою структурою. Відтак, успіх діяльності залежить від знань, умінь і мотивації суб'єкта. Автор наголошує на суб'єктивності діяльності, підкреслюючи, що будь-яка дія зумовлюється мотивом і спрямовується на певну мету, вирішує певне завдання і відбиває ставлення людини до довкілля. Саме дія, за словами С. Рубінштейна, «вбирає в себе всю роботу свідомості та безпосереднього переживання» [346]. Учений дійшов висновку що, формуючись у діяльності, психіка, свідомість у діяльності, в поведінці і виявляються. Він сформував методологічний принцип наукового пізнання, а саме: «діяльність і свідомість утворюють органічне ціле, не тотожність, але єдність» [346]. Визначений С. Рубінштейном принцип єдності свідомості і діяльності та структури діяльності дав можливість подолати наявне розмежування діяльності і суб'єкта діяльності, тобто особистості та її окремих психічних функцій (Л. Виготський).

Психічні процеси, явища, відзначав С. Рубінштейн, можуть існувати тільки в різноманітних формах діяльності людини, як їх необхідна інтегральна частина: «...психічне виступає як специфічна складова частина предметної діяльності; у діяльності, що тільки започатковується, психічне

виступає як початок, як перша ланка діяльності» [346, с. 183]. Натомість учений застерігав, що започатковуючи дослідження, не можна забувати, що «вихідним у теорії пізнання є не відношення мислення, свідомості чи ідеї й предмета, а співвідношення людини як суб'єкта практичної і теоретичної діяльності та предметного світу» [347, с.70].

У концепції діяльності Д. Узнадзе на підставі єдності свідомості і діяльності було запропоновано поняття настанови («установки», за його термінологією) як одночасної і специфічної форми готовності до здійснення діяльності й водночас як певної константи, результату безпосередньої діяльності. Отже, вчений розкрив проблему свідомості і діяльності в більш загальному плані: як проблему суб'єкта та його співвідношення з дійсністю, у плані константних і змінних, стереотипних і нестереотипних способів співвідношення суб'єкта з дійсністю [401].

Принцип єдності свідомості і діяльності, як зазначає Л. Анциферова, набув методологічного характеру щодо побудови будь-якої наукової теорії. Такий підхід дозволяє розглядати діяльність як характерний для людини спосіб її життя, її істинного людського буття, різні види діяльності, на які розподіляється все життя людини [15].

Найбільш повно і ґрунтовно з психологічного погляду досліджено проблему діяльності О. Леонтьєвим [247]. Автор розподіляє діяльність на два рівні: психічну і предметну. Зокрема він наголошує на тому, що діяльність на психологічному рівні, «це одиниця життя, опосередкована психічним відображенням, реальна функція якої полягає в тому, що воно орієнтує суб'єкта у предметному світі» [247, с.82]. Автор розглядає діяльність не як психічні реакції, а як систему, що має свою будову, свої внутрішні переходи і перетворення, свій розвиток.

За О. Леонтьєвим, у діяльності здійснюється перехід об'єкта в його суб'єктивну форму, образ; водночас у діяльності здійснюється також перехід діяльності в її об'єктивні результати, в її продукти... Діяльність виступає як процес, у якому здійснюються взаємопереходи між полюсами «суб'єкт-

об'єкт». Діяльність людського індивіда є певною системою, що включена в систему відносин суспільства. Поза цими відносинами людська діяльність взагалі не існує. Зрозуміло, що діяльність кожної окремої людини залежить від її місця в суспільстві, від умов, від того, як вона складається у неповторних індивідуальних обставинах [247, с.82]. Автор наголошує на тому, що основною характеристикою діяльності є її предметність. Залежно від предмета діяльності розрізняють і різні види діяльності, її спрямованість.

На думку В. Семиченко, підсумком діяльності є отримання певного результату, тобто нового стану об'єкта, який цілковито або лише частково відповідає поставленій меті та усвідомленим зразкам. Якщо результат не зовсім відповідає очікуванням суб'єкта, зауважує автор, той здійснює корекцію, тобто додатковий акт активності, який усуває цю розбіжність [356, с. 295]. Н. Бібік надає принципового значення ідеї переорієнтації «з процесу на результат в діяльнісному вимірі, розгляд цього результату з погляду затребуваності в суспільстві, забезпечення спроможності випускника відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого «Я» у професії, в соціальній структурі» [33, с.47].

Філософами (В. Сагатовський та ін.) виокремлюються три плани аналізу діяльності, а саме:

- генетичний, у ньому початковою формою будь-якої людської діяльності виступає соціальна спільна діяльність, а механізмом розвитку психіки є інтеріоризація, на виході якої відбувається перехід зовнішньої за формою в діяльність внутрішню;
- структурно-функціональний, в основі якого лежить принцип аналізу «за одиницями: розкладання реальності на одиниці», що містять у собі основні властивості, притаманні їй як цілому; ієрархічні взаємозв'язки між одиницями діяльності є рухливими і залежно від місця об'єкта у структурі діяльності змінюється зміст психічного відображення, рівень відображення (свідомий чи неусвідомлюваний) і вид регуляції діяльності

(довільний або мимовільний);

- динамічний – вивчають механізми, що забезпечують рух самої діяльності та виникнення її форм: настанова, що зумовлює сталість цілеспрямованої діяльності в мінливій реальності [323, с.103-104].

Таким чином, діяльність є науковою категорією психології і філософії і виступає одним із теоретико-методологічних аспектів педагогіки та інших прикладних наук, пов'язаних із діяльністю людини.

Досить суттєвою особливістю діяльності є її усвідомленість як самого себе (усвідомлення себе, рефлексія), так і змісту процесу діяльності. О. Леонт'єв розмежовує поняття: і те, що актуально усвідомлюється, і те, що тільки виявлялось у свідомості [247].

У цьому зв'язку зауважимо, що для навчальної чи професійної діяльності суб'єкта суттєвим може бути тільки те, що актуально усвідомлюється, тільки той зміст, який виступає предметом цілеспрямованої активності особистості, тобто посідає структурне місце безпосередньої мети внутрішньої чи зовнішньої дії у системі конкретної діяльності [247]. Означене положення має суттєве значення для побудови навчальної діяльності в ході підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у майбутніх учителів початкових класів. Розглянемо, в який спосіб трактується категорія «діяльність» у педагогічній науці.

Діяльність особистості, за О. Медведєвою, визначається тими якостями, якими ця особистість володіє і від яких залежить. Кожний вид діяльності, зазначає вчена, вимагає від особистості безумовної наявності певної системи якостей, необхідних для її успішного виконання [266].

В. Радул зауважує, що діяльність повинна бути організована в такий спосіб, щоб її виконання особистістю розкривало для неї ті чи ті боки суспільних відносин, забезпечувало б розвиток життя особистості в системі суспільних відносин та їх відбиття в її свідомості. Автор зазначає, що в тому разі, якщо діяльність індивіда організовано так, щоб, здійснюючи її, він мав

можливість більш повно включитись у систему суспільних відносин, зробити «певний крок» на шляху свого руху в цій системі, то внаслідок цього можна розраховувати на формування в нього певних суспільно значущих властивостей [341, с. 13].

Уточнюючи поняття діяльності, І. Харламов зауважує, що вона є об'єктивним процесом взаємодії суспільного середовища й людини, яка вступає в різноманітні взаємодії з іншими людьми завдяки свідомій діяльності й формує особистісне ставлення до їх діяльності, власні наміри і прагнення [416].

Для ефективного здійснення діяльності, зазначає Н. Круглова, і з цим не можна не погодитися, людині необхідно усвідомити об'єктивну значущість виконуваної діяльності і конкретних дій, надати їй необхідну інформацію та чіткі критерії успішності, визначити умови виконання і контролю за результатами [230, с. 26]. Серед розмаїття видів специфічно людських діяльностей особливе місце посідає професійна діяльність, що пов'язана з конкретною професією людини.

Будь-яка професійна діяльність складається із взаємодії людини-фахівця як суб'єкта цієї діяльності з предметом (об'єктом) праці за допомогою знаряддя, що є найбільш рухливою, активною структурною частиною цієї діяльності, і піддається змінам. Професійна зумовленість багаторазової (повторюваної) взаємодії суб'єкта і об'єкта праці дає можливість виявити закономірні професійні дії, яким відповідають однакові сукупності психічних процесів, станів, умінь і навичок, якостей особистості.

Ученими (Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, О. Смирнов та ін.) визначено основні компоненти психологічної структури професійної діяльності, як-от: мета діяльності; умови, за яких протікає діяльність; особливості і специфіка предмета (об'єкта) і знарядь взаємодії; шляхи і засоби досягнення мети діяльності. Відтак, професія як один із видів діяльності має таку саму структуру, як і інші види діяльності, а саме: мету, предмет, що задаються зовні, завдання, уявлення про результат праці, систему професійних,

службових обов'язків, систему вправ, виробниче середовище, предметні і соціальні умови праці, відповідні професійні дії та операції.

М. Нечаєв виокремлює різні рівні становлення професійної діяльності, зокрема три основних рівні професіоналізації: «предметний», «теоретичний» і «практичний», де кожному з них відповідає набір професійних характеристик, необхідних для вирішення специфічного рівня професійних завдань. Так, на початкових етапах навчання зовнішня предметна діяльність є не стільки засобом об'єктивізації змісту розумової діяльності індивіда, скільки вихідним пунктом формування системи професійних характеристик. У цьому полягає базова роль «предметного» рівня професіоналізації [291].

Наступний рівень формування професіоналізації – це «теоретичний». На цьому рівні формується внутрішній план дії у формах і методах професійного мислення і діяльності. Формування як процес і результат засвоєння змісту професійної діяльності здійснюється здебільшого у «штучних» умовах цілеспрямованого навчання, що висвітлює найбільш характерні проектні ситуації, завдяки чому складається основний каркас професійних характеристик, виробляється професійно визначений тип мислення і нормативно задані методи діяльності; межа цього рівня потенційна здібність до виконання професійної діяльності [291].

Кінцевий етап професіоналізації – «практичний». За М. Нечаєвим, саме тут формуються потенційні можливості для переходу до якісно іншого етапу оволодіння діяльністю, професійного вдосконалення. У цей період проходить формування ядра другої особистості спеціаліста, що утворюється ієрархією професійно значущих цінностей, які складаються. Ці характеристики в подальшому стають первинними, активізуючи, у свою чергу, розвиток професійних якостей і здібностей. На цьому рівні починають встановлюватися певні типи діяльності, що характеризуються вираженою спеціалізацією [291].

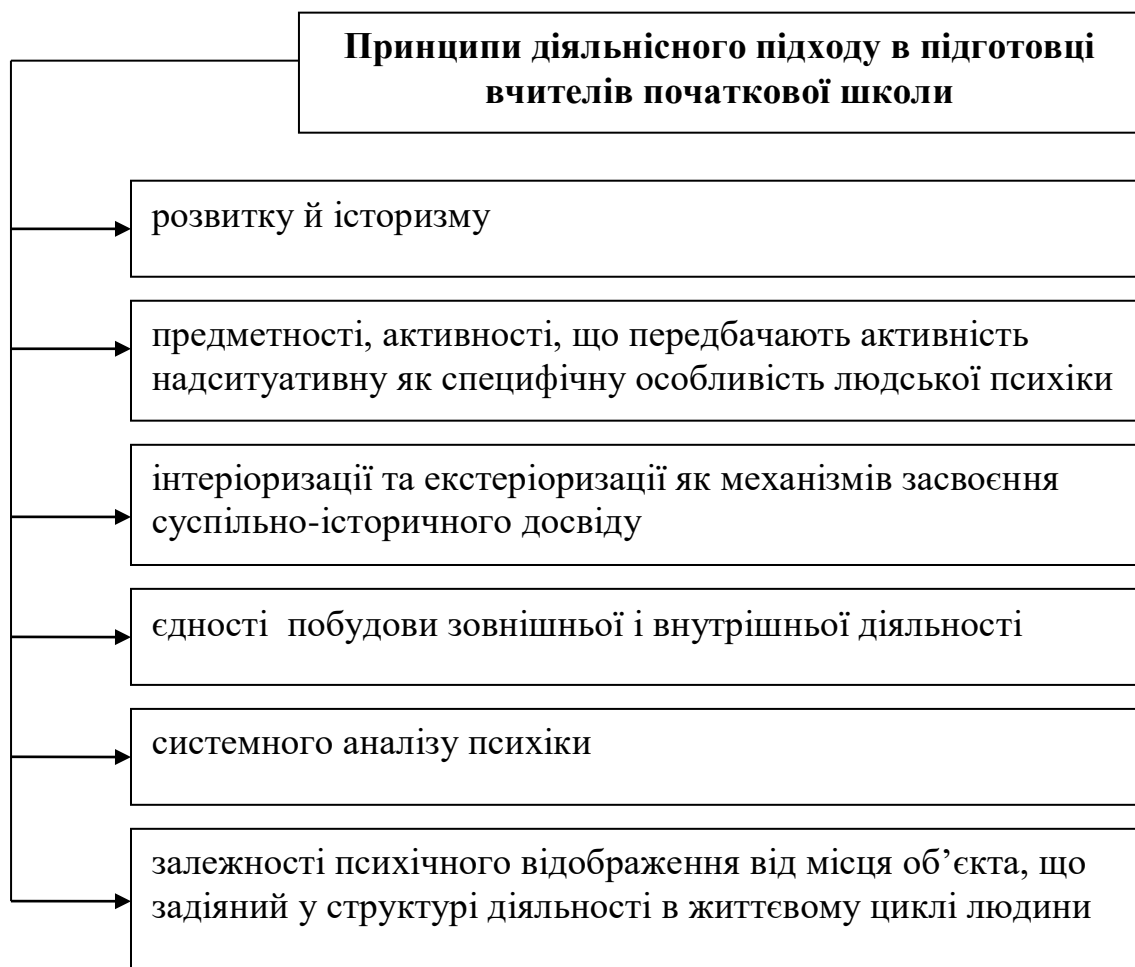
Цілком погоджуючись з виокремленими М. Нечаєвим рівнями становлення професіонала, зауважимо, що доцільним є виділення і

допрофесійного рівня, адже період професіоналізації – це період цілеспрямованого розвитку, освоєння того виду діяльності, в якому планується застосовувати набуті професійні знання, вміння і навички. Зауважимо, що допрофесійний період випадає на студентські роки, роки навчання у спеціально спрямованих навчальних закладах, у яких майбутній професіонал набуває спеціально фахово-професійних знань, умінь і навичок.

У сучасній педагогіці вищої школи домінує діяльнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців. Підсумовуючи, виокремимо основні принципи діяльнісного підходу в підготовці вчителів початкової школи (див. схему 1.4).

Схема 1.4.

Принципи діяльнісного підходу в підготовці вчителів початкової школи

Водночас аналіз педагогічних досліджень засвідчує, що в педагогіці діяльнісний підхід використовувався як основа формування особистості, але,

насправді здебільшого це передбачало тільки необхідність включення суб'єкта (учня, студента) в будь-яку спільну діяльність для одержання якогось результату, сама ж особистість, її самовизначення у процесі діяльності не входила до завдань дослідження. У такий спосіб втрачалася розвивальна сутність діяльності: саме тому останнім часом у педагогічних науках почали використовувати особистісно-діяльнісний підхід.

Особистісно-діяльнісний підхід. Щоб розкрити теоретико-методологічні засади будь-якої професійної діяльності людини, потрібно звернутися до вивчення взаємовідношення суб'єкта і його діяльності, суб'єкта й суспільства (умов), в якому відбувається його діяльність, та в якому суб'єкт стає особистістю.

В. Сафін виокремлює два типи становлення суб'єкта як особистості. Перший тип зумовлюється спеціальною ситуацією розвитку (Л. Виготський), яка формує адаптивну поведінку, а другий – самою особистістю в аспекті її соціального розвитку [353]. За твердженням В. Сафіна, перший тип становлення особистості – це результат панівних відносин людей, які її оточують, до конкретного суб'єкта через призму відношень до предметного світу, до сукупності продуктів його праці, що формує в нього прагматичні відношення. Щодо другого типу, то це є результат панівних відносин до суб'єкта як самостійної, ініціативної особистості; відносин, що передбачають розвиток творчої особистості [353].

Ми поділяємо думку В. Сафіна і вважаємо, що тільки другий тип забезпечує повноцінне становлення особистості шляхом самовизначення себе в системі суспільних відносин, у процесі професійної діяльності, коли особистість здатна не тільки до створення нового предметного світу, але й до перетворення людських відносин і самої себе.

Отже, суб'єкту притаманні свідомість і самосвідомість, він характеризується здібністю до саморегуляції, самовизначення, самореалізації наявних знань і вмінь відповідно поставленої мети і завдань обраної професії чи його життєвого шляху. Самореалізація та

самовизначення суб'єкта можливі тільки у процесі діяльності, в ході якої виявляються психічні якості (потреби, переживання, задуми, подолання перешкод і т. ін.), що дозволяють досягти поставленої мети. Відтак, саме діяльність виступає важливою формою вияву активності суб'єкта, провідним способом його існування, життєдіяльності.

Саме поняття «особистісно-діяльнісний підхід» вимагає більш ширшого розкриття його складових. Насамперед з'ясуємо сутність поняття «особистість».

Зазначимо, що у психології особистість розглядається так: людина як суб'єкт соціальних відношень і свідомої діяльності; системна якість індивіда, що визначається входженням у різні соціальні зв'язки, які формуються у спільній діяльності і спілкуванні [225, с. 187]; людина як соціальна істота, суб'єкт пізнання та праці [333, с. 229]; «особа – в широкому розумінні – конкретна, цілісна людська індивідуальність в єдності її природних і соціальних якостей; у вузькому, філософському розумінні – індивід як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства» [81, с. 243].

І. Бех подає своє бачення особистості, яке дещо відрізняється від попередніх. Під особистістю автор розуміє людину як автора вільної дії, тобто такої, яка не залежить від безпосередньо дієвої потреби і безпосередньо сприйнятої ситуації, дії, спрямованої на майбутнє... одиницею аналізу особистості має виступити вільний вчинок» [30, с.31]. Отже, І. Бех відокремлює в особистості тільки активну, вільну діяльність людини, що, на нашу думку, є дещо суперечливим.

Як бачимо, особистість характеризує система зумовлених життям у суспільстві відношень, суб'єктом яких вона виступає. При цьому, особистість розглядається як цілісна істота, що активно взаємодіє з довкіллям, а його пізнання здійснюється в єдності з переживанням, тобто чуттєвої сутності її носія – індивіда й умов соціального середовища (Б. Ананьєв, О. Леонт'єв). За О. Леонт'євим, виникнення особистості як системної якості зумовлено тим,

що індивід у спільній діяльності з іншими індивідами змінює світ, завдяки чому перетворює себе і стає особистістю [247].

Учені визначають основні характеристики особистості, а саме: активність, тобто прагнення суб'єкта виходити за межі власних можливостей, розширювати сферу своєї діяльності, діяти за межами вимог ситуації і прийнятих ролей; спрямованість, тобто усталена домінуюча система мотивів, інтересів, переконань, ідеалів, і т. ін., в яких виявляють себе потреби людини; динамічні смислові системи (за Л. Виготським), що зумовлюють її свідомість і поведінку, визначають ступінь усвідомленості свого ставлення до дійсності; відношення (В. Мясіщев), настанови (Д. Узнадзе), диспозиції (В. Ядов).

Крім того, особистості притаманна самосвідомість, що виступає як її «Я» (образ «Я», «Я» - концепція), система уявлень про себе, що формується у процесі діяльності і спілкування, яка потім виявляється в її самооцінках, рівнях, домаганнях, самоповазі і т. ін. Образ «Я» допомагає людині зрозуміти себе теперішню, якою вона є сьогодні, і в майбутньому, якою вона могла б стати в майбутньому, якщо виникло б таке бажання. Співвідношення образу «Я» з реальними умовами життєдіяльності людини дозволяє особистості змінювати свою поведінку та здійснювати, реалізовувати мету щодо самонавчання і самовиховання. Зазначені характеристики особистості та їх урахування мають суттєве значення у процесі її навчання й виховання та особистісної взаємодії в будь-якій подальшій діяльності, дозволяють організувати цілеспрямовану підготовку особистості до майбутньої професійної діяльності, що й передбачається особистісно-діяльнісним підходом.

І. Зимняя відзначає, що особистісно-діяльнісний підхід змінює не тільки характер процесу та об'єкта навчання, а й передбачає зміну основної схеми взаємодії викладача і студента. А саме: замість досить поширеної схеми їхньої взаємодії $S \rightarrow O$, де S – викладач – суб'єкт педагогічного впливу й управління, а O – студент – об'єкт такого впливу, повинна мати

місце «схема суб'єкт – суб'єктної, рівно партнерської навчальної співпраці викладача і студента у спільному вирішенні навчальних завдань, які організує викладач» [165, с. 112-113].

Отже, процес навчання за умови особистісно-діяльнісного підходу повинен відбуватися за схемою $S_1 \leftrightarrow S_2$, де S_1 – це викладач як змістовно-інформативна для студента особистість, цікавий співрозмовник, людина, яка викликає інтерес до предмета навчання і до себе як рівноправного партнера. S_2 – це студент, спілкування з яким викладач сприймає як співробітництво у вирішенні навчальних завдань, при цьому за викладачем залишається «організаційна, координаційна, позитивно стимулювальна і підкріплювальна реакція» [165, с. 114]. Тобто інформаційно-контролювальні функції викладача за зазначеним підходом повинні поступатися місцем власне координаційним.

За викладачем залишається завдання, як зазначає Г. Китайгородська, організувати співробітництво самих студентів у вирішенні навчальних завдань, «активізувати резервні можливості особистості... принципом індивідуального навчання через групове» [191, с. 33].

І. Зимняя описує шляхи, які сприяють забезпеченню суб'єкт-суб'єктної взаємодії з позиції того, хто навчається, тобто студента. По-перше, особистісно-діяльнісний підхід до навчання забезпечує «безпеку особистісного прояву» в усіх ситуаціях навчання, створення умов його особистісного зростання і самоактуалізації. По-друге, зазначений підхід формує активність самого студента, його готовність до певного виду діяльності, до розв'язання проблемних задач на умовах рівнопартнерських, довірливих суб'єкт-суб'єктних відносин з викладачем. По-третє, особистісно-діяльнісний підхід до навчання з позиції студента передбачає єдність його зовнішніх і внутрішніх мотивів, де зовнішнім виступає мотив досягнення, а внутрішнім – пізнавальний мотив. По-четверте, особистісно-діяльнісний підхід означає прийняття навчальної задачі і задоволення від її вирішення у співробітництві з іншими тими, хто навчається. Саме це, на

думку І. Зимньої, є основою розвитку не тільки почуття компетентності й аффіліації як компонентів власної гідності, але й значною мірою почуття впевненості в собі як передумови самоактуалізації, тобто розвиток не тільки професійної компетентності студента, а й його особистості в цілому [165, с. 115]. Це означає, що на основі переходу зовнішнього у внутрішнє у студента цілеспрямовано та ефективно формується саморегуляція, самонавчання, самооцінювання, самоконтроль і т. ін. Крім того, зазначимо, що особистісно-діяльнісний підхід у підготовці майбутніх учителів передбачає триєдину взаємодію: викладача ВНЗ, студентів та учнів молодших класів, реалізація якої відбувається у процесі педагогічної практики.

Відтак, особистісно-діяльнісний підхід висуває необхідність у сучасних вищих навчальних закладах змінити позицію викладача-інформатора як джерела знань, контролера на позицію фасилітатора; створення таких навчальних ситуацій, які б сприяли розкріпаченню студентів; створення умов для розвитку гармонійної морально досконалої, соціально активної особистості шляхом активізації її внутрішніх резервів, професійно компетентної особистості, здатної до подальшого саморозвитку і самовизначення.

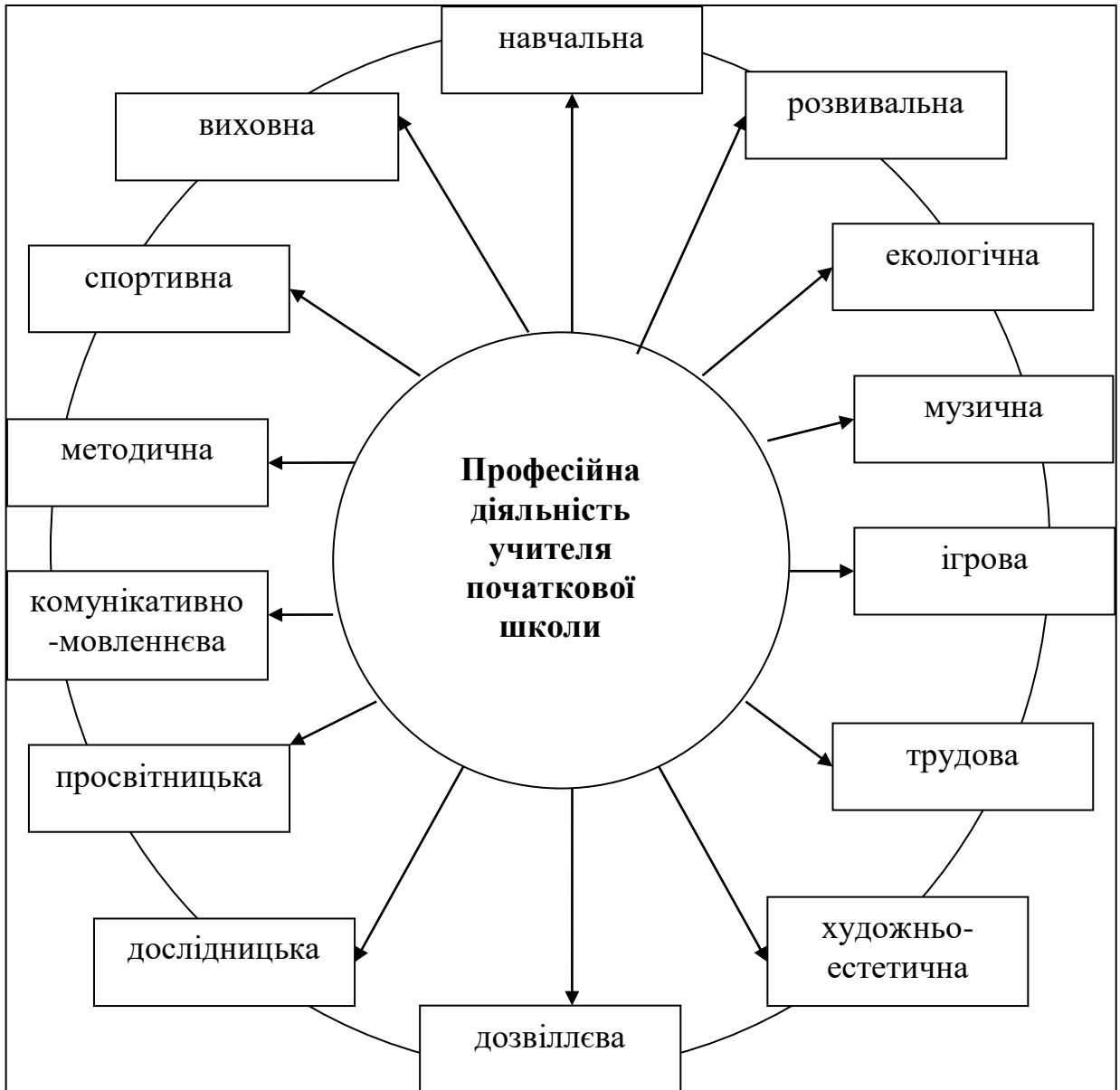
Отже, особистісна складова особистісно-діяльнісного підходу означає, що навчання у вищому педагогічному навчальному закладі повинно будуватися з урахуванням минулого досвіду студентів, їхніх особистісних якостей в суб'єкт-суб'єктній взаємодії. Увесь процес навчання повинен відбуватися «через особистість» студента, враховувати його мотиви, ціннісні орієнтації, життєві і професійні інтереси, перспективи і т. ін.

Діяльнісна складова в особистісно-діяльнісному підході передбачає врахування провідної діяльності студентів, а саме: навчально-педагогічної, тобто в майбутньому – професійної педагогічної діяльності. Вона містить у собі всі чинники людської діяльності (потреби, мету, завдання, умови й засоби їх досягнення, дії та операції), що вирізняються специфікою свого предметного змісту з-поміж інших видів діяльності. Зауважимо, що

професійна діяльність учителя початкової школи є багатоаспектною і включає різні види діяльності (див. схему 1.5.).

Схема 1.5.

Види професійної діяльності вчителя початкової школи

Як видно зі схеми 1.5, професійна діяльність учителя початкової школи вміщує різні види діяльності (навчальна, виховна, розвивальна, ігрова, трудова, художньо-естетична, дозвілєва, музична, екологічна, спортивна, методична, комунікативно-мовленнєва, просвітницька, дослідницька), а, отже, особистісно-діяльнісний підхід набуває особливого значення у процесі їхньої підготовки. В аспекті дослідження особистісно-діяльнісний підхід

передбачає організацію навчально-виховного процесу студентів, з урахуванням створення умов, які сприятимуть збереженню і зміцненню їхнього здоров'я, переорієнтацію загального процесу на поставлення і вирішення студентами завдань здоров'язбереження за умови оволодіння ними основами здоров'язбережувальної діяльності.

На жаль, здоров'язбережувальна діяльність учителя початкових класів як така не була предметом досліджень науковців. Хоча цей напрям досліджень вже започатковується у педагогіці. На думку М. Сентизової, здоров'язбережувальна діяльність майбутнього вчителя є цілісним і багатогранним процесом, що спрямований на перетворення інтелектуальної й емоційної сфер особистості студента, підвищення ціннісного ставлення як до власного здоров'я, так і до здоров'я школярів на підставі усвідомлення студентом власної відповідальності [357].

Отже, застосування саме особистісно-діяльнісного підходу в дослідженні, на нашу думку, сприятиме озброєнню студентів не лише знаннями щодо здоров'язбережувальної діяльності, а й уміннями втілювати таку діяльність на практиці, що спрямована на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

1.4. Культурологічний підхід до підготовки майбутніх учителів початкових класів

У зв'язку із входженням України у світовий освітній простір, розвитком процесів гуманізації та гуманітаризації освіти, перед вищою школою постає завдання пошуку нових підходів професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. До числа умов оновлення педагогічної освіти належать неперервність загальнокультурної та професійно-освітньої підготовки, якісне оновлення змісту на підставі принципів

культуродоцільності, гуманізації і професіоналізації.

У сучасній культурології питання про сутність культури та її місце в суспільстві не має однозначного рішення. У філософській, історичній, культурологічній літературі можна зустріти декілька десятків різноманітних визначень культури. Тлумачення самого поняття «культура» (розвиток, освіта, виховання, оброблення, вшанування, догляд) подається, принаймні, в декількох аспектах:

- це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань, що відбивають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються у результатах продуктивної діяльності [81, с.163];
- певний історичний рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей людини, що виявляється у типах та формах організації життя і діяльності людини в їх взаємовідносинах [204, с.68];
- царина духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їх функціонування (навчальні заклади, клуби, музеї, театри, творчі спілки тощо);
- рівень оволодіння якоюсь галуззю чи діяльністю [81, с.163]; це джерело знань в освіті, її змістова складова (знання про природу, суспільство, способи діяльності);
- емоційно-вольове і ціннісне ставлення людини до довкілля та інших людей [204, с.68];
- ступінь досконалості, досягнутий в опануванні тієї чи іншої галузі знання або діяльності, це культура мови [225];
- продукт життєдіяльності людей, що вступають у спілкування, продукт їхнього гуманітарного мислення, співробітництва, взаємообміну цінностями, це «робота самозміни» [24, с. 89].

Аналіз поданих визначень засвідчує неоднозначність тлумачення «культури». З одного боку, вона розуміється як дещо нормативне, задане як взірець, на який повинні рівнятися представники суспільства чи професійної

групи; з іншого – культура ототожнюється з освіченістю, інтелігентністю людини; з третього – пов'язується з характеристикою її місця в образі життя людини. Осмислення життєвого розуміння культури дозволяє виокремити два важливих для подальшого аналізу досліджуваної проблеми стани: культура розглядається як механізм, що регламентує й регулює поведінку та діяльність людини, а сама людина – як носій цієї культури.

Культурологічний підхід, у розумінні В. Гури, це таке бачення людини крізь призму поняття культури, що дозволяє розглядати людину в навчальній діяльності як вільну, активну індивідуальність, що здатна до самодетермінації внаслідок спілкування з іншими особистостями, культурами, як у межах сьогоденного життєвого світу особистості, так і в інших епохах. У логіці культурологічного підходу, зауважує автор, різноманітні аспекти сутності людини як суб'єкта культури – свідомість, духовність, моральність, творчість і т. ін. – не проектується в якійсь одній моделі чи теорії, а розуміються як грані цілісної культурної людини [88].

Стосовно модернізації шкільної освіти в умовах сьогодення окремі вчені (В. Біблер, Є. Бондаревська, Н. Крилова, С. Кульневич та ін.) розглядають культурологічний підхід як сукупність методологічних прийомів, що забезпечує аналіз сфери освіти через призму системотвірних культурологічних понять. Він передбачає повернення освіти в контекст культури, орієнтацію на загальнолюдські цінності, світову та національну культуру. Зазначений підхід спрямований не стільки на трансляцію знань, зауважує В. Сагайдачна, скільки на виявлення, розвиток інтересів і здібностей кожного учня, на стимулювання його самостійної навчальної діяльності, створення на їх підставі умов, за яких досягається засвоєння загальнолюдської та національної культури. В основі його реалізації полягає ціннісно-сміслова наповненість змісту освіти, діалогічність, суб'єкт-суб'єктні взаємодії учасників педагогічного процесу [351].

Культурологічний підхід, на думку І. Колмогорової, повинен здійснюватись у контексті загально філософського розуміння культури, що

розглядається на рівні буденної і теоретичної свідомості. Натомість, зазначає авторка, в буденній свідомості культура представлена неоднозначно: з одного боку, вона розуміється як дещо нормативне, подане за взірцем, на який повинні рівнятися представники конкретного суспільства чи професійної групи; з іншого – ототожнюється з освіченістю, інтелігентністю людини; з третього – пов'язується з характеристикою місця й образу життя людини [210]. Відтак, продовжує вчена, це дозволяє розглядати культуру і механізм її функціонування на трьох рівнях: на першому рівні культура виступає як діалектична єдність матеріальної і духовної культури; на другому – як прояв професійної культури окремих групи людей; на третьому – як педагогічна культура, носіями якої є люди, що займаються конкретною педагогічною діяльністю на професійному рівні.

З огляду на вищезазначене, культурологічний підхід у контексті формування педагогічної культури вчителя передбачає оволодіння ним загальною і професійною культурою, активне засвоєння педагогічної теорії, цінностей, технологій і повинен бути визначений як сукупність теоретико-методологічних положень та організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов для засвоєння і трансляції педагогічних цінностей і технологій, що забезпечуватимуть творчу самореалізацію особистості вчителя у професійній діяльності [210].

Культурологічний підхід у дослідженні виступає методологічним орієнтиром, що дозволяє розглядати педагогічні явища на широкому загальнокультурному тлі соціуму, як сукупність культурних компонентів. Професійна підготовка вчителя початкової школи забезпечує інтеграцію особистості вчителя із загальною й професійною культурою, що відбиває соціально-педагогічний стан суспільства в контексті загальнофілософського розуміння культури.

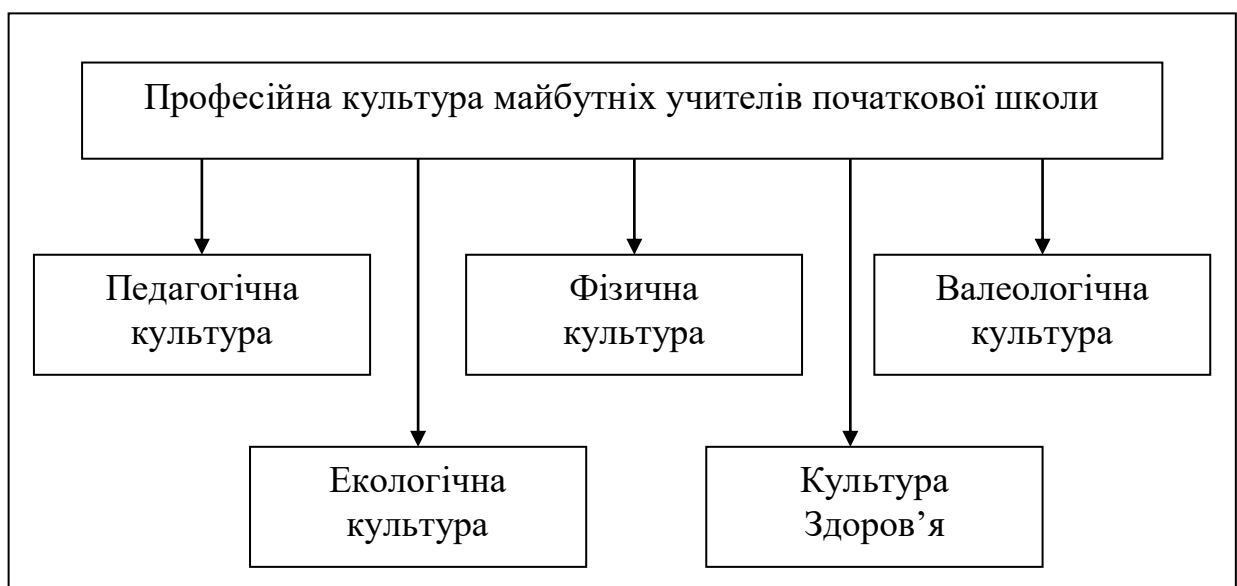
Культура, як універсальна характеристика діяльності, немов би задає соціально-гуманістичну програму і наперед обумовлює спрямованість того чи іншого виду діяльності, її ціннісних типологічних особливостей і

результатів. Отже, засвоєння особистістю культури передбачає готовність до практичної діяльності і навпаки.

Культурологічний підхід у підготовці студентів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності дозволяє виокремити в контексті дослідження у професійній культурі майбутніх учителів початкової школи сукупність таких культурних компонентів, як педагогічна культура, фізична культура, валеологічна культура, екологічна культура, культура здоров'я (див. схему 1.6), що становлять здоров'язберезувальний культурний напрям, зорієнтований на формування культури здоров'я майбутніх педагогів.

Схема 1.6.

Складові професійної культури майбутніх учителів початкової школи в аспекті здоров'язбереження

Розглянемо сутність зазначених складових професійної культури майбутніх учителів початкової школи більш детально.

Педагогічна культура. Дослідження проблеми формування педагогічної культури вчителя не є новим у педагогічній науці. Так, різним її аспектам було присвячено наукові праці А. Барабанщикова, Є. Бондаревської, М. Віленського, І. Колмогорової, В. Краєвського, Є. Макаряна, О. Мудрика, І. Пальшкової, В. Сластьоніна, Е. Шиянова та ін. Зауважимо, що науковцями по-різному розглядається визначення

педагогічної культури. Так, І. Колмагорова визначає педагогічну культуру як складну соціальну характеристику особистості учителя, його педагогічну позицію; як показник рівня його духовного, морального, інтелектуального розвитку, його знань, умінь і навичок, високого професіоналізму, професійно-значущих якостей особистості, необхідних для успішного вирішення педагогічних завдань [210]. На думку І. Пальшкової, педагогічна культура є інтегральною якістю особистості вчителя, що проектує його загальну культуру у сферу професії, синтез високого професіоналізму і внутрішніх властивостей педагога, володіння методикою викладання, наявність культуротвірних здібностей [309]. Л. Круглова зазначає, що педагогічна культура – це сукупність високого рівня розвитку і вдосконалення усіх компонентів педагогічної діяльності і такого ж рівня розвитку і реалізації сутнісних сил педагога, його здібностей і можливостей [229]. Більш широко визначає педагогічну культуру Є. Маркарян, розглядаючи її як частину загальнолюдської культури, в якій найбільшою мірою відображені духовні і матеріальні цінності освіти й виховання, а також способи творчої педагогічної діяльності, необхідні для обслуговування історичного процесу зміни поколінь, соціалізації особистості, здійснення освітньо-виховних процесів [262].

Існуючи об'єктивно і маючи відносну автономність, педагогічна культура функціонує через суб'єктивний світ («суб'єктивність») окремого майбутнього вчителя, простір якого складають образ світу як образ педагогічної реальності. Педагогічна культура, як і культура взагалі, суцільно індивідуальна, вона виявляється виключно у своїх носіях. У руслі культурологічних досліджень важливим залишається питання про зв'язки індивіда і культури. К. Альбуханова-Славська вбачає гостроту цього питання в тому, як і чому індивід не лише розвивається на підставі об'єктизованої сутності людини (культури), але й вносить у неї дещо принципово нове, тобто стає суб'єктом історичної творчості [3].

Заслуговує на увагу науковий напрям, дослідники якого розглядають

проблему культури як проблему зміни самої людини, її становлення як творчої особистості (О. Леонтьєв, Е. Шиянов та ін.). Творча активність особистості вчителя є властивістю і результатом високого рівня розвитку педагогічної культури, що передбачає «оснащеність» інтелекту вчителя професійними (спеціальними і педагогічними) знаннями, прийняттям цілей та суспільної значущості педагогічної діяльності, почуттям відповідальності за її наслідки, потребою в пізнанні педагогічної реальності і себе як професіонала, здатністю чутливо реагувати на все нове й суттєве в модернізації освіти.

Проблема творчості особистості активізує проблему її самореалізації, прояв її сутнісних сил, під якими розуміються здібності, інтереси, потреби, соціальний досвід, міра соціальної активності особистості. Ступінь самореалізації особистості залежить від того, в якій мірі поставлені цілі відповідають реальному способу її життєдіяльності, умовам соціально-культурного середовища. Здібності до професійної діяльності, відбиваючись через систему потреб, інтересів, цінностей особистості вчителя, виражаються в поєднанні різноманітних видів навчально-педагогічної діяльності. Самореалізація розглядається одночасно метою, засобом, процесом цілесвідчення та його результатом. Вона виступає внутрішнім особистісним сенсом, охоплюючи шлях руху внутрішньої, індивідуальної мети від першого задуму про неї аж до матеріального опредмечення. Процес самореалізації – це не одиничний факт, це процес постійного подолання суперечностей, подолання себе, здійснення себе для нового повного розкриття своїх сил і здібностей, коли особистість стає суб'єктом свого розвитку. Саме такий учитель потрібний сьогодні початковій школі.

Фізична культура. У статті 1 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» сказано, що фізична культура є складовою загальної культури суспільства, яка спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості. Концепцією фізичного виховання в

системі освіти України наголошується, що «фізичне виховання дітей і молоді в Україні є невід'ємною частиною системи народної освіти, важливим компонентом їхнього гуманітарного виховання, формування в них патріотичних почуттів, фізичного та морального здоров'я, удосконалення фізичної і психологічної підготовленості до активного життя і професійної діяльності» [215]. Отже, фізична культура – це спосіб життя людини, який спрямований на зміцнення здоров'я, гармонійний розвиток фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь.

Зазначимо, що фізична культура позитивно впливає практично на всі системи життєзабезпечення організму і є найбільш ефективним засобом профілактики захворювань людини. При цьому, фізична культура як органічна й складова частина загальної культури має свій духовний аспект і виконує свою духовну та моральну функцію в суспільстві, зважаючи на те, що вона вироблює в особистості самостійність, ініціативу, зібраність, самодисципліну, а це, у свою чергу, стає принципом життєдіяльності активної особистості, формуючи впевненість, здатність відстоювати свою гідність. Виховний характер навчання у педагогічному процесі, зазначає М. Носко, полягає у формуванні позитивних якостей молоді з застосуванням засобів фізичної культури та спорту, тобто свідомої дисципліни, наполегливості, мужності, активності, ініціативності, чесності й справедливості, уміння діяти в колективі тощо [297]. Усі ці якості є необхідними у професії вчителя.

Для того, щоб успішно здійснювати завдання щодо формування фізичної культури учнів молодших класів майбутні вчителі початкової школи самі повинні бути фізично підготовленими й вмотивованими на заняття фізичною культурою і спортом. На жаль, під час навчання у вищому навчальному закладі рухова активність студентів значно зменшується, що спричинює погіршення опору організму до впливів довкілля, внаслідок чого прогресують захворювання серцево-судинної системи, органів дихання та ін.

До факторів ризику слід віднести: соціальні переміни, життєві труднощі, посилення значення суб'єктивного фактора в оцінці тих чи тих життєвих ситуацій, постійне відчуття недостатності часу; перенапруження, пов'язане із завантаженістю, хронічне психоемоційне перенапруження, різке обмеження фізичного компонента в життєдіяльності; нервові та розумові перевтомлення, хронічну втому, хронічне порушення режиму праці і відпочинку, нерегулярне та незбалансоване харчування.

Враховуючи те, що стан здоров'я дітей і молоді значно погіршився під впливом чинників соціально-економічного й екологічного характеру, в тому числі й недостатньої фізичної активності, на думку М. Носко, необхідно більш повно використовувати арсенал можливостей системи фізичного виховання для більш ефективного вирішення завдань зміцнення здоров'я, підвищення рухової активності й виховання здорового стилю життя школярів і молоді [297].

Отже, перед вищою школою постає завдання розвивати й підтримувати фізичну культуру майбутніх учителів за допомогою регулярної фізичної активності, що є засобом розвитку фізичних якостей особистості студентів. І чим більше засобів фізичної культури включено до програми фізичного виховання студентів у вищому педагогічному навчальному закладі, тим більш різноманітний характер має фізична підготовленість студентської молоді до майбутньої професійної діяльності.

Формування фізичної культури особистості, зауважують Т. Грибуніна та Н.Ничипорко, передбачає оволодіння майбутніми вчителями відповідними культурними цінностями, до яких належать інтелектуальні, духовні цінності, рухові й методичні вміння й навички. Рівень сформованості фізичної культури особистості, на думку вчених, характеризується наявністю мотивації до фізкультурних і спортивних занять, необхідних для них знань, рухових умінь, навичок, способів діяльності, що забезпечується за допомогою активної фізкультурної чи спортивної діяльності [8, с. 23].

Досліджуючи проблему фізичного виховання студентів через

спортивно-орієнтовані технології, С. Радаєва зауважує, що традиційні педагогічні технології, що застосовуються в більшості вищих навчальних закладів, через слабо розвинену фізкультурно-спортивну інфраструктуру зазвичай не вирішують повною мірою проблеми оптимізації фізичної підготовленості, функціонального стану та формування потребо-мотиваційної сфери студентів до регулярних занять фізичними вправами. Водночас обов'язковий курс фізичного виховання в обсязі 408 годин обмежує можливість проведення академічних занять частіше, ніж два рази на тиждень, що вимагає підвищення інтенсивності й ефективності впливу на студентів для підтримки на оптимальному рівні фізичної і розумової працездатності протягом усього періоду навчання у вищому навчальному закладі [340].

Аналогічну думку висловлює й О. Кібенко, визначаючи теоретико-педагогічні аспекти становлення і розвитку фізкультурно-спортивної діяльності в освітньому процесі вищого навчального закладу. Зокрема, вона наголошує на тому, що на першому плані у вищій школі повинно бути виховання студентів шляхом засвоєння ціннісного потенціалу фізичної культури. У ході дослідження нею встановлений тісний зв'язок між рівнем фізкультурно-спортивної діяльності і проявом активності життєвої і професійної позиції. Учена доходить висновку, що формування у студентів умінь та навичок організації фізкультурно-спортивної діяльності з учнями забезпечується у процесі розвитку у студентів стійкої потреби в заняттях фізичною культурою і спортом. Відтак, педагог вищої школи досягає успіху, вироблюючи в майбутніх учителів мотивацію до занять фізкультурно-спортивною діяльністю, формуючи теоретичні знання у галузі фізичної культури і спорту, навчаючи вмінь і навичок організації та проведення фізкультурно-спортивних й оздоровчих заходів, організовуючи самостійні заняття, залучаючи студентів до участі в різноманітних змаганнях, здійснюючи пропаганду й агітацію здорового образу життя [190, с. 9].

З огляду на зазначене, головними чинниками під час навчання

майбутніх учителів, на думку О. Кібенко, є такі: прищеплення норм здорового образу життя студентам вищого педагогічного навчального закладу як важливого компонента у професійному становленні майбутнього вчителя; вивчення форм організації і методів проведення фізкультурно-спортивної діяльності серед учнів школи; заняття у спортивних секціях; активна участь студентів у фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходах, у змаганнях з різних видів спорту. Адже, наголошує вчена, оволодіваючи руховими вміннями, формуючи відповідні навички та вміння, людина сприяє психічному й інтелектуальному вдосконаленню. Вивчаючи фізичні вправи, їх роль у зміцненні здоров'я і фізичному розвитку людини, тобто займаючись інтелектуальною діяльністю, людина допомагає своєму фізичному розвитку, зміцненню здоров'я засобами фізкультурно-спортивної діяльності [190, с. 4]. Не заперечуючи в цілому положень, висловлених у дослідженні, зауважимо, що крім прищеплення норм здорового образу життя й навчання організації фізкультурно-спортивної діяльності в подальшій педагогічній діяльності, увага науковців не звертається на те, що фізична культура сприяє також і формуванню здоров'язберезувальних навичок і вмінь. Натомість за результатами опитування студентів з цього питання було виявлено, що майбутні вчителі початкової школи не лише не готові здійснювати таку роботу, а й часто самі не мають сформованих навичок та вмінь, що сприяють збереженню фізичного, психічного, морального, соціального і професійного здоров'я. Отже, забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів початкової школи до занять фізичною культурою і спортом, що сприяють формуванню здоров'язберезувальних навичок і вмінь, є одним із завдань вищої школи.

Валеологічна культура. Формування професійної культури майбутніх учителів початкової школи неможливе без свідомого ставлення до власного здоров'я, що зумовлює необхідність звернення уваги в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу на такий важливий аспект у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи, як формування

валеологічної культури, без якої неможливо формувати валеологічну свідомість молодших школярів, що сприятиме набуттю ними здоров'язберезувальних навичок і вмінь.

О. Адєєва, на підставі аналізу наукових досліджень, доходить висновку, що валеологічна культура є складовою частиною загальної культури людства, яка містить у собі об'єктивні результати діяльності людей, що виявляються в рівні здоров'я людини і суспільства, суб'єктивні людські сили і здібності, що реалізуються в діяльності, спрямованій на забезпечення здорового способу життя кожної особистості. Валеологічну культуру особистості вона визначає як інтегральне утворення, певний спосіб діяльності і поведінки особистості, що сприяє здоровому способу життя й визначає дбайливе ставлення до власного здоров'я і до здоров'я людей, які оточують [5].

Валеологічна культура особистості, зазначає науковець, – це привласнення на особистісному рівні концепції здоров'я, на підставі якої формується індивідуальна програма здорового способу життя, відбувається розвиток творчого оздоровчого мислення особистості [5]. З огляду на зазначене, доводимо висновку, що на формування валеологічної культури як складової професійної культури необхідно звертати належну увагу під час підготовки майбутніх учителів початкових класів у вищому навчальному закладі.

Досліджуючи процес підготовки майбутніх учителів, В. Магін визначає валеологічну культуру як сукупність досягнень у збереженні, зміцненні й формуванні здоров'я як особистого, так і дітей, наголошує на тому, що у професії вчителя важливими є його ціннісні орієнтації відносно здоров'я, позитивний досвід емоційно-ціннісних відносин з іншими суб'єктами професійної діяльності. Валеологічна культура вчителя, зауважує учений, відбиває як загальний рівень його культури, професіоналізму, так і конкретно переломлює індивідуальні уявлення, свідомість, поведінку, мислення на сприйняття довілля й організацію життєдіяльності [254, с. 12].

Саме під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі, зауважує О. Степкіна, формується професійна спрямованість особистості майбутнього вчителя, відбувається оволодіння педагогічною технікою і технологією, набуваються фундаментальні знання. Зважаючи на це, одним із завдань педагогів вищої школи є допомога студентам в усвідомленні цінності валеологічних знань, відповідальності за здоров'я (своє і дітей), вироблення професійних та валеологічних ідеалів, за допомогою таких предметів, як «Основи медичних знань», «Вікова анатомія, фізіологія і гігієна», «Анатомія людини», «Фізіологія людини», а також включення інтегрованого спецкурсу «Основи індивідуального здоров'я», що посилює міжпредметні зв'язки і відіграє системотвірну роль [386].

В аспекті започаткованого дослідження значний інтерес викликає дослідження Н. Тригуб, яка розглядає організаційно-педагогічні умови ефективності формування валеологічної культури педагога й акцентує увагу на тому, що валеологічне виховання учнів може здійснювати лише той учитель, який свідомо ставиться до власного здоров'я, має навички дотримання здорового способу життя. Валеологічну культуру особистості вчена визначає як інтегральне особистісне утворення, що характеризується цілісною єдністю здібностей, знань, навичок, ціннісних орієнтацій і детермінує формування здорового способу життя [397]. Проте вченою не розглядається, якими саме навичками та вміннями повинен володіти майбутній учитель і до формування яких здоров'язбережувальних навичок і вмінь, які, на нашу думку, лежать в основі валеологічної культури і здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкових класів, він повинен бути підготовлений.

Ми згодні з С. Симоненком, який наголошує на тому, що у вищому навчальному закладі під час професійної підготовки майбутніх педагогів валеологічна культура повинна формуватись як компонент професійної культури, розвиваючи в них емоційно-ціннісне ставлення до власного здоров'я і здоров'я дітей, пошукової діяльності, творчої ініціативи,

самостійності, що спрямована на підвищення індивідуального потенціалу здоров'я; гуманістичного стилю спілкування учасників освітнього процесу, що сприяє виробленню навичок здорового способу життя. Визначаючи пріоритетну роль духовного аспекту валеологічної культури, учений доводить, що спільна діяльність учасників педагогічного процесу у вищому педагогічному навчальному закладі повинна спрямовуватися на психофізичний статус із опорою на евристичну активність студентів, що ґрунтується на творчій ініціативі, самостійності й унікальності тих, хто навчається, у підвищенні індивідуального здоров'я; психосоціальний статус, який пов'язаний з реалізацією гуманістичного стилю спілкування, що припускає «механізм людської рівності», «риторичний ідеал» спілкування й спрямованого на формування здорового способу життя [363, с. 7].

Учителі початкових класів, зазначає О. Філіп'єва, покликані сприяти поширенню серед дітей валеологічних цінностей, норм і правил здорового способу життя, упроваджувати активні форми та методи збереження і зміцнення індивідуального здоров'я, забезпечувати свідоме дотримання необхідних вимог щодо правильної організації життєдіяльності. З огляду на це, авторка експериментальним шляхом доводить необхідність упровадження у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів відповідних педагогічних умов, які передбачають: спрямування навчально-виховного процесу у вищій педагогічній школі на вирішення проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до валеологічного виховання учнів (визначення мети, завдань і принципів вищої педагогічної освіти в системному вирішенні зазначеної проблеми; усвідомлення викладачами вищого навчального закладу необхідності та шляхів системного вирішення зазначеної проблеми); розробку й упровадження комплексної програми підготовки студентів до збереження і зміцнення фізичної, психічної, духовної та соціальної складових здоров'я молодших школярів; інформаційно-педагогічне забезпечення цього процесу засобами соціальної, наукової і художньої інформації; організаційно-методичну підготовку

студентів з метою оволодіння ними практичними, пізнавальними й культуротворчими способами валеологічної діяльності [414, с. 15-16]. Цілком погоджуючись із запропонованими науковцем умовами, додамо, що під час навчання студентів необхідно озброїти здоров'язбережувальними методиками, які сприятимуть формуванню в учнів здоров'язбережувальних навичок і вмінь, на що, на жаль, у дослідженні не було звернено належної уваги.

Екологічна культура. В умовах сьогодення однією з важливих проблем, які постають перед людством і яку необхідно враховувати під час організації навчально-виховного процесу в початковій школі є виховання екологічно грамотного населення, здатного з повагою ставитися до довкілля, пристосовуватися до середовища, що постійно змінюється. Розпочинати роботу з екологічного виховання також необхідно з раннього дитинства. Значну роль у цьому процесі відіграє початкова школа, одним із завдань якої є формування екологічної культури молодших школярів, усвідомлення дітьми себе частиною природи, відчуття відповідальності за неї як за національне багатство, основу життя на землі, залучення вихованців до активної екологічної діяльності, нетерпиме ставлення до тих, хто завдає шкоди природі.

Екологічна культура особистості містить у собі усвідомлення себе частиною природи, знання про взаємозв'язки, цінності природи, сформованість умінь і навичок позитивного ставлення до природи, неприйняття дій, що зашкоджують їй.

Екологічна культура є предметом досліджень В. Крисаченка, О. Салтиковського, М. Тарасенка, Ю. Злобіна, Є. Маркаряна, В. Панова, А. Львовчіна та інших науковців. Вони по-різному інтерпретують це поняття. Так, на думку Н. Яценка, екологічна культура – це сукупність норм, поглядів і настанов, що характеризують ставлення суспільства, його соціальних груп і особистості до природи [435]. С. Дерябо і В. Ясвін під екологічною культурою розуміють здатність людей користуватися своїми

екологічними знаннями та вміннями у практичній діяльності. Тобто люди, в яких не сформована екологічна культура, можуть володіти певним обсягом знань з екології або інших природничих наук, але не застосовувати їх у повсякденному житті [93].

М. Тарасенко інтерпретує екологічну культуру як своєрідний світоглядний «образ світу», в якому відображено такий стан соціально-природних залежностей, що характеризує їх гармонійну єдність, раціональне освоєння людиною природної та соціальної дійсності й утвердження у цьому процесі своєї власної природної самобутності. З огляду на це, екологічна культура виступає регулятором людської діяльності, є своєрідним «кодексом поведінки», що лежить в основі екологічної діяльності та екологічної поведінки. За змістом її слід розглядати як сукупність знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини у природному світі, який її оточує [389].

В. Крисаченко визначає екологічну культуру як одну з форм культури, як здатність людини відчувати живе буття світу, пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля [227]. Надалі автор уточнює, що екологічна культура, по-перше, – це сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують рівновагу в системі «людина – довкілля»; по-друге, це – теоретична галузь знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної, як дедалі зростаючого чинника регуляції стану біосфери. Тобто в основу цієї екокультурної концепції науковцем покладено діяльнісний підхід, що дає змогу зрозуміти як причини і мотивацію людських вчинків, так і сам механізм перетворення «світу в собі» у «світ для себе»; світу натурального, природного, у світ трансформований згідно з потребами, цілями і можливостями людини. У цьому контексті екологічна культура є діяльністю з адаптації (або трансформації) навколишнього природного світу до людини, а її самої до довкілля, що найповніше виявляється у феномені природокористування [227].

Е. Маркарян зазначає, що екологічна культура, з одного боку, є результатом розвитку взаємовідносин між людиною і природою, а з іншого, – від рівня її розвитку залежать способи і форми взаємодії людства з довкіллям. З огляду на це, у структурі культури ним виокремлено три підсистеми: природно-екологічну (відображає адаптацію суспільства до біофізичного оточення); суспільно-екологічну (відображає упорядкованість відносин між окремими елементами суспільства); соціально-регулятивну (спрямовану на підтримку самої соціальної системи як єдиного цілого, що пояснює місце екологічної культури у структурі сучасної культури) [261].

Екологічна культура особистості тісно пов'язана з її екологічною свідомістю, екологічною поведінкою, екологічним вихованням. Під екологічною свідомістю С. Дерябо і В. Ясвін розуміють систему уявлень людини про довкілля та взаємозв'язки в ньому, про своє місце у природі, а також відповідне ставлення і характер поведінки в довкіллі. Розглядаючи типологію екологічної свідомості, автори зазначають, що людство пройшло довгий шлях розвитку своїх відносин з природою і на кожному етапі складалася особлива, властива саме цьому етапу екологічна свідомість [93].

Формування екологічної свідомості передбачає систему заходів, яка добре організована і поетапно проводиться для засвоєння екологічних знань і виховання екологічно правильної поведінки. Провідними елементами підготовки майбутніх учителів до формування екологічної свідомості в молодших школярів виступають: знання (засвоєння основних наукових понять про природу, екологічні проблеми); усвідомлення (виховання свідомого ставлення до природного довкілля); ставлення (розуміння природи як унікальної цінності та джерела матеріальних і духовних сил людини); навички (здатність практичного засвоєння довкілля та його охорони); діяльність (участь у вирішенні екологічних проблем) [66, с.88].

Екологічна свідомість формується у процесі екологічного виховання. Екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури [415].

Зміст екологічного виховання, на думку Н. Байбари, передбачає розкриття таких положень: а) світ природи – середовище перебування людини, яка має бути зацікавлена в збереженні цілісності, чистоти, гармонії в природі; б) осмислення екологічних явищ, вміння робити висновки відносно стану природи, давати рекомендації розумної взаємодії з нею; в) естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів обов'язку і відповідальності за збереження, спонукає до природоохоронної діяльності; г) розуміння наслідків тих чи тих дій людини в природі [21].

Відтак, екологічне виховання передбачає розкриття сутності світу природи – середовища перебування людини, яка повинна бути зацікавлена у збереженні цілісності, чистоти, гармонії в природі. Це передбачає уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею. Естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів обов'язку і відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності [21].

Екологічне виховання, зауважує І. Коренєва, покликане забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформуванню розуміння, що природа – це першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме ставлення до неї, почуття відповідальності за навколишнє середовище як національну і загальнолюдську цінність, розвивати творчу активність щодо охорони та перетворення довкілля, виховувати любов до рідної природи [217, с.19].

Отже, перед вищою школою постає завдання виховання у студентів екологічної культури, яка передбачає набуття ними знань, уявлень про природу, формування емоційно-почуттєвого і ціннісного ставлення до неї (внутрішня культура), відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії (зовнішня культура), і ґрунтується на гармонізації взаємозв'язків у системі «природа – людина».

Культура здоров'я є складовою загальної і професійної культури особистості, отже, ґрунтуючись на культурологічному підході як методологічному концепті започаткованого дослідження, розглянемо процес формування культури здоров'я у майбутніх учителів початкової ланки освіти. Теоретичні питання в галузі культури здоров'я досліджували В. Бароненко, Н. Бірюков, І. Брехман, Е. Вайнер, М. Віленський, І. Глинянова, І. Ільїна, В. Ірхіна, В. Колбанов, С. Лебедченко, В. Магін та ін.

Освіта, зауважує С. Гессен, повинна не лише залучати людину до культури, а й повинна сприяти тому, щоб у процесі цього залучення тіло зберігалось, тобто підвищувало свою фізіологічну працездатність. Якщо ігнорувати проблеми гігієни і захисту здоров'я школяра, то проблема освіти не буде вирішена. У зв'язку з цим С. Гессен надає особливого значення попередженню психічної втоми дитини. Учений наголошує на тому, що потрібний чіткий, науково обґрунтований підхід до регламентації тривалості уроку, перерви, часу канікул і т. ін. [77].

До цього часу нагальними залишаються такі проблеми, як викривлення хребта, послаблення зору, нераціональне харчування. Переконані, що виправленню такого стану зі здоров'ям, зокрема в початковій школі, повинен сприяти вчитель. Натомість стан здоров'я учителів початкової школи також викликає тривогу. Зважаючи на те, що хворий учитель не може виховати здорову дитину, то під час навчання у вищому навчальному закладі особлива увага повинна приділятися здоров'ю студентів, створенню умов для його збереження і зміцнення.

У зв'язку з цим, зазначає Ю. Кобяков, перед системою вищої освіти постає проблема переходу від традиційної педагогічної парадигми до навчання інноваційного типу, в основі якого повинна полягати насамперед турбота про здоров'я студентів, що є генетичним, культурним і професійним потенціалом нації. Широке впровадження технічних засобів і комп'ютерних технологій у навчальний процес вищої школи зумовило інтенсивність інформаційного потоку, що постійно збільшується. З іншого боку,

обмежений час на переробку й засвоєння інформації, необхідність заучування значних обсягів матеріалу, перевантаженість навчальних програм у поєднанні з недосконалим режимом харчування й ірраціональною організацією дозвілля примушують займатися студентів до 10-12 годин, а в період сесії – до 14-16 годин на добу. Обсяг та інтенсивність навантажень, які відчують сьогодні студенти, наближається до рівня, який називають «межею фізіологічних можливостей організму», що призводить до дисгармонії у розвитку особистості а, отже, не може негативно не позначатися на формуванні таких професійно значущих психічних якостях студентів, як стійкість уваги, розумова працездатність тощо [197].

Зазначимо, що сьогодні здоров'я людини розглядається передусім як загальнолюдська цінність. Зважаючи на це, особливу увагу потрібно приділяти проблемі виховання відповідальності особистості за власне здоров'я, формувати її культуру здоров'я. Одним із шляхів покращення здоров'я підростаючого покоління, на думку І. Яковлевої, полягає у тому, щоб зміст підготовки майбутніх учителів містив навчальний матеріал, вивчення якого підвищить їхній рівень компетентності в реалізації життєвозбережувальної функції [432]. Відтак, у вищому навчальному закладі невід'ємною частиною підготовки повинна виступати культурно-оздоровча освіта, спрямована на формування культури здоров'я майбутніх педагогів. Не заперечуючи основних положень, які висуваються науковцем, зазначимо, що, на жаль, нею не розглядаються питання формування й розвитку у студентів навичок здоров'язбереження і здоров'ятворення, хоча, на нашу думку, саме вони є першоосновою культурно-оздоровчої діяльності майбутнього вчителя, особливо початкової ланки освіти, оскільки саме йому надається пріоритетна роль у формуванні здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів.

І. Яковлева визначає культуру здоров'я як цілісне утворення, що становить єдність пріоритету цінності здоров'я, високої активності з освоєння і трансляції у майбутній професійно-педагогічній діяльності

глибоких знань про шляхи та засоби ефективного формування, збереження та зміцнення здоров'я [432, с.6]. Зміст поняття «культура здоров'я студентів» вона розглядає як інтегративний компонент базової культури людини, що містить культурно-оздоровчу грамотність і культурно-оздоровчу готовність, у структурі яких виокремлюються чотири аспекти: гностичний, аксіологічний, діяльнісний, оцінний. Під культурно-оздоровчою грамотністю вчена розуміє володіння людиною (педагогом, студентом) професійними та культурно-оздоровчими знаннями високого ступеня узагальнення, інтеграція яких забезпечує науково обґрунтоване їх застосування і широке перенесення в майбутню професійну діяльність. Культурно-оздоровча готовність – це стан особистості, що характеризується культурно-оздоровчою грамотністю, ціннісним ставленням до власного здоров'я та здоров'я людей, що оточують, залученням до культурно-оздоровчої діяльності, вмінням аналізувати й оцінювати результати своєї здоров'ятворчої діяльності, рівень своєї підготовленості до культурно-оздоровчої діяльності. З огляду на зазначене, культурно-оздоровчу діяльність І. Яковлева розуміє як діяльність здоров'ятворчого характеру, що здійснюється у процесі культурно-оздоровчої освіти [432, с. 10].

Натомість учена наголошує на пріоритетності лише фізичної культури у збагаченні досвіду культурно-оздоровчої діяльності студентів, з чим не можна погодитись, оскільки, на нашу думку, культура здоров'я студентів є більш ємним поняттям, що містить не тільки розвиток фізичних якостей, а й моральних, соціальних, психічних. Ми переконані, що формуванню культури здоров'я майбутніх учителів початкової школи сприятимуть й такі дисципліни, як педагогіка, психологія, валеологія, соціологія, методика виховної роботи, в ході яких можливо формувати усталені навички здоров'язбереження поведінки, спілкування за допомогою застосування рольових ігор, тренінгів, розв'язання різноманітних педагогічних ситуацій, які студентам доведеться вирішувати як під час педагогічної практики, так і в майбутній професійній діяльності. Це підтверджують й інші науковці

(О. Ахвердова, В. Магін та ін.), які розглядають культуру здоров'я як інтегративне особистісне утворення, що є вираженням гармонійності, багатства і цілісності особистості, універсальності її зв'язків з довкіллям та людьми, а також здатність до творчої й активної життєдіяльності [254].

У зв'язку з цим, зауважують учені (В. Гаврилюк, О. Гречишкіна, Л. Животовська, А. Міненко, О. Савонова, С. Страшко та ін.), культура здоров'я має підтримати розвиток індивіда завдяки забезпеченню інформацією, що зумовлює необхідний стиль поведінки. Наявність необхідної інформації з питань формування, збереження і зміцнення здоров'я дозволяє людині не тільки робити правильні висновки, але й правильно діяти як у звичних, так і в нестандартних та кризових ситуаціях. Натомість підкреслимо, що наявності лише необхідної інформації замало. Переконані, що майбутній учитель повинен також володіти певними навичками здоров'язбереження, що сприятиме здійсненню відповідної діяльності в подальшій роботі з молодшими школярами [380].

Культура здоров'я особистості, наголошує В. Горащук, – це важливий складовий компонент загальної культури людини, обумовлений матеріальним і духовним середовищем життєдіяльності суспільства, що виражається в системі цінностей, знань, потреб, умінь і навичок формування, збереження й зміцнення її здоров'я [83].

Ми цілком згодні з твердженням В. Бабич, яка визначає культуру здоров'я людини як інтегроване утворення особистості, що виявляється у її мотиваційній, теоретичній підготовці до формування, збереження та зміцнення свого здоров'я у всіх його аспектах (духовному, психічному й фізичному) та розумінні здоров'я як цінності. Відтак, культура здорового образу життя є частиною загальної культури особистості, яка характеризується її динамічним станом, фізичним і психофізичним здоров'ям, мотиваційно-ціннісними орієнтаціями щодо збереження й зміцнення здоров'я, сукупністю спеціальних знань, соціальних та моральних цінностей, набутих унаслідок освіти, виховання й самовиховання, і

зумовлена дотриманням у повсякденній діяльності навичок здорового образу життя [20]. Проте науковець не виокремлює, які саме навички необхідно формувати і розвивати у процесі професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

Розглядаючи проблему формування культури здоров'я майбутнього вчителя у процесі загальнопрофесійної підготовки, В. Сокорев зауважує, що це є складна динамічна система, в основі якої лежить принцип здоров'яцентризма, що містить у собі цільову орієнтацію учасників педагогічного процесу на здоров'я, як пріоритетну цінність і основний результат діяльності; спрямованість змісту й організації навчально-виховного процесу на формування потреби учня у здоров'ї та здоровому образі життя, його валеологічної грамотності; методи і форми організації всіх видів діяльності школярів, що забезпечують зниження вартості їхнього здоров'я. До цього ж, акцентує увагу вчений, застосування принципу формування здоров'я сприяє розвитку сукупності особистісних якостей, умінь майбутнього вчителя, необхідних для нього самого й у професійно-педагогічній діяльності, спрямованій на формування здоров'я школярів через зміст навчального матеріалу шкільних предметів, виховних заходів, що розкривають сутність основних компонентів здоров'я і здорового образу життя засобом організації взаємодії учасників педагогічного процесу, в якому формуються цінності, ідеали здоров'я і розуміння певних способів його досягнення [376].

Досліджуючи процес формування культури здоров'я студентів середнього професійного навчального закладу, О. Куделіна, визначає її як елемент професійної та загальнолюдської культури і містить сформований науковий здоров'язбережувальний світогляд, розроблений механізм накопичення, збереження інформації про здоров'я, здоровий образ життя, технології оздоровлення, мотивоване переведення знань у цінності здоров'я, бажання й уміння оволодівати оздоровчими технологіями і транслювати їх через соціальні відносини в навчальній і позанавчальній діяльності студентів

[233, с. 7]. Аналогічну думку висловлює й С. Шенделєва, зазначаючи, що культура здоров'я є складним і багатобічним соціокультурним феноменом, що передбачає вирішення комплексу виховних завдань, пов'язаних із формуванням культури здоров'я і здоровим образом життя в особистості. Учена акцентує увагу на тому, що йдеться про формування не лише системи знань, умінь і навичок, а й певної системи інтересів, потреб, настанов, ціннісних орієнтацій, системи почуттів та емоційних реакцій [430].

Підсумовуючи вищезазначене, дійшли висновку, що культура здоров'я є важливим компонентом загальної і професійної культури майбутнього вчителя початкової школи, який визначає формування, збереження та зміцнення його власного здоров'я та здоров'я молодших школярів, сприяє виробленню правильного ставлення людини до самої себе, прагненню до самопізнання, формування, розвитку і самовдосконалення своєї особистості, формуванню відповідних здоров'язбережувальних навичок і вмінь у щоденній поведінці, дотриманні здорового образу життя.

З огляду на це, вважаємо, що застосування культурологічного підходу до підготовки майбутніх учителів початкової школи, цілеспрямоване формування у них фізичної, валеологічної, екологічної культури і культури здоров'я дозволить їм професійно організовувати свою майбутню професійну діяльність із учнями з урахуванням створення здоров'язбережувальної навчально-виховної діяльності в початковій школі.

Висновки з першого розділу

У розділі розглянуто методологічні підходи до організації навчально-виховного процесу у вищій школі з метою підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів.

Під методологією розуміється структура процедур дослідження, їх послідовність, побудова знання, отриманого внаслідок застосування цих процедур, або сукупність тих загальних правил, принципів і методів, що

використовуються в науковому дослідженні в тій чи іншій галузі науки незалежно від того, з яким ступенем точності вони сформульовані і чи взагалі сформульовані, або систему теоретичних знань, що виконують роль керівних принципів, знаряддя наукового дослідження і конкретних засобів реалізації вимог наукового аналізу. На підставі аналізу філософської, психологічної та педагогічної наукової літератури було визначено методологічні підходи, на яких ґрунтуватиметься процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний та культурологічний.

Аксіологічний підхід у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи передбачає сформованість у студентів системи соціально-спрямованого ціннісного ставлення до духовних та матеріальних засобів у формуванні здорового способу життя; їхню здатність реально та об'єктивно оцінювати свої фізичні, психоемоційні духовні, соціальні можливості; розуміння здоров'я і фізичної досконалості людини як практичної, соціальної, особистісної, національної, етичної та загальнолюдської цінності і виявляється в усвідомленні необхідності дотримуватися здорового образу життя, що дозволить найбільш повно здійснити завдання здоров'язбереження свого й учнів у майбутній професійній діяльності.

Системний підхід у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів зумовлений необхідністю формування цілісної особистості студентів, і спрямований на розвиток їхніх професійних та особистісних якостей, які сприятимуть підготовці до здоров'язберезувальної діяльності в умовах початкової школи. Застосування системного підходу передбачає взаємодію між студентами і викладачами в різних видах діяльності: навчальній (взаємодія валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та

практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи), виховній (позааудиторна виховна робота, що передбачає організацію і проведення фізкультурно-спортивних змагань, творчих конкурсів, спортивних свят), самостійній (організація пошукової і дослідницької діяльності студентів з питань здоров'язбереження, самостійні заняття фізичною культурою і спортом (спортивні секції, гуртки, самостійні заняття), застосування одержаних знань і вмінь під час педагогічної практики, з урахуванням збереження і зміцнення здоров'я молодших школярів.

Особистісно-діяльнісний підхід передбачає організацію навчально-виховного процесу студентів як організацію й управління їхньою навчальною діяльністю, переорієнтацію загального процесу на поставлення і вирішення студентами конкретних навчальних завдань за умови оволодіння ними орієнтувальною основою та алгоритмом виконання певного виду діяльності. Оскільки будь-яка діяльність стимулюється потребою, то для викладача вищої школи, який буде реалізовувати особистісно-діяльнісний підхід, головним є формування у студентів їхньої власної навчальної потреби щодо вироблення ними узагальнених способів навчальної діяльності, в засвоєнні нових знань, у формуванні більш досконаліх умінь в усіх видах діяльності, які вони вивчають. Особистісна складова зазначеного підходу означає, що навчання у вищому педагогічному навчальному закладі повинно будуватися з урахуванням минулого досвіду студентів, їхніх особистісних якостей в суб'єкт-суб'єктній взаємодії. Весь процес навчання повинен відбуватися «через особистість» студента, враховувати його мотиви, ціннісні орієнтації, життєві і професійні інтереси, перспективи і т. ін. Діяльнісна складова в особистісно-діяльнісному підході передбачає врахування провідної діяльності студентів, а саме: навчально-педагогічної, тобто в майбутньому – професійної педагогічної діяльності. Вона містить у собі всі чинники людської діяльності (потреби, мету, завдання, умови й засоби їх досягнення, дії та операції), вирізняються специфікою свого предметного змісту з-поміж інших видів діяльності. Особистісно-діяльнісний підхід в аспекті

дослідження передбачає спрямованість процесу підготовки майбутніх учителів на здобуття знань, умінь і навичок щодо організації різноманітної діяльності (навчально-виховної, спортивно-ігрової, фізкультурно-оздоровчої, дозвілєвої, просвітницько-валеологічної та ін.), яка б не зашкоджувала їхньому здоров'ю і здоров'ю учнів.

Культурологічний підхід у контексті формування педагогічної культури вчителя передбачає оволодіння ним загальною і професійною культурою, активне засвоєння педагогічної теорії, цінностей, технологій і повинен бути визначений як сукупність теоретико-методологічних положень та організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов для засвоєння і трансляції педагогічних цінностей і технологій, що забезпечуватимуть творчу самореалізацію особистості вчителя у професійній діяльності. Культурологічний підхід у підготовці студентів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів дозволив виокремити в контексті дослідження у професійній культурі майбутніх учителів початкової школи сукупність таких культурних компонентів, як педагогічна культура, фізична культура, валеологічна культура, екологічна культура, культура здоров'я, що становлять здоров'язберезувальний культурний напрям.

Відтак, в основу експериментального дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності покладено аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний і культурологічний підходи.

Основні положення першого розділу висвітлено в публікаціях автор: [103, 15, 116, 121, 132, 141, 142]

РОЗДІЛ 2

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ПАРАДИГМА В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

2.1. Сутність та структура понять «здоров'я» і «здоровий образ життя»

Значну увагу проблемі збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління приділено у Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації на 2002-2011 роки», Національній програмі «Діти України», Концепції «Здоров'я через освіту» та ін. Так, у Законі України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 року (ст. 5) наголошується на тому, що завданням загальної середньої освіти є виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я учнів (вихованців) [163].

У статті 32 Закону України «Про охорону здоров'я» зазначено, що «держава сприяє утвердженню здорового способу життя населення шляхом розповсюдження наукових знань з питань охорони здоров'я, організації медичного, екологічного і фізичного виховання, здійснення заходів, спрямованих на підвищення гігієнічної культури населення, створення необхідних умов, у тому числі медичного контролю, для занять фізкультурою, спортом і туризмом, розвиток мережі профілакторіїв, баз відпочинку та інших оздоровчих закладів, на боротьбу зі шкідливими для здоров'я людини звичками, встановлення системи соціально-економічного стимулювання осіб, які ведуть здоровий спосіб життя» [380, с. 61].

Зазначимо, що визначення сутності поняття «здоров'я», проблеми його

формування і збереження були предметом дослідження багатьох науковців (Г. Апанасенко, С. Барашков, Т. Бойченко, І. Брехман, О. Вакуленко, Д. Венедиктов, С. Горчак, Д. Изуткін, В. Казначеев, Ю. Кобяков, В. Колбанов, Ю. Лісіцин, Л. Сущенко, Г. Царегородцев, М. Чуркіна та ін.). Так, здоров'я розуміється як рівень функціонування організму і психіки (Б. Братусь, К. Ясперс та ін.), особистісна зрілість (Г. Оллпорт); універсальна людська цінність (М. Амосов, Ш. Амонашвілі, І. Бех, І. Брехман, М. Віленський, А. Маслоу та ін.).

З метою удосконалення процесу підготовки майбутніх учителів досліджується наповнення змісту освіти питаннями здоров'я (Н. Абаскалова, В. Колбанов, Л. Татарнікова та ін.); здійснюється пошук шляхів збереження й зміцнення здоров'я школярів засобами здоров'язбережувальних технологій (Т. Ахутіна, Н. Смирнов, І. Гезер та ін.), упроваджується валеологічний підхід до підготовки майбутніх учителів (М. Безруких, І. Брехман, Н. Богдан, В. Касаткін, В. Колбанов, Ю. Науменко, Т. Орехова, Л. Татарнікова та ін.) тощо.

Всесвітньою організацією охорони здоров'я (1948 р.) подано таке визначення здоров'я: «Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність захворювань та дефектів». Цілком погоджуючись з цим визначенням, І. Брехман зауважує, що сьогодні здоров'я повинно розглядатися не як відсутність хвороби, а як збереження і підтримання здоров'я, яке досягається за рахунок потенційних можливостей людини [52].

На жаль, сьогодні вища школа не лише не виконує завдання підготовки майбутніх учителів до здоров'язбережувальної навчально-виховної діяльності, а й проблема збереження здоров'я студентів стає все більш актуальною. У педагогів вищої школи відсутні чіткі орієнтири і реальні можливості для повномасштабної виховної роботи з метою збереження і

зміцнення здоров'я студентів; відсутня універсальна сучасна педагогічна технологія оздоровлення студентів, що реально охоплювала б всі аспекти їхньої життєдіяльності і була спрямована на ефективне вирішення питання зміни образу життя й формування потреби в здоровому образі життя; відсутня можливість реального контролю й обліку стану здоров'я студентів; необхідно розробити теоретичні засади здоров'язбереження й ефективно використовувати їх в освітньому процесу вищого навчального закладу [409, с. 101].

Аналізуючи генезис філософських думок щодо сутності здоров'я і здорового способу життя, С. Омельченко у своєму дослідженні доходить висновку, що ще філософські концепції Стародавнього світу ґрунтувалися на ототожненні фізичної та моральної краси, здоров'я і щастя, правильного способу життя та правильних думок, стану і способу існування людини; за часів Середньовіччя відбувається заміна правильного способу життя на святий спосіб життя, тобто дотримання Божих заповідей уважалося здоровим способом життя; в епоху Відродження людина визначається як частина природи, стверджується думка, що їй підвладне своє здоров'я; філософія Нового часу остаточно зарахувала людину до природного світу й довела, що сутність людини виражається крізь розум, а розум – це те, що допоможе їй піклуватися про здоров'я. У сучасній філософії, зауважує вчена, з кожним днем усе більше розвивається філософія здоров'я й здорового способу життя, виникають нові напрями цієї актуальної проблеми [302].

Зважаючи на це, одним із методологічних концептів, покладених в основу започаткованого дослідження обрано аксіологічний, що передбачає вироблення у майбутніх учителів позитивного ставлення до свого здоров'я і здоров'я вихованців як найвищої цінності.

Підвищення рівня здоров'я залежить передусім від самої людини, отже, завданням педагогів вищої школи є цілеспрямована, свідомою робота з

майбутніми вчителями щодо розвитку їхніх життєвих ресурсів, намагання зробити здоровий образ життя сутнісною характеристикою їхньої життєдіяльності. Зауважимо, що дотримання здорового способу життя впливає не лише на формування, збереження і зміцнення здоров'я, а й сприяє інтелектуальному і духовному розвитку особистості, успішному навчанню та праці. Позитивно впливаючи на стан здоров'я особистості, на формування рис характеру (вольових, моральних тощо), здоровий спосіб життя допомагає долати навантаження (психічні, фізичні, емоційні), стресові ситуації, якими насичена діяльність учителя початкових класів, підвищує його працездатність.

З огляду на зазначене, вчителі, основним завданням яких є навчання і виховання учнів, повинні мати відповідну підготовку в галузі формування й збереження здоров'я своїх вихованців. І насамперед це стосується учителів початкових класів, оскільки саме в молодших класах закладаються основи свідомого ставлення дітей до власного здоров'я, і оскільки провідною діяльністю молодших школярів є навчальна, то саме у цьому процесі повинна формуватися в них готовність до збереження і зміцнення свого здоров'я.

Отже, перед вищою педагогічною школою постає завдання не лише підготувати висококваліфікованих учителів, а й спрямувати їх на вирішення проблем збереження і зміцнення здоров'я, формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у школярів.

Таким чином, акцентування у вищому педагогічному навчальному закладі на здоров'ї як найвищої цінності особистості і суспільства сприятиме формуванню у студентів культури здоров'я, дотримання здорового образу життя, зміцнення фізичного, психічного, емоційного, соціального здоров'я. Це підтверджує і дослідження М. Чуркіної, в якому наголошується, що в умовах сьогодення здоров'я і здоровий образ життя розглядаються як специфічні ціннісні утворення, які безпосередньо співвідносяться

(корелюють) з показниками, що характеризують фізичне, соціальне та психічне благополуччя особистості, а також з вираженими тенденціями самореалізації. Зокрема вона зауважує, що здоров'я може виступати як одна з домінуювальних людських цінностей, які визначають цілі, наміри та дії не лише окремих індивідів, а й соціальних груп, інститутів, суспільства в цілому [427].

Здоров'я людини визначає її можливості задовольняти свої потреби і розуміється науковцями (С. Злепко, Л. Коваль, В. Петренко, С. Петрушин, Д. Штофель) як здатність систем організму забезпечувати реалізацію фенотипічних програм безумовно-рефлекторних, інстинктивних процесів, генеративних функцій, розумової діяльності і фенотипічної поведінки, спрямованої на соціальну та культурну сферу життя [382].

С. Сидорчик наголошує на тому, що на відміну від трактування у науці впродовж досить тривалого часу здоров'я як проблеми індивідуально-особистісного буття, що має значення для виживання й розвитку окремого індивіда, на сучасному етапі здоров'я розглядається як значущий феномен власне соціального буття, як структуротвірний фактор соціальності, в тому числі як фактор успішності професійної соціалізації. Тобто здоров'я виступає характеристикою цілісного, акмеологічного розвитку людини як суб'єкта праці [362]. Аналогічної думки дотримуються й інші науковці (В. Гаврилук, О. Гречишкіна, Л. Животовська, А. Міненко, О. Савонова, С. Страшко), які розуміють індивідуальне здоров'я як генетично й екологічно визначений потенціал життєвої енергії, що забезпечує тривале виживання й соціальну активність людини в різних умовах життя і трудової діяльності [380].

Основним механізмом збереження здоров'я, зазначає В. Лелека, є гомеостаз – здатність організму за допомогою систем зворотних зв'язків забезпечити постійність свого внутрішнього середовища, незалежно від зміни навколишніх умов. Іншою фундаментальною здатністю організму, яку

він використовує для збереження здоров'я, є адаптація – пристосування до довкілля у відповідь на подразники [246].

Більш широко розглядає здоров'я М. Сентизова, визначаючи теоретико-методологічні засади формування й розвитку здорової особистості. Зокрема вона зауважує, що здоров'я – це цілісний фізичний, інтелектуальний, моральний стан особистості, її морально-вольових, ціннісно-мотиваційних настанов, що сприяють підвищенню рівня функціонального стану організму в цілому [357].

Здоров'я, акцентує С. Барашков, є категорія не лише біологічна, а й глибоко соціальна і психологічна, що регулюється та керується як соціальними інститутами, так і самою особистістю. Тому збереження та зміцнення здоров'я дітей і молоді є першочерговою й нагальною потребою суспільства [23].

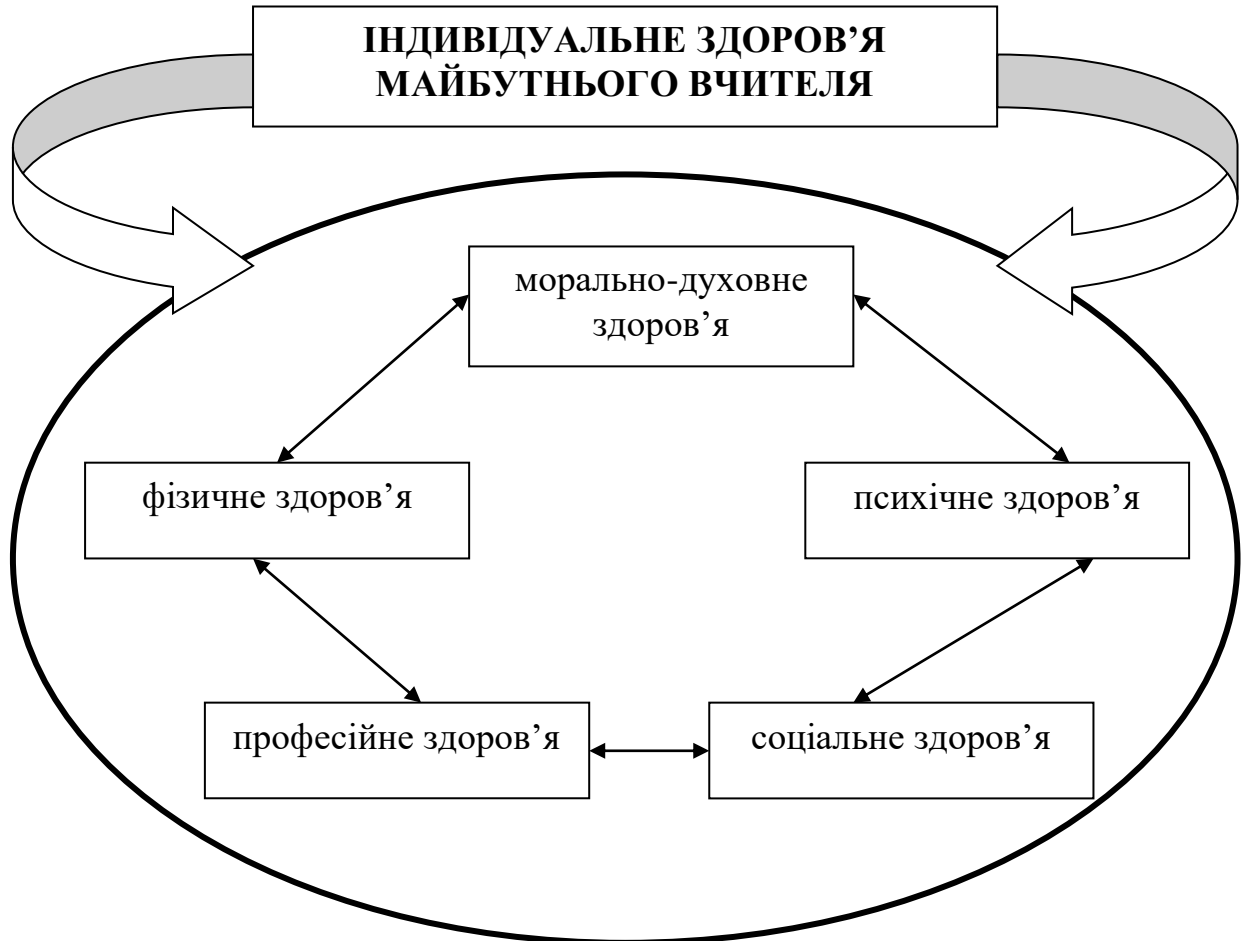
Як цілісний багатомірний стан розглядають здоров'я й інші науковці (О. Куц, В. Романенко), зауважуючи при цьому, що він визначається за п'ятьма основними критеріями: рівень та гармонійність фізичного розвитку людини; функціональний стан організму (його резервні можливості); рівень імунного захисту і неспецифічної резистентності; відсутність (чи наявність) дефектів розвитку або захворювань; рівень морально-вольових якостей і ціннісно-мотиваційних уявлень [344]. Д. Солопчук наголошує на тому, що здоров'я – це складне багатопланове поняття, і розглядає це поняття з позиції його взаємозв'язку фізичних, психічних, соціальних аспектів у тісній взаємодії з довкіллям [378].

Як бачимо, науковці по-різному трактують поняття «здоров'я», проте, всі вони зауважують, що це явище багатомірне, оскільки містить декілька компонентів. Цілком погоджуючись з ними в тому, що індивідуальне здоров'я людини складається із психічного, фізичного, морального, духовного, соціального, додамо, що у структурі індивідуального здоров'я

майбутнього вчителя початкових класів, на нашу думку, необхідно виокремити й таку складову, як професійне здоров'я (див. схему 2.1).

Схема 2.1.

Складові індивідуального здоров'я майбутнього вчителя

Як видно зі схеми, всі складові здоров'я взаємопов'язані та взаємозумовлені. Розглянемо сутність основних складових індивідуального здоров'я особистості майбутнього вчителя початкових класів, формування і розвиток яких необхідно враховувати під час їхнього навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Переконані, що важливою складовою індивідуального здоров'я є **психічне здоров'я**, яке насамперед виражається в астенічному й невротичному станах людини, депресії, вегето-судинній дистонії тощо. Саме такі патологічні стани характерні для професії вчителя. А це, у свою чергу, призводить до зниження рівня працездатності педагогів, погіршення

стосунків з адміністрацією, колегами, дітьми та їхніми батьками, спричинює конфлікти в сім'ї.

Психічне здоров'я залежить насамперед від стану головно мозку й визначається рівнем та якістю мислення, розвитком уваги і пам'яті, ступенем емоційної усталеності, розвитком вольових якостей; характеризується відчуттям комфортності особистості в соціумі, відсутністю вад особистого розвитку, здатністю протидіяти стресу.

М. Бердяєв доходить висновку про те, що особливою цінністю психічного здоров'я є такі властивості, як здатність особистості шляхом своєї діяльності формувати й зберігати в собі такі моральні якості, чуйність, здібність до захисту і збереження життя, повага до гідності іншої особистості, вміння володіти своїми пристрастями, протистояти негативним інстинктам і схильностям. Він пропагує думку про те, що людство повинно панувати над природним, а не природне над людством. Контроль над проявом своїх емоцій, наголошує М. Бердяєв, забезпечує оптимальну життєдіяльність, що стає показником рівня психічного здоров'я [27].

С. Болтивець зауважує, що психічне здоров'я забезпечує процесуальну цілісність особистості, що адекватна внутрішній природі, взаємодіє із самим собою та довкіллям. Відтак, цілком поділяючи твердження науковця, зазначимо, що у фаховій підготовці майбутніх учителів початкової школи важливим фактором забезпечення психічного здоров'я виступають пізнавальні здібності, активність, прагнення до самопізнання, самоосвіти, самовдосконалення тощо [43].

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (1979 р.), психічне здоров'я є певним резервом сил людини, завдяки якому вона може долати несподівані стреси чи ускладнення, що виникають у виключних обставинах; психічне здоров'я – стан, що сприяє найбільш повному фізичному, розумовому та емоційному розвитку людини і містить високу свідомість, розвинене мислення, значну внутрішню моральну силу [380].

До сфери психічного здоров'я, на думку В. Нестеренко, належать

індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини, наприклад, збудженість, емоційність, чутливість. Психічне здоров'я індивіда складається з його потреб, інтересів, мотивів, стимулів, настанов, цілей, уявлень, почуттів тощо. Психічне здоров'я пов'язано з особливостями мислення, характеру, здібностей. Усі ці складові і чинники зумовлюють особливості індивідуальних реакцій на життєві ситуації, вірогідність стресів, афектів [290].

Спираючись на вищезазначене, доходимо висновку, що психічне здоров'я – це сукупність настанов, якостей і функціональних здібностей людини, що дозволяє їй адаптуватися до довкілля і є необхідним у професійній діяльності вчителя початкової школи. Психічне здоров'я утворюють позитивні емоції і почуття, воля, самосвідомість, самовиховання, мотивація поведінки, стреси, психотравми, резерви психологічних можливостей людини, запобігання шкідливим звичкам, формування здоров'язберезувальних навичок і вмій.

Іншою важливою складовою індивідуального здоров'я особистості є **фізичне здоров'я**. Вважаємо, що без фізичного здоров'я неможливо здійснювати професійну діяльність, особливо педагогічну, оскільки навчально-виховний процес у загальноосвітній школі повинен бути спрямований на розвиток й удосконалення фізичних, рухових якостей особистості дітей. Особливо важливим цей вид діяльності є в початковій школі.

Фізичне здоров'я – це природний стан організму, обумовлений нормальним функціонуванням усіх його органів, систем. Фізичне здоров'я – це досконалість саморегуляції в організмі, гармонія фізіологічних процесів максимальна адаптація; це стан росту й розвитку органів і систем організму, основу якого складають морфологічні та функціональні резерви, що забезпечують адаптаційні реакції [376].

Виокремлюють також і соматичне здоров'я, основу якого складає біологічна програма індивідуального розвитку особистості, опосередкована

базовими потребами, що домінують на різних етапах онтогенетичного розвитку [376]. Проте, вважаємо, що це поняття входить до поняття фізичного здоров'я людини.

Фізичне здоров'я визначають такі чинники, як індивідуальні особливості анатомічної будови тіла, фізіологічні функції організму в різних умовах спокою, руху, довкілля, генетичної спадщини, рівні фізичного розвитку органів і систем організму [290]. Фізичне здоров'я складає організм людини як біологічної системи: органи і системи життєзабезпечення, їх функції та здоровий стан, фізична діяльність і біохімічні процеси, гігієна тіла, рухова активність, здорове харчування, генетичне і репродуктивне здоров'я, профілактика хвороб, фізичний розвиток.

Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку, що фізичне здоров'я майбутнього вчителя початкової школи забезпечується позитивним ставленням до здоров'я як до загальнолюдської цінності, достатньою руховою активністю, раціональним харчуванням, дотриманням санітарно-гігієнічних навичок, а також визнанням необхідності занять фізкультурно-оздоровчими, спортивно-ігровими вправами, що сприятимуть не лише формуванню у них здоров'язберезувальних навичок і вмінь, зміцненню їхнього фізичного здоров'я, а й набуттю умінь організовувати відповідну здоров'язберезувальну діяльність у подальшій професійній діяльності.

Моральне здоров'я визначається тими моральними принципами, що є основою соціального життя людини, тобто життя в певному людському суспільстві. Відмітними ознаками морального здоров'я, на думку С. Омельченко, є насамперед свідоме ставлення до праці, оволодіння скарбами культури, активне неприйняття вдач і звичок, що суперечать нормальному способу життя. Ми цілком згодні з ученою в тому, що фізично і психічно здорова людина може бути моральним виродком, якщо вона зневажає нормами моралі [302]. З огляду на зазначене, під час навчання майбутніх учителів початкової школи перед викладачами вищого педагогічного навчального закладу постає важливе завдання формування

здоров'язберезувальних навичок і вмінь, що сприятимуть збереженню і зміцненню морального здоров'я студентів. Особливо важливим це вбачається за умов занепаду моральних устоїв, що, на жаль, властиво для нашого суспільства. І одним із найважливіших завдань, які сьогодні повинна вирішувати початкова школа, є формування моральних якостей молодших школярів, що слугуватимуть фундаментом морального здоров'я.

Дуже близьким до морального є духовне здоров'я. Духовне здоров'я розуміється науковцями (Н. Малярчук та ін.) не лише як максимальний рівень самореалізації особистості, що характеризується автономністю, почуттям прекрасного, альтруїзмом, турботою про досягнення щастя, благополуччя і здоров'я для себе й для людей, які оточують, прийняттям відповідальності за долю світу. Це, зауважує науковець, й особливе напруження, пов'язане з потенційним сенсом і цінностями, що вимагають здійснення вищого призначення людини [259].

Духовне здоров'я характеризується відчуттям гармонії, прагненням до збереження загальнолюдських цінностей, співвідношенням моральності і політики. Духовне здоров'я залежить від духовного світу особистості, його сприйняття складових духовної культури людства – освіти, науки, мистецтва, релігії, моралі, етики. Свідомість людини, її ментальність, життєва самоідентифікація, ставлення до сенсу життя, оцінка реалізації власних здібностей і можливостей у контексті власних ідеалів і світогляду – все це визначає стан духовного здоров'я індивіда [290].

Духовне здоров'я – це здоров'я в системі загальнолюдських цінностей, ідеал здорової людини, традиції культури українського народу, розвиток позитивних духовних рис, духовні цінності й засоби розвитку духовності.

З огляду на те, що поняття моральне здоров'я і духовне здоров'я близькі за своїм значенням, у дослідженні розглядається **морально-духовне здоров'я**, під яким розуміється наявність у майбутніх учителів початкової школи системи цінностей, настанов і мотивів їхньої поведінки у професійній діяльності, що передбачає формування відповідних здоров'язберезувальних

навичок і вмінь, спрямованих на розвиток високої духовності людини і пов'язаних з такими загальнолюдськими цінностями, як добро, любов, краса і т. ін. і є передумовою їхнього самоствердження у суспільстві і професійній педагогічній діяльності.

О. Приступа досліджувала проблеми **соціального здоров'я** й дійшла висновку, що воно є одним із головних факторів забезпечення соціального благополуччя підростаючого покоління, результатом цілеспрямованого педагогічного процесу. Воно, наголошує вчена, являє собою сформованість соціально прийняттого, морально нормативного досвіду взаємодії особистості з соціумом, що виявляється в саморегуляції поведінки в умовах, які змінюються, спрямованої на узгодження із самим собою, а також здатність до задоволення соціальних інтересів і потреб, до інтеграції у соціум. До структури соціального здоров'я науковець відносить духовно-моральний (наслідування соціальних моральних норм, наявність соціальних знань, умінь та навичок), соціально-поведінський (усталеність особистості до соціально-несприятливих факторів середовища та сформованість навичок саморегуляції поведінки), соціально-психологічний (соціальна спрямованість особистості, задовільна соціальна адаптивність) і соціокультурний (високий рівень соціального розвитку, сформована соціальна готовність, соціально корисний досвід) компоненти [325].

Соціальне здоров'я, на думку Г. Нікіфорова, відображається через такі характеристики, як-от: адекватне сприйняття соціальної реальності; інтерес до довкілля; адаптація до фізичної і суспільної сфер; спрямованість на суспільно корисну працю; альтруїзм; емпатія; відповідальність перед іншими; демократизм у поведінці [335].

Соціальне здоров'я індивіда, зауважує В. Нестеренко, залежить від економічних чинників, його стосунків із структурними одиницями соціуму – сім'єю, організаціями, через які відбуваються соціальні зв'язки – праця, відпочинок, побут, соціальний захист, охорона здоров'я, безпека існування тощо. Крім того, потрібно враховувати міжетнічні стосунки, різницю у

прибутках різних соціальних категорій суспільства, рівень матеріального виробництва, техніки і технологій, їх суперечливий вплив на здоров'я загалом. Ці чинники і складові створюють відчуття соціальної захищеності (або незахищеності), що суттєво впливає на здоров'я людини. В загальному вигляді соціальне здоров'я детерміноване характером і рівнем розвитку, що притаманне головним сферам суспільного життя в певному середовищі – економічному, політичному, соціальному, духовному [290].

Відтак, соціальна складова здоров'я передбачає наявність у майбутніх учителів початкової школи сформованих знань, умінь і навичок спілкування (дітьми, їхніми батьками, колегами тощо), соціальної поведінки у професійній діяльності і соціумі, що відповідає нормам, які ставить до вчителя суспільство, і не зашкоджують як їхньому здоров'ю, так і здоров'ю вихованців.

Як було зазначено, важливим у педагогічній діяльності вчителя є **професійне здоров'я**. Науковці (М. Амосов, І. Брехман, Е. Вайнер та ін.) розуміють здоров'я як цілісність усіх складових благополучної особистості: фізичної, психічної, моральної, професійної. Під професійним здоров'ям А. Маклаков розуміє певний рівень характеристик здоров'я спеціаліста, який відповідає вимогам професійної діяльності й забезпечує її високу ефективність [256].

С. Орленко професійне здоров'я визначає як функціональний стан організму за фізичними і психічними показниками з метою оцінки його здатності до певної професійної діяльності, а також стійкість до несприятливих факторів, що супроводжують цю діяльність. Вона зауважує, що професійне здоров'я учителя – це складне і багатокомпонентне поняття, яке містить у собі, крім професійної придатності, і фізичне, і психічне здоров'я, що знаходиться у сфері відповідальності самої людини [306].

Досліджуючи проблеми професійного здоров'я чи нездоров'я учителів, Л. Мітіна доходить висновку, що основними показниками його є: особистісні якості (конфліктність, егоцентризм, невірноваженість); емоційний стан

(роздратованість, депресія, гнів, тривога); процеси самокерування (самоуправління, самоконтроль, труднощі в оцінці ситуації, прогнозування дій) [275].

Формування у майбутніх учителів початкової школи навичок збереження професійного здоров'я, на нашу думку, є одним із найважливіших завдань вищої школи, зважаючи на те, що професійна діяльність учителя в умовах сьогодення, на жаль, не сприяє його здоров'ю. Нами було проведене пілотажне опитування учителів початкових класів Одеської і Миколаївської областей. В опитуванні взяли участь 180 учителів початкової школи. Так, за результатами опитування учителів більшість із них (78 %) постійно відчувають психологічний дискомфорт під час роботи; 81 % перебувають у постійному стресовому стані, що негативно позначається на їхньому здоров'ї і викликає нервові та серцево-судинні захворювання.

Значна кількість учителів початкових класів (92 %) акцентують на професійній завантаженості. Адже не таємниця, що професія педагога є професією підвищеного рівня стресового навантаження й енерговитрачання. Такий стан, на нашу думку, викликаний певними особливостями вчительської професії. Так, однією з особливостей праці вчителя є необхідність постійно розподіляти увагу, виконувати декілька видів діяльності одночасно. Друга полягає у відсутності постійного режиму дня. Це пов'язано з тим, що розклад занять часто змінюється, у більшості шкіл учителям доводиться працювати у дві зміни. Зазначене призводить до зниження працездатності, емоційних зривів, появи неврозів навіть у досвідчених педагогів. Значною мірою на професійне здоров'я впливає й недостатність фізичного навантаження учителів.

Проведене нами пілотажне дослідження виявило, що напруженість у професії сьогодні здебільшого викликають такі причини, як незадоволеність матеріальним станом. Цю причину вказали приблизно 98 % опитуваних. 82 % учителів невпевнені в завтрашньому дні, їх тривожить нестабільність, На втому від нервових перевантажень посилаються 93 % педагогів, а 68 %

відзначають неможливість переносити стреси. Багато в чому на професійне здоров'я учителів впливають відносини з адміністрацією навчального закладу, як несумісні визначили свої відносини 57 % педагогів. Все це призводить до того, що вчителі втрачають здатність до швидких і адекватних рішень, виявляють пасивність у міжособистісних конфліктах з учнями та їхніми батьками, внаслідок чого виникає певна формалізація відносин, настає емоційне виснаження. Як наслідок виникає цинічне ставлення до праці й об'єктів своєї праці (негуманне, байдуже ставлення до учнів тощо). Редукція професійних досягнень – це виникнення відчуття некомпетентності у своїй професійній сфері, усвідомлення неуспіху в ній (за С.Орленко [306]).

Зазначені труднощі в учительській професії підтверджено й нашими тривалими спостереженнями, які виявили, що переважна більшість учителів початкової школи страждає від хронічної втоми, що викликана насамперед тривожністю, недостатньою кількістю позитивних емоцій, неможливістю досягти поставленої мети тощо.

Зауважимо, що певний дискомфорт, за свідченням учителів, пов'язаний і з незадоволеністю обладнанням шкіл технічними засобами, недостатнім забезпеченням необхідними методичними та навчальними матеріалами, що не дозволяє на високому ефективному рівні забезпечити організацію навчально-виховного процесу.

Переконані, що крім означених недоліків, значною мірою на такий стан учителів впливає й недотримання ними здорового способу життя, несформованість важливих здоров'язбережувальних навичок і вмінь, небажання опікуватися власним здоров'ям і т. ін. Це має негативні наслідки. Так, недотримання вчителем культури здоров'я, здорового образу життя призводить до симптомів вигорання, які на думку С. Орленко, можна розділити на фізичні (втома, відчуття виснаження, часті головні болі, розладнання шлунково-кишкового тракту, надлишок або недостатність ваги, безсоння), психологічні та поведінські (робота стає все тяжчою, а здатність виконувати її – все меншою; відчуття образи й розчарування, провини, гніву,

роздратованість; відчуття всемогутності – влада над долею учнів; підвищене почуття відповідальності за учнів; загальна негативна настанова на життєві перспективи; часте зловживання алкоголю тощо). Деякі з ознак, уважає вчена, є неусвідомленою спробою отримати полегшення без установалення проблеми. Поділяючи в цілому висловлені С.Орленко положення, зауважимо, що нею не виокремлюються шляхи і засоби попередження виникнення такого стану у майбутніх учителів, не акцентується на формуванні відповідних життєвих навичок, що сприяли би збереженню фізичного, психічного, морального, соціального і професійного здоров'я у подальшій педагогічній діяльності.

До того ж учителі початкової школи є взірцем для своїх учнів і в тому разі, якщо вони відчують стресове напруження, це може спричинити виникнення відповідного стану й у школярів. Ознаками стресового напруження є: неможливість зосередитися на чомусь; занадто часті помилки в роботі; погіршення пам'яті; відчуття втоми, що виникає занадто часто; дуже швидке мовлення; часті болі, не спричинені фізичними проблемами; підвищена збудженість; робота не приносить радості; втрата почуття гумору; різке зростання кількості випалених цигарок; пристрасть до спиртного; постійне відчуття голоду або відсутність апетиту чи смаку до їжі; неможливість вчасно закінчити роботу (за Б. Шефером).

Наслідками процесу вигорання є вкрай низька ефективність і продуктивність учительської діяльності, незадоволеність працею, значне погіршення здоров'я педагога.

Отже, професійне здоров'я учителя визначається як цілісний багатомірний динамічний стан організму, що дозволяє педагогу максимально реалізувати свій творчий потенціал у професійно-педагогічній діяльності. Майбутні вчителі початкової школи повинні достатньо чітко усвідомлювати цінність власного здоров'я й використовувати для його збереження і зміцнення весь арсенал сучасних педагогічних технологій. Проте, незважаючи на високі вимоги в умовах сьогодення до рівня здоров'я

педагогів, воно характеризується низькими показниками.

Переконані, що формування свідомого ставлення до власного професійного здоров'я повинно розпочинатися під час навчання майбутніх учителів. На жаль, сьогодні в більшості вищих навчальних закладів не створюються необхідні умови, які сприяли б усвідомленню студентами значущості професійного здоров'я, недостатньо розроблені механізми формування в них здоров'язбережувальних навичок і вмінь, вироблення позитивного ставлення до здоров'я як до необхідної умови здійснення професійної діяльності, важливої професійної цінності.

Науково обґрунтованим є той факт, що фізичне, психічне, моральне, духовне і професійне здоров'я взаємопов'язані між собою, тобто в тому разі, якщо людина має певні відхилення у психіці, то це безумовно відобразиться на інших гранях, які й складають індивідуальне здоров'я особистості.

З огляду на вищезазначене, важливого значення під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі набуває пропагування здорового образу життя. Однак, зауважують учені (В. Гаврилюк, О. Гречишкіна, Л. Животовська, А. Міненко, О. Савонова, С. Страшко та ін.), зазвичай пропаганда здорового образу життя проводиться за старими шаблонами і в основному формально, тому й не сприймається молоддю [380]. Однією з причин недостатньої ефективності освітньо-виховного процесу вищої школи, на думку С. Радаєвої, є недосконалість традиційної системи організації фізкультурно-спортивної діяльності [340].

Здоровий спосіб життя Д. Солопчук визначає як діяльність, що спрямована на зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я [373].

Здоровий образ життя, зауважує Ю. Кобяков, є елементом культури, що як субстанція сутності людини є системою, яка розвивається, і в цьому контексті здоровий образ життя повинен розглядатись як рухлива, динамічна, заснована на ціннісних орієнтаціях особистості, програма проєктивного і цілепокладального характеру, призначення якої полягає у профілактиці

захворювань, розвитку й збереженні здоров'я, підвищенні якості життя та його пролонгації. На підставі аналізу наукових доробок науковців (М. Амосов, І. Брехман, В. Заціорський, М. Віленський, П. Віноградов, Г. Малахов, І. Мурашов, Н. Семенова) автор доходить висновку, що структурну основу здорового образу життя складають щонайменше п'ять факторів: активний руховий режим, раціональний режим харчування, оптимальна реакція на подразники зовнішнього світу, характер дихання, загартовування [197, с. 17].

Р. Вахітов присвятив своє дослідження розв'язанню проблеми формування здорового образу життя студентів університету на основі механізмів рефлексії. Під здоровим образом життя він розуміє реалізацію комплексу єдиної науково-обґрунтованої медико-біологічної і соціально-психолого-педагогічної системи профілактичних заходів, в якій важливе значення мають: а) активне фізичне виховання; б) належне сполучення праці й відпочинку; в) розвиток усталеності до психоемоційних перенавантажень; г) подолання труднощів, пов'язаних зі складними екологічними умовами мешкання; д) усунення гіпокінезії [59].

Визначаючи структуру здорового образу життя студентів, деякі вчені (Ю. Можарський, І. Чорнобай) указують, що здоровий образ життя відбиває узагальнену типову структуру форм життєдіяльності людини, для якої характерна єдність і доцільність процесів самоорганізації та самодисципліни, саморегуляції і саморозвитку, що спрямовані на зміцнення адаптивних можливостей організму, повноцінну самореалізацію своїх сутнісних сил, таланту та здібностей у загальнокультурному і соціальному розвитку, життєдіяльності в цілому [279, с.74].

С. Омельченко розглядає здоровий образ життя як взаємодію, взаємозалежність певних аспектів життя: фізичного, інтелектуального, емоційного, соціального, морального, особистісного; як етап повного фізичного, психічного, соціального здоров'я та добробуту людини; як потребу і вимогу часу; умову гармонійного життя та щастя; діяльність

людини в напрямі зміцнення індивідуального і суспільного здоров'я [302].

Відтак, вища школа покликана не лише підготувати майбутніх учителів до здійснення професійної діяльності, а й, з урахуванням вищезазначеного, сформувати в них навички здорового способу життя, що на думку В. Бобрицької, передбачає реалізацію кожним студентом професійно вмотивованої, усвідомленої, тривалої у часі діяльності в напрямі поліпшення успадкованих резервів здоров'я, удосконалення (корекції) індивідуальних форм життєдіяльності і стилю життя. Результатом і головною метою формування здорового образу життя у майбутніх учителів у процесі навчання, зауважує вчена, є створення у них ціннісно-орієнтованої настанови на здоров'я і здоровий спосіб життя, складником якої є готовність до опанування знань, умінь і навичок організації здорової життєдіяльності своєї та учнів у професійній діяльності [39].

Здоровий образ життя відображає узагальнену типову структуру форм життєдіяльності студентів, для якої характерні єдність і доцільність процесів самоорганізації та самодисципліни, спрямованих на укріплення адаптивних можливостей організму, повноцінну саморегуляцію своїх сутнісних сил, дарувань та здібностей у загальнокультурному і професійному розвитку, життєдіяльності в цілому. В умовах здорового образу життя відповідальність за здоров'я формується у студента як частина загальнокультурного розвитку, що виявляється в єдності стильових особливостей поведінки, здатності побудувати себе як особистість відповідно до власних уявлень про повноцінне в духовному, моральному і фізичному ставленні до життя.

З огляду на зазначене, К. Оглоблін зауважує, що здоровий образ життя пов'язаний з особистісно-мотиваційним утіленням індивідами своїх соціальних, психологічних, фізичних можливостей і здібностей. Він виокремлює три основних мотиви здорового образу життя: 1) здоров'я як особистісний засіб досягнення кар'єри, успіху в житті, досягнення матеріального благополуччя (соціальне благополуччя) і т. ін.; 2) здоров'я як необхідну умову для особистісного росту, особистого щастя, відчуття

духовної досконалості, самодостатності та ін.(духовне і душевне благополуччя); 3) здоров'я як важливу умову фізичної досконалості, створення повноцінних сексуальних відносин, сім'ї тощо (фізичне благополуччя) [299].

Щоб стати основою повсякденної діяльності й поведінки, знання про здоров'я повинні усвідомлюватися, зазначає Н. Малярчук. Це усвідомлення відбувається у процесі їх «відчування» й емоційного «переживання», закріплюється у ході виконання спеціальних здоров'язбережувальних вправ та здоров'яформувальної практичної діяльності, що забезпечує особисту значущість цих знань, їх усвідомлення і формує суб'єктне ціннісне ставлення особистості до здоров'я. У процесі переживання відбувається інтеріоризація отриманих знань і перетворення їх у переконання, здійснюється перехід від знання до усвідомлення. Емоційно-чуттєве ставлення створює те тло, на підґрунті якого формуються потреби й мотиви, що є передумовою психологічної готовності до здоров'яформувального типу діяльності, розвивається здатність особистості до аналізу власної поведінки в соціоприродному середовищі до об'єктивної самооцінки, відбувається екстеріоризація знання та його практична реалізація [259]. Тобто йдеться про формування в особистості здоров'язбережувальних навичок і вмінь, хоча науковцем і не вживаються ці терміни, не акцентується на їх ролі в життєдіяльності особистості.

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» одним із завдань школи є виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як до найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців) [380, с. 59]. З огляду на зазначене, вчитель повинен бути готовим до здійснення такої діяльності в умовах загальноосвітнього навчального закладу, а підготовка до неї повинна відбуватись у навчально-виховному процесі вищої школи. Відомо, що у хворих учителів не може бути здорових учнів, тому важливо, щоб подаючи

приклад своїм вихованцям, учитель був здоровим і фізично, і морально, і психічно; не лише пропагував здоровий образ життя, а й сам дотримувався його в повсякденному житті та діяльності для власного оздоровлення.

Відтак, вища школа покликана не лише підготувати майбутніх учителів до здійснення професійної діяльності, а й сформувати навички здорового образу життя. **Здоровий образ життя учителя початкової школи**, на нашу думку, передбачає сформованість навичок і вмінь повсякденної поведінки, спрямованих на збереження і зміцнення власного здоров'я (фізичного, психічного, морально-духовного, соціального, професійного), дотримання ціннісних настанов щодо здоров'я і здійснення педагогічної діяльності, що ґрунтується на організації навчально-виховного процесу з урахуванням формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів.

О. Плаксіна у своєму дослідженні з проблеми формування ціннісного ставлення до здорового образу життя у студентів педагогічних спеціальностей університету зазначає, що поняття здорового образу життя набагато ширше, ніж відсутність шкідливих звичок, режим праці і відпочинку, система харчування, різноманітні загартовуючі і розвивальні вправи; до нього також входить система ставлення до себе, до іншої людини, до життя в цілому, а також усвідомленість буття, життєві цілі і цінності.

Вчена доходить висновку, що здоровий образ життя є однією з людських цінностей за такими підставами:

- по-перше, здоровий образ життя є орієнтиром, ідеалом, до якого повинна прагнути людина, що бажає зберегти і зміцнити своє здоров'я;
- по-друге, здоровий образ життя служить засобом формування, зміцнення і збереження здоров'я;
- по-третє, здоровий образ життя – це мета, здійснення якої дозволяє людині відмовитися від шкідливих звичок, підвищити соціальну активність і соціальний статус, реалізувати потреби в самоактуалізації, досягти високої працездатності й раціональної організації всієї життєдіяльності;

– по-четверте, здоровий образ життя має сенс, завдяки чому наповнюється сенсом і життя людини, яка максимально наближається до реалізації своїх принципів і життєвих устремлінь [318].

Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку, що одним із головних завдань підготовки у вищій школі майбутніх учителів початкових класів є формування ставлення до власного здоров'я і здоров'я дітей як найвищої загальнолюдської цінності, спрямування на здобуття відповідних знань, умінь та навичок, а також формування їхньої готовності до організації навчально-виховного процесу з упровадженням інноваційних здоров'язберезувальних методик, що передбачають формування й розвиток у дітей здоров'язберезувальних навичок і вмінь, дотримання ними здорового образу життя.

З огляду на це вбачається доцільним розглянути сутність понять «навички», «уміння», «життєві навички», «здоров'язберезувальні навички та вміння» і визначити, які саме навички й уміння можливо формувати в молодшому шкільному віці.

2.2. Здоров'язберезувальні навички та вміння

2.2.1. Психофізіологічні засади формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь. Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури засвідчив, що сьогодні не існує однозначного визначення понять «навички» та «вміння». З одного боку, уміння визначаються як більш висока психологічна категорія, ніж навички, з іншого – навички є більш високою стадією оволодіння фізичними вправами і трудовими діями, ніж уміння. Одні автори (Є. Бойко, Б. Ломов, В. Чебишева та ін.) під уміннями розуміють можливість здійснювати на професійному рівні будь-яку діяльність, при цьому вміння формуються на базі кількох навичок, що характеризують ступінь оволодіння діями, тому навички передують умінням. Інші (Б. Ашмарін, Є. Гур'янов, А. Пуні, П. Рудик та ін.) під уміннями розуміють можливість здійснювати якусь дію, операцію, тобто вміння передують

навичкам, які потрібно розглядати як більш досконалу стадію оволодіння діями.

Розглядаючи поняття «уміння» і «навички», Б. Айсмонтас доходить висновку, що вони схожі в тому, що характеризують здатність особистості виконувати ту чи ту дію, а відрізняються за ступенем оволодіння цією дією. Тобто вміння – це здатність до дії, що не досягла найвищого рівня сформованості і здійснюється повністю усвідомлено, а навичка – це здатність до дії, що досягла найвищого рівня сформованості і здійснюється автоматизовано, без усвідомлено проміжних кроків [6].

Отже, за Б. Айсмонтасом, уміння – це проміжний етап оволодіння новим способом дії, що ґрунтується на якомусь правилі (знанні) і відповідає правильному використанню знання у процесі розв'язання певного класу задач, але яке ще не досягло рівня навички. Проте надалі автор визначає два рівні вмінь. Так, він зазначає, якщо дія є елементарною, простою, яка широко використовується під час виконання більш складних дій, то її виконання формується зазвичай як навичка. Якщо дія складна, то виконання цієї дії формується, як уміння, до складу якого входить одна чи декілька навичок. Тобто термін «уміння» має два значення: 1) як первісний рівень оволодіння якоюсь простою дією (у цьому разі навичка розглядається як вищий рівень оволодіння цією дією, автоматизоване його виконання: уміння переходить у навичку); 2) як здатність усвідомлено виконувати складну дію за допомогою декількох навичок (у цьому разі навичка – це автоматизоване виконання елементарних дій, з яких складається складна дія, що виконується за допомогою вміння) [6].

Твердження про те, що навички є автоматизованими діями підтримується й іншими вченими (А. Морозов, С. Головін, М. Дьяченко, Р. Немов, Л. Кандибович, С. Рубінштейн та ін.). Так, М. Дьяченко і Л. Кандибович визначають навички як автоматизовані дії, що здійснюються без помітної участі свідомості, раціонально, достатньо швидко й правильно, без зайвих витрат фізичної та психічної енергії [150, с.146-147]. За

Р. Немовим, навичка – повністю автоматизований рух чи система рухів (дій), що швидко здійснюються, без контролю з боку свідомості людини, і призводять до певного, попереднього відомого результату [360, с.63].

Навички, зауважує С. Рубінштейн, необхідні в усіх видах діяльності. І хоча жодна з найвищих форм людської діяльності не може бути зведена до простої механічної суми навичок, до будь-якої форми діяльності навички входять необхідною складовою. Завдяки тому, зазначає учений, що деякі дії закріплюються як навички і немов би «спускаються» у план автоматизованих актів, свідомо діяльність людини, звільняючись від регулювання відносно елементарних актів, може спрямовуватися на розв'язання більш складних завдань. При цьому, продовжує автор, навички, будучи за своїми зовнішніми результатами діями чи більш-менш складними системами дій, за своєю психологічною структурою є не стільки діями, тобто актами, спрямованими на їх результат як на усвідомлену суб'єктом мету його діяльності, скільки операціями, чи способами, засобом яких здійснюється дія, спрямована на усвідомлену мету. Навичка, в такий спосіб, виникає як свідомо автоматизована дія і потім функціонує як автоматизований спосіб виконання дії [346].

Не заперечують цієї думки і такі вчені, як І. Блозва, Є. Рапацевич, І. Харламов та ін. Зокрема, Е. Рапацевич зазначає, що навичка – стереотипна, автоматизована операція, необхідна в навчанні під час виконання тих елементів предметних дій, у яких потрібна точність, закріпленість зв'язків, стереотипних дій, які можуть відбуватися без безпосереднього контролю свідомості (швидкість читання, письма, елементарного рахунку, проведення точних ліній, дотримання особистої гігієни тощо). Навички формуються в діяльності; набуті знання та інформація створюють лише передумови набуття навичок, оскільки не менш важливим є набуття практичного досвіду через реальне виконання відповідних вправ, дій, відпрацювання моделей поведінки [373, с. 476].

І. Харламов розрізняє поняття «вміння» і «навички». На його думку

навичка є складовим елементом уміння, що виступає як автоматизована дія, доведена до високого ступеня досконалості, а вміння – це володіння способами (прийомами, діями) застосування знань на практиці [416, с. 150-151].

Уміння, зауважує І. Підласий, на відміну від навичок, завжди спираються на активну інтелектуальну діяльність і визначаються як готовність свідомо і самостійно виконувати практичні та теоретичні дії на підставі засвоєних знань, життєвого досвіду і здобутих навичок [313]. При цьому, вміння розглядаються як використання знань і навичок для вибору прийомів дії відповідно до поставленої мети й утворюються внаслідок координації навичок, їх об'єднання за допомогою свідомо контрольованих дій [366].

І. Блозва, розглядаючи поняття «уміння» і «навички», дійшов висновку, що вони не заперечують, а доповнюють один одного. Автор наголошує на тому, що під час вирішення питання про співвідношення умінь і навичок слід виходити з того, що в будь-якому виді діяльності людини її знання, вміння і навички діалектично взаємопов'язані. Вміння у своїй основі мають творчий характер. Здебільшого вони не можуть стати автоматизованими, оскільки виражають собою здатність людини приймати рішення з їх реалізації в умовах, що змінюються. Вміння включають у себе цілий комплекс знань і виходять на перший план у тих видах діяльності, коли є зміна зовнішнього середовища, під час вирішення поставлених завдань. Навички основну роль відіграють у незмінних стандартних умовах. Невипадково дуже часто, особливо у практичній роботі, поняття «вміння» і «навички» вживаються як синоніми. Вміння тісно взаємопов'язані з навичками і вдосконалюються у процесі оволодіння навичками. Високий рівень умінь означає можливість користуватися різними навичками для досягнення однієї і тієї самої мети в залежності від умов дії [38].

Нам імпонує думка Е. Ільїна, який стверджує, що формування навичок і умінь призводить до різних наслідків у розвитку особистості, оскільки

вміння формуються вправлінням у змінюваних умовах, а навички вироблюються в одних і тих самих умовах діяльності. Отже, можливо говорити про тріаду «первісні вміння – навички – складні вміння». Відтак, не лише вміння перетворюється на навичку, а й навичка переходить у вміння. Проте в усіх трьох випадках йдеться про одну й ту саму дію, якою оволодіває людина, тому більш логічно подавати їх як стадії вдосконалення вміння [173].

Вміння і навички, зауважує науковець, надзвичайно складні структурні сполучення почуттєвих, інтелектуальних, вольових, емоційних якостей особистості, які формуються і виявляються у свідомому, цілеспрямованому здійсненні нею систем перцептивних, розумових, мнемічних, вольових, сенсорних та інших дій, що забезпечують досягнення поставленої мети діяльності в умовах, що змінюються. Цим пояснюється велика різноманітність умінь і навичок [38].

З погляду фізіології, за Ф. Гоноболіним, поява навичок зумовлена виникненням динамічних стереотипів у корі великих напівкуль, унаслідок повторення відповідних дій. Характерною особливістю навичок є те, що за їх наявності вже не замислюються попередньо, як потрібно виконати дію, не розкладають її на окремі часткові операції.

Фізіологічною основою формування навичок як автоматизованих дій, на думку Ф. Гоноболіна, є утворення систем часових зв'язків, або динамічних стереотипів, що характеризуються значною міцністю, в силу чого початкова операція, що входить до складу дії, зумовлює здійснення подальших дій без регулювання їх другою сигнальною системою і без відображення в ній кожної з них. Це означає, зауважує учений, що людина не продумує попередньо кожну операцію і не усвідомлює її на момент здійснення [79].

Будь-яка затримка в актуалізації зв'язків, порушення вже виробленої системи не залишається непоміченою у другій сигнальній системі. У такий спосіб, під час виконання дій, способом яких оволоділа людина (тобто за

наявності навички), всі операції, за виключенням мовленнєвих рухів, здійснюються на рівні першої сигнальної системи. Утворення міцних систем зв'язків як основи оволодіння навичками, зумовлює швидкість виконання дій [79].

Однією з характерних особливостей навичок, наголошує автор, є й те, що засвоєні шляхом вправ способи дії відрізняються значною усталеністю. Проте усталеність навички не означає шаблонного виконання дій тоді, як умови, в яких вони здійснюються, змінюються. Отже, поряд з усталеністю, навичкам притаманна і гнучкість, зважаючи на те, що своєю фізіологічною основою навичка має не одну суворо фіксовану систему зв'язків, а багатообразні їх системи, що дещо відрізняються одна від одної й по-різному актуалізуються, залежно від умов виконання дії. Чим більш різноманітні ці умови, тим більш гнучкими стають навички. І навпаки – одноманітність умов створює одноманітність виконання дій. Лише в подальшому вони поєднуються в єдине ціле [79].

Підсумовуючи, доходимо висновку, що вміння і навички пов'язані між собою і ґрунтуються на знаннях. У дослідженні ми будемо дотримуватися того, що вміння – це успішний спосіб виконання діяльності в нових умовах, свідоме застосування наявних знань і навичок для виконання більш складних дій, а навички – це частково автоматизовані дії, що утворюються внаслідок вправління.

Формування навичок в аспекті дослідження, є важливим у навчально-виховному процесі вищої школи, оскільки вони разом із знаннями та вміннями забезпечують правильне відображення в уявленнях і мисленні майбутніх учителів початкової школи сутності здоров'я як найвищої цінності, необхідності дотримання здорового способу життя і культури поведінки, що допомагає їм визначити свою позицію щодо здійснення здоров'язберезувальної діяльності в майбутній педагогічній діяльності.

За П. Гальперіним, процес формування навичок здійснюється швидше за умови використання повної системи необхідних дидактичних умов, що

забезпечують активний процес формування чуттєвих образів, понять, розумових і перцептивних дій. При чому, засвоєння навичок відбувається шляхом поетапного переходу від зовнішньої діяльності у внутрішній розумовий план [76].

Нам імпонує думка Н. Гончарової, що основними психолого-педагогічними передумовами формування міцних навичок є:

- цілеспрямованість навчання;
- наявність у суб'єкта діяльності внутрішньої мотивації;
- внутрішня системність – розуміння, усвідомлення виконуваної дії, повнота засвоєння змісту операції;
- рівень розвитку суб'єкта, наявність фонових знань та вмінь;
- знання й оцінка якості результатів виконання дії [82].

Таким чином, майбутній учитель початкової школи повинен знати, які здоров'язберезувальні навички та вміння можливо формувати в молодшому шкільному віці і вміти цілеспрямовано їх формувати у навчально-виховному процесі початкової школи.

2.2.2. Класифікація здоров'язберезувальних навичок і вмінь: сутність і характеристика. У педагогічній літературі пропонуються різні класифікації вмінь і навичок. Згідно з однією з них, уміння і навички розподіляються на рухові, пізнавальні, теоретичні і практичні. Перші – складають зовнішній, моторний аспект діяльності, другі – співвідносяться з основними психічними процесами, треті – передбачають формування знань, пов'язаних з абстрактним інтелектом, останні дорівнюються до навчальних. Згідно з іншою класифікацією, виокремлюють навички рухові, перцептивні й інтелектуальні, причому останні дві групи регулюють першу і входять до неї. Розрізняють також навички первинно автоматизовані, що формуються без усвідомлення їх компонентів, і вторинно автоматизовані, які формуються з попереднім усвідомленням компонентів дії і за необхідності легше стають свідомо контрольованими, швидше вдосконалюються і перебудовуються

[82].

Залежно від того, які аспекти дії частково автоматизовані, навички, зазначають учені (С. Батишев, С. Шапоринський та ін.), бувають: розумові, сенсорні і сенсомоторні, орієнтувальні, з планування і контролю своєї роботи, вольові, рухові, або їх часто називають – моторні. Залежно від переваги конкретних фізіологічних механізмів і психологічних процесів визначають три основні групи навичок – рухові, сенсорні і розумові. В деяких дослідженнях розрізняють навички політехнічні (широкого спрямування) і професійні (вузького спрямування) [38].

Освіта в галузі здоров'я на основі навичок, на думку вчених (В. Гаврилюк, О. Гречишкіна, Л. Животовська, А. Міненко, О. Савонова, С. Страшко та ін.), є підходом, що передбачає використання різноманітного досвіду методик навчання і ставить за мету розвиток знань, формування ставлення та спеціальних навичок, необхідних для діяльності, спрямованої на створення та дотримання здорового способу життя. Програми формування життєвих навичок передбачають широке використання інтерактивних методів навчання: моделювання ситуацій, рольові ігри, дискусії, дебати, вікторини, ситуаційний аналіз, використання аудіовізуальних видів робіт (театр, музика та інші засоби мистецтва) тощо [380, с. 101].

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, життєві навички – це здатність до адаптивної та позитивної поведінки, яка дає можливість індивідуумам ефективно вирішувати проблеми та долати повсякденні труднощі. Вони допомагають людям приймати обґрунтоване рішення, розв'язувати проблеми, критично і творчо мислити, ефективно будувати соціальні контакти та здорові стосунки, співчувати, продуктивно організовувати своє життя, вести здоровий спосіб життя [380, с. 102].

На нашу думку, набуття життєвих навичок є поступовим, поетапним процесом, що супроводжує, а в деяких випадках визначає, період особистісного зростання. Для підвищення ефективності формування навичок цей процес має бути неперервним та несуперечливим. На формування

навичок впливає багато чинників, що взаємодоповнюють один одного (родина, школа, позашкільні установи), а також чинників, що протидіють або конкурують (територіальні компанії, асоціальні та дисфункційні родини). Тому до аспектів формування життєвих навичок включається також необхідність вироблення навичок нейтралізації чи мінімізації можливого негативного впливу на дитину. Позитивну роль у цьому процесі має відігравати робота з батьками учнів.

Поняття «життєві навички» інтегрує навички, що стосуються різних складових людського буття (фізичного, психологічного, духовно-морального, соціального) і дозволяють вирішувати завдання адаптації та розвитку, а також збереження здоров'я на сучасному етапі розвитку суспільства.

Зазначимо, що цілеспрямована робота з формування життєвих навичок і вмінь у молодших школярів є одним із важливих завдань початкової школи. В аспекті започаткованого дослідження життєві навички розглядаються як здоров'язбережувальні, хоча в педагогічній літературі такого терміна ми не зустрічали, оскільки спрямовані на збереження фізичного, соціального, психологічного, духовно-морального здоров'я особистості.

О. Калюжна розглядає навички здорового способу життя, визначаючи їх як усвідомлені дії, вироблені у процесі свідомого оволодіння спеціальними знаннями, вміннями, досвідом профілактики і зміцнення здоров'я, що виражається у дотриманні здорового способу життя. Тобто науковець вважає, що навички формуються після оволодіння певними вміннями, з чим ми не зовсім згодні, поняття «вміння здорового способу життя» автором взагалі не розглядається [187].

Визначення понять «вміння і навички здорового способу життя» ми знаходимо у працях О. Ващенко. На підставі теоретичного аналізу змісту понять «вміння» і «навички» авторка доходить висновку, що вміння здорового способу життя – це засвоєні людиною на особистому досвіді способи виконання оздоровчих дій, а навички здорового способу життя – це дії, сформовані шляхом повторень у процесі оздоровчої діяльності, і є

автоматичними компонентами свідомої валеологічної поведінки. Вміння і навички, продовжує науковець, взаємопов'язані і можуть бути конкретизовані стосовно різних складових здоров'я – фізичного, психологічного, морального та соціального [61].

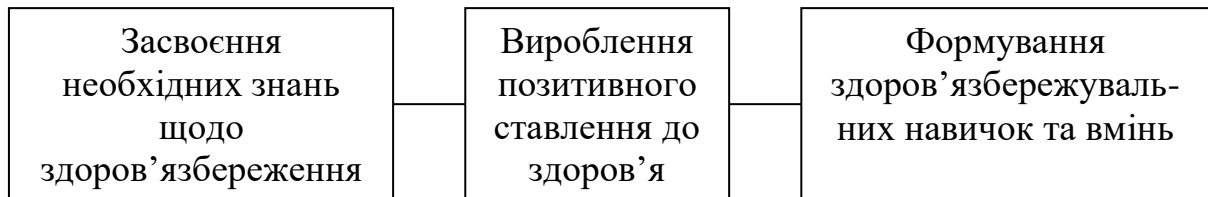
Не заперечуючи в цілому визначень О. Ващенко щодо сутності понять уміння і навички здорового способу життя, зазначимо, що нею не систематизовано ці навички і вміння, тобто незрозумілим залишається, які конкретно навички і вміння характеризують фізичне, психологічне, моральне й соціальне здоров'я. На нашу думку, в основі формування навичок у вмінь здорового способу життя повинно бути покладено здоров'язбережувальні навички і вміння.

На підставі аналізу наукових джерел **здоров'язбережувальні навички** розглядаються як усвідомлене й усталене виконання особистістю автоматизованих дій щодо збереження і зміцнення здоров'я у незмінних стандартних ситуаціях, а **здоров'язбережувальні вміння** – як здатність застосовувати здобуті знання і навички в нових складних життєвих ситуаціях, не зашкоджуючи як власному здоров'ю, так і здоров'ю інших людей.

Отже, освіта в галузі здоров'я має поєднувати набуття необхідних знань та вмінь, вироблення позитивного ставлення до здоров'я і на цій базі формування здоров'язбережувальних навичок та вмінь, що можна представити у вигляді тріади (див схему 2.2).

Процес набуття знань та вмінь передбачає опанування учнями певної інформації та розуміння життєвих ситуацій. Натомість знання і вміння є необхідною, але недостатньою умовою формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь. Наступним кроком у реалізації освіти на основі формування життєвих навичок є вироблення ставлення до набутих знань, розуміння їх життєвої необхідності.

Освіта в галузі здоров'я

На основі знань, умінь та ставлень можуть бути сформовані необхідні для збереження здоров'я життєві навички як здатність практикувати конкретні моделі поведінки. Вони включають життєві та специфічні практичні навички, які мають відношення до здоров'я: надання першої медичної допомоги, дотримання гігієни, правильне користування протизаплідними засобами тощо.

Значну увагу привертає програма «Життєві навички» («Life skills»), розроблена організацією Life Skills International. В. Спрангер, засновник цієї програми, зауважує, що навчання життєвих навичок – це процес навчання дітей у їхній взаємодії між собою й особами, які здійснюють навчання, для набуття знань, навичок та формування поведінки, що дозволить молоді і дорослим відповідально ставитися до власного життя, приймати правильні, «здорові» рішення, мати високий опір негативним формам тиску, мінімізувати шкідливі види поведінки [343].

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури з проблем освіти в галузі здоров'я, дійшли висновку, що формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь сприяє не лише формуванню ціннісного ставлення школярів до власного здоров'я, а й формуванню навичок у різних видах діяльності: для якості творчої активності (формування навичок організації і проведення фізкультурно-оздоровчої діяльності); для якості усвідомлення значущості своєї навчальної праці для суспільства (набуття знань про значущість занять фізичною культурою для морального, психічного і фізичного здоров'я); для якості поваги до тих, хто оточує, і колективізму (формування навичок

міжособистісного спілкування і рис характеру); для якості цілеспрямованості (формування навичок контролю функціонального стану і виконання відтворювальних процедур, виконання оздоровчих вправ для профілактики порушень і корекції основних систем організму); для якості працелюбності (формування навичок тренування рухових якостей) [211].

В аспекті дослідження важливе значення має наведена дослідниками (Н. Бібік, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева та ін.) класифікація життєвих навичок і вмінь, з якою не можна не погодитися, тим більше, що ними виокремлено навички та вміння, які сприяють здоровому образу життя.

1. Життєві навички та вміння, що сприяють фізичному здоров'ю:

- навички раціонального харчування: дотримання режиму харчування; уміння складати харчовий раціон, враховуючи реальні можливості та користь для здоров'я; вміння визначати й зберігати високу якість харчових продуктів;
- навички рухової активності: виконання ранкової зарядки; регулярні заняття фізичною культурою, спортом, руховими іграми, фізичною працею;
- санітарно-гігієнічні навички: навички особистої гігієни; уміння виконувати гігієнічні процедури (догляд за шкірою, зубами, волоссям тощо);
- режим праці та відпочинку: вміння чергувати розумову та фізичну активності; вміння знаходити час для регулярного харчування й повноцінного відпочинку.

2. Життєві навички та вміння, що сприяють соціальному здоров'ю:

- навички ефективного спілкування: уміння слухати; вміння чітко висловлювати свої думки; вміння відкрито виражати свої почуття, без тривоги та звинувачень; володіння невербальною мовою (жести, міміка, інтонація тощо); адекватна реакція на критику; вміння просити про послугу або допомогу;

- навички співчуття: уміння розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей; уміння висловити це розуміння; уміння зважати на почуття інших людей; уміння допомагати та підтримувати;
- навички розв'язування конфліктів: уміння розрізняти конфлікти поглядів і конфлікти інтересів; уміння розв'язувати конфлікти поглядів на основі толерантності; вміння розв'язувати конфлікти інтересів за допомогою конструктивних перемов;
- навички поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації: навички впевненої (адекватної) поведінки, зокрема й застережливих дій щодо ВІЛ/СНІДу; вміння розрізняти прояви дискримінації, зокрема щодо людей з особливими потребами, ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД; уміння обстоювати свою позицію та відмовлятися від небажаних пропозицій, зокрема й пов'язаних із залученням до куріння, вживання алкоголю, наркотичних речовин;
- навички спільної діяльності та співробітництва: вміння бути «членом команди»; вміння визнавати внесок інших у спільну роботу; вміння адекватно оцінювати свої здібності та свій внесок у спільну діяльність.

3. Життєві навички і вміння, що сприяють духовному та психічному здоров'ю:

- самоусвідомлення та самооцінка: вміння усвідомлювати власну унікальність; позитивне ставлення до себе, інших людей, до життєвих перспектив; адекватна самооцінка: вміння реально оцінювати свої здібності й можливості, а також адекватно сприймати оцінки інших людей;
- аналіз проблем і прийняття рішень: уміння визначати суть проблеми та причини її виникнення; здатність сформулювати декілька варіантів розв'язання проблеми; вміння передбачати наслідки кожного з варіантів для себе та інших людей; уміння оцінювати реальність кожного варіанта, враховуючи власні можливості та життєві обставини; здатність вибирати оптимальні рішення;

- визначення життєвих цілей та програм: уміння визначати життєві цілі, керуючись своїми потребами, нахилами, здібностями; уміння планувати свою діяльність, враховуючи аналіз можливостей і обставин; уміння визначати пріоритети й раціонально використовувати час;
- навички самоконтролю: уміння правильно виражати свої почуття; уміння контролювати прояви гніву; уміння долати тривогу; вміння переживати невдачі; вміння раціонально планувати час;
- мотивація успіху та тренування волі: віра в те, що ти є господарем свого життя; настанова на успіх; уміння зосереджуватися на досягненні мети; розвиток наполегливості та працьовитості [211, с. 87-89].

Погоджуюсь у цілому з поданою класифікацією, зауважимо, що життєві навички більш широке поняття, яке стосується життєдіяльності особистості загалом. В аспекті дослідження нас цікавлять здоров'язберезувальні навички і вміння, які можливо формувати в молодшому шкільному віці.

У структурі здоров'язберезувальних навичок і вмінь, що мають безпосереднє відношення до здорового способу життя й здоров'я людини, слідом за С. Омельченко, ми відносимо: оптимальний руховий режим; тренування імунітету й загартовування; раціональне харчування; психофізіологічну регуляцію; раціонально організовану життєдіяльність; відсутність шкідливих звичок; здоров'язберезувальну самоосвіту і самовиховання [302].

Натомість зауважимо, що формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь – процес тривалий. Не всі навички можливо сформувати в молодшому шкільному віці, зважаючи на психологічні та фізіологічні особливості учнів цього віку, а також ураховуючи відсутність соціального досвіду дітей. З огляду на це, було класифіковано здоров'язберезувальні навички і вміння, які, на нашу думку, доцільно і можливо формувати в учнів початкової школи, організовуючі певні умови в навчально-виховному процесі відповідно до визначених складових індивідуального здоров'я

особистості (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Класифікація здоров'язберезувальних навичок і вмінь молодших школярів

Складові здоров'я	Навички	Уміння
Соціальне здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> – культурна поведінка; – виявлення співчуття; – спільна робота з іншими людьми; – правильне мовлення ; – активне слухання 	<ul style="list-style-type: none"> – міжособистісне спілкування; – побудова стосунків; – чітке висловлення своєї думки; – бути членом команди
Психічне здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> – самоконтроль; – поведінка в конфліктних ситуаціях; – прийняття рішень; – управління емоціями 	<ul style="list-style-type: none"> – адекватна самооцінка, – правильне вираження своїх почуттів; – контроль прояву гніву; – переживання невдачі
Морально-духовне здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> – повага до старших; – свідомо дисципліна; – вимогливе ставлення до себе; – бережливе ставлення до природи; – прояв волі, наполегливості 	<ul style="list-style-type: none"> – прояв милосердя, співпереживання; – розуміння почуттів, потреб і проблем інших людей; – надання їм допомоги та підтримки

Фізичне здоров'я	– раціональне харчування;	– чергування розумової та фізичної активності;
	– рухова активність;	– знаходження часу для регулярного
	– загартування;	харчування й
	– дотримання санітарно-гігієнічних вимог;	повноцінного
	– здорового способу життя	відпочинку;
		– самостійні заняття фізкультурно-оздоровчою діяльністю

Розглянемо зазначені навички більш докладно.

Навички і вміння забезпечення соціального здоров'я, тобто такі, що сприяють соціальному благополуччю – це навички та вміння, здебільшого спрямовані на поведінку особистості в соціумі, тобто вони передбачають навички й уміння особистості активно спілкуватися з людьми, які їх оточують (однолітки, вчителі, батьки тощо); виявляти співчуття, співпереживання; вирішувати конфліктні ситуації, відповідно поводитися, навички спільної роботи і діяльності з іншими [380, с. 102].

Певною мірою соціальне здоров'я особистості, зазначають науковці (С. Омельченко, А. Петровський, О. Солоділова та ін.), передбачає сформованість навичок культурної поведінки особистості. Цілеспрямована, систематична робота з виховання навичок культурної поведінки розпочинається з приходом дітей до школи. Саме в початкових класах закладаються основи акуратності й охайності, ввічливості, точності, прищеплюються правила етикету, вміння культурно поводитися в школі, вдома, на вулиці та у громадських місцях. Відсутність позитивних елементарних звичок у дітей ускладнює роботу над вихованням у них більш тонких і складних проявів культурної поведінки: такту, делікатності,

невимушеності, добірності манер тощо [302].

Культура поведінки, за визначенням Є. Рапацевича, є сукупністю форм повсякденної поведінки людини, в яких відбиваються моральні й естетичні норми цієї поведінки. Якщо моральні норми визначають зміст вчинків, вказують, що саме люди повинні робити, то культура поведінки, на думку автора, розкриває, яким конкретно чином здійснюють у поведінці вимоги моральності, який зовнішній облік поведінки людини, в якій мірі органічно, природно й невимушено ці норми поєдналися з її образом життя, стали повсякденними життєвими правилами [373].

На нашу думку, в молодшому шкільному віці доцільно формувати навички (культурної поведінки, виявлення співчуття, спільної роботи з іншими людьми, правильного мовлення, активного слухання) та вміння (міжособистісного спілкування, побудови стосунків, чіткого висловлювання своєї думки, бути членом команди), що сприятимуть збереженню і зміцненню їхнього соціального здоров'я.

Зазначимо, що навички й уміння забезпечення соціального здоров'я дуже тісно пов'язані з **навичками та вміннями** забезпечення **морально-духовного** здоров'я. Виховання моральних рис дитини залежить від соціальних і колективних впливів, які діють на неї у процесі усієї її діяльності, побудованої на принципах і нормах людської моралі [205].

Розглядаючи проблеми моральної вихованості (в аспекті нашого дослідження ми можемо ототожнювати її як навички та вміння морального здоров'я особистості), І. Бех, С. Максименко зауважують, що молодшому школяреві властивий розрив між знаннями моральних норм і відповідною поведінкою. Ця схильність виступає тут як вікова особливість дитини, яка ще тільки вчиться орієнтуватися в розмаїтті життєвих ситуацій, вчиться співвідносити наявні в неї уявлення про життя з реальними вчинками, конкретною поведінкою [31].

Молодший школяр формується в умовах засвоєння нових для нього соціальних умов і обов'язків. Вступ до школи, нові обов'язки учня сприяють

накопиченню дітьми позитивного морального досвіду, стосунків і суспільної поведінки. Отже, в учнів молодших класів уже розвиваються елементи соціальних почуттів, формуються навички суспільної поведінки (колективізм, відповідальність за вчинки, товариськість, взаємодопомога тощо), виникають колективні зв'язки, формується громадська думка. На нашу думку, саме молодший шкільний вік надає великі можливості для формування моральних якостей і позитивних рис особистості, сприяє формуванню життєво важливих навичок морального спрямування [31].

На нашу думку, в молодшому шкільному віці дуже важливо виховувати такі моральні навички, як: поваги до старших, свідомої дисципліни, вимогливості до себе та один до одного, прояву волі, наполегливості, бережливого ставлення до природи; та вміння: прояву милосердя, співпереживання, розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей, допомагати та підтримувати їх тощо.

Навички та вміння забезпечення психічного здоров'я науковцями розподіляються на інтелектуальні, які передбачають наявність навичок самоусвідомлення, самооцінки, аналізу проблем, що виникають, прийняття відповідальних рішень, навички мислення (критичного, логічного), визначення цілей і програм, які життєво важливими. До психічних навичок належать також емоційні навички – управління стресами, навички самоконтролю, мотивації на успіх, формування волі і т. ін. [380, с. 102]

Відтак, діяльність учителя початкової школи спрямовується на формування таких здоров'язбережувальних навичок і вмінь, як комунікація, приймання рішень, критичне й творче мислення, управління емоціями, стресом та конфліктними ситуаціями, розпізнання та формування цінностей [48], оскільки їх відсутність загрожує виникненням психічних розладів і захворювань.

Зважаючи на те, що нове оточення, нові умови життєдіяльності молодших школярів, їхня емоційна неусталеність часто призводить до виникнення конфліктів у дитячому колективі, виникає необхідність

формування навичок поведінки у конфліктних ситуаціях.

Отже, в молодшому шкільному віці увага вчителя спрямовується на формування навичок (самоконтролю, поведінки в конфліктних ситуаціях, прийняття рішень, управління емоціями) та вмінь (адекватної самооцінки, правильно виражати свої почуття; контролювати прояви гніву, переживати невдачі), що сприятимуть забезпеченню психологічного здоров'я учнів.

І звісно, що, розглядаючи проблему формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів, неможливо не визначити сформованість культури здоров'я, тобто фізичні навички та вміння.

Навички та вміння забезпечення фізичного здоров'я, тобто такі, що визначають фізичне благополуччя, науковцями (В. Гаврилук, О. Гречишкіна, Л. Животовська, А. Міненко, О. Савонова, С. Страшко та ін.) виокремлюються такі, як: навички раціонального харчування, рухової активності та загартування, санітарно-гігієнічні навички, навички раціональної організації праці і відпочинку [380, с. 102].

Фізичне виховання молодого покоління спрямоване на досягнення фізичної досконалості, міцного здоров'я, правильного, відповідно до віку, фізичного розвитку, на оволодіння життєво необхідними руховими навичками і вироблення високої працездатності організму.

Молодші школярі, зауважують науковці (Н. Адамчук, Т. Воронцова, Н. Максимова, В. Пономаренко, С. Страшко), повинні вміти ефективно розподіляти свій час, запобігати надмірній втомі під час навчання, підтримувати добру фізичну форму (виконувати ранкову гімнастику, займатися спортом, грати в рухливі ігри), загартовуватись, запобігати інфекційним захворюванням, дотримуватись правил особистої гігієни, гігієни одягу і взуття, гігієни житла і т. ін. [380].

Отже, цілеспрямована діяльність майбутніх учителів початкових класів повинна передбачати формування навичок (раціонального харчування, рухової активності, загартовування, дотримання санітарно-гігієнічних вимог, здорового способу життя) та вмінь (чергувати розумову і фізичну активність,

знаходити час для регулярного харчування й повноцінного відпочинку, самостійних занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю) задля забезпечення фізичного здоров'я молодших школярів.

Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку, що формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів є складним і багатофакторним процесом. З огляду на те, що формування навичок та вмінь, як уже зазначалося, найбільш ефективно відбувається в діяльності, перед вищим педагогічним навчальним закладом постає завдання щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до здійснення здоров'язбережувальної діяльності в навчально-виховному процесі.

2.3. Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи

Головним завданням діяльності вчителя початкових класів є сприяння реалізації творчого потенціалу особистості дітей, забезпечення їхнього соціального захисту, створення необхідних умов для активізації школярів, допомога у вирішенні їхніх проблем за допомогою застосування різноманітних форм і засобів індивідуальної та колективної роботи, створення сприятливого психологічного клімату в класі, спрямування дітей на дотримання здорового образу життя, що, на нашу думку, зумовлює переструктурування навчально-виховної діяльності з огляду на здоров'язбереження молодших школярів.

Зауважимо, що у вищому педагогічному навчальному закладі, на жаль, недостатньо уваги приділяється підготовці майбутніх учителів до здійснення здоров'язбережувальної діяльності, набуттю знань із питань здоров'я, формуванню практичних умінь упровадження здоров'язбережувальних методик у навчально-виховному процесі початкової ланки освіти.

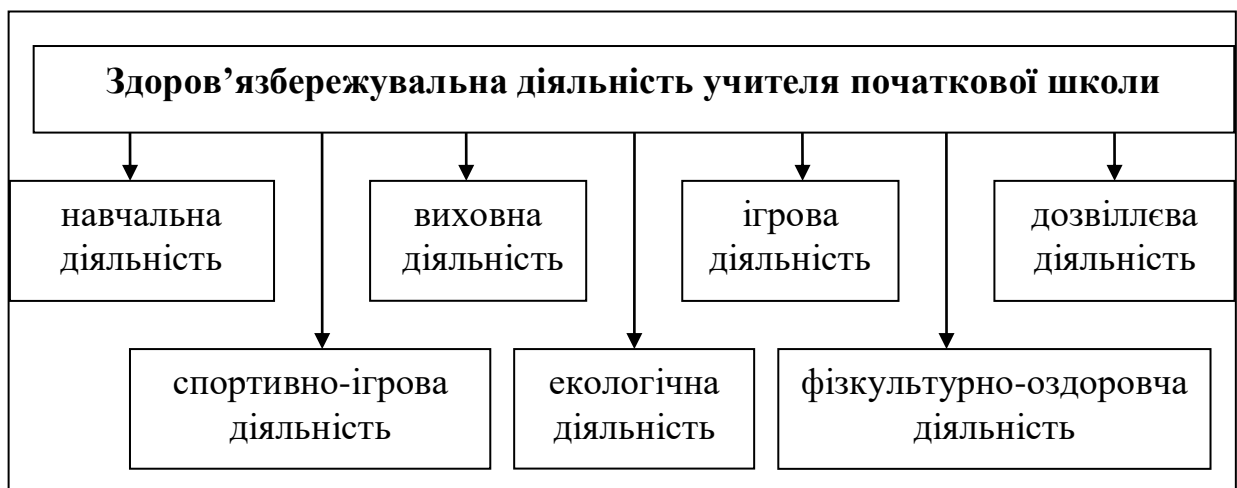
Під здоров'язбережувальною діяльністю вчителя початкової школи розуміємо складне, поліфункціональне соціальне явище, що

передбачає впровадження здоров'язбережувальних методик, шляхом застосування відповідних методів і засобів організації навчально-виховного процесу, які не зашкоджують здоров'ю дітей і спрямовані на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь, що сприяють збереженню фізичного, психічного, соціального, морально-духовного здоров'я учасників навчально-виховного процесу.

На нашу думку, здоров'язбережувальними видами діяльності вчителя у початковій школі є такі види діяльності, як: навчальна, виховна, ігрова, спортивно-ігрова, фізкультурно-оздоровча, дозвіллева, екологічна (див. схему 2.3.), які є взаємопов'язаними і спрямованими на зміцнення фізичного, психологічного, морально-духовного й соціального здоров'я молодших школярів; формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь, що передбачає оптимізацію навчально-виховного процесу.

Схема 2.3.

Види діяльності вчителя початкової школи, що сприяють збереженню здоров'я молодших школярів

Розглянемо в аспекті дослідження, як саме виокремлені види діяльності впливають на збереження і зміцнення здоров'я молодших школярів, а також на формування у них здоров'язбережувальних навичок і вмінь.

Навчальна діяльність. Звісно, що основною діяльністю вчителя початкової школи є навчання молодших школярів. Навчання – це цілеспрямований, систематичний і організований процес формування й

розвитку в учнів якостей, необхідних їм для виконання навчальної діяльності. У зв'язку з погіршенням здоров'я учнів, науковці (О. Дубогай, М. Євтушок) наголошують на тому, що необхідно перетворити навчальну діяльність не тільки в органічне засвоєння знань, а і паралельну підтримку та зміцнення здоров'я за рахунок зміни якості методології проведення навчального процесу, тобто у процесі навчання відповідно до шкільної програми інтегровано перетворювати паралельне засвоєння знань із загальноосвітніх предметів з формування умінь та навичок своєчасно використовувати рухи різної структури з різних вихідних положень у практичне їх застосування з метою фізіологічного поліпшення діяльності організму (наприклад, зняття розумової втоми, корекція постави тощо). Ця методологічна технологія сприяє підтримці та зміцненню здоров'я школярів безпосередньо в навчальний час, розвиває органічну сутність особистості, а в подальшому, під час несподіваних ситуацій. Певною мірою зумовлює вміння у момент напруженого стану оптимально використовувати набуті теоретичні знання і відповідні рухові дії та створювати адекватну поведінку [148, с. 36].

На підставі аналізу наукової літератури, опитування учителів початкової школи і власних спостережень, дійшли висновку, що основними факторами, які негативно впливають на здоров'я учасників навчального процесу (учнів та вчителів) є: недотримання санітарно-гігієнічних вимог (нераціонально складений розклад занять, погане освітлення класу, недотримання режиму провітрювання, неадекватний температурний режим, нестандартні шкільні столи, праця у дві зміни); фізична гіподинамія (недостатня рухлива активність, статична поза протягом уроку, недостатнє використання рухливих ігор на перервах та фізкультхвилинок на уроках); соціальний і психологічний дискомфорт (неадекватна оцінка вчителем і батьками, примушений характер спілкування, велика кількість контактів упродовж дня, невідповідність емоційних настроїв учителя та учнів, високий темп і перевантаження навчальної діяльності, необхідність тривалого виконання завдань); неправильне, нераціональне харчування, підвищене

перевантаження на зоровий, слуховий і мовленнєвий апарат, недостатній рівень знань про своє здоров'я і можливості його збереження власними силами; необізнаність учителів із формами, методами та засобами, що сприяють збереженню здоров'я дітей молодшого шкільного віку, формуванню у них відповідних навичок і вмінь.

Навчання в умовах здоров'язбережувальної освіти включає передавання знань, умінь і навичок, які сприяють формуванню уявлень про здоров'язбереження і вчать відрізняти здоровий образ життя від нездорового, що допоможе в подальшому учням берегти як своє власне здоров'я, так і здоров'я людей, які їх оточують. Формування навичок і вмінь здоров'язбереження повинно відбуватися на всіх уроках початкової школи. Так, під час уроків читання, навчання грамоти основна увага вчителів повинна бути спрямована на формування таких навичок і вмінь, як: правильного мовлення, активного слухання, уміння чітко висловлювати свої думки, правильно виражати свої почуття; уроки з математики сприяють формуванню навичок критичного мислення, прийняття рішень, уміння переживати невдачі; на уроках природознавства формуються навички бережливого ставлення до природи. Звісно, що найбільш сприятливими для формування у молодших школярів здоров'язбережувальних навичок та вмінь є такі предмети, як «Фізична культура», «Людина і світ», «Охорона здоров'я», в ході яких діяльність учителя повинна спрямовуватися на формування всіх виокремлених навичок і вмінь здоров'язбереження.

Значна роль у збереженні здоров'я молодших школярів у навчально-виховній діяльності належить психологічній атмосфері у класі, відчуттю дітьми психологічної безпеки. Н.Артемова зазначає, що основними умовами, що забезпечують психологічну безпеку дитини, є сприятлива психологічна атмосфера, правильно організований педагогічний процес, середовище, що забезпечує потреби дитини в русі, творчості, спілкуванні, доброзичливий і гуманний педагог, уважний і чутливий до будь-яких проявів дитини. Навчальні ж перевантаження, несприятливий психологічний клімат,

неуважний, байдужий педагог з авторитарним стилем впливу, непередбачуваною поведінкою призводять до виникнення стресів, сталих психосоматичних розладів, особистісних аномалій, різного роду дезадаптацій і можуть розглядатися як психологічна загроза [16].

Відтак, збереженню і зміцненню здоров'я в освітньому процесі сприяє застосування здоров'язбережувальних методик, у ході яких, зауважують учені (Ю. Горячева, А. Іванов, О. Краснов, О. Родіонов), повинні виконуватись як мінімум чотири вимоги:

- урахування індивідуальних (інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та інших) особливостей учнів, їхнього темпераменту, характеру сприйняття ними навчального матеріалу, типу пам'яті тощо;
- недопущення надмірного, виснажливого інтелектуального, емоційного, нервового напруження у ході засвоєння навчального матеріалу, прагнення досягти гарних результатів навчання при оптимізації необхідних витрат часу та сил учнів і педагога;
- забезпечення такого підходу до освітнього процесу, який гарантував би підтримку сприятливого морально-психологічного клімату в навчальній групі, зміцнення психічного здоров'я учнів;
- акцентувати не тільки на організації навчального процесу, що не шкодить здоров'ю, але й на тому, щоб навчити учнів самостійно захищатися від стресів, образ, навчити їх засобам психологічного захисту і збереження здоров'я [409, с. 84].

З огляду на зазначене, під здоров'язбережувальною навчальною діяльністю майбутнього вчителя початкової школи ми розумітимемо таку організацію освітнього процесу, що ґрунтується на врахуванні вікових та психологічних особливостях дітей молодшого шкільного віку, створенні позитивного психологічного клімату під час навчання, що сприятиме формуванню здоров'язбережувальних навичок та вмінь у школярів.

Виховна діяльність майбутніх учителів початкової школи є багатогранною та багатофункціональною і пронизує всі аспекти їхньої

діяльності. Важливими складовими здоров'язберезувальної виховної діяльності, на нашу думку, є особистісно-орієнтована взаємодія учителя з учнями (педагогіка співробітництва), що передбачає активізацію процесу виховання з опорою на здоров'язберезувальні технології. Ґрунтуючись на особистісно-орієнтованому підході, перед учителям початкової школи постає важливе завдання щодо забезпечення комфортних безконфліктних та безпечних умов у виховному процесі.

Особистісно-орієнтований виховний процес, зауважує І.Бех, – це повноцінне емоційно насичене й суспільно значуще, спільне, творче життя учителя і школярів, яке відповідає їхнім основним соціогенним потребам. Він є дійовим засобом формування такого типу особистості, якій притаманне почуття людської гідності, прагнення служити людям, миролюбство, підвищена увага до чужого горя, душевна щедрість, почуття вдячності, порядності, чесності, справедливості, потреба добротності [30]. В аспекті нашого дослідження зазначений підхід до організації виховного процесу в початковій школі викликає значний інтерес, оскільки він значною мірою сприяє здоров'язбереженню дітей у ході вихованої діяльності, хоча вчений і не наголошує на цьому аспекті. На нашу думку, застосування саме особистісно-орієнтованого підходу не лише не зашкоджує здоров'ю учнів, а й сприяє формуванню в них визначених здоров'язберезувальних навичок і вмінь.

Виховна діяльність учителя початкових класів, здебільшого, здійснюється у позанавчальний час. Значний вплив на формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь, на нашу думку, здійснюватиме цілеспрямована робота з молодшими школярами в ході класних годин та позакласних виховних заходах, спрямованих на здоров'язбереження, що передбачають ознайомлення учнів з проблемами здоров'я й усвідомлення ними необхідності дотримання здорового способу життя, набуття відповідних навичок і вмінь. Така робота також ґрунтується на особистісно-орієнтованому підході з урахуванням індивідуальних особливостей кожної

дитини.

Отже, ми дійшли висновку, що організація виховного процесу в початковій школі із застосуванням особистісно-орієнтованого підходу сприяє формуванню навичок збереження усіх складових індивідуального здоров'я. Зокрема таких, як: навички міжособистісного спілкування; побудови стосунків, спільної роботи з іншими людьми; правильного мовлення; активного слухання (соціальне здоров'я); навичок самоконтролю; самооцінки; самосвідомості; критичного мислення; прийняття рішень (психологічне здоров'я); навичок прояву поваги до старших свідомої дисципліни; колективізму; вимогливого ставлення до себе (морально-духовне здоров'я); навичок правильної організації праці і відпочинку (фізичне здоров'я).

Фізкультурно-оздоровча діяльність. Зазначимо, що важливою частиною педагогічного процесу початкової школи є фізкультурно-оздоровча робота. Особливого значення вона набуває у зв'язку зі зростанням навантаження на молодших школярів, збільшенням кількості хворих дітей, несприятливими екологічними умовами, гіподинамією. Значні розумові і статичні навантаження, що викликані приходом дітей до школи, малорухомий спосіб життя призводять до погіршення у школярів зору, діяльності серцево-судинної і дихальної системи, обмін речовин, зменшується опір організму до різноманітних захворювань, а в цілому до погіршення здоров'я дітей.

З огляду на це, зауважує М. Козленко, правильна організація фізкультурно-оздоровчої діяльності у процесі навчання в початковій школі є не тільки необхідною умовою всебічного гармонійного розвитку особистості учня, а й дієвим фактором підвищення його розумової працездатності. Раціонально організовані заходи з фізичного виховання в режимі дня розширюють функціональні можливості організму дитини, підвищують продуктивність розумової праці, зменшують втому [205].

Основними завданнями шкільного фізичного виховання, акцентують

Ю.Васькова та І.Пашкова, є: формування в учнів поняття про те, що піклування людини про власне здоров'я – це не лише особиста справа, а й громадський обов'язок; використовуючи різноманітні засоби фізичної культури, сприяння зміцненню здоров'я та фізичного розвитку учнів; озброєння учнів уміннями та навичками організації здорового способу життя; формування знань та вмінь запобігання травматизму, здійснення першої долі карської допомоги при травмах або пошкодженнях; формування «школи» рухів і основних рухових якостей [58, с. 10-11].

Одним із важливих засобів фізичного виховання молодшого школяра є навчання його дотримуватися санітарно-гігієнічних норм: режиму дня школяра і дотримання правил гігієни. Правильно організований режим дня є необхідною умовою для нормального фізичного розвитку дитини, зміцнення її здоров'я, підтримання високого рівня фізичної і розумової працездатності. Водночас режим має велике виховне значення. А. Макаренко підкреслював, що режим є засобом виховання навичок і звичок поведінки, засобом виховання таких рис особистості, як дисциплінованість, організованість, громадська активність.

Незважаючи на те, що фізичному вихованню в початкових класах надається певна увага, науковці (М. Антропова, А. Віндюк, М. Козленко, А. Хрипкова та ін.) єдині в думці про те, що школа не вирішує повною мірою проблеми задоволення біологічної потреби дітей у рухах. Уроки фізичної культури лише на 11-13 % компенсують необхідний для дитячого організму об'єм рухової активності [68, с.1].

Ми повністю згодні з ученими (І. Груздевич, М. Дідич, Л. Краєвська, В. Ликова та ін.) у тому, що під час уроків необхідно робити паузи, проводити фізкультхвилинки, змінювати види діяльності. Проте, як свідчить практика, багато хто з педагогів ігнорують ці вимоги, посилаючись на недостатність часу, велику кількість теоретичного навчального матеріалу, який потрібно «вкласти» в голови дітей. Вони мало замислюються над тим, як діти сприймають цю інформацію, чи зможе дитина скористатися нею у

своїй реальній життєдіяльності «за дверима класу», яку ціну вона платить за прискорене навчання [164, с. 4]. Наслідком такого ставлення, зауважують науковці, є те, що шкільна освіта сьогодні патогенна. Для більшості учнів вона досягається ціною здоров'я, а навчання в школі для них є хронічною психотравмуючою ситуацією.

Медики і фізіологи, які досліджували навчальну діяльність учнів, дійшли висновку, що десь від 25 до 32 хвилини уроку в дітей спостерігається певний спад розумової діяльності. Саме в цей час пропонується проведення фізкультхвилинок. Вони позитивно впливають на відновлення розумової працездатності, попереджають зростання втоми, знижують статичне навантаження, перешкоджають порушенню постави тощо [58, с. 149].

Правильно проведені фізкультурні хвилинки є ефективним засобом зменшення втоми і підвищення розумової працездатності учнів на уроках. Крім того, вони сприятливо діють на організм дитини, запобігаючи порушенням постави та деформаціям будови тіла. Як зазначає М. Козленко, протягом навчального дня поступово наростає стомлення дітей і знижується працездатність. У них падає увага, збільшується кількість помилок у виконанні завдань, випадків порушення дисципліни (відволікання від навчальної роботи, неспокій, розмови). Тривале сидіння за партою спричинює втому м'язів спини, ший, ніг. Стомившись, учень сутулить спину, лягає грудьми на парту, перекошує тулуб вліво або вправо. Все це негативно впливає на поставу дитини [205].

Головною метою кожної вправи, що застосовується на уроці, є збереження фізичного і психологічного здоров'я. Водночас усі розминки, фізкультхвилинки, вправи поліфункціональні, зазначає В. Ликова, виконують розвивальну, навчальну, комунікативну, психотехнічну, релаксаційну функції. Вони орієнтовані на регуляцію емоційно-особистісного стану, відновлення працездатності, розвиток дрібної та крупної моторики, координації тіла, профілактику сколіозу, зорових хвороб, на розвиток пізнавальної сфери (уваги, мислення, пам'яті, відчуттів, сприйняття). У

процесі їх виконання формуються й опрацьовуються навички саморегуляції, самоконтролю й самооцінки, створюється можливість відчутти й зрозуміти самого себе, апробувати нові моделі поведінки, по-іншому поглянути на тих, хто оточує. При цьому розвиваються соціальні навички, здатність до емпатії, кооперації, групової взаємодії [252, с.6]. Отже, доходимо висновку, що проведення фізкультурно-оздоровчої діяльності є важливим аспектом діяльності вчителя початкової школи, що значно впливає на формування здоров'язберезувальних навичок та вмінь у молодших школярів, спрямовує їх на дотримання здорового способу життя.

Ігрова діяльність. Зважаючи на те, що в початковій школі гра відіграє вагомую роль, не можливо не виокремити застосування ігрової діяльності як здоров'язберезувальної. Ігрова діяльність, за Л. Виготським, є засобом активного засвоєння дитиною людської культури під час спілкування дитини з дорослими та іншими дітьми [72].

За Н. Кудикіною, ігрова діяльність – це динамічна система взаємодії дитини з довкіллям, у процесі якої відбувається його пізнання, засвоєння культурно-історичного досвіду і формування дитячої особистості. Специфіка ігрової діяльності полягає в тому, що її продуктивність визначається активним функціонуванням уяви дітей і міжособистісним спілкуванням [234].

Ігрова діяльність характеризується багатовимірністю впливу на формування особистості. На думку вченої, з нею пов'язується трансформація психічних процесів, удосконалення пізнавальної діяльності, розвиток соціальних якостей і форм поведінки, здатності дитини до творчості [234, с. 4]. Н. Кудикіна доходить висновку, що специфіка виховного впливу творчої ігрової діяльності виявляється в засвоєнні дитиною впливів соціокультурного середовища. Набуваючи у грі індивідуального морально-емоційного досвіду, дитина інтеріоризує впливи соціокультурного середовища і самовдосконалюється як людина творча, активна, здатна долати в житті різні перешкоди, конструктивно діяти в соціальній сфері [234, с. 39].

Неабияке значення ігрова діяльність молодших школярів має й у формуванні здоров'язберезувальних навичок та вмінь. Так, ігрове здоров'язберезувальне середовище, за визначенням О. Тимченко, – це активно-рухове, соціально-ігрове товариство дітей, об'єднаних ігровими правилами, діями, що стимулюють рухову активність дітей, вимагають від дитини координації рухів, самостійності у прийнятті рішень та оптимальному виборі способів самозбереження здоров'я [393, с.6].

І хоча в дослідженні О. Тимченко здійснюється проектування здоров'язберезувального простору дошкільного закладу, ми згодні з нею в тому, що створюючи такий простір у початковій школі, учитель початкових класів значно впливає на виховання у школярів здорового стилю поведінки, що виражається в умінні зберігати і підтримувати своє фізичне здоров'я шляхом рухової активності, дотримання правил особистої гігієни, регулювати характер відносин у дитячо-дорослому товаристві і стримувати негативні прояви.

Важливим нам убачається й те, що засобами гри є, по-перше, знання про людей, їхні дії, взаємини, переживання, виражені в образах, мові, переживаннях, і діях дитини. По-друге, способи дії з певними предметами (стерновим колесом, терезами, градусником) у певних життєвих обставинах. І, по-третє, моральні оцінки й почуття, що виступають у судженнях про добрий і поганий вчинок, корисні і шкідливі дії людей. Зазначене, на нашу думку, значною мірою впливає на формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів, зважаючи на те, що наслідком гри є глибокі уявлення дітей про життя і діяльність дорослих, про їхні обов'язки, думки і взаємини. Це також товариські почуття, гуманне ставлення до людей, різноманітні пізнавальні інтереси і розумові здібності дітей, що формуються в ігровій діяльності. У грі розвиваються спостережливість і пам'ять, увага і мислення, творча уява і воля. Найважливіший результат гри – глибока емоційна задоволеність дитини самим її процесом, що найбільшою мірою відповідає потребам і можливостям дійового пізнання навколишнього світу

та активного спілкування з людьми.

З огляду на висловлене вище, ми доходимо висновку, що гра є дієвим і потужним засобом у навчально-виховному процесі початкової школи, що сприяє формуванню здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів, оскільки гра: надає відчуття радості, задоволення, упевненості в собі і своїх силах (навички психологічного здоров'я); сприяє соціалізації дитини, у процесі якої відбувається формування життєвої позиції (навички соціального здоров'я); навчає діяти в колективі, свідомої дисципліни, вимогливого ставлення до своїх дій і вчинків, поваги до традицій українського народу (навички морально-духовного здоров'я); забезпечує рухову активність, правильну організацію праці і відпочинку, залучає до занять фізкультурою і спортом (навички фізичного здоров'я).

Отже, окрім набуття професійних, психолого-педагогічних і методичних знань та вмінь під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі значна увага повинна приділятися підготовці майбутніх учителів до застосування ігрової діяльності в навчально-виховному процесі початкової школи.

Спортивно-ігрова діяльність. Однією з ефективних форм формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь, дотримання здорового образу життя в режимі дня загальноосвітньої школи, що може знизити зазначені негативні явища, є заходи, що використовуються у спортивно-ігровій діяльності, під якою ми розуміємо багатofакторну систему реалізації природних здібностей дитини на підставі активізації цілеспрямованої м'язової діяльності; і система спортивних ігор, спрямованих на вдосконалення фізичних можливостей та інтелектуальних резервів організму. Завданнями спортивно-ігрової діяльності є зниження негативних наслідків навчального перенавантаження; збільшення рівня щоденної рухової активності; формування «школи рухів» - навчання учнів основ рухової діяльності; навчання основ знань з методики самостійного проведення спортивних і рухливих ігор; формування соціально значущих якостей

особистості. Кожна гра має свої завдання й спрямована на реалізацію відповідних особистісних і фізичних якостей.

Цінність спортивних і рухливих ігор полягає в тому, що вони містять у собі різні форми соціалізації і здоров'язбереження, що полягають у руховій активності людини і фізичних діях. Дотримуючись основних норм і правил, зауважує О. Тимченко, діти набувають досвід саморегуляції і самостійного прийняття рішення – самозбереження чи саморуйнування. У грі рух, активність і потреба самозберігати здоров'я визначаються привабливістю правил, що дають «простір свободи» гравцям [393].

Оздоровче значення ігор полягає також у тому, що вони сприяють гармонійному росту організму школяра; формують правильну поставу; загартовують організм; підвищують працездатність; зміцнюють здоров'я.

Натомість зазначимо, що більший інтерес для дітей сьогодні викликають не спортивні та рухливі ігри на свіжому повітрі, а комп'ютерні та відеоігри, які значно сприяють розвитку пізнавальних, розумових, інтелектуальних здібностей учнів, натомість певною мірою негативно впливають на їхнє здоров'я. Ми в жодному разі не заперечуємо важливість інтелектуального розвитку молодших школярів, однак глибоко переконані, що розвиток особистості повинен відбуватися в гармонії інтересу до занять спортивно-ігрової діяльності (інтелектуальний аспект), навчання навичок спортивно-ігрової діяльності (фізичний аспект), навчання навичок збереження здоров'я (здоров'язбережувальний аспект) на підставі використання емоційного компонента.

Безумовно, значну роль у житті молодших школярів відіграють заняття спортом. Спортивні ігри, на нашу думку, сприяють удосконаленню навичок основних рухів, розвиваючи швидкість, спритність, витривалість, силу, і позитивно впливаючи створення гарного настрою. Крім того, під час ігор молодшими школярами засвоюються правила колективної дії, вироблюється узгодженість дій задля досягнення спільної мети, що стоїть перед командою, формуються здоров'язбережувальні навички, що сприяють становленню

фізичного, психологічного, морально-духовного та соціального здоров'я.

Ефективність засобів рухливих ігор, естафет, ігрових вправ з різними м'ячами і самої спортивної гри (баскетбол, волейбол, футбол тощо) для молодших школярів обумовлена значною емоційністю, простотою, привабливістю (як виду ігрової діяльності) і має здатність самодозування фізичного навантаження; можливістю уникати перевтомлення, що досягається відповідністю між підготовленістю і навантаженням, відсутністю великого ризику травматизму в силу спрощення правил гри, можливістю організації занять без урахування статевої приналежності, що немало важливо для цього віку, малою витратою матеріально-технічного забезпечення (В. Голомазов, 1976; Ю. Клещев, 1985) [345].

Переконані, що використання у молодшому шкільному віці ігор з елементами спорту як засобу і форми організації фізичного виховання забезпечує єдність особистісного, фізичного й психічного розвитку дитини, створює умови для гуманізації педагогічного процесу, перетворює дитину з об'єкта соціально-педагогічного впливу на об'єкт активної творчої діяльності на підставі розвитку внутрішніх мотивів до самовдосконалення. Навчання цих ігор забезпечує всім дітям рівні права в оволодінні цінностями фізичної культури і кожній дитині право вибору, надає можливість для прояву власних інтересів та здібностей. Природно, що досягти цих результатів можливо лише за умови ненасильницького стимулювання моторного розвитку. Втрата масовості фізкультурного руху, спадок «дворового спорту», неможливість для багатьох сімей користуватися платними послугами у сфері фізичного виховання дітей викликають необхідність активізації й систематизації процесу навчання ігор з елементами спорту в молодших класах.

На підставі аналізу психолого-педагогічної і методичної літератури доходимо висновку, що застосування спортивних і рухливих ігор у навчально-виховній діяльності початкової школи значно впливає на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів,

зокрема таких, як: міжособистісне спілкування, побудова стосунків, культурна поведінка, виявлення співчуття, вирішення конфліктів, спільної роботи в команді (соціальне здоров'я); самоконтролю, самооцінки, критичного мислення, прийняття рішень, прояву волі і наполегливості, управління емоціями (психічне здоров'я); прояву поваги, співпереживання, свідомої дисципліни, колективізму, вимогливого ставлення до себе (морально-духовне здоров'я), рухової активності, загартування, правильної організації праці і відпочинку, здорового способу життя (фізичне здоров'я).

Натомість спортивним іграм під час навчання у вищому навчальному закладі не надається належної уваги. Наслідком цього є неготовність майбутніх учителів організовувати, навчати і проводити спортивно-ігрову діяльність в початкових класах, оскільки вони, зазвичай, не знайомі із методикою їх проведення, правилами спортивних ігор і т. ін. Відтак, у процесі навчання виникає необхідність підготовки майбутніх учителів початкових класів до здійснення спортивно-ігрової діяльності як здоров'язбережувальної.

Дозвіллєва діяльність. Важливою складовою здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкової школи є організація дозвілля молодших школярів. Перехід до ринкової системи відносин, наголошує В. Бочелюк, спричинює необхідність постійно збагачувати зміст діяльності установ культури, методи її здійснення і шукати нові дозвіллєві технології. Основне їхнє завдання полягає в розвитку соціальної активності і творчого потенціалу особистості, організації різноманітних форм дозвілля і відпочинку, створення умов повної самореалізації особистості у сфері дозвілля [51]. Він безпосередньо впливає і на її виробничо-трудова сфера діяльності, тому що в умовах вільного часу найбільш сприятливо відбуваються рекреаційно-відбудовні процеси, що знімають інтенсивні фізичні та психічні навантаження. Використання вільного часу є своєрідним індикатором культури, кола духовних потреб та інтересів конкретної особистості або окремої соціальної групи. Як частина вільного часу дозвілля залучає

особистість своєю нерегламентованістю і добровільністю вибору його різних форм, демократичністю, емоційною забарвленістю, можливістю поєднати фізичну й інтелектуальну діяльність, творчу і споглядальну, виробничу й ігрову.

Науковець доходить висновку, що дозвілля – це сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні і духовні потреби, в основному відновлювального характеру. На відміну від природної основи відновлення сил людини, дозвілля є специфічним, соціальним способом регенерації цих сил [51].

На важливості активного дозвілля акцентував І. Сеченов. На його думку, такий вид відпочинку стимулює рухову функцію організму, обмін речовин, нервову систему. Оптимізація дозвілля, продовжує автор, дозволяє зберегти працездатність особистості, її гармонійний розвиток, збереження її здоров'я [360].

Науковці (М. Безруких, В. Болотов, Л. Глебова С. Гончаренко Е. Рапацевич та ін.), під дозвіллям розуміють вільний від занять час, що використовується для читання, занять мистецтвом та технікою, ігор, прогулянок, спорту, тобто всіма видами корисної діяльності відповідно до інтересів школярів.

Дозвілля є специфічною сферою соціалізації та інкультурації особистості, зауважує Т. Гончар. У процесі неформального спілкування, в ігровій, розважальній діяльності, діяльності за інтересами в дитини формуються ціннісні орієнтації, моделі поведінки і спілкування, які функціонують у дозвіллевих спільнотах і далеко не завжди співпадають із тими, які намагаються прищепити їй сім'я і школа [80].

Цієї думки дотримується С. Омельченко, зауважуючи, що правильно організоване дозвілля, тобто раціональне використання вільного часу, оптимальне сполучення в ньому основних функцій: відновлення фізичних та психічних сил людини як запорука фізичного й психічного здоров'я є одним з найбільш важливих чинників соціалізації. Правильна організація вільного

часу дитини, продовжує авторка, це умова для розвитку, самореалізації, розкриття закладених природою нахилів і здібностей, залучення школярів до різних видів діяльності [302].

З. Петрова зазначає, що дозвілля – це соціально спрямована позитивна діяльність творчого характеру в контексті вільного часу, яка не регламентована певними завданнями, зовнішніми по відношенню до особистості. Саме дозвілля, продовжує авторка, дозволяє людині самостверджувати свою істинну сутність. Завданнями дозвіллевої діяльності, на її думку, є розвиток духовного й творчого потенціалу особистості, естетичних почуттів, її фізичне виховання. Відтак, особистість має здійснювати усвідомлений вибір між пасивним відпочинком та соціальною активністю на користь останньої [316].

Дещо по-іншому розглядає дозвілля Г. Усачова, акцентуючи, здебільшого на культурно-дозвіллевій діяльності, механізмами якої, на її думку, є введення школярів у художньо-творчу, інтелектуально-пізнавальну, професійно-профільну діяльність, створення соціально-виховних ситуацій, проектування різних заходів з паралельною діагностикою їхньої ефективності, спостереження за індивідуальним розвитком кожного школяра, засвоєння учнями національно-культурних світоглядних позицій [403].

Як бачимо, майже всі науковці єдині в тому, що дозвілля школярів повинно бути організованим і сприяти активному відпочинку задля розвитку їхніх творчих здібностей, залучення до культурних цінностей суспільства. Натомість жодний з них не визначає ролі дозвілля у збереженні здоров'я. На нашу думку, саме дозвілля може сприяти формуванню як навичок і вмінь здоров'язбереження, так і навичок та вмінь, що можуть погіршити здоров'я, якщо не займатися його організацією цілеспрямовано.

На доцільності підготовки вчителя до організації соціально корисного відпочинку дітей наголошував К. Ушинський. Він зазначав, що час дозвілля має бути обов'язково насиченим справами, які сприяють розвитку дитини: «необхідно, щоб для вихованця стало неможливим те лакейське проведення

часу, коли людина залишається без роботи в руках, без думки в голові, оскільки саме в ці хвилини псується голова, серце й мораль» [13, с.52]. Аналогічної думки дотримувався й інший видатний педагог – В. Сухомлинський, який уважав необхідною підготовку педагогів до забезпечення здоров'язбережувального дозвілля школярів. Зокрема, він акцентував на необхідності організації вчителем посильних для дитини фізичних навантажень (праці, екскурсій, прогулянок на свіжому повітрі), стверджуючи, що здоров'я вливається в дитячий організм життєтворчим джерелом тоді, коли після трудової напруги дитина відпочиває [388].

З огляду на вищезазначене, доходимо висновку, що в ході навчання майбутніх учителів початкових класів особлива увага повинна приділятися їхній підготовці до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, яка сприятиме формуванню в них здоров'язбережувальних навичок і вмінь, що є основою збереження і зміцнення усіх складових індивідуального здоров'я.

Екологічна діяльність. Серед видів здоров'язбережувальної діяльності в початковій школі, на нашу думку, слід назвати й екологічну, спрямовану на формування екологічної культури молодших школярів. Зауважимо, що формування екологічної культури, гармонійних відносин людини і природи є одним із основних напрямів національного виховання, що зумовлено багатьма причинами і насамперед наслідками Чорнобильської катастрофи, високим рівнем радіаційної, хімічної забрудненості довкілля. З огляду на це, завданням початкової школи є формування у молодших школярів відчуття відповідальності за природу як національної й загальнолюдської цінності.

Як зазначає О. Козьменко, перехід суспільної свідомості до розуміння необхідності забезпечення взаємоузгодженого, гармонійного розвитку суспільства і природи потребує нової системи цінностей у ставленні людини до природного оточення, до життя, до самої себе. Гуманізація змісту природничих знань, що надаються учням, наближення їх до сфери моральних

норм є одним з пріоритетів у справі виховання почуття національної єдності підростаючого покоління. Гострота сучасних екологічних проблем висунула перед педагогічною теорією і шкільною практикою всього світу завдання виховання молодого покоління у душі дбайливого, відповідального ставлення до природи, здатного вирішувати питання раціонального природокористування, захисту та відновлення природних багатств [206].

Це, на думку автора, пов'язано насамперед з тим, що без дбайливого ставлення до природи країни, де мешкає людина неможливе формування почуття національної ідентичності. Жива природа традиційно визнавалась у світовій педагогіці одним із найвпливовіших чинників освіти і виховання школярів. Спілкуючись з природою, вивчаючи її, діти поступово досягають світ, в якому живуть: відкривають дивне розмаїття рослинного і тваринного світу, усвідомлюють значущість природи в житті людини, її універсальну цінність, виявляють високі почуття й переживання, що спонукають піклуватися про світ природи. Природа є найдосконалішим вихователем, використання її з виховною метою дозволяє ефективно вирішувати багато педагогічних проблем, в числі яких виховання національної ідентичності є однією з найбільш злободенних для багатьох країн світу, в тому числі й для України [206].

На думку Л. Хафізової, формування в учнів відповідального ставлення до природи є складним і тривалим процесом, результатом якого повинно бути не тільки оволодіння певними знаннями й уміннями, а й розвиток емоційної чуйності, уміння і бажання активно захищати, поліпшувати, облагороджувати природне середовище [417].

Ученими (Л. Долинська, З. Огороднійчук, О. Скрипченко та ін.) доведено, що навички, поведінка дитини, моральні норми й цінності формуються за умови безпосередньої практичної діяльності із застосуванням методів виховних вправ. Поза цілеспрямованою діяльністю ні вміння, ні навички, що складають їх, формуватися не можуть [67, с.86]. Здійснення екологічної діяльності на уроках та в позаурочний час, акцентує О. Біда,

формує в учнів уміння приймати екологічно правильні рішення, виховувати почуття любові й бережного ставлення до природи, вчить застосовувати набуті знання в повсякденному житті [34]. Натомість, акцентуючи на безперечно важливому впливі екологічної діяльності на розвиток учнів, учена не виокремлює її значення для збереження здоров'я дітей, формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь, що є важливим в подальшому житті будь-якої людини.

Не наголошує на цьому і З. Клепініна, хоча зауважує, що екологічна діяльність дітей займає одне із вагомих місць серед засобів виховання особистості і використовується як засіб розвитку пошуково-пізнавальної активності школярів, які стають широко обізнані про навколишню природу, засвоюють досвід поміркованого й обережного ставлення людей праці до довкілля. Підпорядкована справі державного становлення української нації, продовжує вчена, «екологічна діяльність на уроках, у позакласний та позашкільний час стає джерелом формування екологічної свідомості» [195, с.31]. З огляду на це, всебічне вивчення природних, соціально-економічних умов та історичних особливостей рідного краю, реалізація завдань охорони природи постає як один із найдієвіших засобів формування активної життєвої позиції учнів на ґрунті поліаспектного сприйняття ними змісту екологічної діяльності.

Ціннісне ставлення до природи, зауважує А. Степанюк, означає усвідомлення самоцінності природи, яке зумовлюється системою світоглядних знань особистості, життєвим і соціальним досвідом, який формується й виявляється лише в процесі активної оцінної діяльності, тобто вмінням оцінювати. Формування саме таких оцінних навичок у дітей молодшого шкільного віку досягається вивченням народного історичного досвіду, традицій спілкування з природою, ставлення до неї [385, с.12].

При цьому Н. Пустовіт зауважує, що екологічна діяльність сприяє особистісному розвитку школярів, забезпечує збереження психічного здоров'я школярів [339]. Не заперечуючи твердження науковця, переконані,

що екологічне виховання сприяє не лише збереженню психічного здоров'я. На нашу думку, у процесі екологічної діяльності в молодших школярів формуються здоров'язбережувальні навички та вміння: дбайливе ставлення до природи, повага до українського народу (морально-духовне здоров'я); навички культурної поведінки, спільної роботи з іншими людьми, міжособистісного спілкування; побудови стосунків, виявлення співчуття (соціальне здоров'я); навички самоконтролю, самооцінки, самосвідомості, критичного мислення; прийняття рішень (психічне здоров'я); навички рухової активності, загартування, правильної організації праці і відпочинку, здорового способу життя (фізичне здоров'я). З огляду на зазначене, перед вищою школою постає завдання підготовки майбутніх учителів початкової школи до здійснення екологічної діяльності молодших школярів з урахуванням збереження і зміцнення їхнього здоров'я.

Отже, доходимо висновку, що здійснення навчально-виховної, фізкультурно-оздоровчої, ігрової, спортивно-ігрової, дозвіллевої та екологічної діяльності в початковій школі сприяє збереженню та зміцненню індивідуального здоров'я молодших школярів і передбачає формування у них відповідних здоров'язбережувальних навичок і вмінь у навчально-виховній діяльності.

Висновки з другого розділу

На підставі вивчення психолого-педагогічної та методичної літератури, дійшли висновків, що виконання сучасних вимог, які ставляться до початкової школи, неможливе без високого рівня освіти і культури, професійних знань та вмінь, а також без відповідного здоров'я майбутніх учителів, їхньої адаптації до умов природного й соціального середовища, що постійно змінюються.

Визначено, що індивідуальне здоров'я особистості містить такі складові, як:

– психічне здоров'я, яке розглядається як сукупність настанов, якостей і

- функціональних здібностей майбутніх учителів початкової школи, що дозволяє їм адаптуватися до довкілля і є необхідним у професійній діяльності;
- фізичне здоров'я, що забезпечується позитивним ставленням до здоров'я як до загальнолюдської цінності, достатньою руховою активністю, раціональним харчуванням, дотриманням санітарно-гігієнічних навичок, а також визнанням необхідності занять фізкультурно-оздоровчими, спортивно-ігровими вправами, що сприятимуть не лише формуванню у майбутніх учителів початкової школи здоров'язбережувальних навичок і вмінь, зміцненню їхнього фізичного здоров'я, а й набуттю умінь організувати відповідну здоров'язбережувальну діяльність у подальшій професійній діяльності;
 - морально-духовне здоров'я, під яким розуміється наявність у майбутніх учителів початкової школи системи цінностей, настанов і мотивів їхньої поведінки у професійній діяльності, що передбачає формування відповідних здоров'язбережувальних навичок і вмінь, спрямованих на розвиток високої духовності людини і пов'язаних з такими загальнолюдськими цінностями, як добро, любов, краса і т. ін. і є передумовою їхнього самоствердження у суспільстві і професійній педагогічній діяльності;
 - соціальне здоров'я, яке передбачає наявність у майбутніх учителів початкової школи сформованих знань, умінь і навичок спілкування (дітьми, їхніми батьками, колегами тощо), соціальної поведінки у професійній діяльності і соціумі, що відповідає нормам, які ставить до вчителя суспільство, і не зашкоджують як їхньому здоров'ю, так і здоров'ю вихованців;
 - професійне здоров'я учителя, що визначається як цілісний багатомірний динамічний стан організму, який дозволяє педагогу максимально реалізувати свій творчий потенціал у професійно-педагогічній

діяльності.

Зазначені складові індивідуального здоров'я взаємопов'язані між собою, тобто в тому разі, якщо людина має певні відхилення у психіці, то це безумовно відобразиться на інших гранях, які й складають індивідуальне здоров'я особистості. Отже, важливого значення під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі набуває пропагування здорового образу життя.

Здоровий образ життя майбутнього вчителя початкової школи передбачає сформованість навичок і вмінь повсякденної поведінки, що спрямована на збереження і зміцнення власного здоров'я (фізичного, психічного, морально-духовного соціального, професійного), дотримання ціннісних настанов щодо здоров'я і здійснення педагогічної діяльності, що ґрунтується на організації навчально-виховного процесу з урахуванням формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів.

У ході дослідження визначено, що здоров'язбережувальні навички – це усвідомлене й усталене виконання особистістю автоматизованих дій щодо збереження і зміцнення здоров'я у незмінних стандартних ситуаціях, а здоров'язбережувальні вміння – здатність застосовувати здобуті знання і навички в нових складних життєвих ситуаціях, не зашкоджуючи як власному здоров'ю, так і здоров'ю інших людей.

Формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь – процес тривалий, не всі навички можливо сформувати в молодшому шкільному віці, зважаючи на психічні та фізіологічні особливості учнів цього віку, а також ураховуючи відсутність соціального досвіду дітей. З огляду на це, було класифіковано здоров'язбережувальні навички і вміння, які доцільно і можливо формувати в учнів початкової школи, організовуючі певні умови в навчально-виховному процесі відповідно до визначених складових індивідуального здоров'я особистості:

– навички і вміння забезпечення соціального здоров'я: культурної поведінки, виявлення співчуття, спільної роботи з іншими людьми,

- правильного мовлення, активного слухання, міжособистісного спілкування, побудови стосунків, чіткого висловлювання своєї думки, бути членом команди;
- навички та вміння забезпечення морально-духовного здоров'я: поваги до старших, свідомої дисципліни, вимогливості до себе та один до одного, прояву волі, наполегливості, бережливого ставлення до природи; прояву милосердя, співпереживання, розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей, допомагати та підтримувати їх тощо;
 - навички та вміння забезпечення психічного здоров'я: самоконтролю, поведінки в конфліктних ситуаціях, прийняття рішень, управління емоціями, адекватної самооцінки, правильно виражати свої почуття; контролювати прояви гніву, переживати невдачі;
 - навички та вміння забезпечення фізичного здоров'я: раціонального харчування, рухової активності, загартовування, дотримання санітарно-гігієнічних вимог, здорового способу життя; чергувати розумову і фізичну активність, знаходити час для регулярного харчування й повноцінного відпочинку, самостійних занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю.

Формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів здійснюється за умови впровадження у навчально-виховний процес початкової школи здоров'язберезувальної діяльності, яку визначаємо як складне, багатофункціональне соціальне явище, що передбачає впровадження здоров'язберезувальних технологій, шляхом застосування відповідних методів і засобів організації навчально-виховного процесу, які не зашкоджують здоров'ю дітей і спрямовані на формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь, що сприяють збереженню фізичного, психічного, соціального, морально-духовного здоров'я учасників навчально-виховного процесу. Здоров'язберезувальна діяльність учителя передбачає здійснення у початковій школі таких видів діяльності, як: навчальна, виховна, ігрова, спортивно-ігрова, фізкультурно-оздоровча, дозвіллева, екологічна.

Зважаючи на те, що студенти повинні бути готовими здійснювати таку діяльність з дітьми, третій розділ роботи буде присвячений розгляду проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів на сучасному етапі загалом і, в аспекті дослідження, до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності зокрема.

Матеріали розділу викладено в публікаціях автора [94, 95, 97, 98, 100, 102, 104, 105, 109, 113, 116, 117, 118, 126, 130, 131, 133, 136, 138, 139, 144, 145, 146].

РОЗДІЛ 3

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ НАВИЧОК ТА ВМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ

3.1. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до здоров'язбережувальної діяльності в теорії педагогіки

Сьогодні в проблемне поле обговорення потрапляють майже всі основні характеристики процесу навчання: формування особистості (у світлі соціально значущих властивостей і якостей), зміст теоретичної та практичної підготовки як школярів, так і майбутніх фахівців, шляхи й засоби мотивації навчально-пізнавальної активності тощо. При цьому, зауважує І. Лебедик, традиційні проблеми одержали нові імпульси розвитку, а головне – нові повороти, нові грані в самій постановці цих проблем і далі – в пошуку ефективних шляхів їх вирішення [245]. У зв'язку з цим, актуальним питанням модернізації сучасної освіти постає проблема оновлення змісту підготовки майбутнього вчителя і зокрема – вчителя початкової школи.

Механізми професійної підготовки майбутнього фахівця учені розуміють як настанову на діяльність (Д. Узнадзе, О. Проскура); стійкість до зовнішніх та внутрішніх впливів у процесі діяльності (О. Мороз); вияв емоційно-вольового та інтелектуального потенціалу особистості в конкретному виді діяльності (В. Дяченко, Н. Левітов, А. Пуні); міжособистісні відносини як механізм регуляції поведінки людини (О. Лазурський, В. Мясичев) тощо.

Педагогічна діяльність, за Е. Карповою, виокремлюється за своїми функціями і способом здійснення в особливу сферу суспільного виробництва: її матеріалом, метою і продуктом виступає сама людина, точніше людина як особистість – носій і творець певної діяльності [188, с.

56]. Тобто, зауважує учена, педагогічна діяльність функціонально забезпечує відтворення наявних видів діяльності в певній культурі.

Професійно-педагогічна діяльність як категорія педагогіки вищої школи досить глибоко розкрита багатьма вченими в різних її аспектах (О. Абдуліна, Ю. Алферов, І. Богданова, Ф. Гоноболін, І. Зимняя, І. Зязюн, Т. Ільїна, Е. Карпова, Н. Кічук, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, Л. Михайлова, Г. Нагорна, С. Скидан, Л. Спирін, В. Сластьонін, О. Трубіцина, О. Щербаков, Р. Хмелюк, О. Цокур, В. Якунін та ін.).

Діяльність учителя, зауважує В. Семиченко, спрямована передусім на іншу людину, тобто все те, що він робить, має сенс лише тоді, коли в особистості його учня, вихованця акумулюється той науковий і соціальний досвід, який має бути переданий йому педагогом. Тільки те, що втілюється, інтегрується у внутрішній світ конкретних учнів, наголошує вчена, має сенс і визначає цінність педагогічної діяльності [356].

Успіх професійно-педагогічної діяльності багато в чому залежить від наявності в педагога педагогічних здібностей та вмінь. Педагогічні здібності, за І. Зимньою, це «сукупність найрізноманітніших дій вчителя, які насамперед співвідносяться з функціями педагогічної діяльності, значною мірою виявляють індивідуально-психологічні особливості вчителя (викладача) і засвідчують його предметно-професійну компетентність» [165].

В. Сластьонін виокремлює такі педагогічні вміння: вміння виявляти рівень вихованості учнів; проектувати розвиток особистості в колективі, прогнозувати результати навчання і виховання; планувати роботу з керівництва навчальною і позакласною діяльністю учнів; відбирати, аналізувати, узагальнювати навчально-виховний матеріал; розчленовувати педагогічну діяльність на операції; виявляти і проводити в рух потенційні виховні можливості різноманітних видів діяльності учнів; планувати структуру діяльності учнів і педагогіки керівництва їхньою діяльністю; володіти прийомами і засобами педагогічної техніки в умовах, що змінюються; відшукувати найкращу форму вимог і варіювати ними в

залежності від індивідуальних можливостей учнів і педагогічної ситуації; встановлювати педагогічно доцільні стосунки з окремими учнями, малими групами, учнівським колективом, з батьками і вчителями; здійснювати поточні інструктування й оперативний контроль за роботою учнів; аналізувати одержані результати в порівнянні з вихідними даними і поставленою педагогічною метою [367]. Натомість ученим не акцентується уваги на вміннях учителя здійснювати здоров'язбережувальну діяльність, забезпечувати умови, що не зашкоджували б здоров'ю як вихованців, так і самих учителів.

Сучасні вимоги до вчителя і процесу його підготовки, наголошує В. Чайка, які відображені в державних документах та законодавчих актах, зумовлені наявністю неусвідомлених елементів у професійних діях, феноменом «швидкого старіння» знань, процесами інтенсивної інформатизації суспільства, мобілізації навчання у вищій педагогічній школі для проходження всіх етапів професійного становлення, що забезпечують формування у майбутніх учителів цілісного досвіду педагогічної діяльності. Це, на думку науковця, вимагає перегляду традиційних уявлень про розвиток особистості педагога, реалізації випереджувальних технологій його професійної підготовки [423].

Проблему професійно-педагогічної підготовки та формування особистості сучасного вчителя досліджували О. Абдуліна, О. Гонєєв, О. Дубасенюк, К. Дурай-Новакова, В. Журавльов, Е. Карпова, Н. Кузьміна, А. Линенко, А. Маркова, А. Орлов, О. Павлик, В. Сластьонін, Л. Спирін, І. Харламов, Р. Хмелюк та ін. Основними напрямками підготовки майбутнього вчителя ними визначається комплекс методологічних, педагогічних, методичних проблем, які ставляться і розв'язуються через залучення студентів вищої школи до практичної педагогічної діяльності, спрямованої на підвищення рівня їхнього професіоналізму. Проте зауважимо, що вчені дещо по-різному підходять до трактування поняття «підготовка», натомість у жодному з них ми не знайшли відображення питань, пов'язаних із здоров'ям.

Здебільшого наголошується на психолого-педагогічній і методичній підготовці майбутніх учителів.

Так, Т. Мітічева розглядає педагогічну діяльність з позиції особистісного залучення до неї суб'єкта. На її думку, включення людини в діяльність призводить до необхідності розвитку нових системних якостей, прояву її як суб'єкта діяльності. З огляду на це, включення студента в різні види діяльності, що мають чітко сформульовані завдання, його активна суб'єктивна позиція сприяють успішному становленню майбутнього спеціаліста. Під суб'єктивною позицією науковець розуміє усталену систему ставлення людини до певних сторін дійсності, що потребує від неї відповідної поведінки [277].

Відтак, завданням вищої школи є підготовка студентів до здійснення майбутньої діяльності. Деякі науковці (О. Абдуліна, Н. Тализіна та ін.) зазначають, що професійна підготовка майбутніх учителів є процес формування й набуття настанов, знань та вмінь, необхідних спеціалісту для належного виконання спеціальних завдань навчально-виховного процесу.

Інші вчені (Л. Ахмедзянова, І. Богданова, І. Зязюн, Е. Карпова, Н. Кічук, Н. Кузьміна, З. Курлянд, Р. Хмелюк та ін.) наголошують на тому, що професійна підготовка майбутніх учителів – це цілісний процес засвоєння й закріплення психолого-педагогічних, методичних і спеціальних знань, умінь та навичок.

Професійне педагогічне навчання, зазначає О. Леонт'єв, вимагає того, щоб майбутні вчителі насамперед глибоко на теоретичному рівні усвідомили сутність, структуру і функції педагогічної діяльності, а також окремих діяльностей (дій, а потім операцій), що складають її. Тільки на підставі цих наукових узагальнених уявлень, зауважує учений, можна сформувати вміння правильно, професійно діяти в кожній конкретній педагогічній ситуації, здійснюючи відповідний аналіз, приймаючи обґрунтовані рішення, виконання яких забезпечує досягнення мети [247].

Однією з актуальних проблем вищої школи, на думку Л. Хомич, є

розробка сучасної концепції формування майбутнього вчителя. Учена наголошує на тому, що потребує вдосконалення насамперед їхня професійно-педагогічна підготовка, зокрема, її конкретизація і наближення до майбутньої професійної діяльності. З огляду на це, зауважує вчена, з особливою гостротою постає «проблема оволодіння майбутніми вчителями сучасною педагогічною технологією – системою знань, умінь і навичок, потрібних для успішної організації навчання у школі» [419, с.3].

На думку І. Богданової, фундаменталізація професійно-педагогічної підготовки вчителя передбачає: впровадження блоків різноманітних педагогічних дисциплін як єдиного комплексу наук про освіту, навчання та виховання людини, які дають змогу вчителю в умовах різнорівневої освіти задовольняти потреби суспільства у висококваліфікованих фахівцях; багатоступеневість освітньої та професійної підготовки; підвищення академічного, наукового рівня педагогічних програм з урахуванням їх випереджувального характеру стосовно суспільного життя; інтеграцію педагогічної освіти в міжнародний освітній простір [40, с. 18].

Для того, щоб студенти були готові до професійно-педагогічної діяльності, вони повинні пройти необхідну загальну педагогічну підготовку, а також професійну підготовку зі спеціалізації. О. Абдуліна вважає, що загальнопедагогічна підготовка вчителя – це процес учіння студентів у системі навчальних занять з педагогічних дисциплін і педагогічної практики і результат, що характеризується певним рівнем розвитку особистості вчителя, сформованості загальнопедагогічних знань, умінь і навичок. Система загальнопедагогічних знань, умінь і навичок є загальною, необхідною кожному вчителю незалежно від спеціальності (вчителю історії і математики, фізики і хімії, початкових класів та ін.) для реалізації його соціально-професійних функцій (звідси поняття «загальнопедагогічна підготовка»). Весь комплекс педагогічних дисциплін, за О. Абдуліною, визначає професійну спрямованість педагогічного інституту, складає ядро професійної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів [1]. Авторка

розглядає загальнопедагогічну підготовку як гармонійне поєднання загального, особливого та індивідуального, тобто взаємозв'язок загального (ядра), особливого (додаток з урахуванням специфіки факультету) та індивідуального (диференціація та індивідуалізація навчання і виховання).

Узагальнюючи висловлене вище, не можна не погодитися з С. Литвиненко, яка наголошує на тому, що педагогічна підготовка у вищому навчальному закладі не тільки зумовлює професійне становлення студентів, але й виконує орієнтаційні, розвивальні, теоретичні, методологічні та діяльнісні функції, озброює майбутнього вчителя методами теоретичного аналізу, сприяє формуванню відповідних умінь і навичок, розкриває сутність, діалектичну природу, головні закономірності педагогічного процесу, забезпечує розуміння всього багатства педагогічних явищ, їх внутрішніх зв'язків і можливість прогнозування їх розвитку [250, с.51]

В аспекті дослідження необхідно визначити особливості підготовки майбутніх учителів саме початкової школи. Розглядаючи підготовку майбутніх учителів початкових класів на сучасному етапі, зауважимо, що вчені також по-різному підходять до її вирішення.

На проблемі підготовки вчителів початкової школи ще в XIX столітті акцентував фундатор вітчизняної педагогіки – К. Ушинський. Зокрема він зазначав, що майбутній учитель повинен оволодіти дидактикою, особливостями організації навчального процесу, методикою викладання окремих предметів. З огляду на це, ним було запропоновано цілісну систему підготовки вчителя початкової школи, що містить загальнонауковий, спеціальний та педагогічний аспекти. Головним завданням у підготовці педагогічних кадрів К. Ушинський уважав вироблення у них свідомого ставлення до практичної діяльності й створення міцних основ для майбутньої праці над собою. Педагогічні ідеї видатного вченого щодо необхідності відповідної підготовки вчителя народної школи в цілому і вчителя початкової школи зокрема, не втратили свого значення й сьогодні [404].

Зауважимо, що вчитель початкових класів повинен здійснювати

різноманітну діяльність, пов'язану з навчанням і вихованням учнів молодшого шкільного віку. Отже, перед вищою школою постає завдання підготувати студентів до навчальної, виховної, соціальної, оздоровчої, екологічної, спортивної, здоров'язбережувальної, ігрової, дозвіллевої, творчої діяльності, урахувавши вікові та індивідуальні особливості школярів.

Л. Коваль зауважує, що вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи викликане потребою суспільства в особистості педагога гуманного, дитиноцентрованого, який має розвинене педагогічне мислення, здатний до перетворювальної, конструктивної діяльності, фахової мобільності. Такий педагог може вільно орієнтуватись у педагогічних інноваціях, користуватися засобами інформаційно-комунікаційних технологій, глибоко розуміє потреби й умови функціонування початкової освіти [202].

Винятково важливо, зазначає науковець, повною мірою враховувати суттєві зміни в підготовці педагогічних кадрів, зокрема педагогів-професіоналів нової генерації з конкурентоспроможним рівнем кваліфікації, які мають володіти загальною й педагогічною культурою, враховувати в професійній діяльності тенденції сучасного розвитку шкільної освіти. З огляду на це, зазначає Л. Коваль, майбутні вчителі повинні орієнтуватись не лише в типових педагогічних ситуаціях, але й уміти організовувати навчальну діяльність молодших школярів в умовах варіативності навчально-виховного процесу в початковій школі на основі використання сучасних навчальних технологій [202].

На підставі аналізу професійної діяльності вчителів початкових класів Л. Хомич доходить висновку, що вони не завжди підготовлені до творчого розв'язання навчально-виховних завдань, що призводить до того, що вони недостатньо сприяють розвитку індивідуальності кожного молодшого школяра. На її думку, значною мірою це зумовлено тим, що професійно-педагогічні знання, яких набувають майбутні вчителі під час навчання у вищій школі, не становлять єдиної системи, що функціонує в реальній

практичній діяльності вчителя. Учена зазначає також, що студенти факультетів початкового навчання «недостатньо усвідомлюють значення провідних ідей і тенденцій передової педагогічної науки і практики, не завжди знають шляхи використання педагогічної теорії на практиці» [419, с.4].

О. Савченко ядром професійної підготовки вважає її зміст, фундаментальність якого має забезпечити випереджувальну підготовку спеціаліста. Розглядаючи зміст професійної підготовки вчителя початкових класів, науковець доходить висновку щодо його невідповідності цьому положенню. Початкова освіта, зауважує вчена, є багатопредметною. Сучасному вчителю необхідно забезпечити повноцінний навчальний процес, а отже, нагальною є потреба оновлення змісту методичної підготовки вчителів за принципом цілісності, системності та інтеграції; урахування тих процесів, які визначають діяльність сучасної початкової школи. Відтак, на думку О. Савченко, необхідно змінити наявну традицію – будь-що забезпечити навантаження усіх викладачів – а переорієнтувати кадри на підготовку нових курсів відповідно до нових потреб практики [350, с. 3]. З огляду на зазначене, вона доходить такого висновку: у формуванні особистості майбутнього вчителя початкових класів необхідно згармонізувати загальнокультурні, психолого-педагогічні і методичні знання, вміння, способи діяльності, посилити їх професійну спрямованість, забезпечити фундаментальність базової підготовки через запровадження державних стандартів, зміну об'єктів моніторингу, створення умов для персоніфікованої педагогічної освіти [350, с.4].

Н. Колмакова доходить висновку, що професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів початкових класів є сукупністю взаємопов'язаних елементів, які виконують певну роль і відображаються у відповідних блоках, визначених у державному стандарті вищої педагогічної освіти. Зазначені елементи на підставі інтеграції складають цілісну систему, метою якої є забезпечення якісної підготовки педагога як спеціаліста [209].

Аналогічної думки дотримується Ю. Вавілов, який виявляв особливості

професійно-особистісного становлення учителя початкових класів на стадії навчання у вищому педагогічному навчальному закладі. У ході дослідження учений доходить висновку, що професійно-особистісне становлення вчителя у вищій школі є системним процесом засвоєння педагогічної діяльності, формування особистості вчителя на підставі єдності їхніх загальних, специфічних та індивідуальних властивостей [54]. З огляду на те, що робота вчителя початкової школи має певні відмінності від роботи вчителів-предметників, науковець виокремлює якості, якими, на його думку, необхідно володіти вчителю початкової школи: спрямованість на педагогічну роботу саме з молодшими школярами; любов до тих навчальних предметів, що викладаються в початковій школі; професійна підготовка, орієнтована на програму навчання в початковій ланці; уміння викладати навчальний матеріал у простій, доступній для молодших школярів формі; яскраве образне мислення; знання вікових та індивідуальних особливостей учнів початкових класів, можливостей і резервів їхнього розвитку; уміння спілкуватися з молодшими школярами, підтримуючи їхню безпосередність та емоційність; емпатія; педагогічна зіркість, спостережливість; особлива турбота і доброта, материнська ласка щодо учнів, схильність до ігрових методів навчання [54, с. 4]. Зауважимо, що, на жаль, науковцем не акцентується увага на здоров'язбережувальній діяльності вчителя початкової школи, хоча певною мірою зазначені якості і впливають на здоров'язбереження учнів.

Предметом наукового дослідження С. Литвиненко виступили теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності. Зазначений процес, на думку автора, є дуже важливим і обумовлений розширенням функцій професійно-педагогічної діяльності в умовах бурхливих соціально-економічних змін, посиленням педагогічної складової в діяльності різних соціальних інституцій; зростанням вимог до якості професійно-педагогічної підготовки фахівців, що визначається інноваційними процесами в освіті, відродженням

гуманістичних ідей у вітчизняній педагогіці, розвитком педагогіки соціалізації і т. ін. [250].

Підготовку майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності, науковець визначає як процес і результат:

- теоретико-методичної підготовки – засвоєння системи методологічних, науково-теоретичних, практичних знань. Вироблення ціннісного ставлення до них, розвиток творчого мислення і загальної культури, формування продуктивних способів пізнавальної діяльності;
- формування загальнопедагогічних умінь (аналітико-діагностичних, конструктивно-організаторських, прогностичних, комунікативних, рефлексивних), оволодіння технологіями соціально-педагогічної діяльності;
- усвідомлення суспільного й особистісного значення соціально-педагогічної діяльності, виникнення потреби використання цієї діяльності у практиці роботи, розвиток педагогічної спрямованості. Орієнтації на особистісну модель взаємодії з дітьми, професійно-особистісних якостей та індивідуальності студентів, становлення суб'єктності майбутнього вчителя на підставі формування в нього потреби у професійному та особистісному саморозвитку [250].

У зв'язку з цим, наголошує вчена, у процесі професійної підготовки необхідний поступовий перехід від інформативних до активних методів і форм у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу з включенням у діяльність студентів елементів проблемності, наукового пошуку, різних форм самостійної роботи, до такої взаємодії викладача й студентів, за якої акцент зміщується з навчальної діяльності викладача на пізнавальну діяльність, продуктивну навчальну взаємодію студентів [250].

Учена доходить висновку, що підготовка вчителів нового покоління покликана подолати суперечності між традиційною орієнтацією на підготовку вчителя-предметника і сучасною орієнтацією на професіонала, здатного працювати в мікросоціумі, створювати умови для успішної

соціалізації дітей.

В аспекті дослідження привертають увагу наукові розвідки вчених (І. Бех, Л. Білик, А. Богуш, І. Зязюн, П. Плахтій, І. Піскунова, О. Савченко, Л. Сущенко та ін.), у яких висвітлюються проблеми підготовки студентів вищої педагогічної школі до здійснення фізичного виховання і формування здорового способу життя особистості дитини. Хоча ними і розглядаються деякі аспекти підготовки майбутніх учителів до здійснення діяльності, спрямованої на збереження здоров'я школярів, проте проблема підготовки студентів факультетів початкового навчання до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів, на жаль, не знайшла свого відображення в наукових роботах.

У межах започаткованого дослідження, значний інтерес викликає дисертаційна робота Б. Максимчука, який досліджував процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації спортивно-масової роботи. Аналізуючи навчальну діяльність у початковій школі, науковець акцентує на тому, що вміння учителів забезпечувати проведення учнями спортивно-масової роботи прямо й активно впливає на результативність навчання, адже успішність учнів значно залежить від рівня концентрації їхньої уваги, яка досягається поєднанням на уроках навчального навантаження з легкими фізичними вправами, що сприяє активному відпочинку й поліпшенню загального рівня у сприйнятті навчального матеріалу [258].

У своєму дослідженні Б. Максимчук ключовим поняттям визначає спортивно-масову роботу, провідною сутністю якої є організація і проведення масових спортивних заходів для дітей з метою сприяння поліпшенню фізичної підготовленості, виявленню сильних спортсменів, пропаганді здорового способу життя, що сьогодні є одними з найактуальніших проблем розвитку молодших школярів. В основу спортивно-масової роботи автором покладено масові фізкультурні заходи, зокрема свята фізичної культури, масові видовищні заходи показового і

розважального характеру тощо [258]. Натомість науковець не досліджує роль спортивно-масової роботи у формуванні здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів, не акцентує уваги на необхідності підготовки до цієї діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Близьким в аспекті дослідження є розгляд О. Філіп'євою проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до валеологічного виховання учнів. Авторкою наголошується на тому, що навчально-виховна діяльність учителів початкових класів є одним із найважливіших чинників збереження та зміцнення здоров'я учнів, формування у них валеологічної свідомості, розвитку вмінь і навичок правильної організації життєдіяльності. У ході дослідження О. Філіп'єва доходить висновку, що в системі вищої педагогічної освіти залишаються суттєві резерви навчального процесу, які важливо ефективно використовувати з метою покращення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до валеологічного виховання учнів. Вони, на думку науковця, пов'язані з формуванням відповідального ставлення до питань валеологічного виховання, забезпечення необхідної інформованості майбутніх учителів та їхньої практичної підготовки до вирішення питання валеологічного впливу на учнів [414].

Натомість, як свідчить практика, майбутні вчителі початкової ланки освіти недостатньо готові до такого виду діяльності, не мають уявлення про глобальність катастрофічного стану здоров'я нинішнього покоління дітей. Відтак, одним із основних завдань, що стоять перед вищою школою, є не лише підготовка майбутніх учителів початкових класів до викладання навчальних предметів, проведення виховних заходів, а й оволодіння ними певних методик, спрямованих на збереження фізичного, психічного, морально-духовного, соціального здоров'я у навчально-виховній діяльності.

З огляду на зазначене, під час навчання майбутніх учителів початкових класів у вищому педагогічному навчальному закладі необхідно, на нашу думку, належну увагу приділяти усвідомленню ними значущості формування

здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів, дотримання здорового образу життя, оволодіння необхідними психолого-педагогічними основами і відповідними професійними навичками й уміннями для здійснення такої діяльності; поглибленому вивченню, систематизації та інтеграції знань у галузі валеології тощо.

З урахуванням специфічної діяльності вчителя початкової школи, що виявляється у тому, що він постійно знаходиться з дітьми, викладає майже всі шкільні предмети, їх необхідно спрямувати на використання міжпредметних зв'язків у навчально-виховному процесі, що забезпечить цілісну підготовку до застосування здоров'язберезувальних технологій. Проте, як свідчить аналіз наукових доробок, увага науковців здебільшого концентрується лише на одному з видів діяльності вчителя. Так, Ю.Коваленко, зазначає, що вирішення завдань збереження і зміцнення здоров'я дітей повинно відбуватися «через формування оптимального фізичного розвитку, розвитку фізіологічних систем організму дитини, формування рухових умінь та навичок, розвитку фізичних якостей, формування у дітей потреби в самовдосконаленні свого організму та зміцнення здоров'я засобами фізичних вправ» [200, с.9].

Цілком погоджуючись з ученою щодо важливості фізичного виховання для молодших школярів, зауважимо, що це є дещо однобічний підхід до розуміння феномена «здоров'я», оскільки він містить не лише фізичне, а й соціальне, психічне, моральне здоров'я. Не акцентується науковцем і на необхідності формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у ході занять фізичною культурою.

Відтак, на підставі вивчення наукової психолого-педагогічної літератури, дисертаційних досліджень щодо підготовки майбутніх учителів і зважаючи на аспект дослідження, дійшли висновку, що професійна підготовка майбутніх учителів початкового навчання до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у дітей молодшого шкільного віку в навчально-виховній діяльності – це цілісний педагогічний процес, який

характеризується набуттям студентами фундаментальних знань у галузі фізичного, морально-духовного, соціального та психологічного розвитку дітей, їхніх індивідуальних та психофізіологічних особливостей, формування на їх підставі відповідних умінь і навичок, що сприятимуть здійсненню майбутніми вчителями ефективних заходів щодо формування у молодших школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь, використовуючи різні види діяльності (начально-виховну, фізкультурно-оздоровчу, ігрову екологічну, дозвіллеву спортивно-ігрову тощо).

Отже, професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності розглядається нами як процес, результатом якої є готовність студентів до здійснення зазначеної діяльності.

Зазначимо, що проблема готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності загалом не є новою в педагогіці вищої школи і досліджена в різних напрямках і професійних галузях: у галузі підготовки вчителя (О. Абдуліна, Ю. Алферов, Л. Ахмедзянова, І. Богданова, С. Будаков, Ф. Гоноболін, І. Зязюн, Т. Ільїна, Е. Карпова, Н. Кічук, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, Г. Нагорна, Л. Спірін, В. Сластьонін, Р. Хмельюк, О. Цокур, О. Щербаков та ін.); інженерно-педагогічній (А. Батишев, Б. Белькевич, В. Блюхер, Е. Зеєр, В. Зборовський, М. Зотєєва, О. Гонопольський, Г. Карпова, В. Ложкін, П. Підкасистий, Р. Чаєнова, П. Ярмоленко та ін.); технічно-інженерній (І. Мальхер, Л. Мойсеєнко, Л. Соломко та ін.); військовій (Г. Гапончук, В. Григорьянц, Л. Железняк, М. Єфімов, А. Кузнецов, В. Моїсєєв, О. Прокофієв, О. Тарасов, С. Чернєєв, П. Шпак та ін.); медичній (В. Лавренко, І. Матюшин та ін.); юридичній (Б. Бовін, Г. Васильєв, А. Вахов, І. Ващенко, І. Голосніченко, Н. Горбач, А. Гранін, Є. Додін, Ф. Думко, В. Дяченко, А. Жалинський, Г. Запорожцева, А. Зелінський, В. Коновалова, А. Морозов, В. Тюрїна, П. Юхновець, Х. Ярмакі та ін.).

За словниковими джерелами, «готовність» тлумачиться як «стан, за

яким усе зроблено, все готове для чогось» [301]. У словнику професійної освіти готовність визначається як «уміння виконувати певні операції і творчо підходити до їх виконання, це знання і володіння навичками» [333]. У сучасному педагогічному словнику подано визначення поняття «професійна готовність студента», яке є важливим для нас, з огляду на те, що ми розглядаємо процес підготовки саме студентів до майбутньої педагогічної діяльності. Зазначений феномен трактується як інтегративна особистісна якість і суттєва передумова ефективності діяльності після закінчення вищого навчального закладу [373].

З позиції психології готовність до діяльності розуміється як функція психіки, психічний стан суб'єкта діяльності, як процес і результат формування настанов, що виявляються в активності й успішному здійсненні обраної професії. Л. Кадченко визначає професійну готовність як складне особистісне утворення, що забезпечує високі результати педагогічної роботи і містить у собі професійну спрямованість психологічних процесів, професійні знання, вміння і навички; здатність до подолання труднощів, само оцінювання результатів праці, потребу в професійному самовдосконаленні [184].

В. Зінченко, В. Гордан визначають готовність як стан мобілізації всіх психофізичних систем людини, що забезпечують ефективне виконання певних дій... Конкретний стан готовності до дії визначається поєднанням факторів, які характеризують різні аспекти готовності: фізичну підготовку, необхідне нейродинамічне забезпечення дії, психологічні умови готовності [166].

Розглядаючи готовність як якість особистості та психічний стан, М. Дьяченко та Л. Кандибович, розуміють її як актуалізацію і пристосування можливостей особистості для успішної діяльності в певний момент, а також як внутрішню налаштованість особистості на певну поведінку під час виконання навчальних і трудових завдань, на станову на активні й доцільні дії [150].

В.Крутецький визначає готовність як синтез властивостей особистості, що містить активне позитивне ставлення до діяльності, стійкі інтелектуальні почуття, сприятливий психічний стан, певний фонд знань, умінь, навичок з відповідної галузі, придатність до конкретної діяльності [232].

Українські психологи (Є. Машбиць, В. Моляко) розглядають психологічний аспект готовності фахівця і виділяють у ньому функціональний і особистісний аспекти. Функціональний – пов'язаний з певним станом психологічної функції, що сприяє досягненню високих показників у діяльності. Особистісний аспект учені пов'язують з результатом підготовки майбутнього спеціаліста до певної діяльності. Відтак, на їхню думку, психічна готовність – це інтегральне утворення особистості, що обіймає низку компонентів та сукупність знань, умінь, навичок і особистісних якостей, адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності [281].

Психологи розглядають готовність як особливий психічний стан, що виникає як прояв якісного новоутворення у структурі особистості на певному етапі її розвитку. Це вибіркова активність особистості у процесі підготовки до діяльності чи її виконання. Хоч окремі психологи (І. Зимня) відзначають і готовність до професії. Так, І. Зимня пише, що готовність передбачає відрефлексовану спрямованість на професію типу «людина-людина», світоглядну зрілість людини, широку і системну професійно-предметну компетентність, а також комунікативну, дидактичну потреби і потребу в ампліфікації [165].

Отже, на підставі психологічних досліджень, доходимо висновку, що готовність до професійної діяльності – це такий психофізичний стан спеціаліста, який володіє знаннями, вміннями, навичками, в якому він може негайно перейти до безпосереднього виконання своєї професійної діяльності.

Зазначимо, що педагоги (Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Л. Спірін та ін.) описують змістовий і практичний бік професійної діяльності. На їхню думку, готовність до професійної діяльності – це сукупність знань, умінь і навичок,

які забезпечують успішне виконання професійної діяльності.

Найбільш широке визначення готовності до педагогічної діяльності знаходимо у Г. Троцько. За її словами, готовність – це цілісне, складне, особистісне утворення, що забезпечує високий рівень педагогічної діяльності і охоплює професійно-педагогічні погляди і переконання, професійну спрямованість психічних процесів, професійні знання, вміння долати труднощі, оцінювати наслідки своєї праці, професійно самовдосконалюватись [399].

Зазначимо, що на шпальтах психолого-педагогічної літератури феномен «готовність» вживається в різних значеннях, як-от: «готовність до дії», «підготовленість до діяльності», «готовність до діяльності», «психологічна готовність», «готовність до педагогічної діяльності». Кожне поняття має своє смислове навантаження, хоча вони й мають спільні риси.

За Л. Григоренко, професійна готовність – це сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що забезпечують результативність роботи шкільного вчителя. Натомість, як бачимо, автор не визначає, які саме якості, знання, вміння, навички, що входять до структури готовності, не виділено ставлення до педагогічної діяльності [86].

У ґрунтовному дослідженні щодо формування професійної готовності студентів до педагогічної діяльності К. Дурай-Новакова визначає її як закономірний результат широкого розуміння поняття професійної підготовки, розвиток професійної спрямованості, професійного становлення. Авторка виходить з того, що педагогічна діяльність і професійна готовність є взаємозалежними, зважаючи на те, що у процесі засвоєння педагогічної діяльності відбувається формування професійно значущих властивостей особистості [149].

С. Литвиненко визначає готовність майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності як результат професійно-педагогічної підготовки, як інтегральне багаторівневе динамічне утворення,

структура якого обіймає мотиваційний, змістовий, діяльнісно-технологічний, креативний компоненти, що виявляються і реалізуються в цілісній системі взаємодії вчителя й учнів [250].

Формування готовності майбутніх учителів до виховної діяльності було предметом дослідження Л. Кравцової [222], яка зазначає, що професійна підготовка переважно визначається усталеними мотивами і психічними особливостями особистості, а її розвиток розпочинається з ознайомлення зі світом професії. Надалі здійснюється набуття знань, умінь, навичок, здібностей їх реалізовувати в конкретних умовах професійної діяльності, укріплення професійних мотивів, позитивного ставлення до обраної спеціальності, підвищення вимогливості до себе, самокритичності тощо. Завершується процес тим, що готовність стає усталеним особистісним утворенням, критеріями якого виступають зміна, ступінь вираження, сформованості основних компонентів, насамперед можливості успішно реалізовувати професійні завдання.

Виходячи з цього, авторка розглядає готовність учителя до виховної роботи як результат професійної підготовки до педагогічної діяльності, що передбачає: глибокі знання психолого-педагогічних дисциплін і теоретичних основ виховання школярів; сформовану потребу у використанні цих знань під час організації виховної роботи; комплекс певних особистісних характеристик, необхідних педагогу, що організовує виховну роботу.

Натомість учена акцентує увагу на тому, що професійна готовність до виховної роботи є не лише результатом, а й метою підготовки, початковою й основною умовою ефективної реалізації можливостей кожної особистості. Цим, на думку Л. Кравцової, підкреслюється діалектичний характер готовності як якості і як стану, а також динамічного процесу.

За результатами дослідження авторка доходить висновку, що готовність студентів вищого педагогічного навчального закладу до виховної роботи є багатокомпонентною особистісно й професійно значущою характеристикою, що містить загальнокультурну, предметну, психолого-

педагогічну та методичну складові, кожна з яких є являє собою багаторівневі структури, взаємопов'язані й взаємопроникливі одна в одну і спрямовані на професійне зростання педагога та підвищення результативності виховної роботи. Відтак, формування готовності студентів до виховної роботи розглядається нею як складний, діалектичний та динамічний процес, спрямований на вирішення суперечностей у взаємодії особистості (суб'єктивного) і професії (об'єктивного), що пов'язано з привласненням та створенням особистістю студента конкретної моделі професійної діяльності, і відбивається у прояві особистісних новоутворень – професійно-значущих якостей, що визначають успішне й ефективне її виконання [222].

Дещо по-іншому трактує сутність готовності студентів до виховання молодших школярів В. Васенко, який розуміє це поняття як складову готовності до педагогічної діяльності взагалі. Автором наголошується на тому, що зазначена властивість характеризується усвідомленням значущості та інтересом студентів до здійснення виховання учнів, сформованістю в них спеціальних знань і вмінь, що виявляється в їхній самостійній професійно-педагогічній діяльності [57]. У ході дослідження виокремлюються певна сукупність знань і вмінь, що необхідні майбутньому вчителю початкової школи для ефективної роботи, зокрема вміння, спілкування, конструювання, організації, аналізу, діагностування виховного процесу. В. Васенко також акцентує на тому, що формування готовності майбутніх учителів початкових класів передбачає три етапи: 1) формування пізнавальних інтересів і потреб одночасно з оволодінням знань та вмінь, що необхідні для такої діяльності; 2) стимуляція професійних інтересів і формування професійного самовизначення; 3) потреба у професійній самореалізації, що містить самоутвердження, самоактуалізацію, систематизацію й узагальнення знань і вмінь щодо здійснення цієї діяльності [57].

Розкриваючи специфіку поняття «готовність», І. Казанжи зауважує, що її не можна розглядати лише як властивість чи ознаку окремої особистості, отже, готовність до виховної діяльності не можна зводити лише до

забезпечення певного «настрою» особистості працювати за обраною спеціальністю чи до виховання, як простої суми виховання окремих якостей. У дослідженні проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до позаурочної виховної роботи, науковець визначає готовність зазначеної діяльності не тільки як запас професійних знань, умінь і навичок, а й такі риси особистості, що забезпечують успішне виконання професійних функцій (переконавання, педагогічні здібності, інтереси, професійна пам'ять, мислення, увага, педагогічна спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості), тобто ставлення до явищ, подій, професійних обов'язків, зважаючи на моральні суспільні норми і вимоги до вчителя-вихователя [186].

Готовність, на думку авторки, фіксує відношення свідомості і поведінки, суб'єктивності та об'єктивності свідомості, що стійко виявляються у професійній діяльності, стосунках, закріплена в рисах характеру. Відтак, доходить висновку вчена, її зміст складають такі інтегральні характеристики особистості, які включають інтелектуальні, емоційні та вольові властивості, професійно-моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння, навички, педагогічні здібності [186].

Вивчаючи теоретико-методичні засади підготовки майбутніх фахівців до роботи з неблагополучними сім'ями, Т. Жаровцева наголошує на тому, що готовність – це цілісна система стійких, інтегративних особистісних утворень (якостей), що є індивідуальними для кожного випускника вищого навчального закладу ієрархічними особливостями і дозволяє йому забезпечити у процесі професійної діяльності взаємодії з дітьми та їхніми батьками [156].

В. Чайка у своєму дослідженні порушує питання теорії і технології підготовки майбутніх учителів до саморегуляції педагогічної діяльності. У ході дослідження рівень готовності студентів до зазначеної діяльності ним було визначено з позицій системного підходу за сукупністю компонентів (ціннісно-цільовий, моделювальний, дидактико-технологічний та

оцінювально-корекційний), у парадигмі яких було виокремлено мотиви-цінності діяльності, наявність професійних знань, володіння практичними вміннями і навичками. Автор доходить висновку, що інтегральне взаємопов'язане і взаємообумовлене утворення цих компонентів є готовністю. При цьому вчений акцентує на тому, що теоретичні знання і практичні вміння є необхідною передумовою розвитку позитивного ставлення до професійної діяльності, водночас таке цілеспрямоване ставлення спонукає педагога до оволодіння професійними знаннями та вміннями, до самоорганізації, ініціативності, самостійності [423].

Ми поділяємо твердження В. Сластьоніна, що сутність професійної готовності поєднує чотири рівні готовності: 1) фізіологічна готовність, тобто відповідність стану здоров'я обраній професії; 2) психологічна готовність, що виявляється яскраво вираженою спрямованістю на педагогічну діяльність, настанові на роботу в навчальному закладі, наявності інтересу до дитини, потребі в самоосвіті в цій галузі знань; 3) науково-теоретична готовність, яка передбачає оволодіння необхідним обсягом психолого-педагогічних та спеціальних знань; 4) практична готовність, що містить наявність відповідних передумов для оволодіння професійними вміннями й навичками на необхідному рівні [367].

Схожу позицію має й І. Зязюн, який розглядає професійну готовність як сформованість особистісних якостей, високий рівень спеціальних і загальних знань, здатність вирішувати різні педагогічні завдання, керувати діяльністю дітей [168].

В аспекті дослідження викликає інтерес думка Ю. Коваленко, що розглядає професійну готовність як інтегративну професійно-особистісну характеристику майбутнього фахівця. При цьому автор зазначає, що зазначене явище відображає його мотивацію до фізичного виховання дітей і до самостійних занять фізичними вправами; ступінь засвоєння професійних теоретичних і методичних знань, зокрема щодо вікових анатомо-фізіологічних, психофізичних особливостей дітей, рівня їх здоров'я та фізичної підготовленості; рівень

володіння вміннями та навичками щодо впровадження фізкультурно-оздоровчих технологій у роботу навчального закладу; рівень розвитку професійно значущих особистісних якостей; рівень стану здоров'я відповідно до вимог професійної діяльності [200, с.11]. Проте науковцем досліджуються лише готовність до впровадження фізкультурно-оздоровчих технологій, що дещо звужує проблему готовності майбутніх учителів до здійснення різних видів здоров'язбережувальної діяльності в навчально-виховному процесі початкової школи.

Ми цілком поділяємо твердження В. Бабича, який, досліджуючи процес підготовки майбутніх учителів фізичного виховання до формування культури здоров'я школярів, зазначає, що професійна готовність майбутніх учителів фізичної культури (а ми можемо додати, що й учителя початкових класів також) являє собою якісне утворення особистості студента, яке розкривається через синтез його технологічної, духовної, психологічної та фізичної готовності щодо виховання здорової шкільної молоді [20, с.8]. До структури зазначеного явища, автором віднесено науково-теоретичний і практичний компоненти технологічної готовності, духовну, психологічну, фізичну готовність.

Науково-теоретичний компонент технологічної готовності, на думку В.Бабича, вміщує в себе сім блоків знань: 1) культура здоров'я особистості як соціально-педагогічна проблема; 2) здоровий спосіб життя та його значення; 3) сутність і зміст формування культури здоров'я школярів; 4) оздоровчі технології й методики їх застосування; 5) індивідуально-оздоровча система; 6) нормативно-правова база охорони здоров'я дітей та учнів; 7) історичні передумови формування культури здоров'я школярів.

Практичний компонент технологічної готовності становить сукупність професійний умінь, з-поміж яких: гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаційні та контрольні-оцінні вміння, що необхідні студентам у вирішенні питань виховання здорових школярів.

Духовна готовність, зауважує автор, являє собою сформованість у

майбутніх учителів таких професійно важливих якостей, як: гуманність (прояв любові, дружелюбності, уважності до дитини), толерантність (терпимість та повага думки й поведінки кожної особистості), креативність (здатність до творчості в майбутній професійній діяльності у сфері формування культури здоров'я школярів).

Психологічна готовність характеризується сформованістю у студента позитивної мотивації до майбутньої діяльності у сфері формування культури здоров'я шкільної молоді, наявністю особистого ідеалу духовно й психофізично здорової людини, а також витривалістю до різноманітних стресів.

Фізична готовність передбачає відсутність у студентів шкідливих звичок, щоденне дотримання режиму дня (сну, праці, відпочинку, харчування тощо), застосування на практиці оздоровчих технологій, постійне вдосконалення індивідуальної оздоровчої системи [20, с. 9].

Професійна готовність як якісне новоутворення формується і виникає тільки у процесі певної предметної діяльності (фізичної, музичної, образотворчої, спортивно-ігрової, мовленнєвої та ін.), вона забезпечує як ефективне виконання діяльності, так і її подальше вдосконалення.

Достатньо цікавим, на нашу думку, є дослідження С. Барашкова, спрямоване на розв'язання проблеми формування готовності студентів вищих навчальних закладів до здоров'язберезувальної діяльності в ході професійної підготовки. Автор наголошує на необхідності формування професійно-прикладної фізичної культури, яку він розглядає як частину культури праці і фізичної культури в цілому, специфіка якої полягає у спрямованості на сприяння розвитку й оптимізації умов для реалізації психофізичних якостей і психофізіологічних процесів у людському організмі у професійній діяльності [23].

Під професійно-прикладною фізичною підготовкою розуміється педагогічний процес, спрямований на розвиток і вдосконалення спеціальних, професійно важливих фізичних якостей, рухових навичок і психофізіологічних функцій організму, до яких у процесі конкретної

трудової діяльності ставляться підвищені вимоги. Заняття фізичними вправами із професійною спрямованістю, наголошує науковець, забезпечують активну адаптацію організму людини до праці (і що особливо важливо, до його складних видів). Це суттєво прискорює професійне навчання, створює передумови для високої і стійкої працездатності [23].

С. Барашков доходить висновку, що готовність до здоров'язбережувальної діяльності студентів вищої професійної освіти, є складним інтегральним станом особистості, який характеризується наявністю знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення здоров'язбережувальної діяльності, і сприяє саморозвитку, самоосвіті студентів, їхній адаптації в умовах зовнішнього середовища, що змінюється, й ефективному оволодінню професійними навичками в умовах цілісного освітнього процесу вищого навчального закладу [23].

Отже, професійна готовність майбутнього вчителя до педагогічної діяльності є досить складним полікомпонентним утворенням, яке передбачає систему мотиваційних настанов, знань, умінь і навичок, сформованих професійних здібностей, а також відповідних професійних якостей особистості педагога.

Під **готовністю** майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів розуміємо психофізіологічний стан майбутнього вчителя, який володіє теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками, системою мотиваційних настанов, щодо організації та ефективного здійснення здоров'язбережувальної діяльності в початковій школі, спрямованої на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

З огляду на подане визначення, розглянемо структуру готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів.

3.2. Структура готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності та критерії її оцінювання

Як свідчить аналіз наукової літератури, досліджуючи формування професійної готовності майбутніх учителів, більшість науковців (К. Дурай-Новакова, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, В. Мясичев, В. Сластьонін, Л. Спірін, Г. Троцко, О. Щербаков та ін.) визначають такі структурні компоненти готовності до професійної діяльності, як:

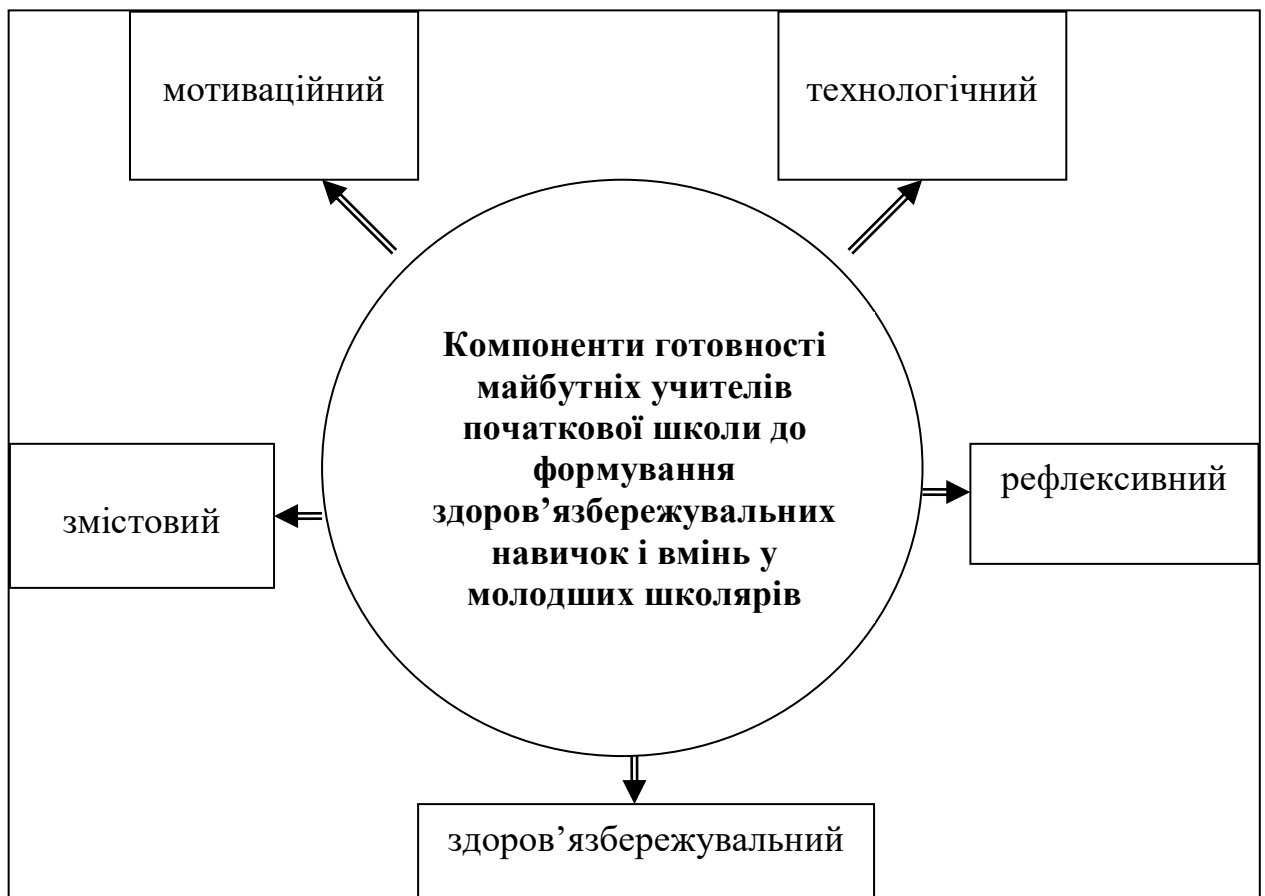
- мотиваційний – позитивне ставлення до педагогічної професії, інтерес до роботи вчителя, стійке бажання присвятити себе педагогічній діяльності, педагогічне покликання до роботи з дітьми;
- змістовий або змістовно-операційний – професійні знання, вміння і навички, педагогічне мислення, професійна спрямованість уваги, сприймання, уяви, педагогічні здібності;
- морально-орієнтаційний – моральне обличчя педагога, педагогічні та загальнолюдські цінності, наявність прогресивних поглядів і переконань, педагогічних принципів та бажання діяти відповідно до них;
- емоційно-вольовий – цілеспрямованість, працьовитість, наполегливість, рішучість, самостійність, ініціативність, самокритичність, охайність, емоційна сприйнятливність, посидючість, терплячість;
- оцінний – самооцінка своєї професійної підготовленості і відповідності процесу розв'язання професійних завдань оптимальним педагогічним зразкам;
- психофізіологічний – висока працездатність педагога у виконанні професійних функцій: упевненість у своїх силах, прагнення доводити до кінця розпочату справу, довільно управляти своєю поведінкою та поведінкою учнів, активність, урівноваженість, витримка.

У структурі готовності майбутніх учителів початкової школи до

формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, виходячи зі специфіки здоров'язбереження, доцільно виокремити мотиваційний, змістовий, технологічний, рефлексивний та здоров'язберезувальний компоненти (див. схему 3.1.).

Схема 3.1.

Структура готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності

Розглянемо більш конструктивно виокремлені компоненти у структурі готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності і визначимо критерії, показники та рівні сформованості готовності студентів до здійснення такої роботи.

Мотиваційний компонент. На значущості мотиваційного компонента у структурі готовності до професійної діяльності акцентують майже всі вчені. Так, В. Бобрицька зазначає, що мотиваційний компонент передбачає

засвоєння знань у галузі збереження і зміцнення здоров'я, результатом чого є формування мотивацій щодо набуття знань, умінь і навичок удосконалення життєдіяльності на засадах здорового образу життя як життєвої і професійної перспективи. При цьому науковець наголошує на тому, що мотиваційний компонент сприяє формуванню навичок саморегуляції діяльності, унаслідок чого розвиваються психолого-мобілізаційні процеси, здатність керувати ними, формуються цінності здорового способу життя, сталі мотивації на дотримання його норм, що є підґрунтям набуття уміння будувати й реалізовувати індивідуальну програму збереження і зміцнення здоров'я свого та інших, розраховану на ближню, середню і далеку перспективу [39].

Є. Вітун виокремлює ціннісно-мотиваційний компонент, який, на його думку, містить у собі цінності-засоби, що відображають способи досягнення мети на підставі сукупності вмінь і навичок з формування здорового образу життя; цінності-ставлення, що включають систему ставлення студентів до свого здоров'я, до здорового образу життя, до видів діяльності, що сприяють збереженню та зміцненню здоров'я; цінності-знання, тобто знання про способи і форми підтримки та зміцнення здоров'я, які складають основу здоров'язбережувальних освітніх технологій; цінності-якості, що являють собою індивідуальні особливості особистості студентів, які допомагають їм вести здоровий образ життя, дотримуючись образу і стилю життя, що не шкодить здоров'ю [65].

Розглядаючи питання взаємодії соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків, С. Омельченко виокремлює мотиваційно-потребнісний компонент здорового способу життя і зауважує, що він охоплює оптимістичний світогляд, оптимальний рівень соціокультурної толерантності; систему соціальних мотивів у сфері формування здоров'я та здорового образу життя людини, креативне ставлення до педагогічних, психологічних, соціальних процесів у вищезазначеній сфері, систему особистісно й соціально-обумовлених потреб, які виражають соціальну сутність цього явища (потреба в систематичних

заняттях, пошуку додаткової інформації про здоров'я та здоровий спосіб життя; потреба у профілактиці шкідливих звичок; потреба в удосконаленні фізичної та психолого-емоційної регуляції; стійкий інтерес до сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій, програм, методик) [302].

Мотиваційний компонент, акцентує О. Кругляк, є стрижнем для формування інших структурних компонентів. Усім видам діяльності, продовжує автор, притаманні мотивація до діяльності, знання про діяльність та практичне виконання цієї діяльності. В основі мотиваційного компонента лежить позитивне ставлення до навчання, стійкий інтерес до освітнього процесу, потреба використовувати набуті знання, уміння й навички в майбутній професійній діяльності [231].

Підсумовуючи, доходимо висновку щодо важливості мотиваційного компонента у структурі готовності майбутніх учителів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Для оцінки рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за мотиваційним компонентом було обрано спонукально-ціннісний критерій. Підставою для вибору зазначеного критерію слугувало те, що будь-яка діяльність, у тому числі й педагогічна, не може відбуватися на належному рівні без відповідної спонукальної діяльності, яка передбачає наявність певних мотивів, а саме: соціальні, професійні, пізнавальні мотиви і мотиви особистісного зростання; настанови на дотримання загальнолюдських цінностей.

В аспекті дослідження є важливою оцінка ставлення студентів до здоров'я як найважливішої цінності людини. При цьому, зазначає В. Бобрицька, вважається необхідним враховувати характер усвідомлення студентами важливості цінностей здорового способу життя; бажання вносити корективи у засвоєні стереотипи поведінки; настанову на набуття досвіду раціоналізації стилю життя як життєву перспективу; прагнення опановувати

новими знаннями в означеній галузі тощо [39].

Спонукально-ціннісний критерій містить: наявність об'єктивного уявлення про спеціальність учителя початкової школи, професійну спрямованість і мотивацію здоров'язберезувальної діяльності; настанови на дотримання загальнолюдських цінностей і цінності здоров'я; позитивного ставлення до збереження власного здоров'я і здоров'я молодших школярів, навчання їх культури здоров'я; позитивного ставлення до оволодіння способами та прийомами професійної діяльності вчителя початкових класів, необхідними знаннями, вміннями, навичками; настанови працювати за обраною професією, інтересу до взаємодії з учасниками педагогічного процесу тощо.

У мотиваційній структурі особистості важливе місце посідає мотив досягнення, який С. Фармачей визначає як прагнення досягти високих результатів і майстерності в діяльності; воно виявляється у виборі складних завдань і прагненні його виконати. При цьому успіх у будь-якій діяльності, акцентує авторка, залежить не тільки від здібностей, навичок, знань, а й від мотивації досягнення, адже людина з високим рівнем мотивації досягнення, намагаючись отримати високі результати, настирливо працює заради досягнення поставлених цілей [405]. У нашому разі мотивація досягнення полягає у прагненні на належному рівні виконувати навчально-виховну діяльність, спрямовану на формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів.

У структурі навчальної діяльності майбутніх учителів початкової школи, зауважує Н. Мацкевич, важливу роль відіграє уявлення про майбутню професію, мотивація до неї та професійно-ціннісні орієнтації, адже ефективність навчання студента у вищому навчальному закладі багато в чому залежить від його ставлення до майбутньої професії, розуміння ним кінцевої мети навчання. Мотивація, наголошує вчений, є основою професійного становлення майбутнього фахівця, його самоствердження та самовдосконалення [265].

Спонукально-ціннісний критерій також дає змогу оцінити усвідомлення майбутніми вчителями мети і мотивів педагогічної діяльності; розвиток внутрішньої потреби в опануванні знань, умінь і навичок здоров'язбереження, розвиток інтересу до саморегуляції своєї поведінки і внутрішнього стану, орієнтацію на самоорганізацію й самоаналіз у майбутньому [423].

В аспекті дослідження спонукально-ціннісний критерій характеризується усвідомленням значущості впровадження здоров'язбережувальних методик у навчально-виховному процесі початкової школи, наявністю мотиву до занять фізичною культурою та спортом, спрямованість на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

З огляду на вищезазначене, показниками спонукально-ціннісного критерію виступають: наявність позитивної мотивації на здійснення педагогічної діяльності; настанова на ціннісне ставлення до здоров'я; наявність мотивації на досягнення успіху в діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь.

Наступним компонентом у структурі готовності майбутнього вчителя початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів, що необхідний для належного виконання зазначеної діяльності, виокремлено **змістовий**. Л. Кацова зазначає, що студентів слід озброїти понятійним апаратом та системою знань, які є необхідними для виконання завдань майбутньої діяльності, при цьому забезпечити розвиток розумових якостей, операцій і процесів, видів і форм мислення відповідно до специфіки завдань і умов професійної діяльності, оскільки чим більш багате і розвинене професійне мислення, тим сильніший вплив його на професійний інтерес [189].

Є. Вітун обґрунтовує змістовий компонент, виходячи з вимог Державного освітнього стандарту, в яких простежується оздоровча спрямованість фізичної освіти, що міститься в таких завданнях: 1) знання

науково-практичних основ здорового образу життя, 2) формування мотиваційно-ціннісного ставлення до здорового стилю життя, 3) оволодіння системою практичних умінь і навичок, що забезпечують збереження й зміцнення здоров'я [65].

Змістовий компонент, на думку С. Омельченко, включає: наявність у студентів стабільних знань, умінь і навичок відносно формування здорового способу життя людини; знань, умінь і навичок у галузі фізичного виховання, валеології, гігієни, спортивної підготовки, національних традицій в означеній сфері; знань у галузі формування здоров'я та безпеки життєдіяльності; наявність додаткової інформації у сфері міжнародного досвіду оздоровлення людини та формування культури здоров'я; профілактики шкідливих звичок [302].

Важливим у процесі підготовки майбутніх учителів, зауважує О. Бондаренко, є набуття знань про складові здоров'я, шляхи збереження і зміцнення його; поняття про професійні захворювання, їх профілактику, надання першої допомоги при невідкладних станах, а також про шкідливий вплив на організм «інтелектуальних отрут» і засоби їх запобігання; переконаність студента в залежності здоров'я від навколишнього середовища; здобування знань у галузі збереження та зміцнення здоров'я [47].

Отже, змістовий компонент пов'язаний із набуттям необхідних для здоров'язбереження знань та вмінь, і передбачає наявність знань про здоров'я людини (психологічне, соціальне, морально-духовне, фізичне, професійне) та про здоров'язбережувальні методики в діяльності вчителя початкової школи; особливості й умови професійної діяльності, спрямованої на здоров'язбереження дітей; знань щодо способів і методів формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Для оцінки рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у

молодших школярів у навчально-виховній діяльності за змістовим компонентом обрано когнітивно-валеологічний критерій.

Функція когнітивно-валеологічного критерію, на нашу думку, полягає у здійсненні орієнтації майбутнього вчителя початкової школи на сферу своєї професійної діяльності, спрямованої на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. З огляду на зазначене, когнітивно-валеологічний критерій передбачає насамперед оцінку наявних знань студентів у галузі здоров'я, їхніх умінь прогнозувати різноманітну (навчальну, виховну, дозвілєву, ігрову, екологічну, фізкультурно-оздоровчу, спортивно-ігрову та ін.) діяльність у навчально-виховному процесі початкової школи; знання щодо впровадження здоров'язбережувальних технологій, спрямованих на збереження і зміцнення здоров'я учнів.

Завданням вищого навчального педагогічного закладу постає оволодіння майбутніми вчителями початкової школи певним обсягом знань про свій організм, формування мотивів, переконань і потреби в здоровому образі життя, фундаментальних даних про вплив оптимальної рухової активності на стан здоров'я, оскільки гіподинамія призводить до зниження імунних властивостей крові, порушень функціонального стану серця, зменшенню аферентної стимуляції клітин головного мозку, зниженню розумової та фізичної працездатності, розвитку де тренованості систем організму і механізмів їх регуляції. Шкідливими є також значні фізичні навантаження, що призводять до перенапруження усіх систем організму, зниженню їх функціонального стану, опору інфекціям тощо. З огляду на це, зауважує В. Бондін, формування необхідних знань, умінь і навичок для визначення оптимальних рухових режимів, що підвищують функціональний стан і здоров'я людини, є одним із основних завдань валеологічної освіти в підготовці спеціалістів педагогічного профілю [49].

В аспекті дослідження зазначимо, що когнітивно-валеологічний критерій передбачає наявність у майбутніх учителів не лише знань про свої індивідуальні особливості, а й особливостей дітей молодшого шкільного

віку, знань про можливості здійснювати міжпредметні зв'язки з урахуванням валеологізації навчальних предметів початкової школи, вмінь пропагувати здоровий образ життя тощо.

Когнітивно-валеологічний критерій передбачає обізнаність щодо здоров'язберезувальної діяльності, набуття валеологічних знань; способів їх діагностики стану здоров'я учнів; психолого-педагогічних і фізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку; форм і засобів формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів засобами рухливих ігор, змагань, організації спільної роботи колективу дітей, дозвіллевої, екологічної, спортивно-ігрової діяльності; наявності знань про основні норми дозування навантажень у навчально-виховній діяльності з молодшими школярами; дотримання професійної етики, вміння вирішувати проблеми та ситуації, що виникають.

Відтак, зазначений критерій пов'язаний із набуттям необхідних для процесу здоров'язбереження знань і вмінь, пізнанням себе, своїх потенційних здібностей і можливостей, інтересом до питань власного здоров'я, вивчення літератури з цього питання, різних методик з оздоровлення та зміцнення організму. Це відбувається завдяки процесу формування знань про закономірності становлення, збереження і розвитку здоров'я людини, оволодіння вміннями зберігати і вдосконалювати власне здоров'я, оцінці чинників, що на нього впливають, засвоєнню знань про здоровий образ життя та вмінь його побудови. Цей процес також спрямований на формування системи наукових і практичних знань, умінь і навичок поведінки у щоденній діяльності, що забезпечують ціннісне ставлення до особистого здоров'я і здоров'я дітей. Зазначене орієнтує студентів на розвиток знань, що містять факти. Відомості, висновки, узагальнення про основні напрями взаємодії людини із собою, з іншими людьми та довкіллям [342].

Підсумовуючи вищезазначене, показниками когнітивно-валеологічного критерію визначаємо: наявність валеологічних знань; наявність умінь прогнозувати здоров'язберезувальну діяльність; обізнаність й орієнтація на

впровадження здоров'язбережувальних методик.

Важливим компонентом у структурі готовності майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів є **технологічний**, який передбачає опанування прийомів використання одержаної навчальної інформації з метою засвоєння способів здоров'язбережувальної діяльності в навчально-виховному процесі початкової школи, формування умінь організації життєдіяльності учнів, що не зашкоджує як власному здоров'ю, так і дітей.

Реалізація технологічного компонента передбачає: формування у студентів умінь раціонально організувати свій образ життя з урахуванням усіх факторів здоров'язбереження (режим праці і відпочинку, раціональне харчування, оптимальний об'єм рухової активності, загартування, уміння зняти психологічну напруженість); здійснення збору і проведення аналізу інформації про стан здоров'я студентів, постановку мети і завдань формування готовності до здорового образу життя у студентів, а також відбір здоров'язбережувальних прийомів, методів, засобів, які повинні використовуватися в освітньому процесі [65].

На важливості цього компонента наголошує В. Бобрицька, зауважуючи, що оволодіння способами використання одержаної інформації для правильного вибору оздоровчих систем, практик, корекційних методик у сфері збереження і зміцнення здоров'я, опанування формами, засобами і методами збереження і зміцнення здоров'я свого та інших сприяє формуванню вміння організувати навчально-виховний процес у школі, у ході якого не завдавалася б шкода здоров'ю учнів, застосовувати сучасні освітні здоров'язбережувальні методики, створювати індивідуальні програми формування здорового способу життя у школярів, проводити роз'яснювальну роботу в цьому напрямі з батьками, колегами тощо [39].

О. Бондаренко в технологічному компоненті виокремлює такі показники, як: практичне застосування валеологічних знань; уміння діагностувати стан власного організму і здійснювати реальні здоров'ятвірні

заходи; навички використання природних чинників середовища; уміння проводити заходи з психологічної стабілізації; уміння створювати оздоровчі методики, програми [47].

Для оцінки рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за технологічним компонентом обрано організаційно-діяльнісний критерій.

Зважаючи на важливу роль вчителя в початковій школі, успішність його здоров'язбережувальної діяльності багато в чому залежить від його здатності й уміння спостерігати, діагностувати стан здоров'я учнів. Розвиток зазначених умінь відбувається лише у процесі діяльності, під час якої усвідомлюється необхідність у саморозвитку, самовихованні відносно власного здоров'я й майбутньої професійної діяльності, пов'язаної зі збереженням і зміцненням здоров'я молодших школярів. Організаційно-діяльнісний критерій передбачає оцінку наявних умінь у майбутніх учителів налагоджувати взаємовідносини з учнями й колегами у процесі професійної діяльності; спілкуватися з учнями молодшого шкільного віку, їхніми батьками; залучати учнів до організованої колективної діяльності, вміння виражати і відстоювати свою думку, сперечатися, вислуховувати думки інших; планувати й організовувати свою діяльність у майбутній професійній діяльності [179].

За організаційно-діялісним критерієм оцінюються уміння, навички, здобутий досвід у здоров'язбереженні. Зазначений критерій передбачає насамперед оцінку конструктивної функції майбутніх учителів початкових класів щодо побудови навчально-виховного процесу з урахуванням потенційних можливостей різноманітних навчально-виховних засобів, залежно від ситуації, й індивідуальних особливостей молодших школярів, що не зашкоджують їхньому здоров'ю, вміння планувати й реалізовувати власну здоров'язбережувальну діяльність.

Організаційно-діялісний критерій спрямований також на оцінку

професійних здібностей майбутніх учителів, з-поміж яких важливими є розуміння учнів, визначення об'єктивної характеристики учнів, уміння створити позитивну психологічну атмосферу взаєморозуміння, організувати здоров'язбережувальну навчально-виховну та позанавчальну діяльність тощо. Завдяки цьому у студентів з'являється допитливість, спостережливість та кмітливість до того, як правильно діяти, щоб зберегти своє здоров'я упродовж усього життя [25].

З урахуванням вищезазначеного, показниками організаційно-діяльнісного критерію виступають: наявність організаційно-комунікативних здібностей; уміння організувати і здійснювати здоров'язбережувальну діяльність; уміння вирішувати педагогічні ситуації, наявність у студентів адекватної реакції на вчинки навколишніх людей (конфліктоусталеність); володіння здоров'язбережувальними методиками, спрямованими на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Важливим у структурі готовності майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності ми вважаємо наявність **рефлексивного** компонента.

Для педагога, зауважує Т. Жаровцева, рефлексія виступає способом професійної діяльності, що дозволяє знайти шлях саморозвитку, коригувати свою поведінку, діяльність, відносини у процесі педагогічної взаємодії з дітьми і батьками [155].

Рефлексія, на думку І. Сергєєва, – це здатність свідомості вчителя бути зосередженим не на предметі власної діяльності, а на самій діяльності. Рефлексія як процес – це осмислення власної діяльності, це звернення назад, всередину діяльності з метою її подальшого цілеспрямованого вдосконалення. Рефлексія – глибоко особистісна якість. Її часто розглядають як здатність людини виходити за межі власного «Я», осмислювати, вивчати, аналізувати щось шляхом порівняння образу свого «Я» з якимись подіями,

особистостями – причому порівняння, що наповнене глибокими переживаннями. Рефлексія розглядається і як уміння конструювати й утримувати образ свого «Я» в контексті подій, що пер живаються, як настанову щодо самого себе в плані своїх можливостей, здібностей, соціальної значущості, самоповаги, самоствердження, прагнення підвищити самооцінку і суспільний статус [358, с. 26].

Рефлексія, за визначенням М. Дьяченка та Л. Кандиловича, – це самоаналіз, осмислення, оцінка передумов, умов і перебіг власної діяльності, внутрішнього життя. До рефлексії належать такі явища, як самопізнання, переосмислення, перевірка своєї думки про себе, про інших людей і про те, що, на думку суб'єкта, думають про нього інші люди, яка вони його оцінюють і як до нього ставляться. Без рефлексії неможливо встановлювати правильні взаємовідносини з іншими людьми. Рефлексія учителя, продовжують науковці, – це процес пізнання ним себе як професіонала, свого внутрішнього світу, аналіз власних думок і переживань у зв'язку з професійно-педагогічною діяльністю, роздуми про самого себе як особистості, усвідомлення того, як його сприймають й оцінюють учні, колеги, інші люди, що оточують [150, с. 231-232].

Розглядаючи процес формування готовності до здорового образу життя у студентів, Є. Вітун зауважує, що рефлексивний компонент є необхідним елементом і механізмом його реалізації. Він виражається у рефлексивному відображенні студентами самих себе, свого здоров'я і образу життя, самоаналізі своїх знань, умінь і навичок і на цій підставі – в умінні здійснювати саморегулювання діяльності [65].

Рефлексивний компонент готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності, зазначає Б. Максимчук, знаходить свій вияв у наявності у студента вмінь аналізувати наслідки, позитивні надбання в організації спортивно-масових заходів з учнями початкової школи [258].

Потреба у професійно-орієнтованій рефлексії, наголошує О. Кузнєцова, виникає у майбутніх учителів тоді, коли є усвідомлення норм, правил, моделі

своєї професії (вимог до педагогічної діяльності та спілкування, до особистості) як еталонів для усвідомлення своїх якостей. Тут закладаються основи професійного світогляду. Якщо студент не ознайомлений з тим, яким він повинен бути, як йому бажано будувати свої стосунки з учнями, колегами, батьками, то йому важко оцінити й себе [236].

Отже, важливість рефлексивного компонента у структурі готовності майбутніх учителів до здійснення професійної діяльності, не викликає сумнівів, оскільки забезпечує здатність правильно оцінювати свою діяльність щодо формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності; оцінювати досягнуті результати; виявляти причини виникнення перешкод й коригування здоров'язбережувальної діяльності.

Для визначення рівня сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за рефлексивним компонентом обрано оцінно-моніторинговий критерій.

Важливим аспектом формування особистості майбутнього вчителя початкових класів, на нашу думку, є вміння здійснювати моніторинг як власного здоров'я, так і здоров'я своїх учнів, оскільки незнання про стан здоров'я не може сприяти усвідомленню його цінності і необхідності його збереження. Моніторинг здоров'язбережувальної діяльності – це комплексне системне вивчення стану здоров'я школярів, їхнього режиму дня, навчального та позанавчального навантаження, а також аналіз форм і методів здоров'язбережувальних методик, що використовуються в освітніх закладах [303].

Оцінно-моніторинговий критерій характеризується можливістю здійснювати діагностику здоров'я вихованців, урахувати особливості їхнього емоційного стану та рівня ефективності власної праці; реалізувати рефлексію професійної діяльності на основі самоаналізу, об'єктивної самооцінки та самовдосконалення вчителя. За цим критерієм визначаються

професійні вміння педагога з'ясовувати результативність виховного впливу, забезпечувати регулювання, контроль та оцінку своєї діяльності.

За зазначеним критерієм оцінюється здатність майбутніх учителів початкової школи до рефлексії, уміння правильно визначати й оцінювати досягнуті результати щодо збереження й зміцнення дітей у навчальній та позанавчальній діяльності, володіння ними методами оцінки здоров'язбережувальної діяльності, навичками впливу на особистість молодшого школяра на уроках і позаурочний час; вміння контролювати, оцінювати і вносити корективи в навчально-виховну діяльність, пов'язану зі збереженням і зміцненням здоров'я учнів; аналізувати педагогічні ситуації, що спрямовані на формування навичок морально-духовного, соціального, психологічного і фізичного здоров'я молодших школярів; наявність стійкої схильності до самоаналізу й самооцінки своїх професійних дій, пов'язаних з формуванням здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Відтак, з огляду на вищезазначене показниками контрольно-оцінного критерію є: вміння оцінювати і контролювати результати своєї діяльності; уміння здійснювати моніторинг власного здоров'я та здоров'я вихованців; уміння вдосконалювати здоров'язбережувальну діяльність (визначати припущені помилки й вносити корективи у власну діяльність).

Ще одним компонентом, без якого, на нашу думку, майбутні вчителі початкових класів не зможуть на належному рівні здійснювати діяльність з формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, є **здоров'язбережувальний**. Зазначимо, що науковцями здебільшого не акцентується на важливості зазначеного компонента у структурі готовності студентів до професійної діяльності вчителя.

Переконані, що вміння вчителя стежити за своїм індивідуальним і професійним здоров'ям, створювати необхідні умови для збереження фізичного, психічного, морального-духовного, соціального здоров'я своїх

вихованців, обирати доцільні способи і засоби навчання й виховання, що не зашкоджуватимуть здоров'ю учасників педагогічного процесу є надзвичайно важливим у педагогічній діяльності вчителя початкової школи. Здоров'язбережувальний компонент насамперед передбачає набуття студентами валеологічних знань, навичок дотримання ними режиму навчання і відпочинку, правил харчування, особистої гігієни, сформованість потреби у виконанні фізичних вправ, які забезпечують оптимальний руховий режим, а також усвідомлення шкідливості вживання наркотиків, алкоголю, тютюну тощо.

Визначення здоров'язбережувального компонента знаходимо в дослідженні В. Бондіна, який вважає, що цей компонент містить систему цінностей і настанов, що формують систему гігієнічних знань та вмінь, необхідних для нормального функціонування організму, а також систему вправ, спрямованих на вдосконалення навичок та вмінь щодо догляду за самим собою, одягом, місцем проживання, довкіллям. Особлива роль у цьому компоненті належить режиму дня, харчування, чергуванню праці й відпочинку. У професійній діяльності здоров'язбережувальний компонент передбачає володіння майбутніми вчителями способами діяльності, спрямованими на підвищення рухової активності школярів, попередження гіподинамії, на засвоєння важливих життєвих якостей, що підвищують загальну працездатність [49].

З огляду на це, вважаємо, що перед викладачами вищої школи постає завдання навчання майбутніх учителів здійснення планування відповідних заходів, що сприятимуть збереженню і зміцненню здоров'я, організації навчально-виховного процесу початкової школи, спрямованого на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у навчально-виховній діяльності.

На нашу думку, здоров'язбережувальний компонент у структурі готовності майбутніх учителів до професійної діяльності передбачає сформованість умінь у студентів не лише організовувати діяльність,

спрямовану на розвиток фізичних якостей, умінь і навичок дітей молодшого шкільного віку. Не менш важливим є вміння створювати доброзичливу психологічну атмосферу в класі, що сприяє збереженню психічного, соціального й морально-духовного здоров'я школярів, впливає на їхній психофізіологічний стан тощо.

Для оцінки рівня сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за здоров'язбережувальним компонентом обрано оздоровчо-поведінковий критерій. На нашу думку, зазначений критерій допомагає оцінити систему цінностей й настанов, що формують систему гігієнічних навичок та вмінь, необхідних для нормального функціонування організму, а також систему вправ, спрямованих на вдосконалення навичок і вмінь турбуватися про своє здоров'я, дотримуючись режиму дня, правильного харчування, черговості праці й відпочинку, відмови від шкідливих звичок.

Зважаючи на те, що в умовах сьогодення передумовою належного виконання професійних обов'язків у майбутній діяльності є насамперед наявність гарного здоров'я, перед вищою школою постає завдання підготовки вчителя, який має високий рівень культури здоров'я, вміє його оцінювати й дотримуватися здорового образу, задля того, щоб сформувати в у своїх вихованців навички здоров'язбереження, розпочинаючи з молодшого шкільного віку. З цією метою, на нашу думку, у вищих навчальних закладах необхідно сформувати в майбутніх учителів початкових класів потребу в заняттях фізичною культурою і спортом.

Нам імпонує думка О. Соколенко, яка у своєму дослідженні доводить, що одне з найважливіших місць у професійній освіті майбутніх педагогів є формування культури здоров'я і пропаганда здоров'язбережувального способу життя. При цьому вчена наголошує на тому, що першочерговим є завдання виховання у студентів потреби в здоров'ї як життєво важливої

цінності, свідомого прагнення до культури здоров'я, ведення здорового способу життя, до самостворення й створення навколо себе здорового життєвого середовища, що передбачає спрямування педагогічного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах на формування мотивації, потреби учасників освітньо-виховного процесу бути здоровими й визначення стратегії їхньої поведінки в усіх сферах життєдіяльності [374, с.8].

Аналіз психолого-педагогічної літератури в галузі здоров'язбереження, дозволив визначити такі показники оздоровчо-поведінкового компонента, як: усвідомлення цінності власного здорового способу життя; сформованість потреби в заняттях фізичною культурою і спортом; наявність відчуття психологічного комфорту.

Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку, що структура готовності майбутніх учителів початкових класів містить мотиваційний, змістовий, технологічний, рефлексивний і здоров'язбережувальний компоненти, рівень яких визначається відповідними критеріями. Наочно їх подано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Компоненти, критерії та показники готовності майбутніх учителів початкової школи до формування навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності

Компоненти	Критерії	Показники
мотиваційний	спонукально-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> – наявність позитивної мотивації на здійснення педагогічної діяльності; – настанова на ціннісне ставлення до здоров'я; – наявність мотивації на досягнення успіху в діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь

змістовий	когнітивно- валеологічний	<ul style="list-style-type: none"> – наявність валеологічних знань; – наявність умінь прогнозувати здоров'язбережувальну діяльність; – обізнаність й орієнтація на впровадження здоров'язбережувальних технологій
технологічний	організаційно- діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – наявність організаційно-комунікативних здібностей; – уміння організовувати і здійснювати здоров'язбережувальну діяльність; – уміння вирішувати педагогічні ситуації, наявність адекватної реакції на вчинки навколишніх людей (конфліктостійкість); – володіння здоров'язбережувальними методиками
рефлексивний	Оцінно- моніторинго- вий	<ul style="list-style-type: none"> – уміння оцінювати і контролювати результати своєї діяльності; – уміння здійснювати моніторинг власного здоров'я та здоров'я вихованців; – уміння вдосконалювати здоров'язбережувальну діяльність (визначати припущені помилки й вносити корективи у власну діяльність)
здоров'я- зберігаючий	оздоровчо- поведінковий	<ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення цінності власного здорового способу життя; – сформованість потреби в заняттях фізичною культурою і спортом; – наявність відчуття психологічного комфорту

На підставі визначення компонентної структури готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок

і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності і критеріального підходу було визначено рівні сформованості зазначеної готовності.

Подамо змістову характеристику рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Високий рівень готовності був характерний студентам із високим ступенем позитивної мотивації на здійснення педагогічної діяльності й на досягнення успіху в діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь, у них сформоване ціннісне ставлення до здоров'я. Майбутні вчителі цього рівня мають глибокі й міцні валеологічні знання, уміють прогнозувати здоров'язбережувальну діяльність, добре обізнані й зорієнтовані на впровадження здоров'язбережувальних технологій у майбутній професійній діяльності. У таких студентів на високому рівні сформовані комунікативні та організаторські здібності, вони вирізняються вмінням організовувати діяльність як усього колективу, так і кожного учня окремо без нанесення шкоди їхньому здоров'ю, при цьому психологічно комфортно себе почувають.

Студенти з високим рівнем готовності вміють точно й правильно оцінювати свою діяльність і діяльність своїх вихованців, контролювати свій стан; вони цілком адекватно реагують на вчинки довколишніх людей, не виявляють конфліктності у стосунках з ними; наявні вміння і бажання самовдосконалення щодо здоров'язбережувальної діяльності шляхом опрацювання психологічної, педагогічної, методичної літератури, вивчення педагогічного досвіду тощо. Високо цінують своє здоров'я, а тому дотримуються здорового способу життя, не мають шкідливих звичок. Таких студентів відрізняє уміння здійснювати моніторинг свого здоров'я й слідкувати за змінами в ньому; вони активно займаються фізичною

культурою, є пропагандистами здорового способу життя, активними, енергійними, їхні думки, почуття й емоції спрямовані на досягнення поставлених цілей, можуть довго зберігати зосередженість уваги, вміють керувати зацікавленістю учнів, концентрувати їхню увагу, добирати та komponувати навчально-виховний матеріал з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, їхнього стану здоров'я; навчально-виховну й позанавчальну діяльність будують на підставі інтересів учнів.

Достатній рівень готовності притаманний студентам, які мають здебільшого позитивну мотивацію на здійснення педагогічної діяльності, зацікавленість у досягненні успіху в діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь, вони усвідомлюють необхідність ціннісного ставлення до здоров'я. Майбутні вчителі мають достатні валеологічні знання, у них наявні вміння прогнозувати здоров'язбережувальну діяльність, студенти здебільшого обізнані й зорієнтовані на впровадження здоров'язбережувальних методик у майбутній професійній діяльності, натомість вони ще відчувають утруднення під час застосування набутих знань та вмінь у своїй професійній діяльності. У таких студентів розвинені комунікативні та організаторські здібності, вони вміють організовувати діяльність як усього колективу, так і кожного учня окремо, що сприяє збереженню їхнього здоров'я, при цьому психологічно комфортно себе почувають.

Студенти з достатнім рівнем готовності переважно правильно оцінюють свою діяльність і діяльність своїх вихованців, уміють контролювати свій стан; вони достатньо доброзичливо ставляться до довколишніх людей, не конфліктні у відносинах з ними; майбутні вчителі усвідомлено самовдосконалюють здоров'язбережувальну діяльність шляхом опрацювання наукової та спеціальної літератури. Такі студенти загалом усвідомлюють цінність свого здоров'я, однак не завжди дотримуються здорового способу життя, здебільшого не мають шкідливих звичок, уміло

здійснюють моніторинг свого здоров'я, є пропагандистами здорового способу життя, займаються фізичною культурою, проте нерегулярно. Вони виявляють активність, зацікавлені в досягненні поставлених цілей, можуть зберігати зосередженість уваги, вміло керують зацікавленістю учнів, концентрують їхню увагу, добирають і компонують навчально-виховний матеріал з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, їхнього стану здоров'я, навчально-виховну й позанавчальну діяльність намагаються будувати на підставі інтересів учнів.

Середній рівень характерний для студентів, які спрямовані на педагогічну діяльність, пов'язану зі збереженням та зміцненням здоров'я, проте цей інтерес має ситуативний характер; їхні бажання здебільшого залежать від обставин. Діяльність із формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь має споглядальний характер, їм притаманна відсутність ініціативи в навчанні. Валеологічні знання, а також знання специфіки діяльності, спрямованої на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів, є епізодичними. Недостатньо вміло використовують одержані знання на практиці. Вони здатні впроваджувати здоров'язбережувальні методики у практичну діяльність лише за аналогією, прагнуть до шаблонних дій.

Студенти із середнім рівнем готовності необ'єктивно оцінюють свою діяльність, здебільшого їхня самооцінка є завищеною, вони не вміють контролювати свій емоційний стан; стосунки з довколишніми людьми мають нестійкий характер, здатні на конфлікт; недостатньо усвідомлюють необхідність самовдосконалення відносно здоров'язбережувальної діяльності, мають поверхові знання і при застосуванні їх у практичній діяльності припускаються помилок. Такі студенти не усвідомлюють цінності свого здоров'я, здебільшого не дотримуються здорового способу життя, мають шкідливі звички. Вони відчувають труднощі в ході здійснення моніторингу свого здоров'я, не займаються фізичною культурою; виявляють пасивність, байдуже ставляться до досягнення поставлених цілей, зберігають

зосередженість уваги лише на короткий час, відчувають труднощі в керуванні зацікавленістю учнів, концентрацією їхньої уваги, невміло добирають і компонують навчально-виховний матеріал, під час здійснення здоров'язбережувальної діяльності не враховують вікові й індивідуальні особливості та стан здоров'я молодших школярів, навчально-виховну й позанавчальну діяльність виконують без емоційного забарвлення, особливої зацікавленості.

Низький рівень характерний для пасивних у навчанні студентів, які не виявляють інтересу до педагогічної діяльності, пов'язаної зі збереженням та зміцненням здоров'я; мотивація до здійснення такої діяльності є низькою. Мають нечітке уявлення про діяльність з формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь, у них несформована ініціативність у навчанні, безвідповідально ставляться до виконання завдань, пов'язаних із здоров'язбереженням. Такі студенти мають поверхові валеологічні знання, не вміють використовувати їх на практиці. Їм важко впроваджувати здоров'язбережувальні методики у практичну діяльність, ці студенти зазнають значних труднощів під час виконання такої діяльності, не відчувають необхідності у здобутті нових знань, не зацікавлені в самовдосконаленні, в них не спостерігається прагнення до самоаналізу й самооцінки своєї діяльності, не вміють контролювати свій емоційний стан; стосунки з довколишніми людьми мають негативний характер; такі студенти часто вступають у конфлікт, спостерігається швидка зміна настрою; не вміють налагоджувати стосунки з людьми.

Студенти з низьким рівнем не усвідомлюють цінності свого здоров'я, не дотримуються здорового способу життя, мають шкідливі звички, не вміють адекватно оцінити стан власного здоров'я, здійснити моніторинг свого стану, не відчувають потреби в заняттях фізичною культурою. Вони виявляють пасивність, не мають чітко поставлених цілей, неуважні, мають поверхові знання щодо форм, методів і засобів збереження здоров'я як свого власного, так і учнів, не вміють добирати й компонувати навчально-виховний

матеріал, урахувати вікові й індивідуальні особливості і стан здоров'я молодших школярів; навчально-виховну й позанавчальну діяльність виконують формально, зазнають труднощів у виявленні і виправленні припущених помилок в організації здоров'язбережувальної діяльності.

Для ефективної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності необхідно визначити й обґрунтувати педагогічні умови та чинники, що сприятимуть зазначеному процесу.

3.3. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності

Аналізуючи наукові доробки, дійшли висновку, що саме під час професійної підготовки майбутніх учителів необхідно створювати педагогічні умови, які сприятимуть збереженню та зміцненню здоров'я студентів і формуванню їхньої готовності до здійснення здоров'язбережувальної діяльності в навчально-виховному процесі початкової школи.

Зазначимо, що поняття «умови» по-різному трактується ученими (С. Бегідова, Н. Боритко, О. Леонтєв, С. Хазова та ін.) і визначаються, з одного боку як обставини, від яких щось залежить, а з іншого – як обстановка, в якій щось відбувається. З. Курлянд уважає, що явище є умовою в тому разі, якщо воно зумовлює існування іншого [243].

З філософського погляду, умови – це категорія, яка відображає відношення предмета до навколишніх явищ, без яких він існувати не може. При цьому сам предмет виступає як щось зумовлене, а умова – як відносно зовнішня його розмаїтість об'єктивного світу. На відміну від причини, яка безпосередньо породжує те чи те явище або процес, умова складає те середовище, ситуацію, в якій вона виникає, існує й розвивається. Умова є

необхідною обставиною, яка дає можливість здійснення, створення й утворення чогось або сприяє чомусь. Її особливістю є те, що вона сама, без діяльності людини, не може стати визначально-продуктивною [412].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови умова визначається як вимога, пропозиція, що висувається однією зі сторін, які домовляються про що-небудь; як усна чи письмова домовленість про що-небудь; як правила, які встановлені в будь-якій сфері життя, діяльності; як обставини, за яких відбувається чи залежить будь-що [62, с. 129].

Щодо поняття «педагогічні умови», то сучасними науковцями (Ю. Бабанський, О. Вітун, К. Конюхов, З. Курлянд, К. Неद्याлкова, В. Стасюк, О. Цокур, І. Яковлева, Л. Яновська та ін.) вони також трактуються по-різному:

- як обставини, від яких залежить і відбувається цілісний педагогічний процес професійної підготовки спеціалістів, опосередкованих активністю особистості, групи людей (В. Стасюк);
- як зовнішні відносно особистості обставини середовища навчання й виховання, що є причиною якісних змін особистості студента (К. Неद्याлкова);
- як сукупність обставин, об'єктів і заходів, необхідних для здійснення досліджуваного процесу (Л. Яновська);
- як сукупність взаємопов'язаних передумов, необхідних для створення цілеспрямованого освітнього процесу певної професійної підготовки (Е. Пенчук),
- як якісна характеристика основних факторів, процесів і явищ освітнього середовища, що відбиває основні вимоги до організації діяльності (О. Бехтенова),
- як сукупність об'єктивних можливостей, обставин педагогічного процесу, що цілеспрямовано створюються й реалізуються в освітньому середовищі й забезпечують вирішення поставленої педагогічної задачі, комплекс заходів, що сприяє підвищенню ефективності цього процесу (С. Бегідова, Н. Боритко, С. Хазова) та ін.

С. Гончаренко під педагогічними умовами розуміє такі обставини, за яких компоненти навчального процесу (навчальні дисципліни, методика його викладання, навчання і виховання) подані в найкращих взаємовідносинах та взаємозв'язках, що дають можливість учителям плідно викладати, керувати навчальним процесом, а учням – успішно навчатися [81, с. 118].

У деяких дослідженнях знаходимо також поняття «організаційно-педагогічні умови». Так, досліджуючи організаційно-педагогічні умови формування культури здоров'я студентів, І. Яковлева доходить висновку, що вони є сукупністю обставин, необхідних для формування культури здоров'я студентів вищого педагогічного навчального закладу, що передбачають інтеграцію наукових знань студентів про культуру здоров'я, усвідомлення і прийняття культури здоров'я як професійно-особистісної цінності, оволодіння студентами вміннями й навичками здоров'язбережувальної діяльності, включення в культурно-оздоровчу діяльність, формування потреби у зміцненні здоров'я [432].

Дещо по-іншому визначає організаційно-педагогічні умови О. Вітун, розглядаючи їх як зовнішні обставини, що суттєво впливають на протікання педагогічного процесу, в тій чи іншій мірі свідомо сконструйовані педагогом, які інтенціонально передбачають, але не гарантують певного результату процесу [65].

Ми не погоджуємось із цим визначенням, оскільки вважаємо, що саме для отримання конкретного результату й здійснюється експериментальна робота, спрямована на формування певних професійних чи особистісних якостей майбутніх учителів.

Під педагогічними умовами підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності розуміємо спеціально організовані обставини, що впливають на розвиток професійних та особистісних якостей студентів, сприяють формуванню в них культури здоров'я, дотримання здорового образу життя й забезпечують

результативність навчально-виховного процесу вищого навчального закладу у формуванні їхньої готовності здійснювати здоров'язбережувальну діяльність з молодшими школярами.

На нашу думку, підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності буде більш ефективною, якщо в навчальному процесі вищого навчального закладу реалізувати такі педагогічні умови, як-от:

- забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи у навчально-виховній діяльності;
- взаємозв'язок валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи;
- насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи інтерактивними методами навчання, спрямованих на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь;
- залучення майбутніх учителів початкової ланки освіти до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності.

3.3.1. Забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи у навчально-виховній діяльності. Ґрунтуючись на особистісно-діяльнісному, аксіологічному та культурологічному підходах, які є методологічними концептами дослідження, аналізуючи відповідну філософську, психологічну, педагогічну та методичну літературу, ми дійшли висновку, що успішність роботи вчителя початкової школи насамперед залежить від його позитивного ставлення до своєї професійної діяльності, а також від усвідомлення необхідності здійснення цієї діяльності на засадах здоров'язбереження і

здоров'ятворення.

На нашу думку, формування позитивної мотивації на майбутню здоров'язбережувальну діяльність, що передбачає формування в молодших школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь у навчально-виховній діяльності, залежить від наявності у студентів мотивів, внутрішньої потреби у збереженні і зміцненні як власного здоров'я, так і здоров'я вихованців.

З позиції філософії, мотив визначається як усвідомлене спонукання, що зумовлює дії для задоволення будь-яких потреб людини. Мотив є певним обґрунтуванням й виправданням вольової дії, він відбиває ставлення людини до вимог суспільства і відіграє важливу роль в оцінці дій і вчинків особистості [411, с. 294].

Психологами (А. Петровський, М. Ярошевський, О. Чебикін та ін.) зазначається, що мотивація – це спонукання, що викликає активність організму і визначає його спрямованість процесу мотивації виконують функцію спонукання суб'єкта до діяльності [336]. При цьому О. Чебикін наголошує на тому, що процес навчання починається з розкриття об'єктивної значущості дії, що формується, і якщо при цьому в суб'єкта відбувається трансформація об'єктивної значущості в суб'єктивну, то в нього виникає готовність до включення дії, яка підлягає формуванню, у значущу для нього діяльність. Зазначене свідчить про виникнення мотиваційної готовності до формування дії, що виявляється у вигляді позитивної емоції [425].

Мотив, за визначенням Є. Рапацевича, – це спонукання до діяльності, пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта; сукупність зовнішніх чи внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта й визначають її спрямованість (мотивацію). Мотивація, зазначає науковець, є стрижнем психології особистості, що обумовлює особливості і поведінку, та діяльності особистості. Мотивація задає спрямованість, характер, здібності людини і має вирішальний вплив на них [373, с. 440].

На необхідності задоволення потреб наголошує А. Маслоу, зазначаючи, що задоволення будь-якої істинної потреби робить людину

більш сильною, більш досконалою, більш здоровою. Науковець зауважує, що для збереження здоров'я повинні задовольнятися такі психологічні потреби, як фізіологічні (їжа, вода, сон і т. ін.), потреба в безпеці (стабільність, порядок), потреба в любові і приналежності (сім'я, дружба), потреба в повазі (самоповага, визнання), потреба самоактуалізації (розвиток здібностей). Важливим для дослідження є його твердження, що задоволення потреби само по собі сприяє оздоровленню людини, підвищує її стійкість перед небезпекою захворювань, створює позитивну тенденцію до її росту, що закладена в самому організмі і стає внутрішньою спонукальною силою, що спрямовує її до розвитку та самовдосконалення [264].

На нашу думку, в основі формування позитивної мотивації на подальшу здоров'язбережувальну педагогічну діяльність лежить сформованість у майбутніх учителів початкової школи ціннісного ставлення до власного здоров'я. Досліджуючи питання формування ціннісного ставлення до здорового образу життя у майбутніх педагогів, Л. Овчиннікова зазначає, що воно є результатом цілеспрямованого й організованого процесу формування знань про здоровий спосіб життя, умінь і навичок його ведення на підставі актуалізації віта генного досвіду студентів, при цьому необхідною складовою зазначеного процесу авторкою виокремлено виховання почуття відповідальності за власне здоров'я, що, безумовно, необхідне для успішної самореалізації в майбутній професійно-педагогічній діяльності [298].

Ціннісне ставлення до здоров'я, здорового способу життя; стійкі потреби і мотиви до свідомої діяльності, спрямованої на збереження власного здоров'я і здоров'я вихованців; цілеспрямований пізнавальний інтерес до такої діяльності; ціннісні орієнтації особистості на здорову життєдіяльність сприяє, на думку О. Бондаренко, підготовці майбутніх учителів початкової школи до здійснення здоров'язбережувальної діяльності. При цьому науковець зауважує, що ціннісне ставлення майбутніх педагогів до здорового способу життя формується внаслідок цілеспрямованого процесу формування знань про здоровий спосіб життя, умінь і навичок його дотримання на

підставі актуалізації вітагенного досвіду студентів. Важливою складовою цього процесу є виховання в майбутніх педагогів почуття відповідальності за власне здоров'я, яке необхідне для успішної самореалізації в майбутній професійно-педагогічній діяльності [49].

З огляду на зазначене, ми доходимо висновку, що забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи лежить в основі мотиваційного компонента у структурі готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Уважаємо, що формуванню позитивної мотивації сприяє набуття студентами відповідних знань, умінь та навичок щодо організації і впровадження у майбутній професійній діяльності здоров'язбережувальних педагогічних методик. На нашу думку, методика підготовки до здоров'язбережувальної діяльності передбачає застосування системи форм і засобів вивчення визначеної теми навчального курсу, організацію практичних занять по «відточенню» вмінь і навичок розв'язання задач здоров'язбереження.

На думку В. Сокорева, серед умов, що негативно впливають на здоров'я, найбільше значення відводиться факторам, пов'язаним з образом життя і з довкіллям, оскільки ці фактори підлягають корекції як на популяційному, так і на індивідуальному рівні. Водночас, зауважує учений, катастрофічний стан здоров'я школярів – не лише результат впливу соціально-економічних, екологічних факторів, але й відповідної освітньої практики вчителя, який зорієнтований на «знаннєву» освітню парадигму, а не на виховання здорової людини, на використання здоров'явитратних методів навчання школярів, а не на реалізацію здоров'язбережувальних освітніх технологій [376].

Зважаючи на це, перед вищою школою постає завдання озброєння майбутніх учителів початкової школи технологіями, які спрямовані на

збереження і зміцнення як здоров'я учнів, так і власного.

Метою здоров'язбережувальних технологій, наголошує Г. Соловійов, є насамперед забезпечення фізичного, психічного, соціального і духовного комфорту учнів, спрямованого на збереження та зміцнення їхнього здоров'я у навчальному процесі. Здоров'язбережувальні технології, на думку вченого, – це функціональна система організації способів управління навчально-пізнавальною і практичною діяльністю учнів на засадах наукового й інструментального збереження та зміцнення їхнього здоров'я [377].

Досліджуючи питання проектування й реалізації здоров'язбережувальної технології фізичного виховання студентів вищого навчального закладу, Ю. Кобяков на підставі аналізу наукової літератури зауважує, що в теорії і практиці вищої освіти визначення здоров'язбережувальної методики як цілісної системи вищого навчального закладу, що використовується з метою зміцнення й розвитку здоров'я студентів, яке розглядається як базове підґрунтя якісної підготовки висококваліфікованих спеціалістів, не сформовано, а її змістовий прояв і процедура реалізації на концептуально-теоретичному, конструктивно-технологічному і методико-прикладному рівнях не розкрито [197].

Відтак, сутність програмного орієнтування студентів на культурно-оздоровчу діяльність, на думку І. Яковлевої, полягає у набутті достатніх професійних знань і способів реалізації здоров'язбережувальних методик, у підвищенні інтересу до культури здоров'я як професійно-особистісної цінності та її формування, у здатності орієнтуватися в інформації про здоров'я, здоровий образ життя і фактори їх забезпечення [406, с.8]. Зауважимо, що набуття знань, орієнтування на дотримання здорового способу життя, наявність ціннісного ставлення до здоров'я й уміння здійснювати його моніторинг та вносити корективи у власну діяльність, спрямовану на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у навчально-виховній діяльності, сприятиме формуванню змістового, здоров'язбережувального і рефлексивного компонентів готовності студентів

до здійснення такої діяльності в майбутній професії [432].

Зауважимо, що в педагогічній теорії здебільшого розглядають здоров'язбережувальні технології. Ми не зовсім згодні з визначенням науковців сутності таких технологій, оскільки вони не вповні відповідають сутності саме технології. Тому в дослідженні будемо дотримуватися поняття «здоров'язбережувальні методики».

Термін «здоров'язбережувальні методики» можна розглядати і як якісну характеристику будь-якої навчальної методики, її «сертифікат безпеки для здоров'я», і як сукупність тих принципів, методів педагогічної роботи, які, доповнюючи традиційні методики навчання й виховання, наділяють їх ознакою здоров'язбереження. Сутність здоров'язбережувальних методик, на нашу думку, полягає насамперед у тому, щоб знайти можливості для покращення фізичного і психологічного здоров'я суб'єктів педагогічного процесу, не допустити його погіршення або, навіть, втрати. Відтак, ми доходимо висновку, що здоров'язбережувальна методика – це сукупність принципів, прийомів, методів педагогічної роботи, які доповнюють традиційні методики навчання, виховання, розвитку завданнями здоров'язбереження.

В основі здоров'язбережувальної методики, на думку В. Магіна, лежить конкретний набір операцій учителя, що спрямовані на активізацію резервних можливостей організму людини, до яких учений відносить методи релаксації, тренінги, методи класифікації знань, системного бачення світу, мнемотехніки, саморегуляції тощо [254, с. 7-8]. В аспекті дослідження оволодіння зазначеними діями й операціями сприятиме формуванню готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

На нашу думку, будь-яка здоров'язбережувальна методика в навчально-виховній діяльності початкової школи передусім спрямована на зміцнення фізичного, психологічного, морального й соціального здоров'я

молодших школярів; гармонійний розвиток усіх частин опорно-рухового апарату й особистості дитини; формування правильної постави й емоційної стабільності; формування звички до здорового образу життя й оптимізацію навчально-виховного процесу.

Зауважимо також, що здоров'язбережувальні методики передбачають проведення заходів, які не тільки містять навчальний матеріал, що розширює світогляд людей, а й обов'язково мають емоційний заряд, впливають на почуття особистості молодших школярів, відповідають їхнім віковим потребам та інтересам, спрямовані на вироблення особистісного ставлення до світу знань, ідей, потребу в діяльності щодо перетворення довкілля.

Отже, застосовуючи здоров'язбережувальні методики, учитель сприятиме не лише збереженню здоров'я фізичного, а й створюватиме позитивний емоційно-психологічний клімат у класі, впроваджуючи ігрові методики, формуватиме здоров'язбережувальні навички та вміння в учнів задля збереження соціального, психологічного, духовно-морального і фізичного здоров'я.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що здоров'язбережувальна методика – це система заходів, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я молодших школярів, що передбачає використання відповідних форм, методів, прийомів і способів навчання й виховання, які сприяють збереженню фізичного, духовно-морального, психологічного, соціального здоров'я учнів.

З огляду на вищезазначене, доходимо висновку, що озброєння майбутніх учителів початкової школи здоров'язбережувальними методиками сприятимуть: забезпеченню позитивної мотивації до здійснення здоров'язбережувальної діяльності, спрямованої на формування в молодших школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь (мотиваційний компонент); усвідомленості необхідності дотримання здорового образу життя, умінню здійснювати моніторинг власного здоров'я і здоров'я вихованців (здоров'язбережувальний компонент); набуттю знань й

оволодінню способами і методами формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів (змістовий компонент); здатності студентів до проектування й організації здоров'язбережувальної діяльності за допомогою відповідних методів і прийомів (технологічний компонент); здатності правильно оцінки власної діяльності, досягнутих результатів та коригування здоров'язбережувальної діяльності (рефлексивний компонент), а отже є необхідною педагогічною умовою, що сприятиме підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

3.3.2. Взаємозв'язок валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи. Сьогодні ставить нові вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі задля підвищення їхньої грамотності в галузі збереження і зміцнення духовно-морального, соціального, фізичного та психічного здоров'я молодших школярів, пропагуванні здорового образу життя, фізичного виховання і спорту.

Для того, щоб належним чином здійснювати здоров'язбережувальну діяльність, на нашу думку, студенти повинні бути валеологічно освічені, володіти відповідними вміннями й навичками, і самі дотримуватися здорового способу життя. Натомість, зауважує Т. Книш, спосіб життя і здоров'я студентів як об'єктивний показник формування валеологічних знань і світогляду розкриває особливості реального способу їхнього життя. Нераціональне харчування, низька фізична активність, порушення режиму сну і відпочинку поряд з поширеністю паління, вживанням алкоголю вказують на те, що спосіб життя переважної більшості студентів нездоровий. Наявний рівень валеологічних знань має формальний характер і не

забезпечує формування валеологічної поведінки і валеологічного світогляду у більшості майбутніх учителів [196].

Переконані, що забезпечити валеологічну освіту майбутніх учителів початкової школи повинна не лише одна дисципліна «Основи валеології», а взаємозв'язок і взаємодія між дисциплінами всіх циклів підготовки студентів. Тим більше, що професійна діяльність учителя початкових класів пов'язана з викладанням майже всіх предметів, а, отже, він повинен забезпечити формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів, їхньої культури здоров'я в ході як навчально-виховної, так і позакласної діяльності як цілісного педагогічного процесу. На думку О. Степкіної, здійснення цього завдання в умовах педагогічного університету можливо за допомогою таких предметів, як «Основи медичних знань», «Вікова анатомія, фізіологія і гігієна», «Анатомія людини», «Фізіологія людини», а також включення інтегрованого спецкурсу «Основи індивідуального здоров'я», що посилює міжпредметні зв'язки і відіграє системотвірну роль [386].

Науковці (Л. Аверіна, О. Шлюбуль та ін.) зауважують, що в сучасних умовах особливої значущості набуває валеологічна підтримка студентів, однією з функцій якої є озброєння їх знаннями та вміннями, необхідними для зміцнення віри у власні сили, що потрібні для успішного подолання внутрішньо- та позаорганізмальних труднощів, для задоволення нагальних потреб, зокрема збереження життя і здоров'я [409]. З огляду на це, ґрунтуючись на системному методологічному підході, нами було визначено таку педагогічну умову підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів як «взаємозв'язок валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи».

Зазначимо, що в педагогічній літературі зазвичай йдеться про міжпредметні зв'язки у навчальному процесі. Натомість, зазначений термін

означає лише використання окремих набутих знань з інших дисциплін під час викладання якоїсь певної дисципліни. Ми наголошуємо на необхідності саме взаємозв'язку і взаємодії навчальних дисциплін, що передбачає системне і цілісне набуття знань, формування відповідних умінь і навичок у ході підготовки студентів, спрямованої на валеологічну освіту, тобто інтеракції.

Це підтверджує і твердження К. Оглобліна, який зауважує, що значна роль в оптимізації освітнього процесу педагогів має інтеграція природничо-наукових, гуманітарних, загальнопрофесійних, прикладних знань та інноваційних спеціальних курсів, що сприяють розвитку теоретичного мислення студентів, формуванню в них здібності до цілісного системного бачення навчального матеріалу, вміння аналізувати, порівнювати й узагальнювати [299, с. 4]. Цілком погоджуючись з автором, все ж таки наголошуємо на тому, що лише взаємодія викладачів різних навчальних дисциплін сприятиме формуванню позитивного ставлення до педагогічної діяльності, спрямованої на здоров'язбереження (мотиваційний компонент), найбільш повному засвоєнню студентами валеологічних знань (змістовий компонент), умінь і навичок (технологічний компонент), що забезпечить їхню підготовку до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів під час здійснення усіх видів діяльності (навчально-виховної, спортивно-ігрової, фізкультурно-оздоровчої, екологічної, ігрової, дозвіллевої) в початковій школі.

У ході реалізації міждисциплінарної взаємодії в освітньому процесі педагогічного вищого навчального закладу підготовка майбутніх учителів до формування культури здоров'я школярів здійснюється у межах таких напрямів: філософія, психологія, педагогіка, культурологія, соціологія, гігієна, екологія, безпека життєдіяльності та ін. У процесі міждисциплінарної взаємодії, на думку С. Шенделевої, фундаментом виступає духовно-моральний аспект, що містить у собі прихильність до загальнолюдських цінностей, прагнення до самовдосконалення, здатність сприймати й бути

носієм і творцем духовної культури. Встановлення зв'язків між раніше роздробленими елементами в навчальному процесі педагогічного вищого навчального закладу і створення системи, що має властивості цілісності, єдності і сукупності дозволять на якісно новому рівні підійти до змісту та шляхів підготовки майбутніх учителів до формування культури здоров'я. Більшість учених (Б. Кедров, Е. Маркарян, Г. Федорець, П. Федосєєв, С. Шенделева та ін.) уважають, що інтеракція являє собою якісно новий рівень взаємодії наук, характерний саме для сучасних умов їх розвитку [430].

Універсальним засобом організації й реалізації взаємодії в навчально-виховному процесі є спілкування як комплексна, поліпредметна діяльність, що включає в себе, окрім взаємодії (інтеракції), також перцепцію (взаємне сприйняття суб'єктів) і комунікацію (обмін інформацією).

За допомогою такої організації навчального процесу викладач здійснює цілеспрямоване вирішення навчально-виховних завдань, тому викладачі вищої школи повинні вміти здійснювати забезпечувати взаємозв'язок і взаємодію навчальних дисциплін на лекціях, практичних і лабораторних заняттях, а також при організації наукової роботи та практики. Натомість, аналіз навчально-методичної літератури свідчить про відсутність конкретних вказівок на те, на які джерела або теми з вивчених раніше дисциплін можуть зосередити свою увагу студенти. Ми наголошуємо на необхідності валеологізації усіх навчальних дисциплін вищого закладу освіти, що передбачає формування свідомого і відповідального ставлення студентів до свого здоров'я і здоров'я майбутніх вихованців.

Оскільки в усіх аспектах людської діяльності вирішальну роль відіграє свідомість, то валеологія постулює надзвичайну важливість активного саморозвитку свідомості особи, її повну й усвідомлену відповідальність за своє власне здоров'я і здоров'я навколишнього її світу, як найважливіший чинник її власного благополуччя [84]. На нашу думку, це сприятиме формуванню рефлексивних умінь майбутніх учителів початкової школи у структурі їхньої готовності до формування здоров'язбережувальних навичок

і вмінь молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Спостерігаючи новий історичний пасіонарний зліт, С. Горбунова зазначає, що сьогодні людство, як ніколи в минулому, здатне до повноцінної рефлексії. Зростання суспільної свідомості потягло за собою необхідність створення якісно нової науки про людину, яка дала б можливість їй протистояти глобальній кризі, що поглиблюється. Для сучасної цивілізації характерна одна особливість: завдяки технічному прогресові світ змінюється настільки швидко, що людина, змінюючись разом з ним фізично, психічно і духовно, не встигає усвідомлювати себе в цьому світі. Споживче ставлення до життя, до природи призводять до дисгармонійних відношень як із собі подібними, так і з природою. Валеологія, пронизана думкою про єдність світового простору, загальної відповідальності за долю Землі і Космосу, прагне науково обґрунтувати роль людини в сучасному світі, розкрити її духовно-творчі й біосоціальні можливості й визначити розумні параметри її стосунків з природою [84].

Будучи наукою про здоров'я людини, валеологія входить до системи численних наук, що займаються феноменом людини – природних (біологія, екологія, антропологія, медицина) і суспільних (психологія, соціологія, філософія, педагогіка, етнологія та ін.). При цьому вирішальну роль набуває активна особистісна основа самостворення. Проблема гармонійно розвиненої особистості є багатоаспектною проблемою, але неймовірно, що ядром цієї проблеми виступає фізичне і духовно-моральне здоров'я людини, яка включає в себе як неодмінну умову такі виміри, як фізичне, афективне, раціональне, соціальне і духовне [84].

Фундаментальний інтерес для філософії, соціології і культурології має валеологічна концепція формування і становлення здоров'я, згідно з якою вирішальна роль у розвитку живої речовини належить біотичному імперативу – специфічному типові оздоровчої поведінки, суть якої полягає в тому, що природа створює особливий регуляційний механізм, що контролює функціонування живої системи в режимі досягнення нею найбільшого

благополуччя і відкидає без вагань усе, що шкодить цьому благополуччю. Завдяки цьому механізму самооцінки стану організму, відкладанню негативних для нього зовнішніх впливів і асиміляції позитивних, відбувається підсилення його життєздатності й одночасне закріплення позитивних відчуттів, що в решті решт веде створення «акцептора здоров'я», тобто до закріплення раніше набутого досвіду і до принципової можливості розвитку й удосконалення оздоровчих форм поведінки [84].

Валеологія, продовжує авторка, у світлі затверджених нею ідей і принципів, є на нинішньому етапі не тільки специфічною інтегральною наукою про духовне і фізичне здоров'я як окремої людини, так і всього людства на новому етапі його духовно-творчої еволюції, але і синтезом практичних профілактико-оздоровчих знань про структуру і функціонування захисних механізмів людини в їх взаємодії з космосом та біосферою, про їх використання в екстремальних умовах сучасної екологічної ситуації [84].

Ми поділяємо твердження Т. Книш, що свідоме оволодіння валеологічними знаннями, вміннями і навичками та активне творче їх застосування дозволяє студентам формувати свідоме дбайливе ставлення не лише до індивідуального здоров'я, а й до здоров'я вихованців у процесі своєї майбутньої професійної діяльності [196]. Тому, на нашу думку, важливою умовою підготовки студентів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності є взаємозв'язок валеологічної освіти з дисциплінами соціально-гуманітарного і фахового циклу підготовки.

Досліджуючи шляхи та засоби ефективної підготовки майбутніх учителів до валеологічної діяльності, Н. Панова доходить висновку, що вона зумовлена потребою збереження й зміцнення здоров'я школярів і полягає в оволодінні студентами валеологічними знаннями, методами і технологіями, що сприяють збереженню здоров'я. На думку дослідниці, зазначеному процесу сприяє насичення загальнопрофільних і фахових дисциплін валеологічним змістом, наповнення змісту педагогічної практики

дослідницькою діяльністю, що трансформує отримані знання в уміння й навички валеологічного характеру, які є найбільш ефективними засобами підготовки майбутніх учителів до валеологічної діяльності в майбутній професії [310].

На думку В. Магіна, валеологічно обґрунтоване особистісно орієнтоване навчання передбачає прийняття суб'єктами освітнього процесу у вищому навчальному закладі валеологічного принципу освіти, наповнення змісту педагогічної освіти валеологічним матеріалом і більш раннє «занурення» майбутніх учителів в людинознавчі проблеми, наявність культури здоров'я у викладачів вищої школи [254].

У процесі формування у студентів основ готовності до валеологічної роботи Л. Гліянова виокремлює три етапи: формування валеологічної культури самого майбутнього вчителя шляхом занурення його у сферу різних валеологічних питань, процес становлення особистості студента в ході формування необхідних знань та вмінь, саморозвиток щодо валеологічної спрямованості, залучення студентів до валеолого-орієнтованої педагогічної практики з метою творчого самовираження їхньої особистості. [22].

На нашу думку, всі ці етапи можливо здійснити під час викладання не лише «Основ валеології», а й навчальних дисциплін гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки та їх взаємодії, що забезпечить системне і цілісне опанування знань, умінь і навичок збереження і зміцнення здоров'я як вихованців, так і свого власного в майбутній професійній діяльності. Так, філософське розуміння понять «здоров'я», «здоровий образ життя» («Філософія», «Соціологія»), вивчення фізіології здоров'я («Анатомія, фізіологія, патологія дітей з основами генетики», «Основи валеології», «Основи медичних знань і охорони здоров'я», «Методика вивчення валеології, основ безпеки життєдіяльності в початковій школі»), педагогічних підходів і методів формування культури здоров'я, психологічних тренінгів з його зміцнення (Психологія», «Основи

психодіагностики)), вплив на здоров'я людини екологічних факторів («Основи екології», «Основи природознавства», «Людина і світ» з методикою викладання)), здійснення здоров'язбережувальних педагогічних технологій та форм і методів роботи з молодшими школярами в навчально-виховному процесі («Педагогіка», «Дидактика», «Теорія виховання», «Педагогічні технології в початковій школі», «Методика виховної роботи», значення фізичного виховання («Фізичне виховання», «Фізична культура з методикою викладання)), професійна діяльність учителя початкової школи в галузі здоров'язбереження («Вступ до спеціальності», «Основи охорони праці», «Безпека життєдіяльності») обумовлює взаємозв'язок цих наук та їх єдність у досягненні головної мети – формування високого рівня культури здоров'я в майбутніх учителів початкової школи. Ці дисципліни розглядаються Г. Кривошеєвою, і ми цілком згодні з цим твердженням, як валеологічні, оскільки вони прямо чи опосередковано пов'язані із здоров'ям людини, вихованням його, з факторами, що впливають на нього [271].

Окрім цього, на думку В. Сокорева [376], важливою є й практична підготовка студентів до здійснення здоров'язбережувальної діяльності шляхом включення студентів у різноманітні форми валеологічно орієнтованої навчальної і виховної діяльності, практична реалізація якого передбачає використання ділових ігор, розв'язання педагогічних ситуацій і завдань, індивідуальних творчих завдань, залучення до науково-дослідної роботи, здійснення планування педагогічної діяльності з формування культури здоров'я школярів у навчальному процесі і в ході позакласної виховної роботи. На нашу думку, саме під час взаємозв'язку всіх навчальних дисциплін і відбуватиметься найбільш ефективно оволодіння майбутніми учителями початкової школи практичними вміннями й навичками організації і здійснення діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь.

Відтак, забезпечення міждисциплінарних зв'язків щодо валеологічної освіти майбутніх учителів початкової школи під час навчання у вищому

педагогічному навчальному закладі сприятиме їхній підготовці щодо здійснення здоров'язбережувальної діяльності в навчально-виховному процесі початкової ланки освіти і формуванню їхньої готовності до здійснення діяльності із збереження й зміцнення здоров'я як свого власного, так і своїх вихованців.

3.3.3. Насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи інтерактивними методами навчання, спрямованих на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь. Модернізація системи освіти в Україні, зокрема вищої школи, зумовила сутнісні зміни у навчально-виховному процесі, в якому сьогодні впроваджуються нові технології навчання, що ґрунтуються на застосуванні активних методів навчання. Насамперед це пов'язано з тим, що сьогодення вимагає учителів ініціативних, самостійних, здатних до творчого підходу в організації навчально-виховного процесу, що сприятиме збереженню і зміцненню школярів.

До проблеми активізації професійної підготовки майбутніх учителів звертаються українські вчені (І. Бех, А. Богуш, М. Євтух, І. Зязюн, М. Нечаєв, Н. Ничкало, О. Сухомлинська та ін.), які зауважують на необхідності перебудови традиційних способів організації навчально-виховного процесу вищої школи і пропонують застосування активних методів навчання, що передбачають створення ситуацій, що максимально наближені до майбутньої професійної діяльності. Досліджуючи активність студентів у навчальному процесі, К. Абульханова, Н. Васіна, Л. Лаптева, В. Сластьонін розглядають її як інтенсивну діяльність і практичну підготовку у процесі навчання й формування знань та навичок, уміння застосовувати їх у конкретних ситуаціях, тобто активність у навчанні є умовою свідомого засвоєння знань, умінь та навичок [313, с.173-178].

Професійні якості, доходить висновку Л. Байкалова, формуються і виявляються в діяльності через систематичне розв'язання практичних,

виконавчих і творчих задач; ситуації моделювання, контекстні методи; навчально-рольові і ділові ігри; рефлексивні ситуації і проблемно-пошукові завдання [22]. І. Підласий дотримується думки, що активні методи навчання сьогодні є найбільш ефективними, оскільки ставлять здобувача знань в активну позицію їх самостійного засвоєння [317, с. 225]. На думку А. Смолкіна, активні методи навчання – це способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які спонукають їх до активної розумової і практичної діяльності у процесі оволодіння матеріалом, коли активним є не лише викладач, а й студенти [371, с.30].

На доцільності використання активних методів навчання акцентує і Н. Суворова, яка вважає, що спільна діяльність у ході навчального процесу передбачає процес обміну знаннями, ідеями, способами діяльності, а передумовою ефективності такої роботи є створення атмосфери доброзичливості і взаємної підтримки, що дозволяє не лише одержувати нове знання, а й переводити навчання на більш високі форми кооперації та співробітництва [387].

М. Євтух, досліджуючи проблему використання активних методів навчання у вищій школі, зауважує, що важливою формою викладання теоретичного змісту є лекції проблемного характеру, що дозволяють за допомогою відповідних методичних прийомів (постановка проблемних запитань, висування гіпотез та їх підтвердження чи відхилення, звертання до студентів «за допомогою» та ін.) заохочувати студентів до спільного міркування, дискусії з моральних тем, самостійних висновків, знаходження шляхів вирішення суперечностей, створених викладачем-експериментатором. Практичні ж заняття є логічним продовженням роботи, започаткованої у процесі лекцій, і передбачають такі форми роботи: семінарські заняття (семінар-дослідження, семінар-дискусія, семінар-обговорення), практикуми (круглі столи, драматизація, розв'язання педагогічних ситуацій і задач, рольові ігри, вправи), самостійну навчальну й науково-дослідну роботу студентів (підготовка інсценівок, презентація тез доповідей і повідомлень

тощо) [153, с.172].

Використання на заняттях рольових ігор, продовжує науковець в з цим ми не можемо не погодитися, розвивають не тільки знання в майбутніх фахівців, активізують і загострюють сприймання матеріалу, дають можливість програвати конкретні педагогічні ситуації, формують вміння встановлювати контакти, проявляти ставлення до вихованців, але й дозволяють вивчати й узагальнювати досягнення педагогічної науки та шкільної практики, поновлювати, поглиблювати зміст і технології професійного навчання студентів, спрямованого на формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності [153, с.172].

У формуванні особистості майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі на думку Т. Вахрушевої, методи активного навчання відіграють особливу роль, оскільки саме вони активізують самостійність думок студентів, залучають їх до роботи з великими обсягами інформації. Формують систему ставлень, створюють атмосферу порозуміння і співпереживання, роблять студентів справжніми суб'єктами навчання. Розвиток й упровадження активних методів навчання зумовлений тим, зауважує вчена, що перед викладачами ставляться завдання не лише засвоєння студентами знань і формування професійних умінь та навичок, а й розвитку творчих і комунікативних здібностей особистості, формування особистісного підходу до вирішення проблеми. Саме у процесі такого навчання розвиваються самооцінка, самоповага, толерантність, самостійність, відповідальність, прийняття точки зору інших, вміння дискутувати та відстоювати свої переконання [60].

Зауважимо, що в аспекті нашого дослідження професійна діяльність майбутніх учителів початкової школи розглядається з позиції здоров'язбереження, формування відповідних навичок у молодших школярів. Отже, навчальний процес у вищій школі передбачає добір таких методів навчання, які є запорукою активності студентів у напрямі набуття знань,

умінь і навичок збереження власного здоров'я, дотримання ними здорового образу життя, тобто застосування активних методів навчання, які дозволяють не лише краще зрозуміти здобуту інформацію, а й сприяють виробленню вмінь застосування отриманих знань щодо здоров'язбереження на практиці.

Відтак, ми доходимо висновку про необхідність застосування у навчальному процесі вищих навчальних закладів активних методів навчання, що передбачають розвиток професійного мислення майбутніх учителів, зокрема початкової школи, набуття ними вмінь та навичок здоров'язбережувальної (навчально-виховна, ігрова, спортивно-ігрова, фізкультурно-оздоровча, дозвіллева, екологічна і т. ін.) діяльності, формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. Зважаючи на викладене вище і ґрунтуючись на особистісно-діяльнісному підході, визначеному нами методологічним концептом дослідження, розглянемо, які методи активного навчання сприятимуть підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Нам імпонує класифікація А. Смолкіна, який активні методи навчання розподіляє за характером навчально-пізнавальної та ігрової діяльності на:

1. Імітаційні методи, що базуються на імітації професійної діяльності.

Вони поділяються на:

а) ігрові методи:

- ігрові процедури і прийоми – засоби реалізації окремих, одиничних принципів, у першу чергу, різні форми активізації лекцій та інших традиційних форм навчання, ігрові педагогічні прийоми, окремі засоби активізації (проблемна лекція з використанням методу аналізу конкретних ситуацій у вигляді ілюстрації, здійснюваної викладачем, лекція із запланованими помилками, лекція удвох, творче завдання, лекція прес-конференція, лекція-дискусія, лекція-бесіда) тощо;
- ігрові ситуації, зокрема дискусійні заняття, що проводяться у вигляді

незапланованих виступів, коли заздалегідь невідомо, хто і в якому статусі (доповідача, критика, провокатора) братиме участь в обговоренні. Також ігрові ситуації використовують для рольових, театралізованих ігор, спрощених управлінських тренінгів і т. ін.;

- дидактична або навчальна гра – в основі якої використовується ігрова ситуація, але діяльність учасників формалізована, тобто є правила, жорстка система оцінювання, передбачений порядок дій, регламент тощо;
- ділові ігри – методи, що реалізують всю сукупність елементів, а, отже, і весь комплекс принципів активізації, характерних для методів активного навчання;

б) неігрові методи – аналіз виробничих ситуацій, аналіз конфліктів, аналіз проблемних ситуацій, аукціон ідей, імітаційні вправи, диспути, мозкова атака, опорні сигнали, взаємоопитування, аналіз конкретних ситуацій, розбір ділової пошти керівника, дії за інструкцією і т. ін.

2. Неімітаційні методи – стажування на робочому місці, програмоване навчання, проблемна лекція, випускна робота. За призначенням виокремлюють не імітаційні методи за: мотивацією пізнавальної діяльності, повідомленням навчальної інформації, формуванням і вдосконаленням професійних умінь та навичок, освоєнням передового досвіду, контроль результатів навчання [371, с. 32-38].

У сучасній педагогіці, зазначають Г. Абрамова та В. Степанович, використовуються різноманітні ігри, які користуються особливою популярністю:

- ігри рольові (учасники беруть на себе роль з різноманітними функціональними обов'язками, в нашому разі, спрямованими на здоров'язбереження);
- імітаційні (імітується аспект професійної здоров'язбережувальної діяльності з подальшим аналізом її якості);
- організаційно-діяльнісні (моделюється зміст здоров'язбережувальної діяльності);

- дослідницькі (розуміється методика організації наукового осмислення проблеми здоров'язбереження);
- ігровий тренінг (форма вправи й закріплення умінь та навичок здоров'язбереження) [2].

Отже, підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності поряд із традиційними сприятимуть активні методи навчання.

Так, здобуття теоретичних знань щодо сутності педагогічної діяльності загалом і особливостей професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи зазвичай відбувається під час традиційних лекцій. Натомість, на нашу думку, саме застосування лекцій-диспутів, лекцій-діалогів, проблемних лекцій сприятимуть розвитку пізнавальних здібностей студентів та їхній професійній спрямованості. Проблема, зазначає О. Антонова, це такий різновид запитання, відповідь на яке не утримується у набутому досвіді суб'єкта і тому потребує відповідних практичних і теоретичних дій, що відрізняються від простого інформаційного пошуку. Тобто, виникає певне утруднення, ліквідувати яке можна за допомогою наявної бази знань студент не може, що свідчить про недостатність досягнутого рівня знань [14].

Проблемному викладу матеріалу, продовжує цю думку М. Пащенко, сприяють лекція-дискусія, лекція з використанням елементів мозкової атаки (особливо на етапі формування нових понять), лекція з програванням конкретних педагогічних ситуацій, лекція з використанням технічних засобів навчання для зворотного зв'язку, лекція-провокація, лекція із запланованими помилками, лекція удвох тощо, які передбачають активність майбутніх учителів [312].

Отже, активна позиція студентів на лекційних заняттях сприятиме не лише зростанню інтересу до змісту майбутньої педагогічної професії (мотиваційний компонент), а й спонукатиме пізнавальну діяльність

студентів, спрямовуючи їх на здобуття додаткових валеологічних знань і знань щодо здоров'язбережувальної діяльності в навчально-виховному процесі початкової школи (змістовий компонент).

Не менш важлива роль у процесі активної навчальної діяльності, належить проведенню семінарських занять, що потребують від студентів мобілізації інтелектуальних зусиль для того, щоб брати участь в їх роботі, передбачають самостійну пошукову діяльність з визначеної теми заняття.

Метою семінару є певний синтез опрацьованого студентами матеріалу, співвіднесення його з матеріалом лекцій. Формування у майбутніх учителів уміння критично оцінювати різні джерела знань. О. Антонова зосереджує увагу на тому, що повинен бути наявний чіткий порядок питань у плані семінару, що під час підготовки студентів до заняття сприятиме їхньому усвідомленню логіки теми, послідовності її розвитку. Семінарське заняття, зауважує авторка, є найбільш складною формою організації навчального процесу, якому притаманні чотири основні функції:

- 1) поглиблення, конкретизація і систематизація знань, набутих студентами на попередніх етапах навчання (лекції, самостійна робота, консультації);
- 2) розвиток навичок самостійної роботи, формування творчого мислення;
- 3) розвиток уміння формулювати і відстоювати свою думку;
- 4) контроль за ступенем і характером засвоєння матеріалу студентами [14].

Зазначене, на нашу думку, сприятиме формуванню змістового компонента у структурі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів.

Найбільш ефективно використання активних методів навчання відбувається на практичних заняттях і спрямоване насамперед на формування технологічного компонента у процесі підготовки студентів до майбутньої професійної здоров'язбережувальної діяльності. При цьому перед викладачами педагогічних закладів освіти, зазначає Т. Хлебнікова, постає завдання створення таких умов діяльності студентів, постановка їх у таку ситуацію, що передбачає вибір між ремісницьким і творчим, авторським

ставленням до власної діяльності, створення умов для самоактуалізації, самореалізації особистості.

Цьому сприяє застосування ігрових методів навчання (ділові, рольові, організаційні ігри, тренінги та ін.), які дозволяють діагностувати стан колективу слухачів; визначати стан психологічного клімату; здійснювати прямий і зворотний зв'язок; здійснювати навчальну, розвивальну і виховну функції; створювати умови для творчої діяльності; учитися самостійності, відповідальності, розумному індивідуалізму; визначати пріоритетні напрями діяльності; виробляти вміння приймати управлінські рішення; учитися формулювати думки; уживатися в різні ситуації і рольові позиції; учитися працювати в малих групах і з малою групою; учитися аналізувати і знаходити вихід із проблемних ситуацій; учитися експромту в умовах дефіциту часу й інформації [418].

Успішність навчальної гри залежить від її планування і підготовки. Учасники гри повинні мати можливість вибирати завдання залежно від своїх можливостей, інтересів та рівня домагань (колективне планування), враховувати рекомендації керівника гри, "вживатися" у свою роль, підготуватися, попрацювати з літературою, продумувати план своїх дій, можливі варіанти відповідей та поведінки. Обов'язковою складовою частиною гри повинен бути її аналіз, оцінка й самооцінка дій та рішень кожного з учасників гри [10], що сприяє формуванню рефлексивного компонента у структурі готовності майбутніх учителів початкової школи

Як метод ігрового моделювання певних ситуацій для розвитку компетентності, формування й удосконалення різних особистісних якостей, умінь та навичок підвищення адекватності самосвідомості й поведінки через включення в тренінгові ситуації, ролі учасників і глядачів І. Мельничук визначає тренінг [269]. За визначенням М. Дьяченка і Л. Кандибовича, тренінг – це систематичні вправи для надбання чи збереження відомих якостей або спеціальний тренувальний режим. Інші науковці (В. Захаров, Л. Петровська, Н. Хрящева) розглядають тренінг як комплексний метод

психологічного впливу з метою корекції навчання, оптимізації розвитку особистості.

На нашу думку, застосування активних методів навчання (рольові та ділові ігри, дискусії, дебати, диспути, навчальні тренінги та ін.), спрямованих на вироблення й тренування навичок поведінки у професійній діяльності, вирішення конфліктних ситуацій, створення доброзичливого психологічного клімату допомагає студентам набуті досвіду переживання певних педагогічних явищ.

Включення студентів у рольові та ділові ігри, імітаційне моделювання педагогічних ситуацій, наголошує М. Пащенко, дають змогу шляхом активної взаємодії між студентами приймати рішення, засвоювати конкретні професійні вміння. Крім того, продовжує авторка, ділова гра сприяє створенню невимушеної, неформальної обстановки на заняттях, відвертих, доброзичливих і довірливих стосунків між студентами і викладачами [312].

На нашу думку, колективна діяльність, на якій ґрунтуються ігрові методи навчання, є дуже важливою у навчально-виховному процесі вищої школи і сприяє формуванню здоров'язберезувального компонента у структурі готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів. Адже саме під час колективної ігрової діяльності, у ході спілкування, зазначають науковці (А. Буданов, І. Карпюк, А. Куракін, В. Максакова, О. Мудрик, Л. Новикова, С. Поляков та ін.), у майбутніх учителів виробляються навички майбутньої поведінки в колективі, уміння працювати з людьми, розуміти їхню психологію, засвоювати той чи інший стиль керівництва. При цьому, зауважує М. Бондаренко, вміння колективної діяльності дають можливість студентам правильно використовувати набуті знання й навички, творчо застосовувати засоби професійної педагогічної діяльності під час виконання завдань у різноманітних умовах [46].

Підсумовуючи, доходимо висновку, що застосування активних методів навчання впливає на формування усіх виокремлених компонентів готовності

студентів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, а отже, є необхідною педагогічною умовою їхньої фахової підготовки під час навчання у вищому педагогічному закладі освіти.

3.3.4. Залучення майбутніх учителів початкової ланки освіти до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності. Потреба у збереженні здоров'я, зауважує Л. Байкалова, це перша, хоча й не завжди усвідомлювана потреба живих істот. Найпростіший спосіб її задоволення – фізична активність, необхідна для підтримки гомеостазу й самозбереження людини в умовах зовнішнього середовища [22].

Г. Наталов продовжує цю думку й зазначає, що фізична активність – це форма біологічного регулювання потоків енергетичного обміну всередині організму і між організмом та середовищем. Як елемент гомеостазу, вона служить важливим фактором зміцнення й збереження здоров'я. Як джерело енергетичного забезпечення усіх природних форм діяльності людини, вона виступає важливим фактором підвищення і збереження працездатності [286].

В основі спрямованої рухової активності, зазначає В. Ямницький, лежить природна властивість людського організму за рахунок інтенсивного м'язового навантаження нейтралізувати, «спалювати» фізіологічно активні речовини, що накопичуються протягом перебування у стресових станах. Це природний, найбільш ефективний спосіб відведення «психосоматичного удару» від внутрішніх систем організму. Окрім того, продовжує науковець, сама по собі рухова активність, сповнена особистісними смислами, здатна чинити позитивний психофізіологічний вплив на людину. Використання спрямованої рухової активності з метою психологічного впливу найчастіше відбувається у формі психогімнастики, акторської техніки, тілесно-зорієнтованої психотерапії з метою встановлення контакту учасників із простором власної тілесності, розвитку сенсорного самовідчуття й відслідковування взаємозв'язків між фізичним, сенсорним, афективним і

когнітивним проявами активності [433, с. 68].

Крім рухового компонента до змісту фізичної активності науковці (В. Бальсевич, В. Запорожнов, Ю. Кинкадзе, Л. Лубишева) включають інтелектуальний (формування умінь, навичок і знань, пов'язаних з оптимізацією фізичної активності) та соціально-психологічний – формування світоглядних позицій і ціннісних орієнтацій [22].

Фізичне виховання студентів, зауважує М. Фідірко, – це нерозривна складова частина вищої гуманітарної освіти, результат комплексної педагогічної дії на особистість майбутнього вчителя у процесі формування його професійної компетентності. Матеріалізований результат цього процесу – рівень індивідуальної фізичної культури кожного студента, його духовність, ступінь розвитку професійно значущих здібностей. Структура фізичної культури студентів включає три самостійних блоки: фізичне виховання, студентський спорт і активне дозвілля [408].

Істотний недолік змісту фізичного виховання сучасної студентської молоді – безперечний її консерватизм, унітарність і виражена деперсоналізація (нездатність людини до особистого самовираження у відносинах з іншими людьми). Результати дослідження С. Радаєвої дозволили розширити й поглибити знання основних положень педагогічної системи фізичного виховання студентів різних форм навчання, реалізація яких передбачає використання сучасних спортивно-орієнтованих технологій, що застосовуються з метою залучення молоді до цінностей фізичної культури і формування в них усвідомленої необхідності участі у фізкультурно-спортивній діяльності з дисципліни «Фізична культура» в навчальний та позанавчальний час [340].

Однак зауважимо, що, на жаль, центром уваги в діяльності кафедр фізичного виховання вищого навчального закладу ще залишаються передбачені навчальними програмами нормативи і тести, а не сам студент, його фізичні, духовні, моральні цінності і потреби. Відсутність належної мотивації студентів до здорового образу життя й усвідомленої потреби в

засвоєнні ціннісного потенціалу фізичної культури та спорту не дозволяє використовувати повною мірою засоби фізичного виховання для розвитку рухових здібностей й зміцнення їхнього здоров'я. ряд суттєвих недоліків було виявлено в організації і змісті фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи у вищому навчальному закладі. У фізичному вихованні студентів до сьогодні слабо впроваджуються особистісно-орієнтовані педагогічні технології навчання, варіативні програми з фізичної культури з оздоровчим і тренувальним напрямом, вкрай рідко застосовуються нові форми і види занять фізичними вправами (атлетична гімнастика, аеробіка, гімнастика-ушу, ритмічна гімнастика, карате), що користуються великою популярністю серед молоді. На заняттях використовуються одноманітні, стандартні й малоефективні фізичні вправи, які не забезпечують належний рівень розвитку рухових здібностей.

Суттєве значення у формуванні ціннісного ставлення до фізичної культури, зауважує Л. Лубишева, має фізкультурне виховання, яке містить у собі три основних компоненти: соціально-психологічний, інтелектуальний і руховий (тілесний). Соціально-психологічний компонент виховання фізичної культури особистості передбачає формування певного світогляду, переконання, потребово-діяльнісного ставлення до засвоєння фізкультурних цінностей. Зміст інтелектуального виховання включає формування комплексу знань, що забезпечують загальноосвітню і спеціальну підготовленість у сфері фізичної культури, розвиток здібностей пізнавати і творчо використовувати її у фізкультурній діяльності. Руховий компонент спрямований на формування фізичних якостей, умінь і навичок управління рухами, раціональне використання фізичного потенціалу [251].

Відтак, виникає необхідність цілеспрямованого залучення майбутніх учителів початкової школи до фізкультурно-оздоровчої і спортивно-ігрової діяльності. Переконані, що це є педагогічною умовою, яка сприятиме їхній підготовці до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у

молодших школярів у навчально-виховному процесі. Тим більше, що заняття фізичною культурою і спортом впливає і на формування вмінь дотримання здорового способу життя, усвідомлення свого здоров'я як найвищої цінності і запоруки успішного виконання професійної діяльності.

Простежується тісний зв'язок між рівнем фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності і проявом активності життєвої та професійної позиції. Формування у студентів умінь і навичок організації фізкультурно-спортивної діяльності з учнями забезпечується у процесі розвитку у студентів усталеної потреби і заняття фізичною культурою і спортом. Педагог досягає успіху, вироблюючи у студентів мотивацію до занять фізкультурно-спортивною діяльністю, формуючи теоретичні знання в галузі фізичної культури і спорту, навчаючи вмінь та навичок організації і проведення фізкультурно-спортивних й оздоровчих заходів, організовуючи самостійні заняття, залучаючи студентів до участі в різноманітних змаганнях, пропагуючи й агітуючи здоровий образ життя [190].

У процесі фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності, людина перетворює свою власну природу, виступаючи при цьому не лише суб'єктом, а й об'єктом діяльності та її результатом, тому фізичну культуру слід розглядати як діяльність та якісний рівень цієї діяльності, результатом щодо фізичної готовності школярів до життя. Засоби і методи, які для цього використовуються, незважаючи на їх зовнішню простоту, дуже дієві, вони дозволяють оптимізувати процес фізичної активності, забезпечують профілактику гіподинамії, спрямований розвиток фізичних здібностей, вибірково впливають на певні властивості організму, змінюючи його функціональні параметри в бажаному напрямі [73].

Аналіз наукової літератури з філософії, психології, педагогіки, фізіології, анатомії людини в контексті фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової роботи зі студентами у вищому педагогічному навчальному закладі дозволив О. Кібенко дійти висновку щодо необхідності

формування вмінь і навичок відповідної діяльності у студентів у процесі їхньої професійної підготовки за трьома основними напрямками. По-перше, збереження і зміцнення фізичного здоров'я студентів, формування соціально-біологічних основ фізичної культури особистості, здорового образу життя (здоров'язберігачий компонент у нашому дослідженні). По-друге, оволодіння методикою організації фізкультурно-спортивної діяльності і самостійним виконанням фізичних вправ, спрямованих на усунення втомлюваності й забезпечення підвищення працездатності студентів. По-третє, формування умінь і навичок організації фізкультурно-спортивної діяльності з учнями в школі (технологічний компонент – Б.Д.). Відтак, доходить висновку науковець, формування умінь і навичок організації фізкультурно-спортивної діяльності є однією із складових елементів професійного становлення майбутнього вчителя, здатного рішуче впливати на створення мікроклімату в колективі і впливати на ефективність навчального процесу [190].

Поділяючи твердження В. Мужичок, і зважаючи на аспект нашого дослідження, зауважимо, що фізкультурно-оздоровча і спортивно-ігрова діяльність допомагає розвивати особистість студента, готувати його до професійної діяльності, формувати настанови на здоровий спосіб життя (мотиваційний компонент), фізичне вдосконалення і самовиховання, потребу в регулярних заняттях фізичними вправами (оздоровчий компонент), формувати систему знань з фізичної культури та здорового способу життя (змістовий компонент), необхідних у процесі життєдіяльності, навчання, роботи, сімейному вихованні, зміцнювати здоров'я, сприяти всебічному розвитку організму, профілактиці захворювань, забезпечувати високий рівень працездатності протягом усього періоду навчання, забезпечувати загальну і професійно-прикладну фізичну підготовленість, що визначають психофізичну готовність випускників вищого закладу освіти до життєдіяльності й обраної професії (технологічний компонент) [284, с.91].

Специфіку спортивно-ігрової діяльності, на думку Г. Наталова,

визначають основні її засоби – фізичні вправи. В цілому фізичні вправи, що представлені основними формами здійснення активних рухових дій і пов'язані з ними просторово-часові відношення та поведінські ситуації, обіймають своїм впливом три сфери прояву особистості: фізичну, психічну й соціальну, але в обмеженому обсязі, в тій мірі, в якій вони поєднані зі здійсненням активної рухової діяльності. Тому предметом у спортивних іграх є формування фізичних, сенсорно-інтелектуальних і соціальних якостей особистості в тій мірі, в якій вони доступні впливу через фізичні вправи [286].

Ефективність фізкультурно-оздоровчої і спортивно-ігрової діяльності як засобу фізичної культури у процесі підготовки майбутнього вчителя характеризується підвищенням загального рівня працездатності, створенням умов для зміцнення здоров'я, збільшенням тривалості високоактивного життя особистості, виховання духовних та моральних цінностей, становленням здорового способу життя, усвідомленням соціальної значущості фізичної культури та спорту [426].

Водночас оздоровча спрямованість фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності залежить від: об'єктивних сучасних умов життя; соціально-економічних факторів; конкретних форм життєдіяльності, котрі дозволяють поширювати здоровий спосіб життя в основних сферах життя: навчальній, трудовій, сімейно-побутовій, дозвіллі; сформованості системи ціннісних відносин, які спрямовують усвідомлену активність особистості на здоровий образ життя [426].

Особливе значення фізкультурно-оздоровчої і спортивно-ігрової діяльності полягає у формуванні всебічно розвиненої особистості педагога, вихованні в нього прагнення до самовизначення та самоствердження. Важливим у цьому аспекті є задоволення потреб майбутнього вчителя в емоційно насиченому спілкуванні у процесі фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності тощо [426].

В аспекті дослідження нам імпонує думка М. Фідірко, яка зазначає, що залучення студентів до фізкультурно-оздоровчої і спортивно-ігрової діяльності під час навчання передбачає вирішення таких завдань: інформування про головні цінності фізичної культури і спорту; знання і дотримання основ здорового способу життя; знання основ організації й методики найефективніших видів і форм раціональної рухової діяльності та вміння застосовувати їх на практиці; знання основ методики оздоровлення традиційними і нетрадиційними засобами та методами фізичної культури; виховання стійкої звички до щоденних занять фізичними вправами з використанням різних раціональних форм; систематичне фізичне тренування з оздоровчою або спортивною спрямованістю; виконання нормативів професійно-прикладної психофізичної підготовленості [408].

Зауважимо також, що залучення майбутніх учителів до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності має за мету не лише формування у студентів позитивного ставлення до занять фізичною культурою і спортом, а й їхню підготовку до здійснення такої діяльності в майбутній спортивно-педагогічній діяльності, зважаючи на різноплановість навчально-виховного процесу початкової школи.

З огляду на зазначене певний інтерес викликає дослідження О. Федик, яка аналізує психологічні особливості професійної підготовки студентів до майбутньої спортивно-педагогічної діяльності і зауважує, що вона обумовлена новою психолого-педагогічною ситуацією, яка склалася в фізкультурно-спортивній сфері та яка характеризується складністю і суперечливістю процесів соціально-економічного, духовного перетворення суспільства, недостатньою компетентністю та підготовленістю багатьох фізкультурних кадрів для роботи в нових умовах, переходом спортивних організацій, клубів, команд на ринкові форми організаційно-господарської діяльності [406]. При цьому авторка наголошує на тому, що процес професійної підготовки студентів до майбутньої спортивно-педагогічної

діяльності детермінований зовнішніми обставинами, характерними для соціального середовища на сучасному етапі розвитку суспільства (економічна, соціально-психологічна ситуація в країні, особливості соціалізації підростаючого покоління, особливості навчально-виховної системи та ін.) та індивідуальними властивостями особистості [406].

Ефективність професійної підготовки студентів, продовжує науковець, до майбутньої спортивно-педагогічної діяльності обумовлена високим рівнем сформованості психологічної готовності студентів до обраного виду діяльності, психологічної налаштованості на професію, сформованості ціннісного ставлення до неї; адекватністю самооцінки, розвинутою потребо-мотиваційною сферою, наявністю загальних і спеціальних якостей, здібностей; упровадженням алгоритму продуктивного вирішення задач професійної підготовки студентів до майбутньої спортивно-педагогічної діяльності [406].

Професійна підготовка студентів до майбутньої спортивно-педагогічної діяльності аналізується вченою з погляду цілісного явища, інтегральної ознаки, що включає в себе формування та розвиток спеціальних здібностей, вмінь і навичок. Водночас – це формування зацікавленості спеціаліста у передачі своїх знань і вмінь іншим; позитивного ставлення до такого виду діяльності; розвиток умінь володіння способами та прийомами, що необхідні в цьому виді діяльності; розвиток самоконтролю, самоаналізу, самооцінки своєї діяльності [406]. В аспекті нашого дослідження все це впливає на формування мотиваційного, технологічного, рефлексивного компонентів у структурі готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховному процесі.

Відтак, з огляду на вищезазначене, доходимо висновку, що залучення студентів до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності впливає на формування усіх виокремлених компонентів готовності і сприяє

їхній підготовці до здійснення спортивно-педагогічної діяльності, спрямованої на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, а, отже, є необхідною педагогічною умовою під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі. Ефективному впровадженню визначених педагогічних умов, на нашу думку, сприятиме створення відповідних чинників цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

3.4. Чинники ефективної підготовки майбутніх учителів початкової школи до здоров'язбережувальної діяльності

Сьогодні актуальною є розробка комплексної програми вищого навчального закладу, що дозволила б вирішувати завдання створення умов, що сприяють збереженню й зміцненню здоров'я у закладах освіти; впровадження методології, принципів і методів здоров'язбережувальної освіти, програмно-технічних засобів з моніторингу, формування, розвитку і збереження здоров'я студентів і викладачів вищих навчальних закладів; здійснення медико-фізіологічного, соціологічного і психолого-педагогічного контролю за станом здоров'я суб'єктів освітнього процесу, за дотриманням законодавчих і нормативних правових актів, що регламентують діяльність освітнього закладу з питань збереження здоров'я учнівської молоді [379].

Уважаємо, що здійсненню такого процесу у вищому педагогічному навчальному закладі сприятиме наявність чинників, які також впливатимуть і на підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів.

Зазначимо, що поняття «чинник», здебільшого, ототожнюється з поняттям «фактор». Так, у Словнику української мови фактор тлумачиться як умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища [370]; за новим тлумачним

словником української мови, – це умови, рушійні сили, причини будь-якого процесу, що визначають його характер або одну з його основних рис [294]. Аналогічне визначення подане й у психологічному словнику [337].

Поняття «фактор» (від лат. factor – той, що обумовлює), зазначають М. Мінченко, Л. Чижов, А. Фрояков, у наукових дослідженнях використовується у двох взаємопов'язаних значеннях: умов, які забезпечують здійснення операцій, і потенційної сили, тобто причини зміни результатів діяльності [278].

О.Дубасенюк розглядає фактор як чинник, що визначає природу і побудову шуканого об'єкта дослідження, можливі причини відмінностей на рівнях об'єкта дослідження [147].

Нам імпонує визначення Н. Кузьміної, яка трактує фактор як об'єктивну причину, що зумовлює певне явище та основну рушійну силу, що призводить до тих чи інших результатів [241].

Отже, в аспекті дослідження під чинником розуміється об'єктивна обставина, що виступає рушійною силою підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. Було виокремлено такі чинники, як-от: здоров'язбережувальне середовище, створення позитивного соціально-психологічного клімату, саморегуляція поведінки у професійній діяльності.

Здоров'язбережувальне середовище. Переконані, що на формування стійких здоров'язбережувальних навичок і вмінь у студентів факультетів початкового навчання, забезпечення збереження і зміцнення їхнього здоров'я у вищому педагогічному навчальному закладі впливатиме наявність здоров'язбережувального освітнього середовища як чинника професійної підготовки майбутніх учителів з урахуванням їхнього здоров'язбереження під час навчання.

Зазначимо, що поняття «середовище» по-різному визначається у наукових джерелах. Так, філософи (І. Фролов та ін.) розглядають його як довкілля; простір і матеріал для розвитку, за допомогою якого здібність

прокладає собі шлях прямо чи кружно [308, с.301]. Соціологи (А. Іконніков) зазначають, що середовище – це просторово-часове ціле, що містить фізичні об'єкти, форми поведінки та системи діяльності людей і акцентують на тому, що життєве середовище – це вся сукупність умов людського існування, яка розглядається в різних просторових межах і є мінливою, рухомою, безперервною системою, існування якої об'єднує в одне ціле простір, час і рух [172, с.26].

Педагоги (Є. Бондаревська, Т. Менгт, Є. Рапацевич, І. Підласий, М. Фіцула, В. Ясвін та ін.) також по-різному визначають це поняття як: сукупність умов, що оточують людину і взаємодіють з нею [373, с.746]; реальну дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини [321, с.84]; комплекс зовнішніх явищ, що самостійно впливають на людину та її розвиток [415, с. 54-55]; сукупність усіх можливостей навчання, виховання й розвитку особистості (як позитивних, так і негативних) [434, с.13].

Досліджуючи педагогічні умови формування якості життя студентів, В. Оринчук зазначає, що сучасний стан освітньої сфери, що переживає процес реформування, проявляється у нездатності швидко й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві і регулювати якість життя студентів. Стан оздоровчого і освітньо-виховного середовища сучасного вищого навчального закладу, наголошує авторка, не завжди відповідає рівню, необхідному для вирішення завдань формування гармонійно розвиненої особистості, що готується до реалізації своїх професійних та людських інтенцій в умовах інформаційної цивілізації. Реальний рівень стану здоров'я студентської молоді відображає те, що особистісне розуміння сутності здоров'я як цінності у студентів залишається на низькому рівні. Високе психофізіологічне та емоційне навантаження, порушення режиму праці, відпочинку і харчування, гіподинамія, криза моральних цінностей, невпевненість у своєму майбутньому, зміна місця мешкання та багато інших факторів вимагають від студентів мобілізації сил для адаптації до нових умов проживання і подолання складних життєвих ситуацій [305].

Авторкою виокремлюються об'єктивні і суб'єктивні фактори, що впливають на якість життя студентів. До об'єктивних соціальних умов якості життя, на підставі соціальної взаємодії образу життя і здоров'я, на її думку, належить виробнича сфера діяльності, у процесі якої людина реалізує і відтворює свій фізичний, психічний та духовний потенціал, а також екологічні, економічні, культурні умови формування якості життя. До суб'єктивних факторів формування якості життя слід віднести взаємодію образу життя і здоров'я, яке залежить від персональних цінностей і настанов людини, що є «внутрішніми орієнтирами і мотивами» до дій конкретного індивіда [305].

Внаслідок проведеного дослідження, В. Оринчук доходить висновку, що освітнє середовище вищого навчального закладу є фактором професійно особистісного розвитку студента за умови інтеграції цінностей, смислів і норм, що впливають на їхню якість життя, і які містяться в освітньому просторі закладу. У цьому розумінні, акцентує науковець, середовище вже не просто деякий освітній простір – це вже найважливіша соціокультурна характеристика вищого навчального закладу, оскільки освітнє середовище охоплює комплекс природних і соціальних факторів, які можуть впливати прямо чи опосередковано на якість життя і діяльність людей. Відтак, чим більше і повніше особистість використовує можливості освітнього середовища, тим успішніше відбувається її вільний і активний саморозвиток [305].

Сьогодні накопичується все більше даних про те, що саме освітнє середовище виступає одним із найбільш сильних факторів ризику здоров'я учнівської молоді, що зумовлено інформаційним перенасиченням та інтенсифікацією навчального процесу [26].

Тому, зазначає Ю. Кобяков, перед системою вищої освіти постає проблема переходу від традиційної педагогічної парадигми до навчання інноваційного типу, в основі якого повинна лежати насамперед турбота про здоров'я студентів, які є генетичним, культурним і професійним потенціалом

нації. Проте розв'язання цієї проблеми в межах наявної системи освіти ускладнене тим, що система, що називається «здоров'язберезувальною», за своїм визначенням, орієнтує педагогів лише на збереження здоров'я студентів, що у стратегічному і методологічному відношеннях є неправильним, оскільки в молодому віці необхідне зміцнення, розвиток і вдосконалення його потенціалу [197].

Наявні наукові джерела свідчать також про те, що здоров'язберезувальна педагогічна система, яка існує у вищому навчальному закладі виявляється малоефективною (С. Бондар, В. Смирнова, Т. Виборнова, Ю. Гордєєв, І. Гордєєва, В. Ірхін, С. Філіппова та ін.) і здоров'я студентів від курсу до курсу погіршується, що має приховану загрозу національної безпеки країни. Причини такого стану, на думку Ю. Кобякова, приховуються у перевантаженні студентів навчальними заняттями, обсяг яких перевищує фізіологічно допустимі норми і вимоги, що неминуче призводить до гіпокінезії – антиподу рухової активності [197].

На нашу думку, покращенню такого стану в сучасному вищому закладі освіти сприятиме організація навчального процесу, спрямованого на розвиток здоров'язберезувальних навичок і вмінь у студентів, створення умов і факторів збереження і зміцнення їхнього здоров'я. Зазначене передбачає взаємозв'язок і взаємодію усіх суб'єктів навчального процесу (адміністрації, викладачів, студентів), що певною мірою є фундаментом для виникнення суб'єктивних факторів навчання навичок здоров'язбереження, які спрямовуватимуть і стимулюватимуть активність майбутніх учителів, а також гальмуватимуть дію негативних факторів, що викликають пасивне ставлення до майбутньої професійної діяльності, спрямованої на зміцнення здоров'я.

З огляду на зазначене, вважаємо, що навчання та виховання повинні будуватися в такий спосіб, щоб здобуті знання і накопичений досвід стали рушійною силою на шляху до розкриття і реалізації духовно-морального, фізичного, психологічного і соціального потенціалу майбутніх учителів

початкової школи. Все це вимагає використання комплексного підходу до організації навчально-виховного процесу, що, за твердженням Л. Єлькової, передбачає створення системи активного збереження, відновлення і зміцнення здоров'я студентської молоді, надання допомоги в реалізації потенціалу здоров'я молоді для успішного навчання, ведення активного виконавчого, соціального й особистого життя, спрямованого на зниження захворюваності та інвалідизації, покращення якості життя, підвищення адаптаційних механізмів; реалізацію внутрішньої гармонії фізичного, психічного, духовного станів людини, а також гармонії з екологічним і соціальним середовищем; відповідальність молоді людини за своє здоров'я і здоров'я своїх близьких [152].

Поряд із традиційними освітніми, виховними та розвивальними функціями, на думку В. Ірхіна, здоров'яорієнтована педагогічна система вищого навчального закладу відносно студента виконує й інші специфічні функції: соціалізаційну, пов'язану з необхідністю включення особистості, що формується, у процес засвоєння і відтворення цінності здоров'я та здорового образу життя, безболісного входження індивіда в соціальне середовище; культурологічну, що полягає у створенні сприятливих умов для оволодіння студентами на науковій основі знаннями про збереження й зміцнення здоров'я, формування позитивної свідомості особистості майбутніх спеціалістів; профілактичну, зорієнтовану на попередження захворювань, функціональних порушень і відхилень у розвитку особистості; корекційно-реабілітаційну, спрямовану на створення навколо студента реабілітаційного середовища, спрямованого на відтворення цілісного здоров'я студентів; зміцнення здоров'я, що має за мету підвищення адаптаційних резервів організму людини [176].

Фактором і умовою розвитку здорової особистості, наголошує Г. Сериков, виступає здоров'язбережувальне середовище в освітньому просторі навчального закладу, де повинні створюватися умови, що забезпечать оптимальний для гармонійного, інтелектуального, фізичного,

духовно-морального розвитку особистості суб'єктів педагогічного процесу психологічний клімат, формування в них потреби в питаннях цінності здоров'я й у здоровому образі життя [357].

Створити здоров'язбережувальне середовище в умовах навчання – це значить створити відповідне педагогічне середовище. Педагогічне середовище, за педагогічним словником Г. Коджаспірової, – це спеціально, відповідно до педагогічних цілей, створювана система умов організації життєдіяльності дітей, спрямована на формування їхнього ставлення до світу, людей і один до одного [204].

Н. Міллер під здоров'язбережувальним освітнім середовищем розуміє сукупність антропогенних, природних, культурних факторів, що сприяють задоволенню людиною власних потреб, здібностей, можливостей збереження здоров'я. Воно сприяє впровадженню здоров'язбережувального навчання як процесу взаємодії учнів і вчителя, результатом якого є засвоєння знань, умінь, навичок, способів творчої діяльності, системи цінностей і збереження здоров'я учасників освітнього процесу [274].

Здоров'язбережувальне освітнє середовище А. Маджуга розглядає як цілеспрямовану і професійно створювану систему дидактичних умов, в якій засвоєння знань, умінь і навичок, розвиток творчого мислення і формування емоційно-ціннісного ставлення до світу (в тому числі і до свого здоров'я) відбувається в ситуаціях фізичного, емоційного, інтелектуального, соціального, духовного комфорту, а також відсутність етнофункціональних розбіжностей, що забезпечує створення в цілому сприятливого психологічного клімату у процесі навчання [255].

Здоров'язбережувальна діяльність у вищому навчальному закладі повинна ґрунтуватися на системному підході, що передбачає участь у ній усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, спрямована на фізіопсихосоціальну адаптацію студентів шляхом спеціально розробленого змісту навчально-виховної роботи, а також методів, засобів її реалізації. Відповідно до цього положення метою здоров'язбережувальної освітньої

технології виступає забезпечення умов фізичного, психічного, соціального і духовного комфорту, що сприяє збереженню і зміцненню здоров'я суб'єктів освітнього процесу, їхній продуктивній навчально-пізнавальній та практичній діяльності, що ґрунтується на науковій організації праці і культурі здорового образу життя особистості [379].

Процес створення здоров'язбережувального середовища можна визначити як комплекс змін традиційної системи, націлених на підвищення ефективності діяльності щодо збереження і зміцнення життєздатності студентів і педагогів у взаємозв'язку з корекцією їхньої внутрішньої картини здоров'я. Розвиток здоров'я і створення здоров'язбережувального середовища розглядається як фактори виконання людиною намічених життєвих цілей та завдань, її призначення та самовдосконалення. До поняття здоров'я при цьому слід включати конкретні форми поведінки людини. Велике значення має так звана активна суб'єктна позиція, що ґрунтується на усвідомленні людиною свого здоров'я й оволодіння нею технологіями саморозвитку, самовдосконалення, адекватних її можливостям, що визначаються станом її здоров'я [167].

При цьому підготовка до здійснення професійної діяльності у здоров'язбережувальному режимі, за Д. Сомовим, є однією із найважливіших проблем теорії і практики вищої школи. Для її розв'язання необхідно вирішити такі тактичні завдання, як: зміцнення здоров'я через правильний фізичний розвиток; формування потреби в постійних і систематичних заняттях фізичною культурою; розвиток і вдосконалення природних рухових якостей: сили, спритності, витривалості; формування соматичної складової здоров'я: виховання культури харчування, дотримання режиму дня тощо; виховання потреби досягнення емоційної усталеності; розвиток навичок саморегуляції; розвиток психологічного імунітету до шкідливих звичок і усвідомленого ставлення до їх наслідків, розуміння цінності здоров'я у всіх аспектах його прояву; розвиток мотивації до моральної поведінки як основи психічного та соціального здоров'я [379].

Ураховуючи вищезазначене, **здоров'язбережувальне середовище** вищого навчального закладу розглядаємо як цілеспрямовану систему навчально-виховної діяльності, що не шкодить здоров'ю майбутніх учителів; надає можливість набуття особистістю досвіду культуровідповідної поведінки; забезпечує умови для фізичного, психічного, соціального і духовного комфорту, що сприяє збереженню і зміцненню здоров'я суб'єктів педагогічного процесу, їхній продуктивній навчально-пізнавальній та практичній діяльності.

Підсумовуючи, доходимо висновку, здоров'язбережувальне освітнє середовище є чинником, що впливає на ефективність упровадження виокремлених педагогічних умов цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Іншим чинником, який, на нашу думку, сприятиме ефективному впровадженню визначених педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь є **позитивний соціально-психологічний клімат** у студентській групі. Дослідження особливостей соціально-психологічного клімату в колективах та аспекти його формування були висвітлені в публікаціях учених: І. Андрєєвої, Н. Анікєєвої, В. Антонюка, О. Барабанщикова, О. Бродчинко, О. Бандурки, В. Бойка, Л. Буєвої, Н. Волкової, К. Вольциса, А. Глоточкіна, А. Дзюри, А. Донцова, О. Журавльова, О. Зотова, І. Іваніхіної, О. Ковальова, А. Кітова, А. Макаренка, Г. Моченова, В. Мясичева, Р. Немова, В. Новікова, М. Ночевніка, М. Обозова, Б. Паригіна, К. Платонова, В. Сатаєва, А. Свинецького, В. Сухомлинського, М. Феденка, А. Чернишова, Р. Шакурова, С. Шацького, В. Шеляги, О. Шорохової та ін.

У педагогічному словнику соціально-психологічний клімат визначається як вид психологічного клімату, що викликаний

міжособистісними відносинами. Важливими факторами соціально-психологічного клімату є психологічна сумісність членів групи і чіткість розподілу ролей. Доброзичливий клімат передбачає усталені позитивні емоції в усіх членів колективу, а також високий рівень взаємної поваги й довіри, вимогливості та принциповості, що виражають сутність творчого клімату, створюють найбільш сприятливі умови для інтенсифікації ділових контактів співробітників, тобто повної психологічної сумісності [373, с. 761].

За Б. Паригінім, соціально-психологічний клімат – це притаманний певному колективу стійкий психічний настрій, який значно впливає на взаємини людей, їхнє ставлення до праці і довкілля. При цьому, зауважує науковець, психічний настрій може бути предметним (спрямованість психіки на процес діяльності) та емоційним, тотальним (переживання задоволеності діяльності, її результатами) [311, с. 11].

М. Молочко, розглядає соціально-психологічний клімат педагогічного колективу як складну інтегровану характеристику колективу, що емпірично виявляється в домінуючому відносно стійкому груповому настрої, який є результатом відображення членами колективу міжособистісних взаємин, що опосередковані цілями й змістом професійно-педагогічної діяльності та специфікою роботи певного навчального закладу [280, с. 5].

Під час навчання у вищому навчальному закладі важливою особливістю міжособистісних відносин у колективі, на думку Н. Анікеєвої, є психологічний феномен, який відбивається в емоційному приєднанні особистості кожного до колективу, з яким вона свідомо або несвідомо себе ототожнює. Для справжнього колективу притаманні відносини емоційного тепла і співчуття, радості і гордості за досягнення кожного. При цьому колектив, в якому панує здоровий моральний клімат, сприяє колективному спілкуванню, співробітництву, співтворчості, тобто психологічній сумісності. Отже, сприятливий психологічний клімат колективу відіграє важливу роль у навчальному і громадському житті. Прийняття колективних

рішень і спільна діяльність сприяє підвищенню зацікавленості в навчанні, самостійній роботі над собою, підготовці до майбутньої спеціальності [11].

Н. Волкова розглядає соціально-психологічний клімат у колективі як стан міжособистісних стосунків, що виявляється в сукупності психологічних умов, які сприяють або перешкоджають продуктивній діяльності колективу. На її думку, сприятливий соціально-психологічний клімат характеризують:

- довіра, доброзичливість, чуйність, висока взаємовимогливість і ділова критика; вільне висловлювання власної думки від час обговорення питань, що стосуються колективу;
- відсутність тиску керівника на підлеглих і визнання за ними права приймати важливі для колективу рішення;
- поінформованість усіх про завдання колективу і стан їх виконання, можливість займати активну позицію у процесі ділового спілкування в колективі;
- наявність умов для активної професійної і творчої діяльності, самореалізації, самоствердження, саморозвитку кожного працівника; задоволення роботою та належністю саме до цього колективу;
- взаємодопомога членів колективу в критичних ситуаціях;
- прийняття індивідами на себе відповідальності за справи у колективі;
- уболівання за честь колективу, сприяння його розвитку [70, с. 64-65].

У системі становлення професійно-педагогічних якостей майбутнього вчителя соціально-психологічний клімат студентської групи, на думку С. Висоцького, є реальним засобом оптимізації навчально-виховного процесу. Соціально-психологічний клімат науковець визначає як складне інтегроване явище групової динаміки, сукупність діяльнісних, моральних залежностей і зв'язків у студентському середовищі, усталений режим взаємовідносин і взаємодій [74].

Неодмінною умовою створення позитивного соціально-психологічного клімату у студентській групі, наголошує М. Бондаренко, є вироблення

загального тону вимог, встановлення добрих стосунків у колективі, знаходження тих моментів, які б об'єднували студентів і викладачів, створювали єдину громадську думку, приймали і впроваджували у життя колегіальні рішення, які не ігнорували б можливостей, бажань і інтересів студентів [46]. Позитивна атмосфера, продовжує науковець, благотійно впливає на формування у студентів необхідних професійних, психологічних і моральних якостей, професійну спрямованість і готовність до праці. В академічній групі студенти набувають навичок колективної діяльності, тобто засвоєння норм, правил і умов успішної взаємодії між членами колективу. Ці навички забезпечують синхронність, узгодженість та ефективність роботи всього колективу. Уміння колективної діяльності дають можливість колективу студентської групи правильно використовувати набуті знання й навички, творчо застосовувати засоби професійної педагогічної діяльності під час виконання завдань у різноманітних умовах [46].

Доброзичливий психологічний клімат у студентській групі надає можливість більш повно розкритися особистості майбутнього вчителя як творчої особистості. Адже лише за сприятливих умов у педагогічному колективі утверджується атмосфера взаєморозуміння, співробітництва, взаємодопомоги, самореалізації особистості вчителя (за Н. Волковою [70]).

Зважаючи на аспект нашого дослідження, усе це є важливими чинниками, необхідними в подальшій здоров'язбережувальній діяльності майбутніх учителів початкової школи. На нашу думку, саме наявність доброзичливого соціально-психологічного клімату у студентській групі сприяє збереженню їхнього психологічного, морального й соціального здоров'я, крім цього в такій атмосфері майбутні учителі мають можливість набутти навичок і вмінь створювати відповідну атмосферу в класному колективі початкової школи, формуючи при цьому здоров'язбережувальні навички і вміння в молодших школярів.

Наступним чинником, що сприятиме здоров'язбереженню майбутніх

учителів початкової школи та їхній підготовці до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь молодших школярів у навчально-виховній діяльності, на нашу думку, є **саморегуляція поведінки у професійній діяльності**. Проблема саморегуляції, зауважує К. Лисенко-Гелемб'юк, всупереч багаторічній історії, актуальності та значущості, вирізняється складністю, багатомірністю й неоднозначністю. Це зумовлено тим, що саморегуляція є провідним і визначальним психічним процесом будь-якого виду життєдіяльності особистості, оскільки адекватність діяльності її предмету, засобам і умовам забезпечується саме нею. Процес входження індивіда в суспільство на будь-якому віковому періоді вимагає засвоєння ним соціальних досвіду, норм та цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності [248].

Сутність саморегуляції, на думку В.Селіванова, полягає в мобілізації особистістю власних психічних і фізичних можливостей задля подолання труднощів і перешкод під час здійснення цілеспрямованих дій і вчинків [170, с. 22].

Цікавим в аспекті дослідження є твердження М. Боришевського, який акцентує на необхідності врахування актуальних потреб, особистісно значущих цілей, життєвих відносин, настанов у розвитку саморегуляції, розглядаючи останню як переважно усвідомлене, цілеспрямоване планування, побудову й перетворення суб'єктом власних дій та вчинків відповідно до особистісно значущих потреб, мотивів і цілей. Зокрема, науковець зазначає, що саморегуляція є здатністю особистості усвідомлено планувати, будувати, діяти адекватно до обраної нею програми, принципів, норм та правил, останні ж виконують роль еталонів, взірців, у процесі особистісної саморегуляції [50].

Згідно з цим, важливим завданням вищої школи постає навчання майбутніх учителів початкової школи планування власної діяльності, спрямованої на здоров'язбереження, створення особистих програм

індивідуального здоров'я, дотримання здорового образу життя, що, безперечно, сприятиме їхній підготовці до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у подальшій професійній діяльності з молодшими школярами. Значним у нашому дослідженні є те, що саморегуляція постає специфічною формою взаємодії людини з довкіллям, виявляючись у самодетермінації, контролі своєї поведінки, виробленні вольових якостей, свідомій постановці завдань, мобілізації психічних і фізичних потенцій у досягненні поставлених цілей, виробленні стилю взаємодії з іншими.

Саморегуляція поведінки розглядається В. Ілійчуком як одна з важливих передумов психолого-педагогічного подолання конфліктів, як усвідомлений вплив людини на саму себе, що виражається в стимулюванні одних і гальмуванні інших своїх дій, реакцій та потреб [180]. З огляду на те, що професійна діяльність майбутніх учителів початкових класів пов'язана з вирішенням різноманітних конфліктних ситуацій, саморегуляція поведінки вважається нами впливовим чинником їхньої підготовки до здоров'язбережувальної діяльності, оскільки саморегуляція сприяє розкриттю особистістю власних можливостей щодо здоров'язбереження.

Л. Мітіна та Є. Асмаковець розглядають емоційну саморегуляцію як складову емоційної гнучкості вчителя, зауважуючи при цьому, що її психологічною умовою є усвідомлення учителем ролі і значення афективної сфери особистості в оптимізації діяльності, спілкування, психічного й фізичного здоров'я і вчителя, і учнів. Динаміка емоційної гнучкості вчителя, продовжують автори, визначається гармонізацією та ускладненням його афективних проявів: здатністю «оживляти» істинні емоції у навчально-виховному процесі, викликати позитивні емоції, контролювати негативні, тобто виявляти гнучкість поведінки, нестандартність, творчість. Отже, не викликає сумніву необхідність саморегуляції у діяльності вчителя, оскільки негативні стани педагога знижують ефективність навчання і виховання, підвищують конфліктність у взаємовідносинах з класом і колегами, сприяють

виникненню і закріпленню у структурі характеру та професійних якостей негативні риси, руйнують здоров'я [276, с.9].

Підсумовуючи, доходимо висновку, що здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи багато в чому залежить від його вміння регулювати й корегувати власну поведінку в різноманітних ситуаціях, які виникають, сприяє набуттю навичок і вмінь планування, прогнозування й аналізу своєї діяльності, а тому саморегуляція поведінки є важливим чинником у підготовці майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів.

Отже, необхідними чинниками, що сприятимуть ефективному впровадженню педагогічних умов у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, є здоров'язбережувальне середовище, позитивний соціально-психологічний клімат і саморегуляція поведінки у професійній діяльності.

Висновки з третього розділу

Аналіз філософських, психологічних та педагогічних джерел засвідчив, що психолого-педагогічною наукою накопичений значний теоретичний і практичний матеріал з підготовки майбутніх учителів початкового навчання та формування їхньої готовності до здійснення різних аспектів професійної діяльності.

Зважаючи на погіршення здоров'я дітей, їхню швидку втомлюваність, хронічні захворювання вже в молодшому шкільному віці, сьогодні увагу вчених і педагогів-практиків привертають питання збереження здоров'я, тому предметом їхніх наукових розвідок є проблема підготовки студентів вищої педагогічної школи до здійснення фізичного виховання і формування здорового способу життя особистості дитини.

Професійна підготовка майбутніх учителів початкового навчання до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь дітей молодшого

шкільного віку у навчально-виховній діяльності – це цілісний педагогічний процес, який характеризується набуттям студентами фундаментальних знань у галузі фізичного та психічного розвитку дітей, їхніх індивідуальних та психофізіологічних особливостей, формування на їх підставі відповідних умінь і навичок, що сприятимуть здійсненню ними ефективних заходів щодо формування у школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь у майбутній роботі, використовуючи різні види діяльності (навчальну, виховну, ігрову фізкультурно-оздоровчу, екологічну, спортивно-ігрову, дозвілєву тощо).

Результатом такої підготовки є готовність студентів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів у навчально-виховній діяльності, яка визначається як психофізіологічний стан майбутнього вчителя, який володіє теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками, системою мотиваційних настанов, щодо організації та ефективного здійснення здоров'язбережувальної діяльності в початковій школі, спрямованої на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

У структурі готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності виокремлено мотиваційний, змістовий, технологічний, рефлексивний та здоров'язбережувальний компоненти, оцінка рівнів сформованості яких в дослідженні визначалася за такими критеріями: мотиваційно-ціннісний (показники: наявність позитивної мотивації на здійснення педагогічної діяльності; настанова на ціннісне ставлення до здоров'я; наявність мотивації на досягнення успіху в діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь); когнітивно-валеологічний (показники: наявність валеологічних знань; наявність умінь прогнозувати здоров'язбережувальну діяльність; обізнаність й орієнтацію на впровадження здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховну діяльність); організаційно-діяльнісний (показники: наявність організаційно-комунікативних здібностей; уміння організувати і здійснювати

здоров'язберезувальну діяльність; уміння вирішувати педагогічні ситуації, наявність адекватної реакції на вчинки навколишніх людей (конфліктоусталеність), володіння здоров'язберезувальними методиками); контрольно-оцінний (показники: вміння оцінювати і контролювати результати своєї діяльності; вміння здійснювати моніторинг власного здоров'я і здоров'я вихованців; уміння вдосконалювати здоров'язберезувальну діяльність (визначати припущені помилки й вносити корективи у власну діяльність); оздоровчо-поведінковий (показники: сформованість потреби в заняттях фізичною культурою і спортом; усвідомлення цінності власного здорового образу життя; наявність відчуття психологічного комфорту).

Визначення компонентної структури готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності і критеріального підходу дозволили виокремити рівні сформованості зазначеної готовності (високий, достатній, середній і низький).

Під час професійної підготовки майбутніх учителів необхідно створювати педагогічні умови, які сприятимуть збереженню та зміцненню здоров'я студентів і формуванню їхньої готовності до здійснення здоров'язберезувальної діяльності в навчально-виховному процесі початкової школи. Під педагогічними умовами підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності розуміються спеціально організовані обставини, що впливають на розвиток професійних та особистісних якостей студентів, сприяють формуванню в них культури здоров'я, дотримання ними здорового образу життя й забезпечують результативність навчально-виховного процесу вищого навчального закладу у формуванні їхньої готовності здійснювати здоров'язберезувальну діяльність з молодшими школярами.

Педагогічними умовами, що сприятимуть процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування

здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів, визначено: забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язберезувальної діяльності з учнями початкової школи у навчально-виховній діяльності; взаємозв'язок валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи інтерактивними методами навчання, спрямованих на формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь; залучення майбутніх учителів початкової ланки освіти до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності.

Чинниками ефективного впровадження визначених педагогічних умов є здоров'язберезувальне середовище, позитивний соціально-психологічний клімат і саморегуляція поведінки у професійній діяльності. Здоров'язберезувальне середовище вищого навчального закладу розглядаємо як цілеспрямовану систему навчально-виховної діяльності, що не шкодить здоров'ю майбутніх учителів; надає можливість набуття особистістю досвіду культуровідповідної поведінки; забезпечує умови для фізичного, психічного, соціального і духовного комфорту, що сприяє збереженню і зміцненню здоров'я суб'єктів педагогічного процесу, їхній продуктивній навчально-пізнавальній та практичній діяльності. Створення доброзичливого соціально-психологічного клімату у студентській групі сприяє збереженню їхнього психологічного, морального й соціального здоров'я, крім цього в такій атмосфері майбутні учителі мають можливість набути навичок і вмінь створювати відповідну атмосферу в класному колективі початкової школи, формуючи при цьому здоров'язберезувальні навички і вміння в молодших школярів.

Доведено, що поетапна реалізація педагогічних умов і наявність визначених чинників впливатиме на формування компонентів у структурі готовності майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-

виховній діяльності.

Наступний розділ дисертаційної роботи буде присвячений опису експериментальної роботи з підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності з упровадженням визначених педагогічних умов та аналізу одержаних результатів.

Основні положення розділу висвітлено в публікаціях автора [96, 98, 108, 110, 111, 112, 114, 122, 123, 124, 125, 128, 129, 134, 135, 137, 138].

РОЗДІЛ 4

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ НАВИЧОК І ВМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Аналіз навчальних планів і програм підготовки майбутніх учителів початкової школи

На етапі пошуково-розвідувального експерименту було проаналізовано чинні державні документи, програми для факультетів початкових класів вищих педагогічних навчальних закладів та критичні матеріали до них. Розглянемо насамперед програми початкової і середньої школи, що спрямовані на збереження здоров'я дітей.

Зауважимо, що проблема погіршення психічного і фізичного здоров'я привертає увагу педагогів багатьох розвинених країн. Аналізуючи програми здоров'я в Росії і за кордоном, В. Родіонов зазначає, що одним із варіантів подолання цієї проблеми стало скорочення навчального навантаження, спрощення навчальних програм. При цьому він акцентує увагу на тому, що в США, Англії та інших країнах під час розробки державних шкільних програм спеціалісти передусім орієнтуються на збереження соматичного здоров'я учнів та їх емоційну стабільність. Так звані «школи сприяння здоров'ю» відрізняються від звичайних освітніх закладів тим, що в них більша увага приділяється розвитку навичок та вмінь у галузі охорони здоров'я [343].

В. Родіонов наголошує на тому, що найбільшу ефективність демонструють програми навчання, в яких акцентується на навчанні навичок, необхідних для прийняття молоддю відповідальних рішень у таких галузях, як паління, вживання наркотиків, сексуальні відносини. У Великобританії навчання здорового образу життя і відповідних соціальних навичок здійснюється в межах дисципліни, що так і називається – «Навчання

здорового образу життя». Канадська програма «Навички здорових взаємовідносин» («Skills for Healthy Relationships») орієнтована на учнів 14 років і спрямована на зниження сексуальної активності, посилення захищеності сексуальних стосунків, формування навичок толерантності до Віч-інфікованих.

У Росії на сучасному етапі реалізуються декілька освітніх програм, у межах яких розглядаються питання формування життєвих навичок і здорового образу життя. Безпосередньо в початковій школі – це «Школа безпеки» А. Усачева й О. Березіна, «Фізичний розвиток і психічне здоров'я», «Педагогіка здоров'я» та ін. Усі ці програми, зазначає В Родіонов, містять розділи, що присвячені попередженню паління, алкоголізму, токсикоманії, наркозалежності. На відміну від традиційного стиля, цими програмами акцентується на розвитку власного «Я» дитини, формуванні позитивної самооцінки, усвідомленого ставлення до власного здоров'я, і зокрема навичок самоконтролю своїх дій [343].

Як бачимо, більшість програм зарубіжжя передбачають переважно профілактику й попередження виникнення шкідливих звичок у підростаючого покоління, наразі акцентується в них і на необхідності формування соціальних, моральних, психічних навичок поведінки.

Зазначимо, що за останні роки в Україні також розроблено і впроваджено кілька шкільних навчальних програм, головною метою яких є вироблення у дітей навичок здорового способу життя, формування правової, екологічної, психологічної культури. Серед них: «Основи здорового способу життя» – зміст курсу повинен сприяти вихованню в учнів навичок здорового способу життя, формуванню вміння приймати самостійні рішення по підтриманню та зміцненню свого здоров'я, оволодінню фізкультурно-оздоровчою діяльністю, розвитку творчого потенціалу дітей. «Валеологія» – за змістом охоплює основні питання формування, збереження, зміцнення й відновлення здоров'я дитини [48].

Державними вимогами до системи фізичного виховання дітей, учнівської і студентської молоді (наказ Міністерства освіти України «Про нормативні документи з фізичного виховання» (№ 188 від 25.05.1998 р.) зазначено, що «фізичне виховання дітей і молоді України є важливим компонентом гуманітарного виховання, спрямоване на формування у них фізичного та морального здоров'я, удосконалення фізичної і психічної підготовки до ведення активного життя, професійної діяльності та захисту Батьківщини». З огляду на це, стратегічними цілями фізичного виховання дітей і молоді є формування у них фізичного, морального і психічного здоров'я, усвідомленої потреби у фізичному вдосконаленні, розвитку інтересу і звички до самостійних занять фізкультурою і спортом, набуття знань і вмінь здорового способу життя.

Законом України «Про загальну середню освіту» визначено основне завдання шкільної освіти, яке полягає в тому, що вона «має забезпечити умови для інтелектуального, соціального, морального і фізичного розвитку і саморозвитку учнів, виховання громадянина-патріота, а в стратегічному плані закласти фундамент для формування демократичного суспільства, яке визнає освіченість, вихованість, культуру найвищою цінністю, незамінними чинниками переходу України до суспільства сталого людського розвитку» [161, с.2].

Метою «Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002-2011 роки» є зміцнення здоров'я дітей та учнівської молоді, розвиток позитивної мотивації щодо формування в них здорового способу життя. У Програмі визначено такі напрями:

- школи в напрямі впровадження здоров'язбережувальних, здоров'яформувальних та здоров'язміцнювальних технологій, що сприяють значній ефективності навчально-виховного процесу, створюють здоровий освітній простір;
- учителі, медичні працівники, батьки займають чітку громадянську

позицію щодо виконання державних та національних програм, Указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, спрямованих на утвердження здорового способу життя, профілактики тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії, захворювання на ВІЛ-інфекцію, СНІД та інші небезпечні хвороби;

- загальноосвітні навчально-виховні заклади України визначають пріоритетом своєї діяльності збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління;
- використання системи комплексного моніторингу здоров'я учнів (методи динамічного нагляду за станом здоров'я на основі психологічних, соціальних і медичних обстежень дітей);
- проведення науково-дослідної роботи з проблеми розробки моделей «Школи сприяння здоров'ю».

У Державному стандарті початкової школи [92] також передбачені напрями діяльності з урахуванням необхідності формування в учнів знань і навичок збереження здоров'я.

Державний стандарт початкової загальної освіти розроблено відповідно до мети початкової освіти з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст загальної початкової освіти. Відбір змісту ґрунтується на загальнолюдських і національних цінностях та принципах науковості, доступності, наступності і перспективності, світського характеру освіти, цілісності, інтегративності і диференційованості, розвивальної спрямованості навчально-виховного процесу.

У результативній складовій кожної освітньої галузі Державного стандарту визначено державні вимоги до навчальних досягнень учнів, які відповідають змісту і структурі предметних компетентностей (учень має уявлення, знає, розуміє, застосовує, виявляє ставлення, оцінює).

За роки початкової освіти учні мають оволодіти ключовими

компетентностями (вміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, здоров'язберезувальна, компетентності з інформаційно-комунікаційних технологій, соціальна), які передбачають їхній особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток. Вони формуються на між предметній основі і є інтегрованим результатом предметних і між предметних компетенцій [92].

В аспекті дослідження важливим для нас є Базовий навчальний план початкової освіти, в якому визначено основні вимоги до формування різноманітних навичок і вмінь молодших школярів. Так, завданнями освітньої галузі «Мова і література» визначено формування в учнів комунікативних умінь; умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності; умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого).

Освітня галузь «Природознавство» передбачає виховання соціально активної особистості, яка усвідомлює свою належність до різних елементів природного середовища, здатної екологічно мислити, бережливо ставитися до природи, до людей, до самого себе.

Освітня галузь «Суспільствознавство» ставить за мету розвиток навичок взаємодії у сім'ї, колективі, суспільстві через активне спілкування з соціальним оточенням, накопичення досвіду комунікативної діяльності, толерантної поведінки, співпереживання і солідарності з іншими в різноманітних життєвих ситуаціях; формування основ споживчої культури, вміння самостійно приймати рішення щодо власної поведінки, набуття громадянських якостей, навичок співжиття і співпраці в суспільстві, дотримання соціальних норм і правил [92].

Найбільш цікавою для нашого дослідження є освітня галузь «Здоров'я і фізична культура». Метою освітньої галузі є формування здоров'язберезувальної компетентності на основі набуття учнями навичок збереження, зміцнення здоров'я та розвитку особистої фізичної культури.

Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- формування в учнів знань про здоров'я, здоровий спосіб життя, безпечну поведінку, фізичну культуру, фізичні вправи, взаємозв'язок організму людини з природним і соціальним оточенням;
- формування та розвиток навичок базових рухових дій загально розвивального спрямування;
- розвиток в учнів активної мотивації щодо дбайливого ставлення до власного здоров'я і занять фізичною культурою, удосконалення фізичної, соціальної, психічної і духовної складових здоров'я;
- виховання в учнів потреби в здоров'ї як важливої життєвої цінності, свідомого прагнення до ведення здорового способу життя, розвиток вмінь самостійно приймати рішення щодо власних вчинків;
- набуття учнями власного здоров'язбережувального досвіду з урахуванням усіх складових здоров'я;
- використання в повсякденному житті здоров'язбережувальної діяльності задля власного здоров'я та здоров'я інших [92].

Здоров'язбережувальна компетентність як ключова формується на міжпредметному рівні через предметні компетенції з урахуванням специфіки предметів, пізнавальних можливостей учнів початкових класів.

Здоров'язбережувальна компетентність як предметна формується на змісті предметів освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» і передбачає оволодіння учнями відповідними компетенціями.

Зауважимо, що в Базовому навчальному плані на освітню галузь «Здоров'я і фізична культура» відведено лише 16 годин на чотири роки (по 4 в кожному), хоча при цьому години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

Державні вимоги до навчальних досягнень учнів початкової школи [92] подано в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1.

Державні вимоги до навчальних досягнень учнів початкової школи з освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура»

Зміст освіти	Державні вимоги
	Здоров'я
Здоров'я людини	Знати складові здоров'я; усвідомлювати вікові зміни в організмі дитини; здоров'я як єдине ціле; взаємозв'язок організму людини з природним і соціальним оточенням; розпізнавати ознаки здоров'я; виявляти й оцінювати їх у життєвих ситуаціях; розуміти вплив основних природних і соціальних чинників, фізичної активності на здоров'я; пояснювати значення здоров'я для життя людини; застосовувати правила здорового способу життя та безпечної для здоров'я поведінки; правила надання посильної допомоги хворому.
Фізична складова здоров'я	Знати про необхідність рухової активності, правила харчування, особистої гігієни, загартовування, розпорядку дня; уміти встановлювати взаємозв'язки між руховою активністю, харчуванням, загартовуванням, розпорядком дня і здоров'ям; застосовувати правила рухової активності, харчування, гігієнічного догляду за тілом, загартовування, праці та відпочинку.
Соціальна складова здоров'я	Знати функції сім'ї щодо збереження і зміцнення здоров'я; права дитини на здоров'я в сім'ї та суспільстві; правила поведінки в конфліктних ситуаціях; правила дорожнього руху, безпечної поведінки в навколишньому середовищі; медичні заклади свого населеного пункту;

керувати собою і розв'язувати життєві конфлікти, протистояти негативному впливу оточення;, дотримуватися безпечної поведінки щодо ВІЛ та туберкульозу; розпізнавати різні види небезпечних ситуацій та повідомляти про них служби захисту населенні;, встановлювати взаємозв'язок між природними та соціальними чинниками і здоров'ям; безпечно поводитися в навколишньому середовищі; моделювати відповідні життєві ситуації; розуміти індивідуальність здоров'я; ... усвідомлювати значення толерантних стосунків між людьми для здоров'я; застосовувати набуті корисні звички; правила розв'язання конфліктів, безпечної поведінки в різних життєвих ситуаціях та видах діяльності... настанови щодо гуманного ставлення до людей, які мають проблеми із здоров'ям.

Психічна та Називати види емоцій, індивідуальні особливості
духовна складові характеру, пам'яті, знати про вплив емоцій, настроїв,
здоров'я почуттів, рис характеру на власне здоров'я та здоров'я
інших; вплив творчості і народних традицій на здоров'я;
... встановлювати взаємозв'язок між емоціями та станом
здоров'я; контролювати власні емоції; розуміти й
оцінювати в життєвих ситуаціях емоції та почуття як
умови, що сприяють збереженню життя і зміцненню
здоров'я .

Фізична культура

Основи знань з Мати уявлення про фізичну культуру як засіб фізичної культури підвищення функціональних можливостей організму, підвищення функціональних можливостей організму, складову здорового способу життя; фізичні вправи та їх вплив на фізичний розвиток людини; ... основні прийоми та способи самоконтролю.

Знати та дотримуватися правил рухливих ігор та безпеки під час занять фізичними вправами.

Усвідомлювати вплив фізичних вправ на фізичний розвиток організму.

Як бачимо, Державним стандартом початкової освіти визначено основні напрями навчання учнів молодшого шкільного віку здоров'язберезувальних знань і вмінь, проте зовсім не акцентується на формуванні здоров'язберезувальних навичок. Зокрема не зазначається, які саме навички здоров'язбереження повинні бути сформовані протягом навчання у початковій школі.

Зазначимо, що в початковій школі освітня галузь «Здоров'я і фізична культура» реалізується навчальними предметами «Фізична культура» (3 години на тиждень) та «Основи здоров'я» (1 година на тиждень). Основними завданнями предмета «Фізична культура» є формування в учнів ціннісних орієнтирів щодо культури здоров'я і здорового способу життя, потреби та звички регулярно займатися фізичною культурою і спортом, фізичний та загальний розвиток особистості тощо.

Методичними рекомендаціями до викладання предмета «Основи здоров'я» в 2010-2011 навчальному році визначено, що його метою є формування в учнів свідомого ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, життєвими навичками

безпечної для життя та здоров'я поведінки.

Основними завданнями цього курсу в початковій школі, зазначають О. Савченко і Т. Бойченко є: формування в учнів активної мотивації щодо дбайливого ставлення до власного здоров'я, удосконалення і творення фізичної, соціальної, психічної та духовної складових здоров'я; формування уявлень і понять про фізичний розвиток людини, взаємозв'язки людського організму з природним та соціальним оточенням; формування уявлень і понять про духовну та психічну складові здоров'я та їх вияви через загальнолюдські цінності (милосердя, співчуття, взаємодопомогу), оволодіння вміннями й навичками морально-етичної поведінки; засвоєння учнями знань, умінь і навичок особистої гігієни, профілактики захворювань та травматизму в класі, вдома, на вулиці та в інших місцях; ознайомлення з впливом рухової активності та загартування організму, раціонального харчування, режиму дня на здоров'я та розвиток дитини; запобігання порушенням постави учнів, плоскостопості, розладів органів чуття; формування знань, умінь та навичок безпеки життєдіяльності вдома, у школі, на вулиці, у транспорті, в громадських місцях [285, с. 330-331].

Ці напрями, зауважують науковці, є наскрізними для всієї початкової школи, але в кожному класі зміст і обсяг пропонованої учням інформації, організація її засвоєння змінюються відповідно до пізнавальних і психологічних особливостей учнів, що зростають. З огляду на це послідовність і кількість годин на складові курсу (див. табл. 4.1) можуть змінюватися, з урахуванням конкретних умов в яких відбувається навчальний процес (наближення епідемій, стихійне лихо, інфекційні хвороби тощо), а також з урахуванням особливостей учнівського контингенту конкретного класу [285, с. 331]. Задля того, щоб успішно виконувати завдання збереження і зміцнення здоров'я молодших школярів, формувати в них здоров'язбережувальні навички та вміння, майбутні вчителі повинні отримати відповідну підготовку до здійснення такої діяльності в початковій школі.

З огляду на вищезазначене, в наказі Міністерства освіти і науки України від 01.06.2009 року за № 457 звертається увага на те, що реалізація завдань ефективного навчання здоров'я, безпеки, розвитку та успіху ставить відповідні вимоги до організації навчально-виховного процесу в кожному закладі освіти, зокрема до системної підготовки вчителів щодо викладання предметів, у т. ч. основ здоров'я, за сучасними інтерактивними технологіями навчання та виховання на основі розвитку життєвих навичок. Отже, перед вищою школою постає завдання цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування щодо здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у ході навчально-виховного процесу, формування у них позитивної мотивації до здійснення здоров'язбережувальних заходів у навчально-виховному процесі початкової ланки освіти.

У Концепції педагогічної освіти (1998 р.) зазначено, що її основне завдання – це «професійна підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства [216, с.2]. Натомість О. Савченко зауважує, що брак ґрунтовних психологічних та педагогічних знань, відчуженість студентів од вивчення дитини, слабка обізнаність із різними педагогічними системами – ускладнюють розуміння ними цілей виховання [350, с.2].

За останні роки поряд із базовою спеціальністю «вчитель початкових класів» розширилася підготовка майбутніх учителів за подвійною спеціальністю (англійська мова, дошкільне виховання, соціальна робота, музика, трудове навчання, фізичне виховання). З огляду на це, на думку авторки, сьогодні відбувається надмірне розширення меж і змісту спеціалізації, що негативно відбивається на якості базової освіти – вчитель початкової освіти. О.Савченко акцентує на тому, що небезпеку створює велика роздробленість навчального плану, недостатність практичної підготовки як з базової, так і другої спеціальності [350, с.2].

Відчутним, зауважує науковець, і це є важливим в аспекті дослідження,

є зволікання педфаків із підготовкою студентів до викладання таких нових інтегрованих курсів, як «Основи здоров'я», «Технології», «Людина і світ» («Я і Україна») [350, с.2].

Наявна диспропорція між теоретичною і практичною підготовкою, на думку О. Савченко, спотворює бачення молодим учителем педагогічної діяльності. Тому необхідно посилити діяльнісну, процесуальну, практичну складову змісту. Вже у вищому навчальному закладі, наголошує учена, майбутній учитель має оволодіти достатнім обсягом практичних умінь, серед яких чи не найважливішим є діагностичні, комунікативні й дидактико-аналітичні. З огляду на це, виникає потреба оновлення змісту методичної підготовки за принципом цілісності, системності та інтеграції, врахування тих процесів, які визначають діяльність сучасної початкової школи. Необхідно змінити чинну традицію – будь-що забезпечити навантаження усіх викладачів – а переорієнтувати кадри на підготовку нових курсів відповідно до нових потреб практики [350, с.3].

Розглянемо, в який спосіб співвідносяться вимоги Державного стандарту та Базового навчального плану початкової школи із вимогами підготовки майбутніх учителів за спеціальністю «Початкове навчання» під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

У галузевому стандарті вищої освіти освітньо-кваліфікаційної характеристики «Бакалавр» за спеціальністю 6.010100 «Початкове навчання» напряму підготовки 0101 «Педагогічна освіта» [75] визначено виробничі функції, типові завдання діяльності та вміння щодо вирішення типових задач діяльності майбутніх учителів початкових класів. Зокрема, вони на підставі знань про морфо-функціональну організацію фізіологічних систем організму, їх становлення в онтогенезі та методів функціональної діагностики рівня здоров'я і оцінки біологічного віку повинні вміти визначати показники фізичного і психічного здоров'я учнів (ПФ.Д.01.ПП.О.001). Натомість не акцентується на тому, що майбутні вчителі, окрім визначення стану здоров'я учнів, повинні сформувати в молодших школярів навички і вміння самим

стежити за своїм здоров'ям, і не лише фізичного та психічного, а й соціального, морально-духовного, що на сьогоднішній день є дуже важливим, зважаючи на знецінення моральних цінностей, агресивність і байдужість людей, що зумовлено постійними політичними, економічними, екологічними змінами тощо [75].

Надалі в стандарті зазначається, що на основі показників фізичного здоров'я, їх відповідності біологічному віку майбутні вчителі повинні вміти організувати раціональне харчування, дотримуватися рівня фізичного навантаження, необхідних для формування, підтримання і збереження здоров'я учнів (ПФ.Д.01. ПП.О.002). Під час організації та здійснення навчально-виховного процесу, нормування навчальних та позакласних занять вміти визначати рівень розумової працездатності учнів на основі показників фізичного і психічного здоров'я, їх відповідності біологічному віку з метою збереження здоров'я дітей (ПФ.Д.01. ПП.О.003). Відтак, здебільшого увага спрямовується на важливість врахування рівня здоров'я дітей лише задля визначення рівня фізичного і психічного навантаження, однак не визначається, в який спосіб майбутні вчителі можуть організовувати оздоровчу діяльність під час навчання і в позанавчальній роботі, які здоров'язбережувальні навички і вміння можливо формувати в учнів і різних видах діяльності, необхідних для збереження здоров'я і попередження перевантажень.

Хоча надалі зазначається, що задля забезпечення обов'язкового рівня фізкультурної освіти учнів початкової школи майбутні вчителі повинні вміти доцільно обирати різні види фізичних вправ, рухливих ігор, фізкультхвилинок, загартовувальних процедур, спортивних розваг відповідно до визначених показників рівня здоров'я кожної дитини та її біологічного віку (ПФ.Д.01. ПР. Р.006). Натомість не наголошується на тому, проведення таких фізкультурно-оздоровчих занять, сприяють не лише підтримці здоров'я дітей, а й надають можливість формування навичок і вмінь самостійними заняттями фізичними вправами, психологічної регуляції, уміння працювати в

колективі і т. ін. [75].

Задля здійснення освітньої і виховної роботи з питань формування, збереження та зміцнення здоров'я дітей, на основі знань про вікові особливості учнів, враховуючи інтелектуальний рівень, пізнавальні інтереси у зоні ближнього розвитку, майбутні вчителі повинні вміти забезпечити обов'язковий рівень освіти з валеології, безпеки життєдіяльності, особистої гігієни та фізичної культури (ПФ.Д.03.ПР.О.013). Знову ж йдеться лише про вміння надання дітям знань про гігієнічні та життєві навички та фізичну культуру, однак не порушуються питання формування навичок і вмінь психологічного, морально-духовного й соціального здоров'я учнів, не уточнюється, які саме навички і вміння збереження здоров'я повинен вміти формувати майбутній учитель під час різних видів діяльності зі школярами.

Певною мірою на здоров'язбережувальній діяльності звертається увага у п. ПФ.Д.03. ПП.О.014, в якому йдеться про те, що майбутні вчителі під час проведення різних форм роботи з учнями та з метою профілактики захворювань і дитячого травматизму повинні вміти: формувати в учнів навички особистої гігієни, пропагувати здоровий спосіб життя, попереджувати фактори ризику щодо здоров'я під час занять з праці, фізичної культури, травм на вулиці, у транспорті, уникати різних видів перенавантаження, травм органів чуття, проводити профілактику заразних хвороб, спрямовану на загальносанітарні заходи та підвищення стійкості дитячого організму. Натомість ця діяльність подана в загальному вигляді, без конкретизації навичок і вмінь, що забезпечують збереження усіх складових здоров'я, і якими повинен володіти молодший школяр [75].

Значна увага в Державному стандарті приділена формуванню в учнів навчальних навичок і вмінь. Так, для ознайомлення учнів з двома формами мовлення (усним та писемним), з виражальними засобами мови та етичними нормами спілкування, на основі знань і умінь з орфоєпії та граматики, враховуючи різноманітні види літературних жанрів, з метою удосконалення техніки читання вміти поєднувати прийоми роботи для формування й

удосконалення навчальної активності та читацької самостійності дітей шляхом використання високохудожньої допоміжної літератури, вивчення усної народної творчості, проведення предметних та народних ігор, екскурсій, спостережень за навколишнім світом, ранків казок, поезій, спілкування з природою, нестандартних уроків та уроків-блоків (ПФ.С.05. ПР. Р.018). На основі орфоепічних, орфографічних та лексичних знань з метою формування в учнів умінь дотримуватися норм мовленнєвого етикету, правил мовленнєвої поведінки уміти розробляти нестандартні уроки на «замовлення», уроки-диспути, ігри, дискусії засобами використання інтегрованого матеріалу та високохудожніх зразків допоміжної літератури (ПФ.С.05. ПР. Р.020). Не заперечуючи необхідності формування навчальних навичок і вмінь, ми не знаходимо в стандарті таких умінь майбутнього вчителя, як навичок активного слухання, спільної роботи, прийняття рішень, уміння чітко висловлювати свої думки, міжособистісного спілкування, правильно виражати свої почуття та ін., що сприяють збереженню і зміцненню здоров'я учнів.

Хоча зауважимо, що в Державному стандарті підготовки майбутніх учителів початкової школи приділено увагу питанням здоров'я, проте, знову ж таки в загальному плані, здебільшого під час занять з фізичної культури. Так, задля забезпечення виконання основних завдань галузі «Фізична культура і здоров'я», керуючись основними поняттями теорії і методики фізичного виховання, його завданнями та принципами реалізації, майбутні вчителі повинні вміти забезпечувати формування в учнів знань чинники понять «здоров'я», вплив різноманітних факторів на способи його підтримання та збереження шляхом фізичних вправ, загартування організму, дотримання правил гігієни, розпорядку дня та рухового режиму у навчальний та позанавчальний час (ПФ.С.19.ЗР. Р. 075).

Застосовуючи соматометричні, соматоскопічні та фізіометричні показники, тотальні розміри тіла, пульс, тиск, спірометрію з метою оцінювання фізичного здоров'я учнів, вміти проводити заміри і

користуватися оціночними таблицями, паспортом здоров'я школяра, державними тестами і нормативними оцінками фізичної підготовленості та здоров'я учнів з метою забезпечення виконання різних видів навчальних вправ і завдань під час організації шкільних і позашкільних видів роботи з фізичної культури (ПФ.С.19.ЗР. Р. 076).

За допомогою знань з методики формування в учнів гармонійного фізичного розвитку, постави, загартування вміння на уроках з фізичної культури, під час проведення ігор спортивного характеру, самостійного виконання дитиною комплексу вправ ранкової гімнастики, фізкультпауз тощо, забезпечувати об'єктивно необхідний для молодшого школяра обов'язковий рівень фізкультурної освіти (включаючи здоровий спосіб життя) для його повноцінної життєдіяльності (ПФ.С.19. ПП. Р. 077).

Для забезпечення організації та проведення уроків і позаурочних форм занять фізичними вправами в мовах школи за допомогою активного відпочинку, використовуючи фізкультурну хвилинку, рухливі перерви, спортивну годину в групах продовженого дня, вміння відновити розумову працездатність учнів з метою сприяння фізичному розвитку дитини та запобіганню перевтоми (ПФ.С.20. ПР. Р. 080) [75].

Як бачимо, вимоги до випускників факультету початкового навчання, визначені Галузевим державним стандартом, у цілому збігаються до вимог Державного стандарту початкової освіти. Проте зауважимо, що в розглянутих документах хоча й наголошується на необхідності формування знань про здоров'я, дотримання здорового способу життя, занять різноманітними фізичними вправами для запобігання перевтомлення дітей, однак не акцентується уваги на формуванні саме навичок і вмінь здоров'язбереження: навичок раціонального харчування; рухової активності; загартування; дотримання санітарно-гігієнічних вимог; умінь чергувати розумову та фізичну активність; знаходити час для регулярного харчування й повноцінного відпочинку; самостійних занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю (фізичне здоров'я); навичок культурної поведінки; виявлення

співчуття; спільної роботи з іншими людьми; активного слухання, уміння міжособистісного спілкування; побудови стосунків; чітко висловлювати свої думки; бути членом команди (соціальне здоров'я); навичок самоконтролю; поведінки у конфліктних ситуаціях; прийняття рішень; управління емоціями та вміння адекватної самооцінки, правильно виражати свої почуття; контролювати прояви гніву; переживати невдачі (психологічне здоров'я); навички поваги до старших; свідомої дисципліни; вимогливого ставлення до себе; бережливого ставлення до природи; прояву волі, наполегливості та вміння прояву милосердя, співпереживання; розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей; допомагати та підтримувати їх (морально-духовне здоров'я), що за нашим визначенням є здоров'язбережувальними.

На жаль, в Державному стандарті не зазначаються вимоги і до здоров'язбереження самих майбутніх учителів початкових класів. Акцентується на лише необхідності професійно-педагогічного самовдосконалення, самоактуалізації у професійній діяльності і жодним словом не наголошується на необхідності дотримання здорового способу життя, виконання заходів, що сприятимуть збереженню психологічного, соціального, морально-духовного, фізичного та професійного здоров'я.

Певним чином питання здоров'язбереження відображено в навчальному плані підготовки майбутніх учителів початкової школи. Зокрема, під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі студентам викладаються такі дисципліни, як «Фізичне виховання» (216 год.), «Основи охорони праці» (54 год.), «Основи екології» (54 год.), «Основи медичних знань і охорони здоров'я» (108 год.), «Безпека життєдіяльності» (54 год.), «Основи валеології» (54 год.), «Анатомія, фізіологія, патологія дітей з основами генетики» (81 год.), «Педагогічні технології у початковій школі» (108 год.), «Методика виховної роботи» (108 год.), «Людина і світ» з методикою викладання» (108 год.), «Фізична культура з методикою викладання» (54 год.), «Методика вивчення валеології, основ безпеки життєдіяльності в початковій школі» (108 год.), в яких певною мірою

розглядаються питання здоров'язбереження. Натомість аналіз навчальних планів і програм свідчить про невикористання потенційних можливостей дисциплін, що викладаються, у питаннях здоров'язбереження і здоров'ятворення.

Так, у робочій програмі з курсу «Вступ до спеціальності», що є найважливішою частиною загальної системи психолого-педагогічної підготовки студентів факультету початкового навчання, основними цілями визначено: сприяння становленню основ професійної культури майбутнього вчителя; поглиблення орієнтації студентів на педагогічну професію, мотивів і особистісного усвідомлення ними вибору професії через формування цілісних уявлень про гуманістичний і творчий характер педагогічної діяльності; забезпечення настанови на професійно-особистісний розвиток, саморозвиток, самовизначення і самовиховання майбутніх педагогів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, що певною мірою сприяє формуванню в майбутніх учителів початкової школи визначеного нами мотиваційного компонента у структурі готовності до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів, проте, зовсім не акцентується на формуванні культури здоров'я, підготовки до здоров'язберезувальної діяльності в подальшій професійній діяльності.

Завданнями курсу «Загальні основи педагогіки» є: формування професійно-значущих якостей особистості студентів як майбутніх фахівців учителів початкових класів, які мають компетентно здійснювати навчально-виховні та соціально-педагогічні функції своєї професійної діяльності, поєднувати високу вимогливість і принциповість з гуманністю, демократичністю, довірою та повагою до людей, постійним піклуванням про них, допомогою у службових та життєвих проблемах. Частково це завдання сприяє формуванню технологічного компонента готовності до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів; удосконалення практичних навичок та вмінь студентів щодо реалізації методик психолого-педагогічної діагностики, розширення їхнього особистого

професійного досвіду (рефлексивний компонент). Натомість питання здоров'язбереження у курсі «Загальні основи педагогіки» знову ж таки не розглядаються, не передбачено й формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у студентів факультету початкового навчання.

Програма курсу «Педагогічні технології у початковій школі» передбачає ознайомлення студентів як із традиційними, так і новітніми педагогічними технологіями, які сприяють розвитку молодших школярів. Проте, аналізуючи цю програму, ми виявили, що, на жаль, програмою не передбачено розкриття поняття «здоров'язбережувальні технології», впровадження яких є найважливішим у професійній діяльності майбутнього вчителя початкової школи, зважаючи на те, що на сучасному етапі модернізації освіти одним із напрямів покращення навчально-виховного процесу є побудова освітнього процесу, який не шкодить здоров'ю учнів.

У жодному разі не заперечуючи важливості обізнаності студентів із такими педагогічними технологіями, як гуманістична особистісно-орієнтована технологія Ш. Амонашвілі, технологіями С. Ільна, С. Лисенкової, В. Шадрікова, технологіями розвивального навчання Д. Ельконан, В. Давидова, Л. Занкова, І. Якиманської та ін., уважаємо, що суттєвим недоліком зазначеного курсу є відсутність ознайомлення майбутніх учителів початкової школи зі здоров'язбережувальними методиками (І. Волкова, О. Дубогай, О. Колісник та ін.), що мають за мету озброєння студентів уміннями організації способів управління навчально-пізнавальною і практичною діяльністю учнів на засадах наукового й інструментального збереження і зміцнення їхнього здоров'я.

Завданнями навчального курсу «Фізична культура з методикою викладання» є формування у студентів факультету початкового навчання певної системи знань та уявлень про сферу майбутньої професійної діяльності в галузі фізичної культури; ознайомлення з сучасними концепціями розвитку фізичної культури та спорту в Україні; ознайомлення з конкретними умовами функціонування фізичної культури в сучасній школі.

Натомість аналіз робочої програми зазначеного курсу засвідчив, що питанням здоров'язбереження приділено незначну увагу, здебільшого акцентується на методиці вдосконалення фізичних якостей. Лише 4 години курсу відведено на лекційні і 4 години – на практичні заняття, присвячених формам фізичного виховання упродовж навчального дня, і 2 години лекційних занять, спрямованих на обізнаність студентів щодо підготовки учнів до самостійних занять фізичними вправами. На жаль, у програмі не акцентується на важливості формування навичок збереження соціального, морально-духовного, психологічного здоров'я під час занять фізичною культурою і спортом.

Найбільш повно проблеми здоров'я відображено в робочій програмі з курсу «Валеологія», метою якої є поглиблене вивчення теоретичних та практичних питань валеологічної науки; формування майбутнього вчителя як пропагандиста та вихователя здорового способу життя; прищеплення йому навичок та принципів надання першої медичної допомоги при термінальних станах. Програма містить два змістовий модуля «Медико-біологічні, психолого-педагогічні і соціальні проблеми здорового способу життя» і «Медична валеологія». Зауважимо, що в аспекті дослідження, значний інтерес викликає саме перший змістовий модуль, яким передбачено розгляд таких питань, як «Поняття про здоровий спосіб життя. Фізичне та психічне здоров'я людини. Екологія і здоров'я. Створення індивідуальної оздоровчої системи» (2 години), «Шкідливі звички та їх профілактика» (2 години), «Ознайомлення з системами дихальної гімнастики» (4 години), «Теоретичні основи і засвоєння деяких видів і методів психоемоційного розвантаження» (4 години). Натомість і цей курс не передбачає підготовки майбутніх учителів до здійснення навчально-виховної, дозвілдової, ігрової, спортивно-ігрової, екологічної діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів навичок і вмінь збереження морально-духовного, соціального, фізичного, психологічного здоров'я.

Відтак, на підставі аналізу робочих навчальних програм, дійшли

висновку, що питанням здоров'я недостатньо приділено увагу в ході викладання основних психолого-педагогічних і фахових дисциплін, визначених навчальним планом підготовки майбутніх учителів початкової школи, не передбачено цілеспрямованої підготовки студентів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у професійній навчально-виховній діяльності.

Це підтверджують і дані опитування студентів факультетів початкового навчання. Нами було проведено анкетування майбутніх учителів початкової школи Одеської, Херсонської та Миколаївської областей з метою визначення рівня обізнаності студентів щодо культури здоров'я, здорового образу життя та здоров'язберезувальної діяльності вчителя початкової школи (див. Додаток А.1), а також відносно здоров'язберезувальних навичок і вмінь (див. Додаток А.2). В анкетуванні взяли участь 180 студентів. Розглянемо результати анкетування.

Так, на перше запитання Анкети А.1 «Що Ви розумієте під здоров'ям?» відповіді були короткими і дуже схожими: більшість студентів (63 %) відзначили, що це «коли не хворієш», 27 % відзначили, що «здоров'я – це коли добре себе почуваєш». Тобто майбутні вчителі досить однозначно підходять до визначення поняття «здоров'я», не виокремлюючи в ньому крім соматичного ніяких інших компонентів – соціального, психологічного, духовно-морального, що свідчить про необізнаність їх зі складовими індивідуального здоров'я особистості.

Запитання «На Вашу думку, культура здоров'я – це:...» викликало значні ускладнення у студентів. Жодний з них не зміг дати більш-менш точної відповіді. Більшість майбутніх учителів (58 %) відповіли, що вони не знають, що розуміється під культурою здоров'я. 22 % респондентів під культурою здоров'я розуміють «дотримання норм здорового способу життя», «піклування про своє здоров'я» (13 %), «не займатися самолікуванням, а своєчасно звертатися до лікарів» (7 %). На нашу думку, це викликано насамперед тим, що викладачами вищого навчального закладу не

приділяється уваги розгляду сутності культури здоров'я під час навчання. Для заповнення цієї прогалини у знаннях студентів необхідно здійснювати цілеспрямовану роботу.

Майже однакові відповіді отримали й на запитання «Здоровий образ життя – це:...», який студентами визначався, як «дотримання режиму дня» (27 %), «не вживати алкоголю і не палити» (43 %), «займатися фізичною культурою і спортом» (30 %). Як бачимо, жодний зі студентів не відзначив таких складових здорового образу життя, як культурна поведінка, вміння саморегуляції, аутотренінгу, навички самоконтролю й самооцінки, міжособистісного спілкування, співпереживання; свідомої дисципліни; колективізму; вимогливого ставлення до себе та інших, зосереджуючи свою увагу лише на відсутності шкідливих для здоров'я людини звичок.

На запитання «Що Ви розумієте під здоров'язбережувальною діяльністю вчителя?» 62 % студентів відповіли, що «це діяльність, спрямована на збереження здоров'я учнів», проте більш конкретно визначити, яка саме діяльність є здоров'язбережувальною і в чому полягає її сутність не спромігся жоден зі студентів. 38 % майбутніх учителів під здоров'язбережувальною діяльністю вчителя розуміють «проведення фізкультхвилинок і фізкультпауз на уроках, рухливих ігор на перервах і в групі подовженого дня». Зазначене свідчить про те, що студенти недостатньо обізнані з діяльністю вчителя щодо здоров'язбереження дітей у навчальному та позанавчальному процесі, що також потребує цілеспрямованої роботи з ними задля здобуття ними знань щодо здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкової школи й оволодіння практичними вміннями та навичками здійснення такої діяльності з молодшими школярами під час педагогічної практики і в майбутній роботі.

Викликало утруднення і запитання «Які види діяльності можна назвати здоров'язбережувальними?». 47 % респондентів відповіли «заняття на уроках фізичної культури», 25 % респондентів додали «проведення рухливих ігор і спортивних змагань», 28 % відзначили «заняття у спортивних секціях і

гуртках». Зазначене свідчить про відсутність знань у майбутніх учителів щодо екологічної, дозвіллевої, а також і навчальної діяльності, що не шкодять здоров'ю учнів і спрямовані на його збереження та зміцнення.

Значних труднощів зазнали студенти відповідаючи на запитання Анкети А.2. Так, майбутні учителі ускладнюються у відповіді на запитання «Що Ви розумієте під навичками та вміннями? Чим вони відрізняються?». Більшість студентів ототожнюють ці поняття, зауважуючи, що це: «коли навчився щось робити і робиш це щодня» (23 %), «ти виконуєш якісь дії за звичкою, не замислюючись над цим» (17 %), 45 % респондентів «не вбачаю різниці між навичками і вміннями, на мою думку, це тотожні поняття: ти вмієш і ти це робиш», лише 15 % респондентів зазначили, що «навички – це вміння, які виконуються неусвідомлено, а вміння – це свідоме застосування навичок у різних ситуаціях».

На запитання «Які здоров'язбережувальні навички та вміння Ви знаєте?» 100 % майбутніх учителів відповіли «навички гігієни», 43 % з них виокремили «вміння правильно харчуватися», 15% – «вміння правильно відпочивати», 21 % «навички заняття ранковою гімнастикою», 7 % – «вміння правильно планувати свій час», 14 % зауважили, що «важливим є збереження психічного здоров'я, тобто не потрібно конфліктувати з іншими людьми, сперечатися з ними, щоб не руйнувати нервову систему». Відтак, спостерігаємо обмеженість знань студентів щодо складових здоров'я і якими навичками та вміннями збереження і зміцнення здоров'я повинна володіти особистість.

Не змогли дати вичерпної відповіді респонденти на запитання «На Вашу думку, які здоров'язбережувальні навички і вміння можливо формувати в молодших школярів?». Більшість студентів дали відповідь «навички гігієни» (59 %), 20 % респондентів відзначили «дотримання режиму дня школярами», 13 % акцентували на навичках «робити ранкову гімнастику і займатися фізичною культурою та спортом», 8 % майбутніх учителів вважають, що в молодших школярів можливо формувати «культуру

поведінки в різних шкільних ситуаціях».

Одноманітність відповідей ми спостерігаємо і на таке запитання «Якими здоров'язбережувальними навичками і вміння володієте Ви?». 100 % студентів відповіли про навички гігієни. З них 37 % відзначили «навички дотримання здорового образу життя», 18 % – «заняття фізичною культурою і спортом», 13 % – «уміння правильно планувати свій час, не перевантажуватись, знаходити час для відпочинку», 23 % – акцентували на тому, що вони «вміють будувати свої стосунки з іншими людьми, а тому почуваються задоволеними», 9 % зауважили, що вони «своєчасно звертаються за лікарською допомогою». Як бачимо, студенти обізнані лише з деякими навичками і вміннями здоров'язбереження, що потребує внесення коректив до навчальних предметів щодо набуття ними знань, умінь та навичок щодо організації і здійснення здоров'язбережувальної діяльності.

Відтак, на підставі аналізу навчальних планів і програм початкової і вищої школи, відповідей на запитання анкет майбутніх учителів початкових класів доходимо висновку щодо необхідності цілеспрямованої підготовки студентів до здійснення діяльності з формування здоров'язбережувальних навичок і умінь під час їхнього навчання. Перед тим, як розпочати експериментальну роботу зі студентами, вважали за необхідне здійснити діагностику стану готовності стану готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і умінь у молодших школярів за визначеними критеріями та показниками.

4.2. Діагностування стану готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок та умінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності

Проведення констатувального етапу дослідження передбачало визначення особливостей і специфіки процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і умінь у

молодших школярів у навчально-виховній діяльності, вивчити якісні та кількісні характеристики готовності до здійснення відповідної діяльності у процесі їхнього професійного навчання. У дослідженні, що тривало упродовж 2005-2010 рр., взяли участь викладачі (35 осіб) і студенти спеціальності «Початкове навчання» (352 особи) Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Рівненського державного гуманітарного університету, Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Для діагностики рівнів сформованості компонентів у структурі готовності майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності було використано низку методик (див. табл. 4.2).

Таблиця 4.2.

Методики визначення рівнів сформованості компонентів у структурі готовності майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності

Компоненти	Критерії	Методики
Мотиваційний	Спонукально-ціннісний	модифікована шкала оцінки мотивації ставлення до професійної діяльності, за А. Кареліним анкета «Ваше ставлення до здоров'я» методика «Мотивація успіху і боязнь невдач» А. Реана тест для визначення рівня знань молоді про здоров'я
Змістовий	Когнітивно-валеологічний	карта-схема оцінки сформованості вмінь організації здоров'язбереження карта самооцінки готовності студентів до здоров'язберезувальної діяльності з молодшими школярами

Продовж. табл. 4.2.

Технологічний	Організаційно-діяльнісний	методика визначення комунікативних та організаторських здібностей (КОЗ-1) питальник «Мої дії щодо власного здоров'язбереження» методика визначення рівня конфліктоусталеності
Рефлексивний	Оцінно-моніторинговий	методика визначення ступеня здоров'я тест самооцінки здоров'я самооцінка рівня рефлексії
Здоров'я-збережувальний	Оздоровчо-поведінковий	індивідуальна програма фізкультурно-оздоровчих занять молоді анкета оцінки способу життя методика визначення психологічного клімату групи

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності визначалися усередненими даними за такою бальною шкалою: 5 балів – ознака виражена дуже сильно; 4 бали – ознака виражена сильно; 3 бали – ознака виражена достатньо; 2 бали – ознака виражена слабо; 1 бал – ознака виражена дуже слабо. Середній бал за сукупністю ознак визначав рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. Відповідно до цього було виявлено чотири рівні сформованості зазначеної готовності: 1 – 2,4 бали – низький рівень; 2,5 – 3,4 бали – середній рівень; 3,5 – 4,4 бали – достатній рівень; 4,5 – 5 балів – високий рівень.

Крім того, були використані довготривалі власні спостереження за поведінкою і взаємовідносинами студентів, методика незалежних характеристик викладачів факультету початкового навчання, опитування,

бесіди, аналіз звітів з педагогічної практики, самоаналізу, а також на підставі спостережень за діями студентів під час проведення рольових ігор, вирішення моральних педагогічних ситуацій, дискусій, диспутів. Спостереження відбувалися з інтервалом у часі, що надало можливість говорити про репрезентативність результатів вибірки. Студентів, які взяли участь в експерименті, було довільно розподілено на контрольні (КГ – 178 осіб) та експериментальні (ЕГ – 174 особи) групи. Оскільки показники в групах були майже однаковими, ми вважали за необхідне об'єднати їх результати.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів за мотиваційним компонентом визначалися за допомогою діагностування виокремлених показників спонукально-ціннісного критерію.

Для діагностики показника «наявність позитивної мотивації на здійснення педагогічної діяльності» використовувалася модифікована шкала оцінки мотивації ставлення до професійної діяльності, за А. Кареліним (див. Додаток Б.1). Методика спрямована на визначення ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності. Ступінь мотивації ставлення майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок та вмінь у молодших школярів визначався за шкалою, всі пункти якої оцінювалися в балах від 1 до 5 й виражали позитивне або негативне ставлення до такої діяльності. Загальна оцінка складалася з балів за рядками: низький ступінь мали студенти, які набрали від 15 до 29 балів; середній ступінь – від 30 до 44 балів, достатній ступінь – від 45 до 59 балів і високий ступінь – від 60 до 75 балів.

З урахуванням аспекту дослідження до цієї методики було включено запитання щодо здоров'язберезувальної діяльності, які викликали певні ускладнення у майбутніх учителів, оскільки саме за ці запитання було одержано найменшу кількість балів – від 15 до 40. Так, наприклад, на запитання «Чи вважаєте Ви, що тільки знання, отримані Вами під час

навчання у вищому навчальному закладі, дають можливість здійснювати професійну діяльність, спрямовану на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів» більшість респондентів (57 в ЕГ і 52 в КГ) дали негативну відповідь; «викликають утруднення проведення здоров'язбережувальних уроків» у 120 майбутніх учителів ЕГ та 124 КГ; жодний зі студентів обох груп не враховував, обираючи професію, стан власного здоров'я; 75 студентів ЕГ і 69 КГ – «відвідували б Ви заради нових професійних знань щодо здоров'язбережувальної діяльності спеціальні заняття, навіть, якщо це пов'язано з незручностями»; лише 36 студентів ЕГ і 40 студентів КГ «зацікавлюють нові ідеї, що спрямовані на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів». Одержані дані за результатами тестування свідчать, що студенти відчують нестачу знань щодо здійснення здоров'язбережувальної діяльності в початковій школі, не обізнані зі здоров'язбережувальними навичками та вміннями, які можливо формувати в молодших школярів.

Більш упевнено й ствердно студенти відповідали на загальні запитання щодо майбутньої професії, набираючи від 40 до 60 балів. Так, 123 студенти ЕГ і 119 КГ дали ствердну відповідь на запитання «Чи бажали б Ви створити щось нове у сфері своєї майбутньої професійної діяльності»; 78 респондентів ЕГ і 81 КГ «не лякають несподіванки у професійній діяльності, які потребують нових виходів із ситуацій», що свідчить про свідомий вибір майбутньої професії учителя початкової школи. Узагальнені результати, одержані за методикою визначення ступеня прояву мотивації ставлення майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діяльності за результатами констатувального етапу експерименту, подано в таблиці 4.3.

Як видно з таблиці 4.3, результати оцінки мотивації ставлення майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діяльності, спрямованої на здоров'язбереження молодших школярів і в експериментальній і в контрольній групах майже однакові.

Таблиця 4.3.

Ступінь прояву мотивації ставлення майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діяльності за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	57	33 %	52	29 %
Середній	63	36 %	64	36 %
Достатній	38	22 %	44	25 %
Високий	16	9 %	18	10 %

Так, більшість студентів виявили, здебільшого, низький (ЕГ – 33 %, КГ – 29 %) та середній (ЕГ – 36 %, КГ – 36 %) рівні, на достатньому рівні перебувало в ЕГ – 22 %, у КГ – 25 %, на високому рівні визначено 9 % студентів ЕГ та 10 % – КГ. На нашу думку, одержані результати свідчать про те, що не всі студенти свідомо обрали професію учителя початкової школи, не усвідомлюють її значущості, не обізнані із здоров'язбережувальною діяльністю учителя з молодшими школярами. Отже, перед вищою школою постає завдання цілеспрямованої роботи щодо формування ціннісного ставлення у студентів як до педагогічної професії в цілому, так і до здійснення здоров'язбережувальної діяльності зокрема.

Показник мотиваційного компонента «Настанова на ціннісне ставлення до здоров'я» оцінювався за допомогою анкети «Ваше ставлення до здоров'я» (див. Додаток Б.2). Анкета містить 28 запитань, на які запропоновано 4 варіанти відповідей. Залежно від того, яку цифру найчастіше підкреслювали респонденти, визначався рівень ставлення до здоров'я: 1 – високий рівень, 2 – достатній рівень, 3 – середній рівень, 4 – низький рівень.

Проілюструємо відповіді студентів на деякі запитання анкети. Так, стовідсотково дали ствердну відповідь респонденти на твердження, що здоров'я – це найголовніше в житті. Натомість лише 87 майбутніх учителів ЕГ і 93 КГ – замислюються про здоров'я часто, рідко – 42 студенти ЕГ і 48

КГ – рідко замислюються про своє здоров'я, не замислюються зовсім – 45 респондентів ЕГ і 35 КГ. Регулярно роблять ранкову гігієнічну гімнастику переважно ті студенти, які займаються якимсь видом спорту. На жаль, таких студентів не дуже значна кількість. Так, в ЕГ систематично займаються спортом лише 38 осіб, у КГ – 43 особи, іноді займаються спортом 56 студентів ЕГ і 49 КГ (здебільшого це заняття волейболом, баскетболом на майданчиках при гуртожитку або на пляжі) 80 студентів ЕГ і 86 КГ спортом не займаються, зазначаючи, що в них не вистачає для цього часу. Стосовно харчування, то більшість студентів (126 ЕГ і 131 КГ) зазначили, що вони несвоєчасно і неповноцінно харчуються, оскільки проживають у гуртожитку і не мають для цього гарної можливості, інші (48 ЕГ і 47 КГ) дали таку відповідь: «не завжди, інколи не обідаю». 38 осіб ЕГ і 42 КГ мають хронічні захворювання, 73 студенти ЕГ і 69 КГ – не замислюються про це, 63 в ЕГ і 67 у КГ – не знають про, чи є в них хронічні захворювання. Стовідсоткову ствердну відповідь дали студенти обох груп щодо того, що майбутніх учитель повинен дотримуватися правил здорового способу життя, натомість, як засвідчили результати анкетування, їхнє ставлення до власного здоров'я досить поверхове.

Одержані результати анкетування щодо ставлення майбутніх учителів початкової школи до свого здоров'я за результатами констатувального етапу експерименту подано в таблиці 4.4.

Таблиця 4.4.

Ступінь прояву ставлення майбутніх учителів початкової школи до здоров'я за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	29	17 %	27	15 %
Середній	67	38 %	76	43 %
Достатній	49	28 %	47	26 %
Високий	29	17 %	28	16 %

Результати таблиці 4.4 свідчать про те, що в цілому респонденти і

контрольної і експериментальної групи усвідомлюють значущість здоров'я: так високий ступінь виявили 17 % студентів ЕГ і 16 % – КГ. Зазначені студенти постійно піклуються про своє здоров'я, вважаючи, що це є їхнім обов'язком. 28 % майбутніх учителів ЕГ та 26 % – КГ виявили достатній ступінь, що свідчить про обізнаність із необхідністю здоров'язбереження, проте, ці студенти не завжди виконують для збереження здоров'я відповідні дії. Середній ступінь виявили 38 % майбутніх учителів ЕГ і 43 % КГ. Зазначені респонденти до свого здоров'я ставляться споживацькі, не бажаючи турбуватися про його збереження, надаючи перевагу досягненню великих матеріальних благ і високого соціального статусу. Низький ступінь засвідчили 17 % студентів ЕГ та 15 % – КГ, які взагалі не зважають на стан свого здоров'я.

Для визначення показника «Наявність мотивації на досягнення успіху в діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів здоров'язберезувальних навичок і вмінь» застосовувалася відома методика «Мотивація успіху і страх невдач» А.Реана (див. Додаток Б.3). Одержані результати подано в таблиці 4.5.

Таблиця 4.5.

Ступінь прояву в майбутніх учителів початкової школи мотивації на досягнення успіху в діяльності за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	46	26 %	51	29 %
Середній	69	40 %	68	38 %
Достатній	38	22 %	36	20 %
Високий	21	12 %	23	13 %

За результатами, поданими в таблиці 4.5, з'ясовано, що більшість студентів (40 % ЕГ та 38 % КГ) знаходяться на середньому ступені, що свідчить про невираженість у них мотиваційного полюсу, проте мотивація у

цих респондентів ближче до уникнення невдачі; у 40 % студентів ЕГ та 38 % КГ, які виявили достатній ступінь, мотивація ближче до прагнення до успіху. Бояться невдачі в майбутній професійній діяльності 26 % респондентів ЕГ і 29 % КГ, які знаходяться на низькому ступені. І лише у 12 % майбутніх учителів ЕГ та 13 % КГ діагностовано мотивацію на успіх. Ці студенти виявили високий ступінь. На нашу думку, одержані результати свідчать про те, що студенти не зовсім розуміють особливості професійної діяльності вчителя початкової школи, не впевнені, що зможуть впоратися з поставленими перед ними завданнями щодо навчання й виховання учнів з рахуванням збереження і зміцнення їхнього, формування в них здоров'язбережувальних навичок і вмінь. Насамперед це зумовлено тим, що студенти ще не мали можливості працювати у школі, не мають власного досвіду роботи з дітьми молодшого шкільного віку.

Рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів за мотиваційним компонентом визначався за середнім арифметичним одержаних результатів (див. табл. 4.6).

Таблиця 4.6.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів за мотиваційним компонентом на констатувальному етапі

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	44	25 %	43	24 %
Середній	66	38 %	69	39 %
Достатній	42	24 %	43	24 %
Високий	22	13 %	23	13 %

За результатами обчислення середньоарифметичних даних було визначено, що готовність за мотиваційним компонентом у майбутніх учителів початкової школи сформована недостатньо, оскільки більшість

студентів перебувало на низькому (ЕГ – 25 %, КГ – 24 %) та середньому (ЕГ – 38 %, КГ – 39 %) рівнях його сформованості. Достатній рівень виявили по 24 % респондентів ЕГ і КГ; високий рівень – по 13 % студентів в обох групах. Отже, навчальні заняття у вищому закладі освіти недостатньо сприяють розвитку мотивації студентів факультету початкового навчання до здійснення професійної діяльності, спрямованої на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів за змістовим компонентом визначалися за допомогою виокремлених показників когнітивно-валеологічного критерію. Для діагностики показника «Наявність валеологічних знань» використовувався тест В.Язловецького (див. Додаток Б.4). Одержані результати тесту розподілялися в такий спосіб: до 50% правильних відповідей становили низький ступінь; 60-69% правильних відповідей – середній ступінь; 70-79% правильних відповідей – достатній ступінь; 80-100% правильних відповідей – високий ступінь. Зазначимо, що жодний зі студентів як експериментальної, так і контрольної груп не дали правильної відповіді на всі запитання тесту. На більшість запитань правильну відповідь дали 31 студент ЕГ і 32 студенти КГ, на більшу половину запитань відповіли 75 осіб ЕГ і 79 КГ; не змогли дати правильної відповіді на половину запитань тесту 68 студентів ЕГ і 67 КГ. Узагальнені результати рівня валеологічних знань майбутніх учителів початкової школи за результатами констатувального етапу експерименту подано в таблиці 4.7.

Таблиця 4.7.

Оцінка рівня валеологічних знань майбутніх учителів початкової школи за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	68	39 %	67	38 %
Середній	75	43 %	79	44 %

Достатній	31	18 %	32	18 %
Високий	–	–	–	–

Як видно з таблиці 4.7, більшість майбутніх учителів початкової школи мали низький (ЕГ – 39 %, КГ – 38 %) і середній (ЕГ – 43 %, КГ – 44 %) ступені валеологічних знань, достатній ступінь виявили по 18 % студентів ЕГ та КГ. Жодний зі студентів не виявили високого ступеня валеологічних знань. Уважаємо, що такий стан зумовлений недостатністю уваги викладачів вищого навчального закладу до формування валеологічних знань у майбутніх учителів, що потребує роботи з цього напрямку під час викладання не лише спеціальних дисциплін, а й у ході дисциплін гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Показник когнітивно-валеологічного критерію «Наявність умінь здоров'язберезувальної діяльності» оцінювалася за допомогою карти-схеми оцінки сформованості вмінь організації здоров'язбереження, показники якої оцінювалися експертами – викладачами вищого навчального закладу, що викладають на факультеті початкового навчання (див. Додаток Б.5). У ході лекційних та практичних занять з різних дисциплін викладачам було запропоновано виявити наскільки студенти спроможні організувати свою діяльність з урахуванням здоров'язбереження. За результатами тривалих спостережень й бесід було з'ясовано, що майбутні вчителі досить слабо володіють уміннями використовувати прийоми емоційного розслаблення, знімати психоемоційне та статичне напруження, не володіючи в достатній мірі методикою здоров'язберезувальної діяльності, вони не вміють раціонально організувати режим праці і відпочинку, що відбивається на їхній працездатності під час навчання. Значна увага студентами приділяється створенню позитивного психологічного клімату в ході організації навчальної діяльності, що цілком справедливо має важливе значення у зміцненні психологічного здоров'я учнів. Викладачами було відзначено, що в цілому

надаючи питанням здоров'язбереження вагому роль, майбутні вчителі недостатньо обізнані в тому, як організовувати таку діяльність, як правильно поставити цілі і завдання уроку, не зашкоджуючи при цьому здоров'ю молодших школярів. Одержані внаслідок спостережень викладачами результати подано в таблиці 4.8.

Таблиця 4.8.

**Оцінка сформованості вмінь майбутніх учителів організації
здоров'язбереження за результатами констатувального етапу
експерименту**

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	73	42 %	76	43 %
Середній	89	51 %	91	51 %
Достатній	12	7 %	11	6 %
Високий	–	–	–	–

Як видно з таблиці 4.8, уміння студентів організовувати здоров'язбережувальну діяльність оцінено експертами також, здебільшого, на низькому (ЕГ – 42 %, КГ – 43 %) і середньому (ЕГ – 51 %, КГ – 51 %) ступенях. 7 % респондентів ЕГ та 6 % – КГ виявили достатній ступінь. Високого ступеня не зафіксовано в жодного зі студентів. Уважаємо, що така ситуація викликана відсутністю практичних занять, спрямованих на цілеспрямовану підготовку майбутніх учителів як до організації здоров'язбережувальної діяльності з молодшими школярами, так і навичок власного здоров'язбереження. Це свідчить також про те, що і під час навчання у загальноосвітніх навчальних закладах питанням збереження і зміцнення здоров'я, умінню правильно й раціонально організувати свою діяльність, на жаль, приділяється недостатньо уваги.

Окрім оцінки експертами, студентам було запропоновано самим оцінити свою готовність до здоров'язбережувальної діяльності з молодшими

школярами. З цією метою застосовувалася карта самооцінки готовності студентів для визначення ступеня прояву показника «Обізнаність й орієнтація на впровадження здоров'язберезувальних технологій» (див. Додаток Б.6). Зауважимо, що відповіді студентів у цілому підтвердили оцінки викладачів. Так, стовідсотково майбутніми вчителями було зазначено, що вони усвідомлюють значущість здоров'язбереження у навчально-виховному процесі початкової школи. Натомість більшість із них (128 студентів ЕГ і 132 КГ) відповіли, що вони мають певні знання про здоровий образ життя, однак не повне уявлення мають про здоров'язберезувальні методики, не вміють планувати різні види здоров'язберезувальної діяльності. По 46 студентів ЕГ і КГ не змогли дати відповіді на ці запитання. Впевнено визначили майбутні вчителі свої знання психологічних і фізіологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку. Одержані результати самооцінки готовності майбутніх учителів початкової школи до здоров'язберезувальної діяльності з молодшими школярами за результатами констатувального етапу експерименту подано в таблиці 4.9.

Таблиця 4.9.

Самооцінка готовності майбутніх учителів початкової школи до здоров'язберезувальної діяльності з молодшими школярами за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	75	43 %	73	41 %
Середній	82	47 %	86	48 %
Достатній	17	10 %	19	11 %
Високий	—	—	—	—

Результати, подані в таблиці 4.9, підтверджують оцінки експертів за попередньою методикою, що свідчить про те, що майбутні вчителі початкової школи досить адекватно оцінюють свою готовність до

здоров'язбережувальної діяльності з молодшими школярами. Так, свої вміння вони оцінили переважно на низькому (ЕГ – 43 %, КГ – 41 %) та середньому (ЕГ – 47 %, КГ – 48 %) ступенях. Лише по 12 % студентів ЕГ і КГ вважають, що їхні вміння знаходяться на достатньому ступені. Жодний респондент не оцінив свою готовність на високому ступені.

Зауважимо, що під час бесіди зі студентами після проведення діагностування їхньої готовності до здоров'язбережувальної діяльності було з'ясовано, що на навчальних заняттях з таких дисциплін, як «Основи валеології», «Безпека життєдіяльності» та інших, які містять питання збереження здоров'я, на жаль, недостатньо уваги приділяється набуттю студентами умінь планування здоров'язбережувальної діяльності в навчальний та позанавчальний час, тому й їхня обізнаність у цих питаннях доволі низька. Отже, необхідно здійснювати цілеспрямовану роботу з майбутніми вчителями щодо набуття ними вміннями і навичками організації здоров'язбережувальній діяльності як дітей, так і своєї власної.

За середнім арифметичним одержаних результатів було визначено рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів за змістовим компонентом (див. табл. 4.10).

Таблиця 4.10.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь за змістовим компонентом на констатувальному етапі експерименту

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	72	41 %	72	40 %
Середній	82	47 %	85	48 %
Достатній	20	12 %	21	12 %
Високий	–	–	–	–

Подані в таблиці 4.10 середньоарифметичні дані свідчать про те, що у

більшості майбутніх учителів показники змістового компонента сформовано недостатньо. Так, на низькому рівні зафіксовано в ЕГ – 41 % респондентів, у КГ – 40 %, на середньому рівні перебувають 47 % студентів ЕГ і 48 % КГ; на достатньому рівні виявлено по 12 % майбутніх учителів.

У жодного зі студентів не сформовані показники змістового компонента на високому рівні, що потребує роботи з боку викладачів вищого навчального закладу з метою підвищення валеологічних знань, умінь у навичок у майбутніх учителів початкової школи, що сприятиме їхній підготовці до здійснення навчально-виховної діяльності з урахуванням збереження і зміцнення здоров'я учнів.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів за технологічним компонентом визначалися за допомогою виокремлених показників організаційно-діяльнісного критерію.

Діяльність учителя початкової школи зумовлена тим, що здебільшого тільки на них покладено завдання організації як навчально-виховної, так і поза навчальної діяльності учнів, а це передбачає те, що взаємодії з молодшими школярами та їхніми батьками приділяється багато часу, отже, вони повинні володіти комунікативними та організаційними здібностями. З урахуванням цього було проведено визначення рівнів сформованості зазначених здібностей за методикою КОЗ-1 В. Синявського і В. Федоришина, (див. Додаток Б.7).

При цьому, зважаючи на наш розподіл, на низькому рівні сформованості комунікативних і організаторських здібностей знаходилися ті студенти, величина оціночного коефіцієнта яких становила від 0,20 до 0,45; на середньому рівні – від 0,46 до 0,65; на достатньому рівні – від 0,66 до 0,85; на високому рівні – від 0,86 до 1,0. Одержані результати подано в таблиці 4.11.

Як видно з таблиці 4.11, у студентів обох груп рівень комунікативних і організаторських здібностей майже не відрізняється.

Таблиця 4.11.

Ступінь прояву комунікативних та організаторських здібностей у майбутніх учителів початкової школи за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Комунікативні здібності				Організаторські здібності			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Низький	26	14 %	27	14 %	21	13 %	24	15 %
Середній	31	17 %	35	18 %	29	18 %	32	19 %
Достатній	23	13 %	22	12 %	24	14 %	18	11 %
Високий	11	6 %	12	6 %	9	5 %	8	5 %

Так, на низькому ступені прояву оцінили свої комунікативні здібності по 14 % респондентів у ЕГ і КГ, організаторські здібності – 13 % в ЕГ та 15 % у КГ. Тобто ці студенти не відчують труднощі у спілкуванні з іншими людьми, не прагнуть до нових знайомств, надають перевагу можливості побути наодинці, вони часто стикаються з перешкодами в діяльності і легко відступають від своїх намірів, вони не володіють умінням відстояти свою точку зору і схилити своїх товаришів на свій бік у вирішенні якихсь питань.

Середній ступінь прояву комунікативних здібностей виявили 17 % студентів ЕГ і 18 % КГ, організаторських здібностей – 18 % респондентів ЕГ і 19 % КГ. Такі студенти швидко втомлюються від спілкування, некомфортно почуваються в малознайомому колективі, перевагу надають спілкуванню з людьми, яких давно знають, у вирішенні якихсь спірних питань займають нейтральну позицію, у громадській роботі беруть участь лише тоді, коли це необхідно.

Достатній ступінь прояву комунікативних здібностей зафіксовано у 13 % майбутніх учителів ЕГ та 12 % КГ, організаторських здібностей у 14 % студентів ЕГ і 11 % КГ. Ці студенти доволі швидко йдуть на контакт з незнайомими людьми, люблять спілкуватися, знаходитися серед людей,

проте не виявляють ініціативи в організації якихось спільних справ, не дуже впевнено почуваються, коли доводиться виступати перед великою аудиторією.

Однакова кількість студентів і експериментальної і контрольної групи виявила високий ступінь прояву комунікативних (по 6 %) та організаційних (по 5 %) здібностей. Цих студентів відрізняє впевненість у собі, вони легко включаються у будь-яку діяльність, є ініціаторами у вирішенні справ групи, організації різноманітних заходів для своїх товаришів, беруть активну участь у громадській роботі.

Показник «Уміння організувати і здійснювати здоров'язбережувальну діяльність» оцінювався за допомогою питальника «Мої дії щодо власного здоров'язбереження (за С. Гримблатом, В. Зайцевим, С. Крамским) (див. Додаток Б.8). Питальник здебільшого спрямований на визначення того, чи володіють студенти навичками організації діяльності, спрямованої на збереження і зміцнення свого здоров'я. Нам видавалося це важливим, оскільки, на нашу думку, лише володіючи відповідними навичками та вміннями власного здоров'язбереження, майбутні вчителі початкової школи зможуть на належному рівні здійснювати діяльність щодо формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів.

Аналізуючи відповіді студентів на запитання питальника, було з'ясовано, що найбільше уваги приділяється ними виконанню санітарно-гігієнічних вимог. Так, ствердну відповідь на всі запитання щодо виконання санітарно-гігієнічних вимог дали 96 студентів ЕГ і 89 КГ, відповідь «не завжди» або «іноді» – дали 53 респонденти ЕГ і 62 КГ; 25 студентів ЕГ і 27 КГ не переймаються цими питаннями, відповівши «мене це не турбує».

Відповіді на запитання щодо режиму і культури харчування засвідчили, що в цьому плані студенти не завжди або зовсім не дотримуються вимог, що характеризують правильність їхніх дій Так, на твердження «Приймаю їжу повільно і щоденно 3-4 рази на день», «Повноцінно харчуюсь» і «Щоденно вживаю перші страви» ствердну

відповідь не дав жодний із студентів. Переважна більшість студентів 138 в ЕГ і 145 у КГ зазначили, що вони не завжди дотримуються вимог правильного харчування, 36 студентів ЕГ і 33 КГ – не дали відповіді зовсім, або дали негативну відповідь на ці запитання. Приблизно такі самі відповіді було одержано й стосовно виконання фізичних вправ та вмінь і навичок психоемоційного регулювання.

Було також з'ясовано, що студенти (142 в ЕГ і 139 у КГ) зовсім не володіють або користуються дуже рідко (32 ЕГ та 39 КГ) навичками і вміннями здійснення самоконтролю (визначати частоту пульсу, дихальних рухів, життєву ємність легенів, вимірювати артеріальний тиск, екскурсію грудної клітини тощо). Узагальнені результати, одержані за допомогою питальника, подано в таблиці 4.12.

Таблиця 4.12.

Оцінка вмінь майбутніх учителів початкової школи організувати і здійснювати здоров'язбережувальну діяльність за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	73	42 %	74	41 %
Середній	65	37 %	69	39 %
Достатній	36	21 %	35	20 %
Високий	–	–	–	–

Результати, подані в таблиці 4.12, свідчать про те, що у студентів не на належному рівні сформовані навички і вміння здоров'язбереження. Так, більшість з них виявили низький (ЕГ – 42%, КГ – 41 %) і середній (ЕГ – 37 %, КГ – 39 %) ступені володіння вміннями організації і здійснення здоров'язбережувальної діяльності. Лише 21 % студентів ЕГ і 20 % КГ за результатами питальника знаходилися на достатньому ступені. На високому ступені не виявлено жодного студента.

Зазначені результати свідчать про те, що студенти здебільшого не дотримуються виконання санітарно-гігієнічних вимог, режиму і культури харчування, не займаються фізичними вправами, не вміють раціонально організувати відпочинок і працю, не вміють використовувати аутотренінги, спрямовані на покращення свого емоційного та психічного стану. І хоча більшість студентів (72 %) визнають здоров'я основною цінністю і включають його до числа життєвих пріоритетів, проте вони не встановлюють взаємозв'язку між здоров'ям та активністю, працездатністю, професійним успіхом, здоров'ям і зовнішнім виглядом.

Для визначення рівня сформованості показника «Вміння вирішувати педагогічні ситуації, наявність адекватної реакції на вчинки людей, які оточують» застосовувалася методика визначення рівня конфліктоусталеності (див. Додаток Б.9). Використання цієї методики зумовлена тим, що у професійній діяльності вчителя початкової школи часто виникають конфліктні ситуації, а тому дуже важливими є вміння правильно поводитись у таких ситуаціях, знаходити правильні рішення. Одержані результати рівня конфліктоусталеності в майбутніх учителів початкової школи за результатами констатувального етапу експерименту подано в таблиці 4.13.

Таблиця 4.13.

Оцінка рівня конфліктоусталеності в майбутніх учителів початкової школи за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	58	33 %	59	33 %
Середній	66	38 %	64	36 %
Достатній	34	20 %	38	21 %
Високий	16	9 %	17	10 %

Як видно з таблиці 4.13, більшість респондентів мають низький (по 33 % в ЕГ і КГ) і середній (ЕГ – 38 %, КГ – 36 %) ступені, тобто вони мають

слабку конфліктостійкість. Такі студенти не мають досвіду поведінки в конфліктній ситуації, не вміють контролювати свій емоційний стан. На достатньому ступені виявлено у 20 % студентів ЕГ і 21 % КГ, на високому – 9 % в ЕГ і 10 % у КГ.

На нашу думку, під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі мало уваги приділяється питанням конфліктології, набуттю практичних навичок у студентів щодо поведінки в них і вміння вирішувати конфліктні ситуації в майбутній професійній діяльності. Відтак, необхідно здійснювати цілеспрямовану роботу з майбутніми вчителями початкової школи щодо підвищення їхньої конфліктоусталеності.

На підставі середньоарифметичного обчислення одержаних даних за всіма показниками операціонально-діяльнісного критерію було визначено рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів за технологічним компонентом (див. табл. 4.14).

Таблиця 4.14.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь за технологічним компонентом за результатами констатувального етапу експерименту

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	59	34 %	61	34 %
Середній	64	37 %	67	38 %
Достатній	39	22 %	38	21 %
Високий	12	7 %	12	7 %

Середньоарифметичні дані, подані в таблиці 4.14, свідчать про недостатню сформованість готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів за технологічним компонентом. Так, більшість студентів виявили низький (по 34 % в обох групах) та середній (ЕГ – 37 %, КГ – 38 %) рівні. На

достатньому рівні зафіксовано в ЕГ – 22 %, у КГ – 21 % респондентів, на високому – по 7 % студентів в обох групах.

Відтак, доходимо висновку щодо необхідності проведення цілеспрямованої роботи з боку викладачів вищого навчального закладу з формування технологічного компонента у майбутніх учителів початкових класів, що надасть їм змогу належним чином виконувати професійну діяльність з урахуванням збереження і зміцнення здоров'я у молодших школярів.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів за рефлексивним компонентом визначалися за допомогою виокремлених показників контрольної-оцінної критерію. Для діагностики показника «Вміння оцінювати і контролювати результати своєї діяльності» використовувалася методика визначення ступеня здоров'я (за Я. Вайнбаумом) (див. Додаток Б.10). Одержані результати подано в таблиці 4.15.

Таблиця 4.15.

Оцінка ступеня здоров'я майбутніх учителів початкової школи за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	38	22 %	36	20 %
Середній	32	18 %	34	19 %
Достатній	45	26 %	46	26 %
Високий	59	34 %	62	35 %

Як видно з таблиці 4.15, студенти досить високо оцінили свій ступінь здоров'я. Більшість з них перебуває на високому (ЕГ – 34 %, КГ – 35 %) і достатньому (по 26 % в обох групах) ступенях. На середньому рівні перебуває 18 % студентів ЕГ і 19 % КГ, на низькому – 22 % ЕГ та 20 % КГ.

Показник «Уміння здійснювати моніторинг власного здоров'я і

здоров'я вихованців» оцінювався за допомогою тесту самооцінки здоров'я (за В.Войтенком) (див. Додаток Б.11). Зазначимо, що результати самооцінки студентами свого здоров'я здебільшого збігається з даними попереднього тесту (див. табл. 4.16).

Таблиця 4.16.

Самооцінка здоров'я майбутніми вчителями початкової школи за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	37	21 %	33	19 %
Середній	35	20 %	37	21 %
Достатній	45	26 %	47	26 %
Високий	57	33 %	61	34 %

Переважає більшість студентів, як видно з таблиці 4.16, оцінили стан свого здоров'я на високому (ЕГ – 33 %, КГ – 34 %) і достатньому (по 26 % в обох групах) ступенях, на середньому ступені виявлено 20 % респондентів ЕГ і 21 % КГ, на низькому – 21 % студентів ЕГ, 19 % КГ.

Як бачимо, майбутні вчителі достатньо високо оцінюють стан здоров'я. Можливо це пов'язано з тим, що вони не достатньо замислюються над цим питанням, нерегулярно здійснюють моніторинг свого здоров'я, не замислюються над тим, як його покращити чи зміцнити, оскільки не відчують якихось недомагань. Натомість, на нашу думку, саме незнання того, як стежити за своїм здоров'ям і може призвести до його погіршення. Отже, під час занять необхідно навчати студентів заходів, які сприятимуть набуттю ними практичних навичок збереження і зміцнення свого здоров'я, вмінню об'єктивно визначати його стан.

Для визначення показника «Вміння вдосконалювати здоров'язбережувальну діяльність (визначати припущені помилки й вносити корективи у власну діяльність)» застосовувалася методика самооцінки рівня

рефлексії (за М. Фетіскіним) (див. Додаток Б.12). Зазначена методика спрямована на виявлення рівня вміння студентів аналізувати свої минулі помилки, які сталися у їхньому житті, тобто будувати свою діяльність з урахуванням власного життєвого досвіду, не допускаючи при цьому тих ситуацій, які призводили до неспішності. Одержані результати подано в таблиці 4.17.

Таблиця 4.17.

Самооцінка майбутніх учителів початкової школи рівня онтогенетичної рефлексії за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	51	29 %	53	30 %
Середній	49	28 %	51	28 %
Достатній	45	26 %	46	26 %
Високий	29	17 %	28	16 %

Як видно з таблиці 4.17, студенти оцінили свою рефлексію у такий спосіб: на низькому ступені перебували 29 % ЕГ і 30 % КГ. Такі студенти характеризуються повною відсутністю рефлексії минулого досвіду, відрізняються здатністю ускладнювати собі життя. Рішення, які вони приймають, не задовольняють ні їх самих, ні тих людей, які перебувають у їхньому оточенні. Вони потребують порад і допомоги більш досвідчених людей. На середньому ступені зафіксовано по 28 % респондентів в обох групах. У таких студентів, унаслідок припущених в минулому помилок, виникає страх перед здійсненням нових, вони дуже обережні, що не завжди є гарантією повного життєвого успіху. Їхній критичний розум інколи заважає виконанню їхніх бажань. Достатній ступінь також виявили однакова кількість студентів – по 26 % в обох групах. Ці студенти вміють аналізувати припущені помилки у минулій життєдіяльності, проте не роблять відповідних висновків, що може допомогти їм у тому, щоб не припускатися

аналогічних помилок в подальшій діяльності. Тобто такі студенти достатньо володіють вмінням планувати свою діяльність, проте ускладнюються із внесенням відповідних коректив. Лише 17 % респондентів ЕГ і 16 % КГ виявили високий ступінь. Вони вміють аналізувати минулий досвід і робити певні висновки, що не дозволить в майбутньому припускатися їм аналогічних. В найближчий час їм не загрожує безпека допустити життєво важливої помилки. У цих студентів наявні риси, якими володіють люди з великими здібностями до гарного планування і передбачення власного майбутнього, вони є творцями власного життя.

Рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів за рефлексивним компонентом визначався за середнім арифметичним одержаних результатів (див. табл. 4.18).

Таблиця 4.18.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь за рефлексивним компонентом на констатувальному етапі

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	42	24 %	41	23 %
Середній	39	22 %	41	23 %
Достатній	45	26 %	46	26 %
Високий	48	28 %	50	28 %

Як видно з таблиці 4.18, за рефлексивним компонентом студентами на досить високому рівні оцінено готовність до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. Так, більшість з них виявили достатній (по 26 % в обох групах) і високий (по 28 % в обох групах) рівні, на середньому рівні зафіксовано в ЕГ – 22 %, у КГ – 23 %, на низькому – відповідно 24 % і 23 %.

Ми пояснюємо це тим, що більшість студентів неадекватно оцінюють як стан свого репродуктивного здоров'я, так і свій психічний та соціальний стан, тобто вони неадекватні у своїх оцінках. З огляду на це, необхідно проводити цілеспрямовану роботу щодо їхньої обізнаності, як вимірювати стан здоров'я, як урахувати свій досвід під час організації здоров'язбережувальної діяльності з молодшими школярами.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів за здоров'язбережувальним компонентом визначалися за допомогою виокремлених показників оздоровчо-поведінкового критерію. Для діагностики показника «Сформованість потреби в заняттях фізичною культурою і спортом» використовувалася індивідуальна програма фізкультурно-оздоровчих занять молоді за Т. Круцевич (див. Додаток Б.13). Підставою для розподілу майбутніх учителів за рівнями сформованості цього показника слугували оцінки, які вони отримали під час проведення занять з фізичної культури, а також найбільш важливі життєві показники соматичного здоров'я. Одержані результати подано в таблиці 4.19.

Таблиця 4.19.

Оцінка сформованості в майбутніх учителів початкової школи потреби в заняттях фізичною культурою і спортом за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	36	21 %	39	22 %
Середній	82	47 %	82	46 %
Достатній	40	23 %	37	21 %
Високий	16	9 %	20	11 %

Як бачимо з таблиці 4.19, фізична підготовленість студентів не досить висока. Так, більшість майбутніх учителів початкової школи отримали середній рівень (ЕГ – 47 %, КГ – 46 %), що свідчить про їхнє небажання

займатися фізичною культурою, вони відвідують заняття лише заради заліку, додаткових занять фізичними вправами не здійснюють. Низький ступінь було виявлено в ЕГ – у 21 % респондентів, у КГ – у 22 %. Здебільшого це студенти, які за станом здоров'я звільнені від занять фізичною культурою, або займаються у медичних групах лікувальної фізкультури. Достатній ступінь зафіксовано у 23 % респондентів ЕГ і 21 % у КГ. Ці студенти певною мірою зацікавлені в підтримці гарного фізичного стану, займаються додатково фізичними вправами, але не постійно. Високий ступінь виявлено в 9 % респондентів у ЕГ та 11 % у КГ. Зазвичай, це студенти, які займалися чи займаються у спортивних секціях, тренажерних залах тощо, мають добру фізичну підготовленість.

Показник «Усвідомлення цінності власного здорового способу життя» оцінювався за допомогою анкети оцінки способу життя (за Д. Вороніним) (див. Додаток Б.14). Спосіб життя визначався за кількістю набраних студентами балів: високий ступінь – 360-420 балів, достатній ступінь – 240-359 балів, середній ступінь – 120-239 балів, низький ступінь – менше 120 балів. Узагальнені дані оцінки майбутніми вчителями початкової школи способу життя за результатами констатувального етапу експерименту подано в таблиці 4.20.

Таблиця 4.20.

Оцінка майбутніми вчителями початкової школи способу життя за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	52	30 %	53	30 %
Середній	61	35 %	65	37 %
Достатній	42	24 %	38	21 %
Високий	19	11 %	22	12 %

Результати, подані в таблиці 4.20, свідчать про те, що більшість студентів не дотримується здорового способу життя. Здебільшого вони

пояснюють це відсутністю часу і належних умов. Так, на низькому ступені дотримання здорового способу життя виявлено в обох групах у 30 % респондентів, які потребують поради фахівця, вони скаржаться на якісь недоліки у здоров'ї. На середньому знаходяться 35 % в ЕГ і 37 % у КГ, які мають шкідливі звички, не дуже дотримуються правил збереження власного здоров'я. Достатній ступінь виявили 24 % майбутніх учителів в ЕГ та 21 % у КГ. Ці студенти в цілому дотримуються основних правил здорового способу життя, проте не дуже розумно організують ритм своєї роботи відповідно до особливостей свого організму. На високому ступені оцінюють свій спосіб життя 11 % респондентів ЕГ і 12 % КГ. Таким студентам притаманне вміння правильної організації режиму роботи і відпочинку, вміння берегти своє здоров'я.

Значну роль в успішності навчання і збереженні здоров'я відіграє психологічний клімат, що панує у студентській групі. Для визначення показника «Наявність відчуття психологічного комфорту» застосовувалася методика визначення психологічного клімату групи (див. Додаток Б.15)

Таблиця 4.21.

Результати оцінювання психологічного клімату в студентській групі за результатами констатувального етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	52	30 %	53	31 %
Середній	75	43 %	79	45 %
Достатній	47	27 %	46	24 %
Високий	—	—	—	—

Результати таблиці 4.21 свідчать, що переважна більшість студентів не досить комфортно почуваються у своїй групі. Так, високий ступінь не відзначив жодний із студентів. Достатній ступінь виявили 24 % респондентів ЕГ і 21 % КГ, середній ступінь – 43 % ЕГ та 45 % КГ, низький ступінь – 27 %

студентів в ЕГ, 24 % у КГ. Отже, переважна більшість студентів незадоволена тим кліматом, що панує в колективі групи, не відчують комфортності. Можливо це пов'язано з тим, що вони не дуже часто проводять разом вільний час, з ними не поводяться колективні заходи, що сприяли б їхньому згуртуванню і відчуттю комфорту.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів за здоров'язбережувальним компонентом визначалися за середнім арифметичним одержаних результатів. Одержані дані подано в таблиці 4.22.

Таблиця 4.22.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь за здоров'язбережувальним компонентом на констатувальному етапі

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	47	27 %	49	28 %
Середній	73	42 %	765	42 %
Достатній	43	25 %	39	22 %
Високий	11	6 %	14	8 %

Як видно з таблиці 4.22, формування показників здоров'язбережувального компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів потребує цілеспрямованої роботи з боку викладачів вищого навчального закладу. Так, низький рівень сформованості зазначеного компонента виявили 27 % респондентів ЕГ і 28 % КГ, середній рівень – по 42 % студентів в обох групах, достатній рівень – 25 % майбутніх учителів ЕГ і 22 % КГ, високий рівень сформований у 6 % студентів ЕГ і 8 % КГ.

Зважаючи на одержані в ході констатувального етапу експерименту результати, було обчислено середньоарифметичні дані, що характеризують

рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. Одержані результати подано в таблиці 4.23.

Таблиця 4.23.

Результати рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів на констатувальному етапі

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	53	31 %	53	30 %
Середній	65	37 %	68	38 %
Достатній	38	22 %	37	21 %
Високий	18	10 %	20	11 %

Як видно з таблиці 4.23, більшість студентів мають низький (ЕГ – 31 %, КГ – 30 %) і середній (ЕГ – 37 %, КГ – 38 %) рівні сформованості готовності до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. На середньому рівні знаходиться 22 % студентів в ЕГ і 21 % у КГ, на високому рівні – 10 % респондентів в ЕГ та 11 % у КГ. Отже, на підставі одержаних результатів ми доходимо висновку щодо необхідності цілеспрямованої роботи зі студентами з формування їхньої готовності до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів під час фахової підготовки.

Для перевірки достовірності одержаних під час констатувального етапу експерименту результатів було використано розрахунок λ – критерію між двома емпіричними даними (за λ – критерієм Колмагорова-Смирнова [361]).

Так, за результатами констатувального етапу експерименту було висунуто статистичну гіпотезу H_0 : різниця між двома розподілами недостовірною (зважаючи на точку максимально накопиченої розбіжності між

ними), тобто емпіричний розподіл рівнів досліджуваної готовності не відрізняється від рівномірного розподілу. Одержані дані заносилися до таблиці 4.24.

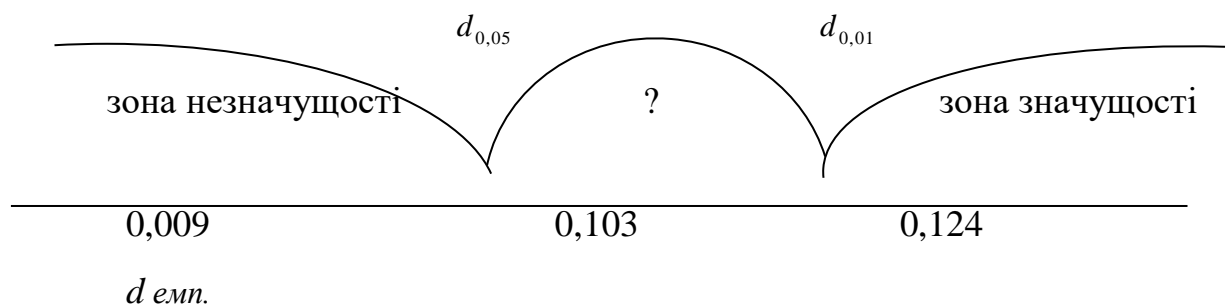
Таблиця 4.24.

Розрахунок λ –критерію при зіставленні емпіричних розподілів у контрольній та експериментальній групах за результатами

констатувального етапу експерименту

Рівні	Емпіричні частоти		Емпіричні частоти		Накопичені емпіричні частоти		Різниця $\Sigma f_{КГ}^* - \Sigma f_{ЕГ}^*$ d
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	$\Sigma f_{КГ}^*$	$\Sigma f_{ЕГ}^*$	
	1 (високий)	20	18	0,112	0,103	0,112	
2 (середній)	37	38	0,208	0,218	0,320	0,321	0,001
3 (достатній)	68	65	0,382	0,374	0,702	0,695	0,007
4 (низький)	53	53	0,298	0,305	1	1	
Суми	178	174	1	1			

За розрахунками $d_{кр} = 0,103$ (при $p \leq 0,05$) і $d_{кр} = 0,124$ (при $p \leq 0,01$). Побудуємо «вісь значущості» за результатами констатувального етапу експерименту:

Розрахунки критерію λ здійснювалися за формулою:

$$\lambda = d_{\max} \cdot \sqrt{\frac{n \cdot n_2}{n_1 + n_2}}, \quad (5.1)$$

де n_1 – кількість спостережень у виборці контрольної групи, n_2 – кількість спостережень в експериментальній групі, d_{\max} – найбільша

абсолютна різниця.

$$\text{Розрахуємо } \lambda_{\text{емп}}: \lambda_{\text{емп}} = 0,009 \cdot \sqrt{\frac{174 \cdot 178}{174 + 178}} = 0,009 \cdot 9,380 = 0,084$$

За таблицею рівнів значущості розбіжностей між двома розподілами [435, с. 329] з $p=0.999$, $\lambda_{\text{кр.}} = 1,26$. Ми одержали $\lambda_{\text{емп}} = 0,084$. Отже, $\lambda_{\text{кр.}} > \lambda_{\text{емп.}}$, що підтверджує гіпотезу H_0 .

4.3. Експериментальна модель та змістовий аспект підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності

Теоретичне дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, аналіз Державного стандарту і навчальних програм та робочих планів підготовки студентів факультету початкового навчання, результати пошуково-розвідувального етапу дослідження дали змогу побудувати експериментальну модель зазначеної підготовки під час навчання у вищому педагогічному закладі освіти. Дослідження педагогічних явищ, процесів відбувається унаслідок вивчення їх системних структур і побудови моделі, що визначає або уточнює їх характеристику. У методології науки модель (від франц. *modele*, від лат. *modulus* – міра, образ, норма) розуміється як аналог (схема, структура, знакова система) певного фрагмента природної та соціальної реальності, породження людської культури, концептуально-теоретичного світу тощо – оригіналу моделі [412].

Науковцями модель визначається як: уявно або матеріально реалізована система, що відображає чи відтворює об'єкт дослідження і здатна його заміщувати в такий спосіб, щоб її вивчення надавало нову інформацію про цей об'єкт; спеціально спроектований педагогічний об'єкт, що має

необхідний ступінь схожості з вихідним, адекватний цілям дослідження (О. Вітун [65]); система, яка, відбиваючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна його замінити, надати уявлення про суттєво важливі характеристики педагогічного явища, системи, ситуації (С. Омельченко [302]); явище, предмет, знакове утворення чи умовний образ, що знаходиться в деякому співвідношенні до об'єкта, який вивчається, і здатні замінювати його у процесі дослідження, надаючи інформацію про об'єкт (Ю. Бабанський [19]).

Г. Мельниченко зазначає, що модель – це об'єкт, який відповідає іншому об'єкту (оригіналу), замінює його в ході пізнання і дає про нього чи його частину певну інформацію. В основі моделі лежить певна аналогія, відповідність між досліджуваним об'єктом і його моделлю, що дозволяє переходити від моделі до самого об'єкта, використовувати на ньому результати, одержані за допомогою моделі [268, с. 130]. О. Аксьонова, досліджуючи проблему формування фізичної культури учнів початкової школи в умовах диференційованого навчання, визначає модель як відображення (схематичне, описове) етапів «входження» особистості у фізичну культуру у вигляді рівневого виявлення, використання і розвитку певних потенційних показників у співвідношенні із поступовою реалізацією диференційованих педагогічних завдань за певними видами диференціації та максимального наближення до еталону фізичної культури особистості – її фізичної досконалості [7].

З огляду на зазначене, під моделлю ми будемо розуміти схему, яка відображає основні структурні складові процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів, необхідних для їхньої підготовки до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у подальшій професійній діяльності (див. рис. 4.1).

Рис. 4.1. Експериментальна модель підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності

Експериментальна модель передбачала поетапне (когнітивно-збагачувальний, діяльнісний, практико-орієнтований етапи) впровадження виокремлених педагогічних умов (забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи у навчально-виховній діяльності; взаємозв'язок валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи інтерактивними методами навчання, спрямованих на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь; залучення майбутніх учителів початкової ланки освіти до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності) і була спрямована на формування рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, структура якої передбачає наявність мотиваційного, когнітивного, технологічного, рефлексивного та здоров'язбережувального компонентів, які оцінювалися за допомогою спонукально-ціннісного, когнітивно-валеологічного, організаційно-діяльнісного, оцінно-моніторингового, оздоровчо-поведінкового критеріїв. Результатом реалізації експериментальної моделі виступила сформованість рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Розглянемо змістовий аспект реалізації експериментальної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. Зауважимо, що педагогічні умови розглядалися комплексно, оскільки вони є взаємопов'язаними і взаємообумовленими. Зазначений процес здійснювався на трьох етапах: когнітивно-збагачувальному (здобуття відповідних знань), діяльнісному (набуття умінь та навичок діяльності) та практико-

орієнтованому (застосування на практиці отриманих знань, умінь і навичок).

На першому – когнітивно-збагачувальному – етапі реалізація першої педагогічної умови – забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи у навчально-виховній діяльності – здійснювалася під час викладання розробленого спецкурсу «Основи культури здоров'я» (див. Додаток В), який мав за мету озброєння студентів знаннями про формування культури здоров'я, збереження і зміцнення здоров'я і формування в майбутніх учителів життєвих настанов на дотримання здорового образу життя. Основними завданнями спецкурсу виступили: отримання майбутніми учителями початкової школи системи знань про здоров'я людини і фактори, що впливають на формування культури здоров'я; обґрунтування необхідності дотримання здорового образу життя; усвідомлення студентами цінності здоров'я у професійній діяльності; ознайомлення студентів із різними способами підтримки фізичного, соціального, психологічного, духовно-морального та професійного здоров'я.

Зазначимо, що лекційний матеріал викладався проблемним методом, методом сократичної бесіди, що передбачало активну участь студентів у заняттях. Під час викладання лекційного матеріалу основна увага приділялася настанові на те, що здоров'я людини є головною цінністю, тому потрібно працювати над його збереженням, розвитком і вдосконаленням. Постановка на лекціях проблемних запитань ставила за мету усвідомлення майбутніми вчителями найбільш широкого уявлення про аксіологічні аспекти здоров'я і створення передумов для формування у студентів готовності до прийняття відповідних рішень.

Перша лекція була присвячена визначенню методологічних засад (культурологічний, аксіологічний, особистісно-діяльнісний, системний підходи) формування культури здоров'я особистості, що містила визначення таких понять, як: «діяльність», «особистість», «особистість учителя початкової школи», «цінність», «культура», «педагогічна культура»,

«система професійної підготовки». Зокрема обговорювалися такі питання, як: «Чим професія вчителя початкової школи відрізняється від професії учителя-предметника?», «Якими якостями повинен володіти вчитель початкової ланки освіти?», «Що Ви розумієте під педагогічною культурою учителя початкових класів?» тощо.

У ході лекції також акцентувалась увага на тому, що формування культури здоров'я людини є цілісним процесом, наголошувалося на необхідності формування культури здоров'я задля належного виконання професійних обов'язків тощо.

Продовженням лекції виступила самостійна робота студентів, у ході якої їм було запропоновано за допомогою опрацювання науково-психологічної літератури та Інтернет-джерел скласти творче есе, з визначенням схожості та відмінностей у трактуваннях видатних психологів і педагогів щодо тлумачення зазначених понять, а також внести їх до педагогічного словника. Складання педагогічного словника надавало можливість майбутнім учителям оволодіти на теоретичному рівні основними термінами, поняттями, категоріями з проблем діяльності вчителя початкової школи і зокрема, в аспекті дослідження, діяльності зі збереження здоров'я. Зауважимо, що така робота сприяла більш міцному засвоєнню студентами знань й усвідомленню ними значущості порушених питань і продовжувалась упродовж усієї експериментальної роботи.

Крім цього було запропоновано написання (за вибором) педагогічного твору-роздуму «Як я уявляю професію вчителя початкової школи», «Культура здоров'я учителя початкової школи: її сутність і специфіка», «Особистість учителя початкової школи» і т. ін. Певною мірою запропонована робота сприяла розвитку вмінь студентів чітко висловлювати свої думки, навичок критичного мислення, визначала ставлення до майбутньої професійної діяльності (формування навичок і вмінь за мотиваційним компонентом).

Наступна лекція була присвячена ознайомленню майбутніх учителів

початкової школи з нормативно-законодавчими актами в галузі здоров'я: Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації на 2002-2011 роки», Національної програми «Діти України», Концепції «Здоров'я через освіту». Це сприяло усвідомленню студентами важливості формування культури здоров'я на державному рівні, оскільки здоров'я кожної конкретної особистості становить потенціал нації. Лекція проходила у вигляді інформаційних виступів студентів, які самостійно опрацьовували зазначені джерела, склали короткі повідомлення, оформлювали їх у вигляді схем, таблиць, що привертало більшу увагу студентів до порушених питань, сприяло розвитку навичок активного слухання.

У ході лекційного заняття «Культура здоров'я – запорука активної життєдіяльності особистості» визначалися сутність понять «культура здоров'я», «валеологічна культура», «культурно-оздоровча діяльність», «культурно-оздоровча грамотність», «культурно-оздоровча готовність» як складових загальної культури особистості. Порушені під час лекції питання були підставою для обговорення на семінарському занятті, яке проходило у вигляді міні-лекцій. Готуючись до семінару, студенти готували виступи з таких тем, як «Валеологія як учіння про психолого-педагогічні та етичні методи дотримання здорового образу життя», «Основні принципи валеології як галузі знань про здоровий образ життя», «Роль інтелекту у формуванні культури здоров'я», «Вплив занять фізичною культурою і спортом на здоров'я», «Екологічні катаклізми та їх вплив на здоров'я людини», «Формування основ культури здоров'я в початковій школі» і т. ін.

Під час розгляду теми «Здоров'я особистості як найвища цінність нації» за допомогою навідних запитань (метод сократичної бесіди) студенти набували знання щодо місця здоров'я у системі людських цінностей, розгляду здоров'я як соціальної цінності життя; визначали основні фактори, що впливають на здоров'я: генетичні фактори, довкілля, медичне

забезпечення тощо. Зазначимо, що обговорення проблеми здоров'я як соціальної цінності набуло дискусійного характеру, оскільки думки студентів були неоднозначними, хоча, в цілому, вони все ж таки визнавали цінність здоров'я у соціальному житті, проте більшість студентів наполягала на тому, що важливіше мати матеріальне благополуччя, престижну професію. Жваву дискусію викликало проблемне запитання «Хто винен у падінні престижності здоров'я: держава, школа, особистість?». Одні студенти наполягали на тому, що в погіршенні здоров'я людей винна держава, оскільки декларує проблеми здоров'я лише на папері, а насправді, звичайна людина не може вирішити питання поліпшення свого здоров'я за допомогою медицини, значно зростають ціни на продукти, що не дозволяє раціонально харчуватися, закриті дворові дитячі майданчики, що не дозволяє дітям більше часу проводити на свіжому повітрі, займаючись різноманітними іграми, і т. ін.

Інші студенти зазначали, що причиною погіршення стану здоров'я української нації насамперед є байдужість населення в питаннях власного здоров'я, що зумовлено, в тому числі і недостатньою роботою школи у формуванні ціннісного ставлення до здоров'я, пропагування здорового способу життя. З огляду на це значна увага в лекційному викладанні приділялася визначенню понять «здоровий образ життя», «здоровий стиль життя», виявленню рівня обізнаності студентів із традиційними основами здорового образу життя, визначенню основних факторів здорового образу життя, ролі негативного впливу на здоров'я людини наявності шкідливих звичок тощо.

Значний інтерес у студентів викликала лекція-семінар «Складові індивідуального здоров'я особистості», оскільки вони раніше не замислювалися над тим, що на здоров'я людини впливає не лише стан їхнього соматичного та фізичного здоров'я, а й психологічні, соціальні, духовно-моральні фактори. Хоча під час обговорення вони визначали важливість впливу психологічного комфорту, взаємин із іншими людьми, правильної поведінки в певних ситуаціях на самопочуття. І звісно, що

цікавим виявився матеріал щодо визначення профілактики професійного здоров'я учителя, оскільки це є їхньою майбутньою професією. Напередодні студенти отримали завдання за допомогою Інтернет-джерел, довідкової, публіцистичної літератури визначити ці поняття, скласти список професійних захворювань учителя, причини їх виникнення, розробити заходи з їх профілактики, обґрунтувати роль здоров'я у професії вчителя початкової школи та його вплив на організацію навчально-виховного процесу початкової ланки освіти.

Завданням для самостійної роботи студентів було законспектувати визначення поняття «здоров'я», його трактування на різних етапах розвитку людства за допомогою законодавчої, філософської, психологічної та педагогічної наукової літератури; класифікувати причини виникнення ознак професійного нездоров'я учителя початкової школи та визначити шляхи їх попередження; проаналізувати вплив професійного здоров'я учителя на організацію навчально-виховного процесу в початковій школі і стан здоров'я школярів.

Оскільки відведеного на спецкурс часу недостатньо, всебічному розгляду порушених питань у галузі здоров'я сприяло впровадження другої педагогічної умови «взаємодія валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, професійного, соціально-економічного, природничо-наукового та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи». Задля цього було проведено відповідну роботу з викладачами, які викладають ці дисципліни, і взаємодія з якими сприяла більш глибокому усвідомленню студентами цінності здоров'я, необхідності здійснення здоров'язбережувальної діяльності в навчально-виховній і позакласній роботі з учнями початкової школи.

Так, під час викладання навчальної дисципліни «Педагогіка» було проведено рольову гру «Машина часу» в межах курсу «Історія педагогіки». Завдання гри полягало в тому, щоб обіграти зустріч видатних педагогів минувшини (Давнього світу, Античності, Середньовіччя, епохи

Відродження) для з'ясування їхнього ставлення до здоров'я людини. Між студентами було розподілено ролі видатних учених тих часів: Геродот, Гіпократ, Піфагор, Демокрит, Плутарх, Сенека, Леонардо да Вінчі та ін. Зазначена гра зацікавила студентів, хоча й вимагала значної самостійної роботи. Натомість заняття видалося не лише цікавим, а й дало можливість усвідомити майбутнім учителям, що здоров'я за всіх часів видатними просвітителями, філософами завжди ставилося на перше місце.

У розділі «Педагогічний процес» з'ясовувався негативний вплив наявної системи освіти на здоров'я і розвиток молодших школярів, розроблялися шляхи вирішення завдань забезпечення здоров'я дітей у навчально-виховному процесі, розкривалися причини зниження здоров'я учнів на уроці, розглядалася методика організації уроків із спрямуванням на здоров'язбереження молодших школярів, визначалося, за допомогою яких методів учитель може не лише не шкодити, а й зміцнювати фізичне, психічне, соціальне і морально-духовне здоров'я учнів.

Значна увага на заняттях з «Педагогіки» приділялася питанням збереження професійного здоров'я. З метою визначення численних впливів, що зашкоджують здоров'ю вчителя початкової школи, студентам було запропоновано взяти участь у конкурсі педагогічних плакатів. За бажанням вони об'єднувались у творчі групи, завданням яких було розробити два педагогічних плакати, одні з яких відображали б ситуацію негативного впливу на професійне здоров'я, інший – на винайдення шляхів його збереження. Темі плакатів обиралися самостійно: «Вчитель і суспільство», «Вчитель і батьки», «Вчитель і учні», «Вчитель і адміністрація школи», «Вчитель і родина». Для виконання завдань конкурсу студенти за бажанням об'єднувались у творчі групи, придумували ситуацію й пропонували свої думки щодо її розв'язання. У ході обговорення інші студенти висловлювали свої пропозиції виходу із ситуації, зображеної на плакаті.

На заняттях з «Народознавства» основна увага приділялася розгляду питань здоров'я за допомогою тлумачення його в усній народній творчості

українського народу. Завданням студентів було подати власне розуміння запропонованих прислів'їв і приказок: «Держи ноги в теплі, голову в холоді, живіт в голоді — не будеш хворіть, будеш довго жити», «Як нема сили, то й світ не милий», «Здоров'я входить золотниками, а виходить пудами», «На похиле дерево й кози скачуть», «Подивись на вид та й не питай про здоров'я», «Весела думка — половина здоров'я», «Веселий сміх – здоров'я», «У ворожки лікуватись – без здоров'я остатись», «Люди часто хворіють, бо глядітись не уміють», «Червоне яблучко, та всередині черв'ячок», «Саме варило бабу постарило», «Здорове тіло - продукт здорового розуму», «Праця додає здоров'я, а лінь – хвороб», «Як на душі, так і на тілі», «Добра тая рада, де щира правда», «Усіх слухай, а свій розум май» тощо.

Для самостійної роботи студентам було дано завдання дібрати перлини усної народної творчості і розподілити їх за визначеними складовими індивідуального здоров'я особистості. Крім того, майбутнім учителям було запропоновано розробити проект класної години чи позакласного виховного заходу з теми «Народна мудрість про здоров'я», в якому розглядалися б питання народної медицини, добір загадок, народних ігор, забав, традицій і обрядів українського народу, спрямованих на збереження здоров'я. За допомогою цих проектів було з'ясовано, що в Україні завжди цінували здоров'я, бережливо до нього ставилися, оскільки всі обряди, незалежно від пори року, були спрямовані саме на його збереження.

Взаємодія з дисципліною «Вікова анатомія, фізіологія і гігієна» передбачала набуття студентами про вікові особливості організму дітей молодшого шкільного віку, його взаємовідносини з довкіллям, закономірності, що забезпечують здоров'я школярів, підтримують їхню високу працездатність у ході виконання різних видів навчальної діяльності. Знання з цього предмету застосовувалися надалі під час вивчення спецкурсу «Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи», оскільки знання вікових та психофізіологічних особливостей дитячого організму необхідні майбутньому вчителю початкової школи для організації

здоров'язберезувальної діяльності в навчально-виховній та дозвіллєвій роботі з учнями молодшого шкільного віку, що сприятимуть збереженню і зміцненню їхнього здоров'я, формуванню у них здоров'язберезувальних навичок і вмінь.

Закріплення здобутих знань відбувалося за допомогою проведення під час практичного заняття конкурсу «Захист альтер-проектів моделей особистості дитини, що формується» [383]. Для проведення конкурсу створювалися творчі групи з двох-трьох студентів, яка обирала одного «учня» і з урахуванням його поведінки добирала якомога більше варіантів його виховання. Вихідними положеннями для альтер-проектів були такі:

- Якщо дитину постійно критикують, вона вчиться ненавидіти.
- Якщо дитина живе у ворожій обстановці, вона вчиться агресивності.
- Якщо над дитиною постійно посміхаються, вона стає замкненою.
- Якщо дитина постійно чує докори, вона вчиться жити з почуттям провини.
- Якщо дитина живе в обстановці терпимості, вона вчиться розуміти інших.
- Якщо дитину підбадьорюють, вона вчиться вірити в себе.
- Якщо дитину хвалять, вона вчиться бути вдячною.
- Якщо дитина зростає в чесності, вона вчиться бути справедливою.
- Якщо дитина живе в безпеці, вона вчиться вірити в людей.
- Якщо дитину підтримують, вона вчиться цінити себе.
- Якщо дитина живе в розумінні і дружелюбності, вона вчиться знаходити любов у цьому світі.

Зазначимо, що створення альтер-проектів спрямовувало студентів і на те, що залежно від того, в яких обставинах живе дитина, в неї формуються відповідні здоров'язберезувальні навички, що сприяють соціальному, психічному, морально-духовному здоров'ю.

Під час викладання дисципліни «Загальна психологія» завданням викладачів було формування у студентів факультету початкового навчання інтересу до пізнання іншої людини і самопізнання, прагнення до використання цих знань у майбутніх педагогічній діяльності. Значна увага

приділялася їй питанням формування у молодших школярів мотивації на дотримання здорового образу життя, оскільки ця проблема сьогодні гостро стоїть перед загальноосвітніми навчальними закладами. Однак без відповідних знань теоретичних основ спрямованості особистості та її психологічних проявів, розуміння своєрідності мотиваційно-потребової сфери молодших школярів неможливе ефективне вирішення завдань з виховання здорової дитини у школі.

Крім того, обговорювалися питання щодо важливості вміння учителя початкової школи регулювати власний емоційний стан: Як заспокоїтися? Як налаштуватися на роботу? Що дають учителю спостереження за емоційним станом дітей на уроці? Як можна за зовнішнім виглядом дітей з'ясувати їхній емоційний стан?

З метою закріплення набутих знань було проведено рольову педагогічну гру «Вчитель – учні», на початку якої студенти отримали відповідні інструкції.

Інструкція виконавцю ролі «вчителя»: Ви – вчитель четвертого класу. У Вас розпочався звичайний робочий день. Директор школи тільки що вказав Вам на негативні й позитивні сторони проведеного вчора відкритого уроку, зупинившись більше на негативних. Ви йдете проводити звичайний урок. Починаєте його з опитування учнів. Будьте уважні до ситуації на уроці.

Інструкція виконавцю ролі «учня»: Вчитель викликає Вас на уроці. Ви починаєте відповідати невпевнено, поглядати на всі боки, очікуючи підказки. Якщо вчитель вирішить поставити Вам незадовільну оцінку, трохи посперечайтесь з ним.

Інструкція виконавцям ролей «однокласників»: 1) Вчитель викликав Вашого однокласника, але той відповідає невпевнено, очікуючи від вас підказки. Допоможіть йому. 2) Ситуація на уроці Вам не дуже цікава, Ви зі своїм сусідом розмовляєте. Якщо вчитель вам робить зауваження, трохи заспокоюєтесь, але потім починаєте знову. 3) Ситуація на уроці Вам не дуже цікава, тому ви займаєтесь своїми справами. Розігрується ситуація.

Після розігрування ситуації відбувалося обговорення. Ставилися запитання до «вчителя» й «учня»: Як ви почувалися під час взаємодії з учнем/вчителем? Як реагували на його слова та дії? Запитання до «однокласників»: Чи спостерігались агресивні прояви в поведінці вчителя? Які фактори їх провокували? Чи був учитель уважним до ситуації на уроці? Чи все помічав? Які прояви та дії вчителя заважали чи сприяли ефективності педагогічної взаємодії?

Для поліпшення емоційного стану самих студентів і навчання їх здійснювати таку роботу під час педагогічної практики і в майбутній професійній діяльності, на практичних заняттях також проводилися різноманітні ігри та вправи, які передбачали навчання умінь регулювати свої емоції під час спілкування, спільної діяльності, сприяли підвищенню самооцінки тощо (див. Додаток 3).

Реалізація третьої умови «насиченість процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи активними методами навчання, спрямованих на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь» відбувалася на практичних заняттях. Зауважимо, що практичні заняття передбачали як активізацію діяльності студентів, створення доброзичливої психологічної атмосфери у студентській групі, так і здобуття конкретних знань у галузі здоров'я, здоров'язбереження.

Так, у межах викладання спецкурсу «Основи культури здоров'я» проводилася рольова гра «Прес-конференція» за «участю» видатних українських педагогів К. Ушинського, В. Сухомлинського, А. Макаренка, С. Шацького, які пропагували здоровий образ життя і приділяли значну увагу прищепленню здоров'язбережувальних навичок і вмінь у своїх вихованців. Зважаючи на те, що видатні педагоги не виокремлювали складові поняття здоров'я, у своїх творах вони значну увагу приділяли роботі вчителя, спрямованої на збереження і зміцнення здоров'я вихованців. З метою підготовки до проведення прес-конференції студенти самостійно опрацьовували праці науковців, конспектували їхні міркування з приводу

виокремлених складових здоров'я, визначали їх актуальність в умовах сьогодення.

Прес-конференція здійснювалась у вигляді запитань і відповідей, що передбачала ознайомлення студентів з творами цих педагогів, як тих, що виконували ролі «науковців», так і присутніх у «студії». Зауважимо, що студенти добре підготувалися до проведення прес-конференції: висловлювання видатних педагогів було наочно відображено на плакатах, зроблено виставку з їхніми працями, «журналісти» та гості студії дібрали цікаві запитання, на які «достойно» відповідали «науковці». Під час обговорення студенти дійшли висновку, що й сьогодні твори видатних українських педагогів не втратили своєї актуальності, оскільки їхні педагогічні ідеї, зокрема в галузі здоров'я школярів, і сьогодні можливо впроваджувати в життя.

Значний інтерес викликала й така рольова гра, як «Шлях до себе», вона відбувалась у вигляді суду над хворою людиною і передбачала розігрування ролей частин організму людини (серце, м'язи, суглоби, печінка, легені, шлунок тощо), які постраждали від ведення нею нездорового образу життя. Попередньо студенти, які повинні були грати роль якоїсь частини людського організму, повинні були з'ясувати, як саме вживання алкоголю, нікотину, невиконання фізичних вправ впливає на стан здоров'я людини, які функції вони виконують. Виконання такої рольової гри сприяло усвідомленню студентами необхідності ставлення до свого здоров'я як найвищої цінності. Як визначили студенти під час бесіди, вони багато нового пізнали про залежність стану здоров'я від того, який образ життя веде людина, яким чином взаємопов'язані органи людського організму і що потрібно робити, щоб почуватися добре впродовж життя.

Проведення цієї гри сприяло підготовці майбутніх учителів до виконання творчого індивідуального завдання – розробки проекту, метою якого було в цікавій формі ознайомити учнів з органами людського організму, їх важливості в життєзабезпеченні. Захист проектів передбачав не

лише змістовий, а й творчий аспект, оскільки необхідно було виявити певну фантазію для того, щоб розроблені проекти могли зацікавити молодших школярів, тому студенти придумали й обіграли казки «Як корисні мікроби перемогли шкідливі», «Як печінка посварилася зі шлунком», «Як Природа допомогла Людині стати сильною»; запропонували рольові ігри, в яких студентами виконувалися ролі органів організму людини, розігрувалося, як вони реагують, якщо неправильно харчуватися, не дотримуватися режиму дня, не займатися фізичними вправами і т. ін. Найбільш вдалі і цікаві проекти було запропоновано скласти у портфоліо, яке студенти збирали в ході експериментальної роботи, для того, щоб під час педагогічної практики або в майбутній професійній діяльності впровадити їх у навчально-виховний процес початкової школи.

Для закріплення отриманих знань завданням для самостійної роботи було актуалізувати свої знання з анатомії та фізіології щодо визначення особливостей фізичного, психофізіологічного, розумового, морального, соціального розвитку дітей молодшого шкільного віку; проаналізувати причини виникнення порушень у здоров'ї дітей з початком їхнього навчання у школі; визначити шляхи попередження погіршення здоров'я учнів початкової школи.

Логічним продовженням цього заняття на когнітивно-збагачувальному етапі експериментальної роботи стало проведення дискусії «Як зберегти своє здоров'я», в ході якої майбутні вчителі висловлювали різноманітні висловлювання щодо шляхів збереження здоров'я, набуття відповідних умінь для здійснення заходів у майбутній педагогічній діяльності для збереження і зміцнення як свого власного здоров'я, так і здоров'я вихованців; ділова гра «З чого складається здоров'я?», під час якого було з'ясовано, що індивідуальне здоров'я це не лише фізичне здоров'я, а й соціальне, психологічне і духовно-моральне, визначалися напрями формування відповідних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховному процесі початкової школи. Зазначимо, що крім усвідомлення цінності всіх

складових здоров'я, студенти розвивали навички правильного мовлення, активного слухання, уміння чітко висловлювати свої думки.

Реалізація четвертої педагогічної умови «залучення майбутніх учителів початкової ланки освіти до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності» здійснювалася здебільшого під час занять фізичною культурою.

Так, за домовленістю з викладачами фізичної культури, заняття передбачали не лише виконання студентами нормативів, а й проведення рухливих ігор, аеробіки, спритболу, вивчення комплексів ранкової гімнастики, розучували фізкультхвилинки тощо.

Важливу роль під час проведення занять з фізичної культури відігравав музичний супровід, який надзвичайно підвищує емоційність занять. Танцювальна аеробіка особливо корисна студентам, які більшу частину навчання проводять сидячи. Скорочуються майже всі мускули, виділяється піт, регулюється обмін речовин, судинна система прискорює свою роботу, організм відчуває навантаження. Під час занять у студентів покращується настрій, думки звільняються від повсякденних турбот, знімається стрес, адже музика – це потужний психотерапевтичний засіб.

Аеробіка – це один із напрямів аеробного тренування, що виступає науково обґрунтованою оздоровчою програмою розвитку витривалості, сили, гнучкості, яка базується на властивості поглинання кисню тканинами, що забезпечує високу працездатність та дієвість людини.

З метою формування мотивації дотримання здорового образу життя, на заняттях з фізичної культури також проводилися заняття оздоровчого фітнесу для дівчат, які були спрямовані на покращення пропорцій тіла і формування гарної фігури за рахунок зменшення жирового компонента. На підставі опитування студенток ми дійшли висновку, що регулярні заняття оздоровчим фітнесом сприяли зміні соматичного типу конституції дівчат, спостерігалася тенденція до формування нормостенічного типу тіла. На нашу думку, це пояснюється насамперед тим, що студентки з експериментальної групи відчули користь від занять оздоровчим фітнесом й усвідомили, що

шкідливі звички та фізичні навантаження є несумісними речами, що заважають досягти бажаних результатів від занять фізичними вправами.

Під час занять фізичною культурою увага студентів спрямовувалися на те, що досягнення вагомих результатів збереження здоров'я неможливе без систематичних занять фізичними вправами, озброєння майбутніх учителів початкової школи теоретичними і методичними знаннями про фізичну культуру як вид діяльності та її вплив на формування особистості; вміннями й навичками самостійних занять фізичними вправами, що сприяють розвитку фізичних якостей, необхідних у майбутній професійній діяльності.

Ми керувалися тим, що фізичне виховання в умовах модернізації системи освіти повинно формувати систему ціннісних орієнтацій особистості вчителя початкової школи на здоровий образ життя, забезпечувати мотиваційну, інформаційну, функціональну й рухову готовність до нього. Це здійснюється відповідно до загальних та специфічних для цього закономірностей, принципів і правил педагогічного процесу. Це також впливає й на інтелектуальні, психологічні, морально-вольові та інші якості особистості.

Також нами було запропоновано проведення на заняттях фітнесу. Фітнес – це система засобів, що своїм змістом, методами, принципами виконання вправ забезпечує розвиток і вдосконалення здібностей людини; це слово походить від англійського слова «fitness», що означає «бадьорість, здоров'я, стрункість, відмінна спортивна форма». Від інших напрямів фітнес відрізняється оздоровчим характером, удосконаленням фізичних здібностей та покращенням психічного стану; це сучасний напрям у системі фізичного вдосконалення.

Головна мета і завдання фітнесу – це зміцнення здоров'я, підвищення життєвого тону, зростання загальної і спеціальної працездатності, виховання фізичних якостей, формування постави та корекція вад статури, профілактика патологічних станів та профзахворювань, виховання естетичних навичок, психопрофілактика, психокорекція, психорегуляція,

набуття життєвої енергії, бадьорості, життєрадісного настрою, протидії та опору стресам.

Значний інтерес у студентів викликала гра у стритбол. Зазначимо, що після її розучування студенти проводили цю гру не тільки на заняттях, а й у позанавчальний час, оскільки умови для здійснення такої гри дуже вимогливі, але піднімають настрій, покращують самопочуття.

Стритбол – одна з найпопулярніших ігор у нашій країні. Для неї характерні різноманітні рухи: ходьба, біг, зупинки, повороти, стрибки, ловля, кидки, ведення м'яча, що здійснюються в одноборстві із суперником. Такі різноманітні рухи сприяють покращенню системи рухового апарату, діяльності всіх систем організму, зниженню ваги тіла, підвищенню працездатності, дотриманню режиму й особистої гігієни, зниженню пороги втоми, відмови від шкідливих звичок і переходу до здорового образу життя.

Ігри проводяться на відкритих майданчиках, що сприяє позитивному впливу на весь організм. Стритбол має не тільки оздоровчий й агітаційно-виховний вплив. Заняття стритболом допомагають формувати настирливість, сміливість, рішучість, чесність, впевненість у собі, почуття колективізму. Заняття стритболом сприяє формуванню необхідних навичок і вмінь гри в баскетбол. Він містить основні технічні елементи: взаємодію гравців, кидки і передачі м'яча. Формують необхідні фізичні якості: швидкості, бистроту, швидкість, координацію, спритність і т. ін., сприяють засвоєнню правил гри і підвищенню рівня спортивної майстерності. Засвоєні рухові дії гри і поєднані з ним фізичні вправи є ефективними засобами зміцнення здоров'я і релаксації і можуть використовуватися людиною протягом всього її життя у самостійних формах фізичної культури.

У такий спосіб на заняттях з фізичної культури досягалася основна мета – сприяти зміцненню здоров'я, підвищенню працездатності для майбутньої професії, що можливо лише свідоме ставлення студентів до занять фізичною культурою. Тому основним завданням викладачів було переконання студентів у тому, що рухова активність є найкращим засобом

профілактики хвороб. З огляду на це майбутнім учителям пропонувалося скласти й апробувати комплекси фізичних вправ, а також проаналізувати їх вплив на власне здоров'я, розробити індивідуальний паспорт здоров'я за допомогою відповідних тестів і скласти план індивідуальної роботи з поліпшення власного здоров'я.

Відтак, проведення першого – когнітивно-збагачувального – етапу експериментальної роботи з майбутніми вчителями початкової ланки освіти було спрямовано переважно на формування в них показників мотиваційного й когнітивного компонентів структури готовності до формування здоров'язбережувальних умінь і навичок у молодших школярів.

Другий – діяльнісний – етап передбачав, крім здобуття необхідних знань, набуття прикладних умінь і навичок здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкової школи. Реалізація першої педагогічної умови здійснювалася під час викладання лекційних занять спецкурсу «Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи». Зважаючи на те, що студенти вже були обізнані з основними категоріями здоров'я, культури здоров'я і здорового образу життя, і те, що зазначена діяльність в умовах сьогодення є надзвичайно актуальною, лекційний матеріал спецкурсу сприймався майбутніми вчителями більш усвідомлено, ніж на першому етапі. Основна увага під час викладання зазначеного спецкурсу приділялася проблемі створення освітньо-оздоровчого середовища в початковій школі, особливостям здійснення здоров'язбережувальної діяльності, застосування здоров'язбережувальних методик у навчально-виховному процесі початкової школи.

Під час лекції «Класифікація здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів» попри необхідності виховання в учнів гігієнічних навичок, шляхом евристичної бесіди було з'ясовано й доцільність формування навичок і вмінь збереження соціального, психологічного, духовно-морального та фізичного здоров'я школярів. Студенти дійшли висновку, що формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь є

довготривалим процесом і його здійснення передбачає поетапне формування відповідних навичок поведінки і дотримання здорового образу життя, оскільки це пов'язано зі свідомим ставленням особистості до свого здоров'я як до цінності, і не всі навички та вміння можливо сформувати в молодшому шкільному віці, зважаючи на їхні індивідуальні, вікові та психофізіологічні особливості розвитку.

Актуалізація знань щодо здоров'язберезувальних навичок і вмінь здійснювалася під час самостійної роботи студентів і була спрямована на визначення психофізіологічних засад зазначеного феномена. Напрацьований матеріал слугував підставою для проведення дискусії на семінарському занятті, предметом якої виступило запитання «Що є первинним: формування умінь чи навичок?». Було створено дві творчі групи експертів, завданням однієї з яких було довести первинність формування вмінь, а іншої – навичок. Опонентами цих двох груп експертів виступали студенти групи, які ставили запитання, висловлювали сумніви щодо істинності запропонованих підходів у визначенні феноменів «навички» та «вміння». Наприкінці семінару майбутні вчителі дійшли висновку щодо правомірності розгляду тріади «первинні вміння – навички – складні вміння», основою яких виступають знання.

Наступні дві лекції спецкурсу було присвячено набуттю знань студентами щодо організації діяльності, спрямованої на збереження і зміцнення здоров'я молодших школярів під час навчально-виховного процесу та дозвілєвої діяльності учнів. При цьому увага студентів акцентувалася на тому, що робота учителя передбачає різні види виховної діяльності (навчальну, ігрову, фізкультурно-оздоровчу, спортивно-ігрову, екологічну, дозвілєву).

Для систематизації й узагальнення здобутих під час лекційних занять знань студентам було запропоновано розробити проекти як уроків, так і виховних заходів з означених видів діяльності із спрямованістю на збереження і зміцнення здоров'я молодших школярів. Зокрема, студенти

повинні були розробити такі проекти, як:

- «Оздоровчий компонент навчальної діяльності учнів на уроках з математики (читання, письма, малювання, музики, фізичної культури тощо)», обираючи для себе один із предметів, що викладається в початковій школі;
- «Вартові здоров'я»;
- «Ми – за здоровий спосіб життя»;
- «Наукова організація роботи як необхідна умова успішності навчання»;
- «Фізкультурно-оздоровча діяльність в школі і вдома»;
- «Система доступних заходів щодо збереження та зміцнення здоров'я»;
- «Здоров'язбережувальні методики навчання» і т. ін.

Розробка проектів викликала певні ускладнення у студентів, вони зверталися за допомогою до викладачів інших предметів і в такий спосіб переконувались у цілісності процесу здоров'язбереження в діяльності вчителя початкової школи, в якому неможливо штучно розмежувати якийсь один із видів діяльності.

На останній лекції увага студентів спрямовувалася на необхідність залучення батьків до здійснення цілеспрямованої роботи з формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. Це потребує здійснення учителем початкової школи просвітницької роботи з батьками, оскільки, на жаль, далеко не всі батьки звертають увагу на те, чи дотримується їхня дитина гігієнічних вимог, раціонального харчування, чи перебуває достатньо часу на свіжому повітрі, займається фізичними вправами. Студентами, на підставі власного досвіду, зазначалося також, що дуже часто батьки дозволяють дітям засиджуватися перед комп'ютером чи телевізором, оскільки це не заважає займатися їм своїми вправами, і не думають про шкідливість цих занять.

Завданням для самостійної роботи було скласти план заходів учителя початкової школи з батьками, основною метою якого було усвідомлення необхідності спільної роботи школи і сім'ї у збереженні і зміцненні здоров'я

учнів. Студенти розподілилися на чотири групи, кожна з яких складала план батьківського лекторію з питань здоров'язбереження для якоїсь однієї паралелі початкової школи. Темі занять лекторію висвітлювали основні питання й проблеми стосовно роботи з дітьми в аспекті збереження і зміцнення здоров'я (див. Додаток К).

Крім того, кожна група отримала завдання придумати «Куточок здоров'я», в якому надавалися рекомендації батькам молодших школярів щодо режиму дня дитини, чим повинна займатися дитина в часи відпочинку, як правильно організувати навчальну діяльність удома і т. ін.; розробляли сценарії проведення спільних з дітьми виховних заходів: «Мамо, тато, я – спортивна сім'я», «Я вдома і в школі», «Сімейне дозвілля», «Бабусина скринька», «Вікторина здоров'я» тощо. Всі запропоновані студентами сценарії було також внесено до портфоліо студента-практиканта.

Відтак, упровадження педагогічної умови «забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи» сприяло формуванню показників мотиваційного і змістового компонентів у структурі готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховному процесі.

Упровадження другої педагогічної умови «взаємозв'язок валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, професійного, соціально-економічного, природничо-наукового та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи» було спрямовано на формування технологічного та рефлексивного компонента структури готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів.

Так, під час викладу «Дидактики» увага студентів зверталася на те, в який спосіб планувати уроки з математики, читання, рідної мови та інших предметів, з урахуванням збереження і зміцнення здоров'я учнів. На підставі одержаних знань і вивчення на першому етапі експериментальної роботи

різноманітних фізкультурних вправ, дихальних вправ, вправ для очей студенти виконували завдання розробки уроків із їх застосуванням. Визначали доцільність їх введення в структуру того чи того уроку. На практичних заняттях студентами «давалися» уроки з різних предметів, в ході яких «учителі» повинні були розучити і провести з «учнями» різноманітні фізкультурно-оздоровчі вправи; запропонувати проведення «веселої перерви» і т. ін.

Розглядаючи «Методику виховної роботи» обговорювалися питання організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, що сприяла б формуванню в них здоров'язбережувальних навичок і вмінь. У ході практичних занять обігрувалися фрагменти виховних заходів, проведення «Веселих стартів», спортивних змагань, спортивних вечорів, готувалися конспекти бесід, які можна проводити під час прогулянки, екскурсій тощо.

Зокрема зі студентами була проведена гра-подорож «Тропою Берендея», метою якої було підготувати майбутніх учителів до здійснення екологічної діяльності з учнями молодшого шкільного віку. Студенти розподілялися на команди по 5-7 осіб, отримували картку маршрутів, мандруючи якими вони повинні були виконати певні завдання: «З природою на Ви» (знання правил поведінки на природі чи в лісі); «Дід-природознавець» (вікторина про природу рідного краю, народні прикмети, звичаї, традиції); «Загадки лісу» (вікторина на знання природних явищ, особливостей життя тварин і рослин); «На лісній галявині» (кіль цівка пісень про природу); «Ігрове узлісся» (рухливі ігри з екологічним змістом); «Лісове кафе біля двох дубків» (рецепти приготування їжі з лісових дарунків) і т. ін.

Значна увага приділялася таким аспектам здоров'язбереження, як поведінка в надзвичайних ситуаціях, у громадських місцях, при зустрічі з незнайомцями. Так, студенти придумали й провели рольові ситуації, які сприяли б формуванню в молодших школярів умінь і навичок правильної поведінки. Наприклад, студентка Катерина В. запропонувала таку ситуацію: «Наталочка поверталася зі школи. Портфель був настільки важким, що вона

ледь пересувала ногами. Молодий чоловік запропонував їй допомогти. Ввечері дівчинки не було вдома. Що сталося з Наталкою?». Світлана Т. придумала таку ситуацію: «У під'їзді багато незнайомих людей, а поряд нікого із знайомих. Які будуть ваші дії?».

На практичних заняттях викладачем також пропонувалося вирішувати конкретні ситуації, максимально наближені до професійної діяльності вчителя, і які були спрямовані на формування вмінь вирішення різноманітних конфліктів. Так, у ході викладання теми «Конфліктологія» вирішувалися проблеми виходу з конфліктних ситуацій, зважаючи на те, що в роботі вчителя початкової школи часто виникають труднощі у спілкуванні між ним та учнями, між ним і батьками учнів, що призводить до виникнення конфліктних ситуацій.

Саме для того, щоб уникати або правильно діяти в таких ситуаціях, розігрувалася ділова гра «Конфліктна ситуація». Завдяки цій грі, майбутні вчителі початкових класів набували досвіду щодо розуміння природи конфлікту й уміння знаходити шляхи його попередження або вирішення. Метою гри було відпрацювання умінь студентів щодо управління конфліктною ситуацією, а саме: ефективно взаємодіяти з учнями; виявляти якості лідера, необхідні у спілкуванні з дітьми; орієнтуватися в конфліктних ситуаціях і правильно їх урегулювати; отримувати й опрацьовувати необхідну інформацію, оцінювати, порівнювати й засвоювати її; приймати рішення в незвичайних ситуаціях; критично оцінювати можливі наслідки своїх рішень, училися враховувати свої помилки.

Студентів було розподілено на три групи, яким давалося завдання показати різні способи поведінки в конфліктній ситуації: уникнення, пристосування, компроміс, співпраця. Групам було роздано картки з описом конфліктної ситуації.

Перша група отримала таку ситуацію: «Учитель своєю доступністю, веселістю, легкістю у спілкуванні порушив педагогічну відстань між ним та учнями, що призвело до різкого падіння дисципліни в класі, зниження

продуктивності уроків».

Друга група розв'язувала ситуацію між учителем і батьками: «На батьківських зборах батьки за домовленістю висловили претензії до вчителя: він завжди задає нецікаві домашні завдання і коли на наступному уроці учні намагаються відповідати, звинувачує їх у нетямущості».

Для третьої групи було запропоновано ситуація між адміністрацією і вчителями: «На початку нового навчального року директор школи довів до відома всіх членів педагогічного колективу наказ про розподіл функціональних доручень між учителями. Вчителі ознайомилися зі змістом наказу. Частина педагогів висловила незгоду з рішення директора».

Упродовж 10 хвилин відбувалося колективне обговорення всередині групи щодо розв'язання запропонованого конфлікту, потім представник з кожної групи оголошував можливі виходи із ситуації, які знайшла група, а інші групи обговорювали їх. Таке завдання спонукало студентів до колективного вирішення завдань, вимагало вміння прислухатися один до одного, сприяло згуртуванню студентів.

Зазначимо, що виконання завдання з вирішення конфліктної ситуації було надзвичайно бурхливим, адже кожний зі студентів виходив із власного життєвого досвіду, якого набув під час навчання у школі, не одразу вони дійшли згоди. Натомість форма проведення занять їм дуже сподобалася. Під час обговорення викладачем зверталась увага майбутніх учителів не лише на тому, правильно чи неправильно вони вирішили конфліктну ситуацію, а й на те, в який саме спосіб вони працювали над її розв'язанням, акцентуючи на необхідності дотримання поваги до думки інших студентів, виробленні рішення, що задовольняло б усіх членів групи. У такий спосіб ми намагалися створити доброзичливу психологічну атмосферу, за якої кожний член групи не боявся висловитися, почувався комфортно.

Основною метою організації колективної роботи зі студентами було вироблення в них активної життєвої позиції, здатності до саморегуляції і більш об'єктивної самооцінки своїх дій та поведінки, оволодіння прийомами

узгодження своїх дій та координації з іншими учасниками діяльності, вміннями попереджати й долати конфлікти під час спільної роботи і спілкування. У такий спосіб студенти вчилися розуміти і разом ставити задачу спільної діяльності, знаходити способи її розв'язання, порівнювати варіанти способів, запропонованих всіма учасниками групи, контролювати самого себе і один одного.

При цьому під час колективної діяльності формувалися й такі професійні якості, як вміння оцінювати себе з різних поглядів – залежно від місця і функцій студента у спільній діяльності. Підвищувалася також відповідальність перед іншими людьми, вміння приймати рішення, які стосуються не тільки себе, а й інших.

Окрім того, через групову роботу ми мали можливість керувати розвитком особистісних взаємовідносин усередині студентської групи, а отже, й соціальними мотивами. Зокрема під час завдань, що передбачали колективну взаємодію майбутніх учителів, формувалися такі особистісні якості, як навички соціальної взаємодії, ціннісні орієнтації, настанови, необхідні в майбутній професійній діяльності. При цьому, спостерігаючи за роботою студентів у колективній діяльності, ми виявили, що в них стрімко зростала ініціатива, збільшувалася кількість контактів і різноманітних форм спілкування у процесі навчання.

Крім цього, такі практичні заняття забезпечували розвиток здоров'язберезувальних умінь і навичок у самих студентів: навички спільної роботи з іншими людьми, правильного мовлення, самоконтролю, прийняття рішень, уміння міжособистісного спілкування, чітко висловлювати свої думки, бути членом команди тощо.

Під час викладання дисципліни «Вступ до педагогічної діяльності» розглядалися питання відносно особливостей професійної діяльності вчителя початкової школи, необхідних властивостей, акцентувалося на професійно-практичній спрямованості діяльності вчителя початкової школи зі збереження, зміцнення здоров'я і формування здоров'язберезувальних

навичок і вмінь у молодших школярів; розкривалися зміст і структура культури здоров'я вчителя початкових класів; визначалася роль сучасної освіти для забезпечення здоров'я підростаючого покоління.

Інша вправа допомагала з'ясувати, як студенти уявляють себе у професії вчителя початкової школи. Студентам пропонувався набір карток – кожний витягував ту, яка йому попадеться, і висловлював свою думку – «за» і «проти» такої позиції, визначав, чи підходить йому така роль. На дошці викладачем виписувалися всі обрані позиції.

Пропонувалися такі позиції: «Критик», «Співрозмовник», «Сухар», «Відповідальний», «Дружелюбний», «Помічник», «Демонстративний» і т. ін.

По закінченні вправи всі студенти ще раз говорили про 2-3 найближчих йому позиції. Вони фіксувалися на дошці. З'ясовувалося, чому саме такі позиції було обрано майбутніми вчителями, в чому вони вбачають переваги такої позиції. Як підсумок, визначалося, якими саме властивостями повинен володіти майбутній учитель початкової школи, якими особливостями відрізняється його професія. Певною мірою, за нашими спостереженнями, такі заняття сприяли формуванню позитивної мотивації на здійснення педагогічної діяльності.

Під час вивчення дисципліни «Педагогічні технології в початковій школі» здійснювалося визначення здоров'язберезувальних аспектів у технологіях відомих педагогів: гуманно-особистісної технології Ш. Амонашвілі, «Екологія і діалектика» Л. Тарасова, вальдорфська педагогіка Р. Штейнера, технологія вільної праці С. Ферене, технологія саморозвитку М. Монтесорі та ін. Для самостійної роботи студенти отримали завдання дібрати з матеріалів періодичної преси (журнали «Початкова школа», «Початкове навчання і виховання», «Світ школи», «Школа і сім'я тощо»), Інтернет-джерел приклади досвіду вчителів-практиків, які застосовують у своїй професійній діяльності здоров'язберезувальні методики і додати їх до свого портфоліо.

Ураховуючи те, що в умовах сьогодення, зважаючи на незадовільний

стан здоров'я підростаючого покоління, вчителю необхідно вміти надавати першу медичну допомогу при алергійних реакціях, гострих отруєннях ліками і препаратами побутової хімії, закритих та відкритих переломах, ушкодженні хребта, кровотечах, опіках тощо, було задіяно викладачів «Основи медичних знань». На заняття з цієї дисципліни також вирішувалися гострі проблеми сьогодення: залучення дітей до наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, що негативно впливають на здоров'я дітей.

Оскільки праця вчителя початкової школи надзвичайно складна, потребує від нього значного напруження, викликаного виникненням небажаних ситуацій, що призводять до роздратування, нервозності, а це, у свою чергу, позначається не лише на здоров'ї вчителя, а й на його сімейному житті, значна увага приділялася формуванню вмінь психологічного розслаблення. Цьому може допомогти м'язова релаксація – звільнення м'язів обличчя і тіла від напруження. З огляду на це, на заняттях із психології з майбутніми вчителям проводилися вправи психологічної релаксації, різноманітні тренінги, що забезпечували розвиток навичок психологічної регуляції, техніки взаємодії тощо.

Зазначимо, що студенти із задоволенням проводили такі вправи, оскільки після їх виконання вони відчували себе спокійнішими, наповненими енергією, що сприяло підвищенню їхньої працездатності на заняттях.

Значна увага в ході викладання психології приділялась набуттю студентами вмінь оцінювати свій емоційний стан, прислухатися до свого внутрішнього «Я». Так, із значним інтересом майбутні вчителі початкових класів поставилися до виконання вправи «Старе місто» (див. Додаток Е). Зазначена вправа сприяла виробленню у студентів аналізувати свій стан, робити висновки щодо необхідності корекції своєї поведінки в тій чи іншій ситуації, одночасно й надавала можливість заспокоїтися, привести свої думки в порядок, що є немаловажним у професії вчителя початкової школи.

На заняттях студенти також отримували загальні знання про аутогенне тренування, про його ефекти й умови виникнення аутогенного стану,

опановували вміннями його здійснення. Наприклад, проводилася вправа «Абсолютне здоров'я»: «Сядьте зручно, на протязі декількох хвилин відчуйте повне розслаблення. Спробуйте пригадати моменти свого життя, коли Ви відчували себе дуже щасливою людиною. Виберіть один із них і спробуйте оживити його. Все Ваше тіло відчуває повне благополуччя, свідомо спрямуйте відчуття його благополуччя в ті частини тіла, з якими у Вас трапляються негаразди. Насолоджуйтесь відчуттям повного комфорту. Уявіть, що Ви будете його відчувати завжди».

Окрім використання вправ аутогенного тренування під час навчальних завдань перед майбутніми вчителями ставилося завдання і для самостійних занять, що мало за мету залучення їх до постійного проведення аутогенного тренування, виконання релаксаційних вправ, щоб бути спокійними, неквапливими, упевненими в собі.

Під час практичних занять пропонувалося виконання різних вправ. Наведемо приклад вправи «Хочу – можу – повинен». Виконання вправи має два варіанти. За першим варіантом студенти сиділи напівколом, двоє бажаних виходили й сідали на стільці перед групою. Один – слухав, інший – виступав. Той, хто виступав, закінчував три речення: «Я повинен...», «Я можу...», «Я хочу...» (при цьому він повинен був говорити спонтанно і безпосередньо, те, що першим приходило йому в голову). Той, хто слухав, повинен був визначити, яке з трьох речень було висловлене найбільш переконливо, в якому з них відчувалась індивідуальність того, хто говорив. Зверталась увага на інтонацію, вираз обличчя, жести.

За другим варіантом усій групі пропонувалося по черзі закінчити ці речення й уважно послухати себе та інших. Бажаючі могли висловитися, що побачили, почули, відчули.

Ми спостерігали, що внаслідок проведення цього завдання у групі покращувалась атмосфера, студенти більш охоче спілкувалися один з одним, мали можливість дізнатися щось нове про своїх товаришів.

Ще одна вправа, що проводилася на заняттях з психології викликала

значний інтерес у студентів, які зазначили, що вона є необхідною для професії вчителя початкової школи, який більшу частину свого робоча дня проводить у спілкуванні з дітьми, їхніми батьками, колегами та адміністрацією, вирішує іноді складні ситуації, що викликають нервовий стан, роздратування. Задля опанування вмінь приводити себе у спокійний стан, знімати роздратування виконувалася вправа «Створення енергетичного щита» (див. Додаток Ж). Це вправа, яка передбачає створення енергетичного щита. Викладач протягом вправи дає певні настанови, що робити студентам для створення такого щита.

По закінченні вправи зі студентами обговорювалися такі питання, як: «Які вправи далися легко?», «Які вправи викликали труднощі?», «Які вправи вважаєте неприпустимими або непотрібними?», «Які відчуття були під час роботи?», «Які думки виникали?», «Чи вдалося вирішити якісь свої питання?», «Що хотіли б побажати собі?», що сприяло виробленню вмінь здійснювати рефлексію, тобто аналізувати свої почуття, труднощі, що виникають, робити відповідні висновки, що сприяло формуванню у студентів рефлексивного компонента.

Оскільки майбутні вчителі початкових класів повинні завжди діяти в певних ситуаціях, ми вважали за доцільне під час навчання у вищому навчальному закладі навчити їх бачити ситуацію, аналізувати і виділяти ті ідеї, які лежать в основі пошуку її розв'язання, розробляти конструктивні схеми і варіанти практичних рішень. З цією метою студентам було запропоновано розробити фрагменти виховних заходів, спрямованих на формування у молодших школярів здоров'язберезувальних навичок і вмінь, що сприятимуть збереженню їхнього здоров'я, наприклад, «Подружися з розпорядком дня», «Чого навчає Королева Чистоти», «Твій зовнішній вигляд», «Твої друзі – Чистота і Охайність», «Шкідливим звичкам немає місця серед нас», «Здоров'я дітей – здоров'я нації», КВК на тему «Здоров'я та ін., сценарії яких докладалися до портфолію. Завдяки таким завданням у студентів значно підвищувався інтерес до здійснення такої діяльності в

майбутній професійній діяльності, актуалізувалися здобуті знання, формувалися навички педагогічного аналізу й узагальнення, розвивалися комунікативні й організаторські здібності (формування мотиваційного, технологічного, рефлексивного компонентів структури готовності майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів).

Готуючи фрагменти здоров'язбережувальних виховних заходів, студенти отримували можливість самостійно опрацьовувати шляхи встановлення контакту, прийоми створення певного емоційного стану та його корекції, способи вирішення педагогічних ситуацій.

Важливим під час практичних занять спецкурсу було відтворення рольових ситуацій, наближених до майбутньої професійної діяльності, який розкривав зміст учительської професії, на підставі досвіду студентів забезпечував тісний взаємозв'язок зі шкільною практикою, визначав типові труднощі, з якими вони можуть стикнутись у повсякденній роботі, і визначити можливі шляхи їх подолання. Тобто моделювалися педагогічні ситуації, що вимагали вироблення і прийняття рішень у практичній діяльності вчителя початкової школи, які не зашкоджували би здоров'ю молодших школярів (психологічному, духовно-моральному, соціальному).

Так, студентам пропонувалася така ситуація: «Учень класу під час бійки з іншим учнем, зламав йому палець. Як навчити дітей поважати одне одного, які педагогічні прийоми можна застосовувати?». Під час обговорення студентами висловлювалися різноманітні думки, проте, всі вони були одностайні в тому, що сьогодні, на жаль, діти більше зважають на наявність сили, що певною мірою зумовлено тим, що учні багато часу проводять перед телевізором або за комп'ютерними іграми, які пропагують насилля, бійки з боку головних героїв. А, отже, перед учителем початкових класів стоїть завдання виховання духовно-моральних якостей у дітей, а також проведення просвітницької роботи з батьками учнів.

Також використовувався метод, під назвою «Мозаїка». Студенти

розподілялися в чотири групи, які отримували різні завдання. Впродовж 10 хвилин вони повинні були ознайомитися з різними методами активного навчання, які передбачали формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. Надалі 4 студенти з кожної групи переходили в інші групи, де знайомили своїх товаришів зі своєю інформацією й отримували інформацію від них. У такий спосіб вони знайомилися з різними методами, запропонованими в інших групах, і повернувшись до своєї групи. Цей метод дозволяв учасникам гри познайомитися з новою інформацією, яка дозволяла спрямувати навчально-виховну діяльність у початкових класах на здоров'язбереження.

Під час проведення занять, спрямованих на оволодіння студентами знань та вмінь здійснювати здоров'язбережувальну діяльність, за допомогою дискусійних методів і методів сократичної бесіди було з'ясовано основні правила, яких повинен дотримуватись учитель для організації здоров'язбережувального уроку та створення здоров'язбережувального клімату в класі. Зокрема студентами було вироблено рекомендації щодо створення здоров'язбережувального клімату у класі:

1. Ніколи не виховуйте в поганому настрої.
2. Чітко визначте, чого Ви хочете від учня й поясніть йому це, а також довідайтесь, що він думає з цього приводу.
3. Надайте дитині самостійності, не контролюйте кожний її крок.
4. Не підказуйте готового рішення, покажіть можливі шляхи до нього і розберіть з дитиною її правильні й хибні кроки до мети.
5. Не пропустіть моменту, коли досягнутий перший успіх.
6. Оцінюйте вчинок, а не особистість.
7. Укажіть дитині на допущену нею помилку і постарайтеся, щоб вона усвідомила її.
8. Дайте дитині відчутти (посміхніться, доторкніться), що співчуваєте їй, вірите в неї, незважаючи на її помилку.
9. Виховання – це послідовність цілей.

10. Вчитель повинен бути твердим, але добрим.

Отже, застосування активних методів навчання є ефективним і дуже цікавим для студентів методом роботи, завдяки якому підвищувався інтерес до здійснення здоров'язбережувальної діяльності, а також сприяв підвищенню мотивації у самих студентів до дотримання здорового образу життя, уникати небезпечних для здоров'я ситуацій, використовувати здобуття знання на практиці, цінувати й берегти здоров'я своє і тих людей, що оточують.

Упровадження педагогічної умови «залучення майбутніх учителів початкової ланки освіти до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності» на діяльнісному етапі забезпечувало озброєння студентів уміннями застосовувати у навчально-виховному процесі фізкультурно-оздоровчі методики. З цією метою майбутні вчителі повинні були розробити комплекси фізкультхвилинок, фізкультпауз, які містили би вправи для покращення мозкового кровообігу, зняття втоми очей, напруження м'язів, навчання правильного дихання тощо. Студенти повинні були не лише розробити чи дібрати вправи для покращення самопочуття молодших школярів, а й провести ці заходи у студентській групі, при цьому ми проводили їх і під час лекційних занять, для вироблення у майбутніх учителів навичок психологічного, розумового й емоційного розслаблення.

Зазначимо, що спочатку такі заняття сприймалися студентами неоднозначно: в одних викликали сміх, інші соромилися виконувати вправи при всіх, треті відмовлялися, оскільки «вони не маленькі, а тому їм це не потрібно». Проте, через деякий час вони стали по-іншому ставитися до цих фізкультпауз, оскільки відзначили їх безумовну користь: вони стали більш уважними, менше відволікалися від ходу лекції чи семінару, зважаючи на те, що виконання вправ на розслаблення попереджувало втому, сприяло активізації їхньої уваги пам'яті тощо.

Набуття практичних умінь і навичок фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності здебільшого здійснювалося під час проведення

позааудиторних заходів. При чому, якщо на першому етапі вони ознайомилися з методикою їх організації, то тепер вони самі повинні були розробити проекти виховної діяльності із фізкультурно-спортивним спрямуванням. Кожна творча група готувала сценарії, проводила необхідну підготовчу роботу, надавала завдання членам інших груп, добирала необхідне обладнання і спортивний інвентар для проведення таких заходів, як «Веселі старт», «Конкурс ранкової гімнастики», «Година здоров'я», а також спортивних свят «Козацькі забави», «У здоровому тілі – здоровий дух» тощо.

Внаслідок проведення таких заходів, традиційним стало проведення «Дня здоров'я», в ході якого студенти демонстрували свої знання щодо здоров'я, беручи участь у конкурсах вікторин, знавців загадок і прислів'їв про здоров'я, інтелектуально-розважальної гри «Розумники і Розумниці», виявляли спритність у змаганнях з різних видів спорту тощо. Наприкінці «Дня здоров'я» групі, яка отримала найбільше «прізів», присвоювалося звання «Найздоровіша група університету». Зазначимо, що така жартівлива номінація викликала неабияке намагання з боку студентів отримати в ній перемогу, що сприяло як збереженню індивідуального здоров'я студентів, так і усвідомленню необхідності проведення такої діяльності в школі.

Вагому роль у професійній підготовці відіграла педагогічна практика, що здійснювалася на третьому – практико-орієнтованому – етапі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів і передбачала застосування здобутих знань, умінь і навичок з організації здоров'язберезувальної діяльності безпосередньо на практиці. Педагогічна практика є однією з ключових ланок у системі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. Студенти-практиканти мають змогу придбати перший педагогічний досвід, удосконалити професійні вміння та особистісні якості, які дозволяють найбільш ефективно здійснювати педагогічну діяльність.

Педагогічна практика має триєдину мету професійної практичної підготовки: освітню – сприяє розвитку професійних знань, їх самостійному набуттю, формуванню професійних умінь і навичок майбутніх учителів; розвивальну – сприяє виробленню мотивації професійної діяльності, розвитку педагогічного мислення, ціле покладання та спрямованості; виховну – сприяє формуванню професійно значущих якостей особистості, навичок самоосвіти і самовдосконалення.

Під час педагогічної практики студенти мали змогу поступово перейти від теоретичних знань про професійну діяльність та професійні обов'язки до практичного оволодіння професійними вміннями й формування професійно значущих якостей особистостей. У ході експериментальної роботи студенти проходили практику в літньому оздоровчому таборі та педагогічну практику в початковій школі.

Метою педагогічної практики в літньому дитячому оздоровчому таборі було вироблення у майбутніх учителів умінь організовувати дитячий колектив, організовувати різні види здоров'язбережувальної діяльності дітей, відповідально ставитись до безпеки їх життєдіяльності, застосовуючи знання, отримані під час викладання спецкурсів «Основи культури здоров'я», «Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи», а також на заняттях з дисциплінам гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Перед проходженням літньої педагогічної практики, окрім навчання методики виховної роботи, значна увага приділялась оздоровчому аспекту організації діяльності з дітьми молодшого шкільного віку в умовах оздоровчого табору. Під час лекційних занять акцентувалося на важливості дотримання режиму дня, раціонального харчування, необхідності організації ранкової гімнастики, проведення фізкультурно-оздоровчих і спортивно-ігрових заходів, туристських походів тощо. Навичками й уміннями з

організації здоров'язбережувальної діяльності майбутні вчителі оволодівали на практичних заняттях. Так, заздалегідь творчі групи повинні були розробити сценарій якийсь виховний захід для літнього табору чи пришкільного майданчика, включаючи до нього конкурси, естафети, ігри, спрямовані на збереження і зміцнення здоров'я вихованців.

Значна увага приділялася організації рухливих ігор. З цією метою студентами складалася картотека ігор, що додавалася до портфолію. Ці ігри в ході занять проводилися зі студентами й викликали в них значний інтерес. Зауважимо, що з багатьма іграми вони вперше познайомилися, що свідчить про те, що в школах, на жаль, не розучується багато ігор, здебільшого проводяться одні й ті самі, що з часом знижує інтерес дітей до їх проведення. До картотеки увійшли, як просто рухливі ігри, так і ігри з елементами спорту: «Кіт і миша», «Подоляночка», «Вовк і коза», «Голуб», «Невід», «Птахи», «Гречка», «Дрібушечки», «Сірий вовк», «До своїх прапорців», «Вудочка», «Швидко по місцях», «Ворони», «У річку – гоп», «Горобчики-стрибунчики», «Лисиця і курчата», «На прогулянку», «М'яч через шнур», «Вправи з великим м'ячем», «Вправи з малим м'ячем», «Стонога», «Сніжками по м'ячу», «Захисник фортеці», «Лисиця і заєць», «Два мало – третій непотрібний», «Гонка м'ячів», «Гра у квадраті», «Одно скок», «Стрибки командою», «На одній нозі по прямій», «Стрибунці», «Вгору двома», «Бігуни-скакуни», «Гігантський крок», «Біг по коридору», «Біг з перешкодами», «Біг крізь обруч», «Естафета паличка», «Біг з підлізанням», «Потяг», «М'яч ведучому», «Передай сусіду», «Влучено в ціль», «Вибий ведучого», «Провести м'яч по прямій», «Хто швидше», «Спуск шеренгами», «З гори у ворота», «На гірку з гірки» та ін.

Під час проходження практики майбутні вчителі вели «Щоденник спостережень», у якому аналізували свою діяльність щодо збереження і зміцнення здоров'я дітей, формування в них здоров'язбережувальних навичок і вмінь, фіксували припущені помилки, з'ясовували причини невдач

тощо. Така робота допомагала з'ясувати, які знання щодо здоров'язбережувальної діяльності потрібно поглибити, які вміння потребують удосконалення. Досвід роботи в літніх таборах значною мірою сприяв покращенню проходження педагогічної практики в умовах початкової школи.

Педагогічна практика в початковій школі організовувалася в межах цілісного навчально-виховного-процесу, спрямованого на практичне засвоєння студентами здоров'язбережувальних видів діяльності, оволодіння основами культури здоров'я, формування готовності до здоров'язбережувальної діяльності. Метою педагогічної практики в початковій школі було залучення студентів до вивчення досвіду вчителя початкових класів з питань адаптації дітей до умов життєдіяльності і роботи в умовах школи, планування та організації навчально-виховного процесу, психолого-педагогічного вивчення дитини, роботи з батьками тощо, вироблення у них первинних умінь з організації різних видів професійно-педагогічної діяльності. З метою підготовки до педагогічної практики студенти отримали завдання скласти відповідний план здоров'язбережувальної роботи з дітьми молодших класів, який передбачав проведення різноманітних заходів з різних видів діяльності: виховної, фізкультурно-оздоровчої, ігрової, дозвілєвої, спортивно-ігрової, екологічної тощо (див. Додаток Л).

Основними завданнями педагогічної практики як провідної ланки професійної підготовки вчителя початкової школи виступили: виховання позитивної мотивації до професії вчителя, переконаності у правильності її вибору; формування у майбутніх учителів цілісної наукової картини здоров'язбережувальної діяльності; формування у студентів професійних умінь і навичок, необхідних для успішного здійснення здоров'язбережувального навчально-виховного процесу як педагогічної системи; розвиток у майбутніх учителів педагогічних здібностей та їхньої індивідуальності; розвиток у студентів потреби в самоосвіті й

самовдосконаленні професійно-педагогічних знань та вмінь; формування досвіду здоров'язбережувальної діяльності, дослідницького підходу до педагогічного процесу; формування професійно-значущих якостей особистості майбутнього вчителя початкової школи.

Експериментальна програма педагогічної практики включала виконання студентами системи завдань, що відповідають основним аспектам діяльності вчителя зі збереження, зміцнення здоров'я і формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів: організація здоров'язбережувального освітнього процесу на уроці; формування культури здоров'я учнів у процесі позакласної виховної роботи. Розв'язання цих завдань створювало передумови для формування психологічної готовності майбутніх учителів до такого складного виду педагогічної діяльності.

У ході педагогічної практики студенти, крім основних завдань, включалися в навчально-пошукову культурно-оздоровчу діяльність: складали «Паспорт здоров'я» учнів, куди вносилися дані медичних карток; оцінювали фізичний розвиток учнів; визначали фізіологічні показники здоров'я школярів, типи конституції, показники розумової та фізичної працездатності.

У «Щоденнику спостережень» аналізувався досвід роботи вчителів початкових класів, які досягли успіху у збереженні здоров'я школярів у навчальному процесі, зокрема розглядалися такі питання, як учитель здійснює здоров'язбережувальну діяльність, на яких аспектах зосереджує увагу, як проводить уроки з урахуванням збереження і зміцнення здоров'я дітей. Так, крім загального аналізу проведення уроку вони повинні були проаналізувати такі здоров'язбережувальні напрями, що були розроблені під час практичних занять вивчення спецкурсу «Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи»:

1. Обстановка та гігієнічні умови у класі: провітрювання у класі перед уроком (до початку занять і на перервах); достатня вологість повітря; раціональне освітлення класу й дошки; температура у приміщенні;

усунення неприємних звукових подразників.

2. Кількість видів навчальної діяльності на уроці: опитування; письмо; слухання; розповідь; самостійна робота; відповіді на запитання і т. ін.
3. Кількість видів викладання: словесний; наочний; аудіовізуальний; комбінований тощо.
4. Поза і чергування поз дітей. Необхідно робити корекцію поз дітей, спостерігати за посадкою учнів, зміна пози відповідно до виду діяльності.
5. Фізкультхвилинки: 2 фізкультхвилинки по 3 легких вправи (1-а – на 15-20 хвилині; 2-а – на 30 хвилині).
6. Наявність у змісті уроку питань, пов'язаних із здоров'язбереженням і здоровим образом життя.
7. Щільність уроку.
8. Наявність і добір на уроці методів, що сприяють активізації ініціативи і творчого самовираження самих учнів, коли вони дійсно перетворюються із «споживачів знань» у суб'єкти дії з їх отримання та створення.
9. Наявність мотивації діяльності учнів на уроці. Зовнішня мотивація: оцінка, похвала, підтримка, змагальний метод тощо. Стимулювання внутрішньої мотивації: прагнення більше взяти, радість від активності, інтерес до матеріалу, що вивчається і т. ін.
10. Темп і особливості закінчення уроку. Негативно впливають на здоров'я швидкий темп, запис домашнього завдання без коментарів. Необхідно закінчити урок так, щоб учень міг поставити запитання вчителю. З уроку діти повинні йти радісними і здоровими.
11. Психологічний клімат на уроці. Психологічний клімат у класі залежить від особистості вчителя. Взаємостосунки між учителем й учнями: комфорт – напруження; співробітництво – авторитарність; індивідуальні – фронтальні види роботи; урахування вікових особливостей: достатнє – недостатнє. Між учнями: співробітництво – суперництво; доброзичливість – ворожість; зацікавленість – байдужість; активність – пасивність. Найпершим індикатором є момент втоми учнів. Наявність на уроці

емоційних розрядок: жарт, посмішка, гумористична чи повчальна картинка, прислів'я, відоме висловлювання (афоризм) з коментарем, невеличкі віршики, музична хвилинка і т. ін.

Для вдосконалення власних умінь здоров'язбережувальної діяльності під час практики вони отримували такі завдання: розробка плану роботи вчителя з формування культури здоров'я учнів; створення програми здоров'я з батьками з формування культури здоров'я учнів; обґрунтування індивідуальних програм здоров'я для учнів. Студентами аналізувалися програми з різних предметів на предмет здоров'язбереження; проводилися валеологічні анкетування; досліджувався й аналізувався з валеологічної позиції навчально-виховний процес; вони вчилися складати поурочні плани й конспекти із здоров'язбережувальним змістом; проводили динамічні паузи на уроках й організовували рухливі перерви; розробляли сценарії і проводили позакласні заняття з культурно-оздоровчої тематики.

У звіті з педагогічної практики, окрім основних завдань, необхідно було надати оцінку здоров'язбережувальної діяльності в початковій школі, зазначаючи, в який спосіб здійснюється здоров'язбережувальна діяльність у класі і в школі; скільки дітей займаються фізичною культурою і спортом, скільки дітей зараховані до спеціальної медичної групи через стан здоров'я; скільки дітей пропускають навчальні заняття через хворобу, як часто проводяться спортивні заходи, прогулянки, чи беруть участь у проведенні здоров'язбережувальних заходів батьки молодших школярів тощо (див. Додаток М).

По закінченні педагогічної практики, окрім оцінки здоров'язбережувальної діяльності початкової школи, майбутні вчителі аналізували й оцінювали ефективність власної культурно-оздоровчої діяльності, яку вони здійснювали під час педагогічної практики, яких знань чи навичок і вмінь їх бракує для ефективної здоров'язбережувальної організації навчально-виховного процесу.

Важливим аспектом педагогічної практики майбутніх учителів було виконання творчих завдань, включення їх у навчально-дослідну роботу, з метою полегшення їх пристосування до умов роботи в початковій школі в подальшому. Для цього їм було запропоновано тематику курсових робіт здоров'язбережувальної спрямованості (див. Додаток Н), матеріали для якої вони могли зібрати під час проходження педагогічної практики в школі. Виконання такої роботи сприяло набуттю студентами вмінь: визначити проблему, сформулювати завдання, визначити їх місце в ієрархії здоров'язбережувальних цілей, обґрунтувати шляхи вирішення, дати аналіз з науково-теоретичних позицій. У такий спосіб творчі роботи студентів стимулювали дослідницький підхід до професійної діяльності.

Відтак, поетапне впровадження визначених педагогічних умов сприяло формуванню у майбутніх учителів початкової школи мотиваційного, змістового, технологічного, рефлексивного, здоров'язбережувального компонентів їхньої готовності до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів, крім того забезпечувало розвиток відповідних навичок і вмінь у самих студентів.

4.4. Порівняльний аналіз рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок та вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності на констатувальному і прикінцевому етапах дослідження

Після реалізації формувального етапу експерименту із впровадженням визначених педагогічних умов було проведено другий зріз, спрямований на порівняльний аналіз сформованості рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи

до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів за мотиваційним компонентом визначалися за допомогою виокремлених показників мотиваційно-ціннісного критерію.

Результати оцінки мотивації ставлення майбутніх учителів початкової школи до здійснення педагогічної діяльності після проведення формувального експерименту засвідчили позитивні зрушення (див. табл. 4.25).

Таблиця 4.25.

Оцінка мотивації ставлення майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діяльності за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	19	11 %	36	20 %
Середній	34	20 %	61	34 %
Достатній	72	41 %	58	33 %
Високий	49	28 %	23	13 %

Як видно з таблиці 4.25, значно покращилися результати оцінки мотивації до здійснення педагогічної діяльності в експериментальній групі. Так, високого ступеня сформованості цього показника досягли 28 % студентів (на констатувальному етапі – 9 %), достатній ступінь виявлено у 72 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 22 %), середній ступінь – у 34 % (на констатувальному етапі – 36 %), на низькому залишилося 19 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 33 %).

Змінилися результати і в контрольній групі: високий ступінь прояву мотивації ставлення майбутніх учителів до педагогічної діяльності виявили 13 % студентів (на констатувальному етапі – 10 %), достатній ступінь зафіксовано у 33 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 25 %), середній ступінь – 34 % (на констатувальному етапі – 36 %), низький ступінь виявили 20 % респондентів (на констатувальному етапі – 29 %).

Вважаємо, що така динаміка змін в експериментальній групі свідчить

про доцільність використання ділових, рольових ігор, диспутів, дискусій під час практичних занять, які сприяли підвищенню мотивації у майбутніх учителів початкової школи до здійснення педагогічної діяльності з урахуванням здоров'язбереження учнів. У контрольній групі покращення результатів відбувалося завдяки лекційним заняттям, у ході яких вони здобували більше інформації про конкретну діяльність учителя початкової школи, усвідомлювали необхідність організації навчальної діяльності молодших школярів у такий спосіб, щоб вона не шкодила їхньому здоров'ю.

Діагностика наступного показника «Настанова на ціннісне ставлення до здоров'я» також виявила позитивні розбіжності в результатах респондентів експериментальної та контрольної груп (див. табл. 4.26).

Таблиця 4.26.

Ставлення майбутніх учителів початкової школи до здоров'я за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	9	5 %	23	13 %
Середній	53	30 %	74	47 %
Достатній	64	37 %	55	24 %
Високий	48	28 %	26	16 %

Як засвідчує таблиця 4.26, відбулися позитивні зміни як в експериментальній, так і в контрольній групах.

Так, високого ступеня сформованості цього показника в експериментальній групі досягли 28 % студентів (на констатувальному етапі – 17 %), достатнього ступеня – 37 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 28 %), середнього ступеня – 30 % (на констатувальному етапі – 38 %), на низькому ступені залишилося 5 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 17 %). У контрольній групі кількість студентів з високим ступенем залишилася такою самою – 16 % студентів, достатній ступінь зафіксовано у 24 % майбутніх учителів (на

констатувальному етапі – 26 %), середній – у 47 % (на констатувальному етапі – 43 %), низький ступінь виявили 13 % респондентів (на констатувальному етапі – 15 %).

На підставі отриманих знань під час занять зі спецкурсів й оволодіння практичними навичками і вміннями студенти експериментальної групи усвідомили цінність здоров'я, стали більш уважно ставитися до свого здоров'я, почали менше хворіти, більше бувати на свіжому повітрі, стали більш урівноваженими у спілкуванні з іншими людьми, навчилися контролювати свої емоції, позбавилися шкідливих звичок тощо, на відміну від студентів контрольної групи, в яких спеціально не організовувалася робота щодо здоров'язбереження.

За показником «Наявність мотивації на досягнення успіху в діяльності, спрямованої на формування у молодших школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь» також відзначено позитивні зміни (див. табл. 4.27).

Таблиця 4.27.

Наявність у майбутніх учителів початкової школи мотивації на досягнення успіху в діяльності за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	15	9 %	31	17 %
Середній	49	28 %	67	38 %
Достатній	68	39 %	57	32 %
Високий	42	24 %	23	13 %

Як видно з таблиці 4.27, в експериментальній групі високий ступінь прояву цього показника виявили 24 % студентів (на констатувальному етапі – 12 %), на достатньому рівні виявлено 39 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 40 %), на середньому рівні – 28 % (на констатувальному етапі – 40 %), на низькому залишилося 9 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 26 %). У контрольній групі результати на

високому і середньому ступенях результати не змінилися – 13 % і 28 % студентів відповідно, достатній ступінь виявили 32 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 38 %), на низькому залишилося 17 % респондентів (на констатувальному етапі – 29 %).

Одержані результати є наслідком цілеспрямованої роботи зі студентами експериментальної групи, оскільки в ході їх проведення студенти перестали боятися виступати перед аудиторією, проводячи фрагменти уроку, виступити з рефератами чи доповідями. Вважаємо, що цьому сприяла доброзичлива обстановка на заняттях, створення викладачами ситуацій успіху, а також спільна робота студентів під час виконання творчих завдань. Зауважимо, що в контрольній групі, де така робота не проводилася, результати оцінки мотивації успіху не дуже змінилися.

Рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за мотиваційним компонентом після формувального експерименту визначався за середнім арифметичним одержаних результатів. Одержані результати подано в таблиці 4.28.

Таблиця 4.28.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь за мотиваційним компонентом на прикінцевому етапі експерименту

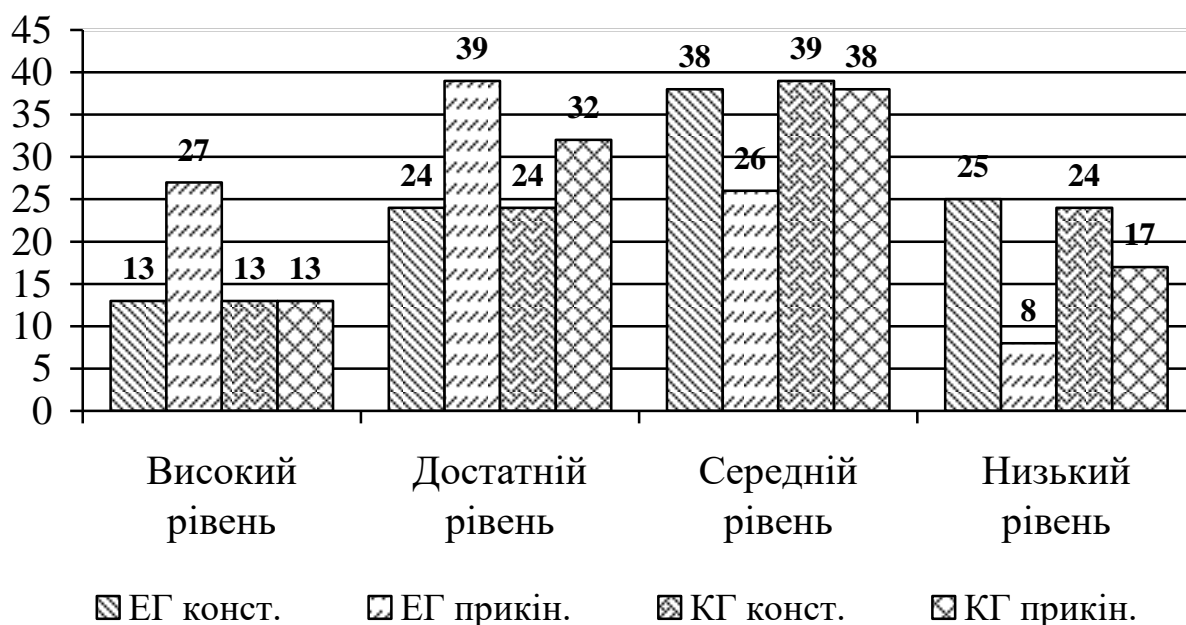
Рівні	Експериментальна група				Контрольна група			
	Початковий зріз		Прикінцевий зріз		Початковий зріз		Прикінцевий зріз	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Низький	44	25 %	14	8 %	43	24 %	30	17 %
Середній	66	38 %	45	26 %	69	39 %	67	38 %
Достатній	42	24 %	68	39 %	43	24 %	57	32 %
Високий	22	13 %	47	27 %	23	13 %	24	13 %

Як засвідчує таблиця 4.28, високого рівня сформованості показників мотиваційного компонента в експериментальній групі досягли 27 %

студентів (на констатувальному етапі – 13 %), на достатньому рівні виявлено 39 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 24 %), на середньому рівні – 26 % (на констатувальному етапі – 38 %), на низькому залишилося лише 8 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 33 %).

У контрольній групі також відбулися незначні позитивні зміни в результатах рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів за мотиваційним компонентом: на високому рівні результати не змінилися – виявлено також 13 % студентів, як і на констатувальному етапі, достатній рівень зафіксовано у 32 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 24 %), середній рівень – 38 % (на констатувальному етапі – 39 %), на низькому залишилося 17 % респондентів (на констатувальному етапі – 24 %).

Наочно порівняльні дані рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів за мотиваційним компонентом після проведення формувального експерименту наведено в діаграмі 4.1.

Діаграма 4.1. Динаміка змін рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів у навчально-виховній діяльності за мотиваційним компонентом після проведення формувального експерименту (у %)

Як видно з діаграми 4.1. після формувального експерименту значно змінилися результати рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів за мотиваційним компонентом. Так, в експериментальній групі на високому рівні результати збільшилися на 14 % (у контрольній групі збільшення не відбулося), на достатньому рівні результати збільшилися на 15 % (у контрольній групі на 6 %), на середньому рівні результати зменшилися на 12 % (у контрольній групі вони зменшилися лише на 1 %) і на низькому рівні результати зменшилися на 17 % (у контрольній групі вони зменшилися на 7 %).

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів у навчально-виховній діяльності за змістовим компонентом визначалися нами за допомогою виокремлених показників когнітивно-валеологічного критерію. Результати, одержані за показником «Наявність валеологічних знань», подано в таблиці 4.29.

Таблиця 4.29.

Оцінка рівня валеологічних знань майбутніх учителів початкової школи за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	18	10 %	20	11 %
Середній	54	31 %	77	44 %
Достатній	60	35 %	54	30 %
Високий	42	24 %	27	15 %

Так, в експериментальній групі високого ступеня прояву цього показника досягли 24 % студентів (на констатувальному етапі – 0 %), достатній ступінь виявили 60 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 18 %), середній ступінь – 54 % (на констатувальному етапі – 43 %), на низькому залишилося 10 % студентів ЕГ (на констатувальному етапі – 39 %).

Змінилися результати і в контрольній групі: високого ступеня досягли 15 % студентів (на констатувальному етапі – 0 %), достатній ступінь зафіксовано у 30 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 18 %), на середньому ступені результати не змінилися – у 44 %, на низькому залишилося 11 % респондентів (на констатувальному етапі – 38 %).

Уважаємо, що зміни результатів оцінки валеологічних знань майбутніх учителів початкової школи зумовлені тим, що їм викладалися такі дисципліни, як «Основи валеології», «Основи медичних знань і охорони здоров'я», «Безпека життєдіяльності», «Людина і світ» з методикою викладання», «Методика вивчення валеології, основ безпеки життєдіяльності в початковій школі», на яких, звісно, формуються відповідні валеологічні знання. Більш високі позитивні результати в експериментальній групі можна пояснити тим, що з цими студентами додатково проводилася цілеспрямована робота як на спецкурсах, так і завдяки взаємодії навчальних дисциплін, що передбачала системне і цілісне набуття валеологічних знань.

Результати оцінки сформованості вмінь майбутніх учителів з організації здоров'язбереження, що здійснювалася експертами – викладачами вищого навчального закладу, подано в таблиці 4.30.

Таблиця 4.30.

Оцінка сформованості вмінь майбутніх учителів початкових класів організації здоров'язбереження за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	23	13 %	32	20 %
Середній	54	31 %	73	40 %
Достатній	58	33 %	54	30 %
Високий	39	23 %	19	10 %

Як видно з таблиці 4.30, в експериментальній групі після проведення

експериментальної роботи високого ступеня прояву зазначеного показника досягли 23 % студентів (на констатувальному етапі – 0 %), достатній ступінь виявлено у 33 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 7 %), середній – у 31 % (на констатувальному етапі – 51 %), на низькому залишилося 13 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 42 %).

У контрольній групі високого ступеня досягли 10 % студентів (на констатувальному етапі – 0 %), достатній ступінь зафіксовано у 30 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 6 %), середній – у 40 % (на констатувальному етапі – 51 %), на низькому залишилося 20 % респондентів (на констатувальному етапі – 43 %).

Як бачимо, на прикінцевому етапі і в експериментальній, і в контрольній групах було виявлено позитивні зміни щодо сформованості готовності майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів за цим показником. Здебільшого це пов'язано з вивченням навчальних дисциплін, пов'язаних з методикою підготовки уроків, опанування методами організації навчальної і виховної роботи, що передбачено робочими навчальними планами спеціальності «Початкове навчання». Проте, в експериментальних групах також здійснювалася робота з опанування здоров'язбережувальних технологій, акцентувалася увага на оволодінні вміннями здійснювати саме здоров'язбережувальну діяльність, що, на нашу думку, й сприяло одержанню більш високих результатів за цим показником.

Результати самооцінки готовності майбутніх учителів початкової школи до здоров'язбережувальної діяльності з молодшими школярами також зазнали змін після проведення формувального експерименту (див. табл.4.31).

Як свідчать дані таблиці 4.31, студенти по-різному оцінили свою готовність до здійснення здоров'язбережувальної діяльності з молодшими школярами після проведення формувального експерименту.

Таблиця 4.31.

Самооцінка готовності майбутніх учителів початкової школи до здоров'язбережувальної діяльності з молодшими школярами за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	21	12 %	35	20 %
Середній	46	26 %	70	39 %
Достатній	59	34 %	51	29 %
Високий	48	28 %	22	12 %

Так, в експериментальній групі високого ступеня сформованості цього показника досягли 28 % студентів (на констатувальному етапі – 0 %), достатній ступінь виявлено у 34 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 12 %), середній – у 26 % (на констатувальному етапі – 47 %), на низькому залишилося 12 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 43 %).

Змінилися результати і в контрольній групі: високого ступеня досягли лише 12 % студентів (на констатувальному етапі – 0 %), достатній ступінь зафіксовано у 29 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 12 %), середній ступінь – у 39 % (на констатувальному етапі – 48 %), на низькому залишилося 20 % респондентів (на констатувальному етапі – 41 %).

Як бачимо, певні зміни відбулись і в експериментальній, і в контрольній групах. Зазначене свідчить про те, що під час навчання й особливо проходження педагогічної практики студенти обох груп здобули необхідні знання щодо організації діяльності з учнями молодших класів. Проте майбутні вчителі початкових класів експериментальної групи оцінили свою готовність до здійснення здоров'язбережувальної діяльності більш високо, ніж у контрольній групі. Вважаємо, що це пов'язано насамперед з тим, що під час вивчення спецкурсів і викладання фахових дисциплін викладачами більша увага надавалась усвідомленню студентами необхідності

врахування здоров'язбереження під час як навчальної, так і позанавчальної діяльності з молодшими школярами.

Рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за змістовим компонентом після формувального етапу експерименту визначався за середнім арифметичним одержаних результатів (див. табл. 4.32).

Таблиця 4.32.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за змістовим компонентом на прикінцевому етапі експерименту

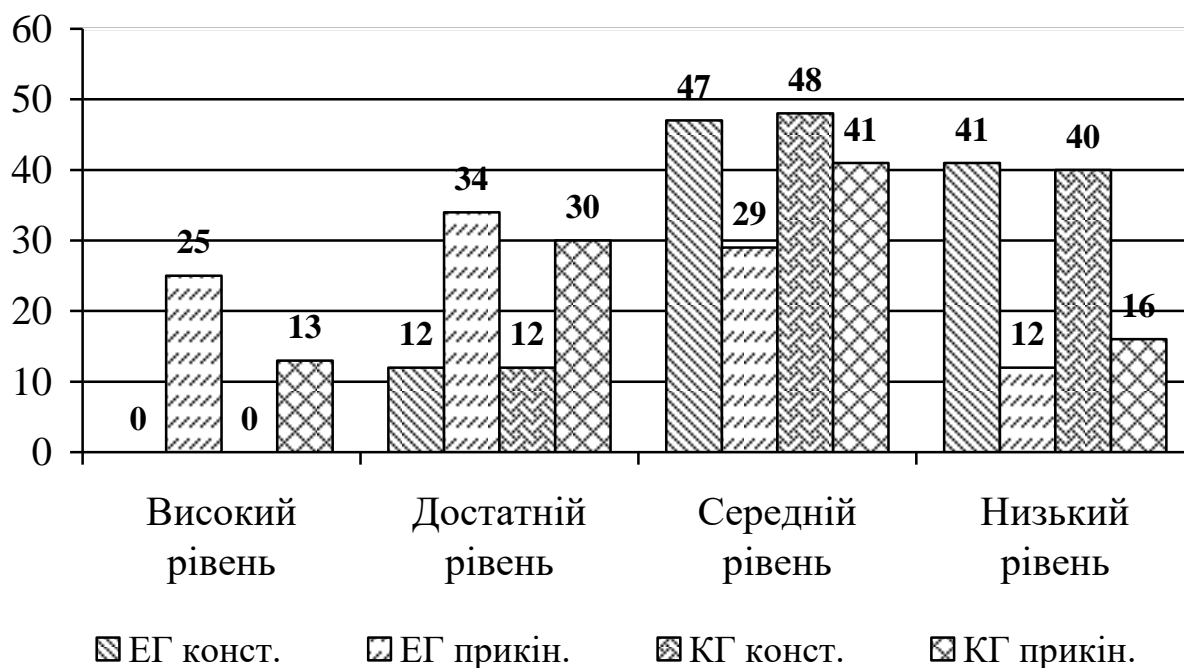
Рівні	Експериментальна група				Контрольна група			
	Початковий зріз		Прикінцевий зріз		Початковий зріз		Прикінцевий зріз	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Низький	72	41 %	21	12 %	72	40 %	29	16 %
Середній	82	47 %	51	29 %	85	48 %	73	41 %
Достатній	20	12 %	59	34 %	21	12 %	53	30 %
Високий	–	–	43	25 %	–	–	23	13 %

Як свідчать дані таблиці 4.32, по закінченні формувального етапу експерименту рівень сформованості готовності до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів за змістовим компонентом у студентів експериментальної групи став вищим. Так, високого рівня сформованості зазначеного компонента досягли 25 % студентів (на констатувальному етапі – 0 %), на достатньому рівні виявлено 34 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 12 %), на середньому рівні – 29 % (на констатувальному етапі – 47 %), на низькому залишилося 12% респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 41 %).

Змінилися результати рівнів сформованості готовності майбутніх

учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів за змістовим компонентом й у контрольній групі: високого рівня досягли 13 % студентів (на констатувальному етапі – 0 %), достатній рівень зафіксовано у 30 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 12 %), середній рівень – 41 % (на констатувальному етапі – 48 %), на низькому залишилося 169 % респондентів (на констатувальному етапі – 40 %).

Наочно динаміку змін рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за змістовим компонентом після проведення формувального експерименту наведено в діаграмі 4.2.

Діаграма 4.2. Динаміка змін рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за змістовим компонентом на прикінцевому етапі експерименту (у %)

Як видно з діаграми 4.2. після формувального експерименту значно змінилися результати рівнів сформованості готовності майбутніх учителів

початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за змістовим компонентом. Так, в експериментальній групі на високому рівні показники збільшилися на 25 % (у контрольній групі на 13 %), на достатньому рівні результати збільшилися на 22 % (у контрольній групі на 18 %), на середньому рівні результати зменшилися на 18 % (у контрольній групі на 7 %) і на низькому рівні результати зменшилися на 29 % (у контрольній групі на 24 %).

Отже, якщо на констатувальному етапі не було виявлено жодного студента із високим рівнем сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів за змістовим компонентом, то на прикінцевому етапі ми фіксуємо значні зрушення в обох групах. Натомість в експериментальній групі, завдяки цілеспрямованій роботі з підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, результати виявилися більш високими.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за технологічним компонентом визначалися за допомогою виокремлених показників організаційно-діяльнісного критерію.

Результати діагностування показника «Наявність організаційно-комунікативних здібностей» подано в таблиці 4.33.

Як видно з таблиці 4.33, розподіл результатів за ступенем сформованості комунікативних здібностей виявився таким: високий ступінь в ЕГ – 29 %, у КГ – 18 % (на констатувальному етапі по 6 % в обох групах), достатній ступінь виявлено у 32 % майбутніх учителів ЕГ і 27 % КГ (на констатувальному етапі – 13 % ЕГ і 12 % КГ), середній – у 31 % ЕГ і 40 % КГ (на констатувальному етапі – 17 % ЕГ та 18 % КГ), на низькому залишилося 8 % респондентів ЕГ та 15 % КГ (на констатувальному етапі – по 14 % в обох групах).

Таблиця 4.33.

**Ступінь прояву комунікативних та організаторських здібностей у
майбутніх учителів початкової школи за результатами прикінцевого
етапу експерименту**

Рівні Ступінь	Комунікативні здібності				Організаторські здібності			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Низький	7	8 %	13	15 %	11	12 %	19	21 %
Середній	27	31 %	36	40 %	24	28 %	31	35 %
Достатній	28	32 %	24	27 %	31	36 %	26	29 %
Високий	25	29 %	16	18 %	21	24 %	13	15 %

Ступінь сформованості організаторських здібностей виявився таким: високий ступінь – у 24 % респондентів, 15 % – у КГ (на констатувальному етапі по 5 % в обох групах), достатній ступінь у 36 % майбутніх учителів ЕГ і 29 % КГ (на констатувальному етапі – 15 % ЕГ і 11 % КГ), середній ступінь – у 28 % ЕГ і 35 % КГ (на констатувальному етапі – 18 % ЕГ та 19 % КГ), на низькому залишилося 12 % респондентів ЕГ і 21 % КГ (на констатувальному етапі – 13 % ЕГ та 15 % КГ).

Відтак, ми спостерігаємо позитивні зміни в експериментальній групі, де здійснювалася цілеспрямована робота з формування комунікативних і організаторських здібностей під час проведення проблемних лекцій, дискусій, диспутів, рольових та ділових ігор тощо. У ході проведення таких занять, при доброзичливій психологічній атмосфері у групі, студенти були більш розкутими, не боялися висловлювати свою думку під час обговорення різноманітних питань, не боялися зробити помилку в ході організації якихось заходів, пов'язаних із збереженням і зміцненням здоров'я майбутніх вихованців.

У контрольній групі ми спостерігаємо, що результати виявилися навіть дещо гіршими, ніж на констатувальному етапі. На нашу думку, це свідчить про те, що на констатувальному етапі експерименту студенти необ'єктивно

оцінили свої комунікативні та організаторські здібності, завищили їх, не маючи відповідних умов для їх прояву.

За показником «Уміння організовувати і здійснювати здоров'язбережувальну діяльність» результати також покращилися (див. табл. 4.34).

Таблиця 4.34.

Оцінка вмінь майбутніх учителів початкової школи організовувати і здійснювати здоров'язбережувальну діяльність за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	16	9 %	28	16 %
Середній	41	24 %	69	39 %
Достатній	63	36 %	55	31 %
Високий	54	31 %	26	14 %

Як видно з таблиці 4.34, в експериментальній групі високий ступінь прояву цього показника виявили 31 % студентів (на констатувальному етапі – 0 %), достатній ступінь – 36 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 21 %), середній ступінь – 24 % (на констатувальному етапі – 37 %), на низькому залишилося 9 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 42 %).

Змінилися результати за цим показником і в контрольній групі: високого ступеня прояву досягли 14 % студентів (на констатувальному етапі – 0 %), достатній ступінь зафіксовано у 31 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 205 %), на середньому ступені результати не змінилися – 39 % студентів, на низькому залишилося 16 % респондентів (на констатувальному етапі – 41 %).

На нашу думку, більш високі результати в експериментальній групі зумовлені тим, що зі студентами проводилися цілеспрямована робота з

організації та здійснення здоров'язбережувальної діяльності з молодшими школярами як під час проведення спецкурсів, так і в поза аудиторній роботі. Зауважимо, що під час бесід із студентами експериментальної групи було з'ясовано, що 47 % з них кинули палити і вживати, навіть нечасто, алкогольні напої, вони почали дотримуватися виконання не лише санітарно-гігієнічних вимог, а й навчалися раціонально організовувати свій час, чергуючи години праці й відпочинку, що позитивно позначилося на їхньому здоров'ї.

Результати показника «Уміння вирішувати педагогічні ситуації, наявність адекватної реакції на вчинки людей, що оточують» подано в таблиці 4.35.

Таблиця 4.35.

Оцінка рівня конфліктоусталеності в майбутніх учителів початкової школи за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	16	9 %	31	18 %
Середній	52	30 %	68	38 %
Достатній	57	33 %	56	31 %
Високий	49	28 %	23	13 %

Як свідчать дані, подані в таблиці 4.35, в експериментальній групі результати ступеня сформованості конфліктоусталеності виявилися більш значними порівняно з контрольною групою. Так, високого ступеня сформованості зазначеного показника в експериментальній групі досягли 28 % студентів (на констатувальному етапі – 9 %), достатній ступінь виявлено у 33 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 20 %), середній – у 30 % (на констатувальному етапі – 38 %), на низькому залишилося 9 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 33 %).

Змінилися результати і в контрольній групі: високого ступеня досягли 13 % студентів (на констатувальному етапі – 10 %), достатній ступінь

зафіксовано у 31 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 21 %), середній ступінь – у 38 % (на констатувальному етапі – 36 %), на низькому залишилося 18 % респондентів (на констатувальному етапі – 33 %).

Отже, вирішення педагогічних ситуацій здоров'язбережувального характеру, створення сприятливого психологічного клімату в експериментальній групі під час викладання спецкурсів та навчальних дисциплін фахової підготовки, викладачі яких взяли участь в експериментальній роботі, сприяли значному покращенню результатів конфліктоусталеності у студентів експериментальної групи, які в ході проведення спецкурсів навчилися контролювати свій емоційний стан, свої почуття, не приймати швидких необдуманих рішень тощо.

Рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за технологічним компонентом визначався за середнім арифметичним одержаних результатів (див. табл. 4.36).

Таблиця 4.36.

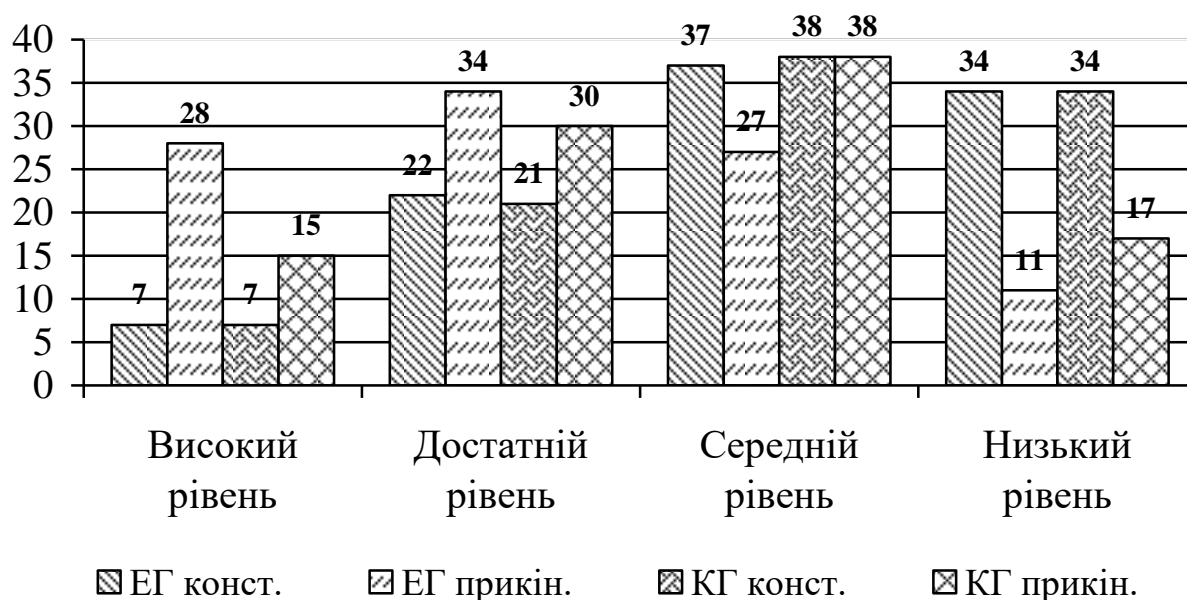
Рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь за технологічним компонентом за результатами прикінцевого етапу експерименту

Рівні	Експериментальна група				Контрольна група			
	Початковий зріз		Прикінцевий зріз		Початковий зріз		Прикінцевий зріз	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Низький	59	34 %	16	11 %	61	34 %	30	17 %
Середній	64	37 %	48	27 %	67	38 %	68	38 %
Достатній	39	22 %	60	34 %	38	21 %	54	30 %
Високий	12	7 %	50	28 %	12	7 %	26	15 %

Як видно з таблиці 4.36, рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок

і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за змістовим компонентом після проведення формувального експерименту в експериментальній групі сформовано краще, ніж у контрольній. Так, високого рівня сформованості готовності за технологічним компонентом досягли 28 % студентів (на констатувальному етапі – 7 %), на достатньому рівні виявлено 34 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 22 %), на середньому рівні – 27 % (на констатувальному етапі – 37 %), на низькому залишилося 11 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 34 %). Змінилися результати й у контрольній групі: високого рівня сформованості технологічного компонента досягли 15 % студентів (на констатувальному етапі – 7 %), достатній рівень зафіксовано у 30 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 21 %), середній рівень – 38 % (на констатувальному етапі – 38 %), на низькому залишилося 17 % респондентів (на констатувальному етапі – 34 %).

Наочно динаміку змін показників прояву технологічного компонента в майбутніх учителів початкових класів після проведення формувального експерименту наведено в діаграмі 4.3.

Діаграма 4.3. Динаміка змін рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за змістовим компонентом на прикінцевому етапі експерименту (у %)

Як видно з діаграми 4.3. після формувального експерименту значно змінилися результати рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів за змістовим компонентом.

Так, в експериментальній групі на високому рівні результати збільшилися на 21 % (у контрольній групі лише на 8 %), на достатньому рівні результати збільшилися на 12 % (у контрольній групі на 9 %), на середньому рівні результати зменшилися на 10 % (у контрольній групі результати не змінилися) і на низькому рівні результати зменшилися на 23 % (у контрольній групі вони зменшилися лише на 17 %).

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за рефлексивним компонентом визначалися нами за допомогою виокремлених показників контрольної оцінної критерію.

Результати діагностування після формувального етапу експерименту за показником «Уміння оцінювати і контролювати результати своєї діяльності» подано в таблиці 4.37.

Таблиця 4.37.

Оцінка ступеня власного здоров'я майбутніми вчителями початкової школи за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	23	13 %	45	25 %
Середній	48	28 %	56	32 %
Достатній	46	26 %	38	21 %
Високий	57	33 %	39	22 %

Як видно з таблиці 4.37, результати визначення ступеня здоров'я за самооцінкою студентів значно не змінилися, хоча й наявні певні зрушення.

Так, в експериментальній групі високого ступеня здоров'я досягли 33 % студентів (на констатувальному етапі – 34 %), достатній ступінь виявлено 26 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 26 %), середній ступінь – у 28 % (на констатувальному етапі – 18 %), на низькому залишилося 13 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 22 %). У контрольній групі результати порівняно з констатувальним етапом погіршилися: високого ступеня здоров'я досягли 22 % студентів (на констатувальному етапі – 35 %), достатній ступінь зафіксовано у 21 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 26 %), середній ступінь – у 32 % (на констатувальному етапі – 19 %), на низькому залишилося 25 % респондентів (на констатувальному етапі – 20 %).

Як бачимо, за самооцінкою студентів ступеня свого здоров'я також змінилися результати в обох групах. Проте оцінка студентами експериментальної групи власного здоров'я вища, ніж у контрольній групі. Вочевидь, це пов'язано з тим, що на заняттях з фізичного виховання, викладачами, які взяли участь в експериментальній роботі, було змінено традиційний підхід до занять, викликавши цим підвищення інтересу до фізичних вправ. У контрольній групі відбулося зменшення результатів, що підтверджує твердження про те, що за роки навчання у вищому навчальному закладі здоров'я студентів погіршується, якщо не проводи цілеспрямованої роботи з ними щодо його збереження і зміцнення.

Це підтверджують і результати наступного тесту за показником «Уміння здійснювати моніторинг власного здоров'я і здоров'я вихованців», де також відзначено значні покращення в експериментальній групі (див. табл. 4.38).

Таблиця 4.38.

Самооцінка здоров'я майбутніми вчителями початкової школи за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	17	10 %	48	27 %
Середній	39	23 %	52	29 %

Продовж .табл. 4.38

Достатній	65	37 %	41	23 %
Високий	53	30 %	37	21 %

Як свідчать дані таблиці 4.38, в експериментальній групі високого ступеня прояву цього показника досягли 30 % студентів (на констатувальному етапі – 33 %), достатній ступінь виявлено у 37 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 26 %), середній ступінь – у 23 % (на констатувальному етапі – 20 %), на низькому залишилося 10 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 21 %).

Результати респондентів контрольної групи було розподілено в такий спосіб: високого ступеня прояву зазначеного показника досягли 21 % студентів (на констатувальному етапі – 34 %), достатній ступінь зафіксовано у 23 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 26 %), середній ступінь – у 29 % (на констатувальному етапі – 20 %), на низькому рівні – 27 % респондентів (на констатувальному етапі – 19%).

Відтак, за самооцінкою здоров'я ми спостерігаємо його погіршення у контрольній групі. За роки навчання в університеті, у зв'язку із значним навчальним навантаженням, невміння належним чином стежити за своїм здоров'ям, робити висновки, пов'язані з погіршенням стану здоров'я, призвело до того, що студенти в контрольній групі стали почуватися гірше, їх часто турбує головний біль, вони швидко втомлюються і т. ін. В експериментальній групі результати самооцінки здоров'я у цілому покращилися. На нашу думку, це пов'язано із проведенням з майбутніми вчителями цілеспрямованої роботи як під час проведення спецкурсів, так і на заняттях з фізичного виховання, позааудиторної роботи, спрямованої на підвищення рухової активності студентів, прищеплення навичок занять фізичними вправами.

Результати показника «Уміння вдосконалювати здоров'язберезувальну діяльність (визначати припущені помилки й вносити корективи у власну діяльність)» також змінилися після проведення формувального експерименту

(див. табл. 4.39).

Таблиця 4.39.

Самооцінка майбутніх учителів початкової школи рівня рефлексії за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	14	8 %	27	15 %
Середній	51	30 %	63	35 %
Достатній	63	36 %	59	34 %
Високий	46	26 %	29	16 %

Як видно з таблиці 4.39, в експериментальній групі високого ступеня прояву зазначеного показника досягли 261 % студентів (на констатувальному етапі – 17 %), достатній ступінь виявлено у 36 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 26 %), середній ступінь – у 30 % (на констатувальному етапі – 28 %), на низькому залишилося 8 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 29 %).

Змінилися результати і в контрольній групі: на високому ступені результати залишилися такими, як і на констатувальному етапі – 16 % студентів, достатній ступінь зафіксовано у 34 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 26 %), середній ступінь – у 35 % (на констатувальному етапі – 28 %), на низькому залишилося 15 % респондентів (на констатувальному етапі – 30 %).

Одержані дані свідчать про те, що проведення цілеспрямованої роботи щодо аналізу власних помилок зі студентами експериментальної групи сприяло підвищенню результатів самооцінки рівня прояву рефлексії, на відміну від респондентів контрольної групи, де така робота не здійснювалась.

Рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за рефлексивним компонентом

визначався за середнім арифметичним одержаних результатів (див. табл. 4.40).

Таблиця 4.40.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у навчально-виховній діяльності за рефлексивним компонентом за результатами прикінцевого етапу експерименту

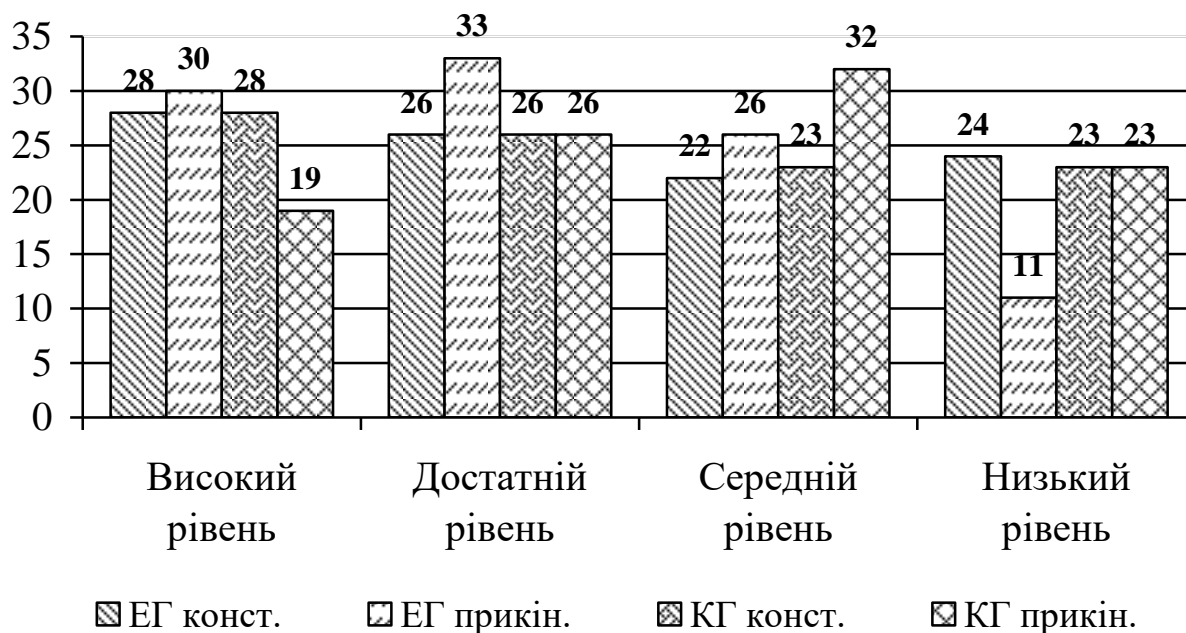
Рівні	Експериментальна група				Контрольна група			
	Початковий зріз		Прикінцевий зріз		Початковий зріз		Прикінцевий зріз	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
	Низький	42	24 %	18	11 %	41	23 %	40
Середній	39	22 %	46	26 %	41	23 %	57	32 %
Достатній	45	26 %	58	33 %	46	26 %	46	26 %
Високий	48	28 %	52	30 %	50	28 %	35	19 %

Результати, подані в таблиці 4.40, свідчать про значні зміни в результатах рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за рефлексивним компонентом. Так, в експериментальній групі високого рівня прояву за цим компонентом досягли 30 % студентів (на констатувальному етапі – 28 %), на достатньому рівні виявлено 33 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 26 %), на середньому рівні – 26 % (на констатувальному етапі – 22 %), на низькому залишилося 11 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 24 %).

Змінилися результати і в контрольній групі: високого рівня сформованості показників за рефлексивним компонентом досягли 19 % студентів (на констатувальному етапі – 28 %), достатній рівень зафіксовано у 26 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 26 %), середній рівень – 32 % (на констатувальному етапі – 23 %), на низькому рівні, як і на

констатувальному етапі, залишилося 23 % респондентів.

Порівняльні дані динаміки змін рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за рефлексивним компонентом на прикінцевому етапі експерименту наведено в діаграмі 4.4.

Діаграма 4.4. Динаміка змін рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за рефлексивним компонентом на прикінцевому етапі експерименту (у %)

Як видно з діаграми 4.4, після формувального експерименту значно змінилися результати рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за рефлексивним компонентом. Так, в експериментальній групі на високому рівні результати збільшилися на 2 % (у контрольній групі вони зменшилися на 9 %), на достатньому рівні результати збільшилися на 7 % (у контрольній групі результати не змінилися), на середньому рівні результати збільшилися на 4 %

(у контрольній групі на 9 %) і на низькому рівні результати зменшилися на 6 % (у контрольній групі змін не відбулося).

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за здоров'язбережувальним компонентом визначалися за допомогою виокремлених показників оздоровчо-поведінкового критерію.

Розподіл студентів за ступеня сформованості показника «Сформованість потреби в заняттях фізичною культурою і спортом» відбувався на підставі аналізу отриманих студентами оцінок під час проведення занять з фізичної культури, а також найбільш важливих життєвих показників соматичного здоров'я. Одержані результати подано в таблиці 4.41.

Таблиця 4.41.

Оцінка сформованості в майбутніх учителів початкової школи потреби в заняттях фізичною культурою і спортом за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	14	8 %	28	16 %
Середній	45	26 %	72	40 %
Достатній	69	39 %	59	33 %
Високий	46	27 %	19	11 %

В експериментальній групі, як видно з таблиці 4.41. відбулися позитивні зміни у стані соматичного здоров'я студентів і покращення оцінок на заняттях з фізичної культури. Так, високого ступеня прояву зазначеного показника досягли 27 % студентів (на констатувальному етапі – 9 %), достатній ступінь виявлено у 39 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 23 %), середній ступінь – у 26 % (на констатувальному етапі – 47 %), на низькому залишилося 8 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 21 %).

У контрольній групі результати також змінилися. Так, кількість студентів із високим ступенем прояву цього показника, як і на констатувальному етапі, залишилася такою самою – 11 % студентів. Достатній ступінь зафіксовано у 33 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 21 %), середній ступінь – у 40 % (на констатувальному етапі – 36 %), на низькому ступені залишилося 16 % респондентів (на констатувальному етапі – 22 %).

Результати за показником «Усвідомлення цінності власного здорового способу життя» подано в таблиці 4.42.

Таблиця 4.42.

Оцінка майбутніми вчителями початкової школи способу життя за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	14	8 %	29	16 %
Середній	57	33 %	62	35 %
Достатній	54	31 %	57	32 %
Високий	49	28 %	30	17 %

Як видно з таблиці 4.42, в експериментальній групі результати зазначеного показника покращилися. Так, високого ступеня його прояву досягли 28 % студентів (на констатувальному етапі – 11 %), достатній ступінь виявлено у 31 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 24 %), середній ступінь – у 33 % (на констатувальному етапі – 35 %), на низькому залишилося 8 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 30 %).

Змінилися результати і в контрольній групі: високого ступеня прояву цього показника досягли 17 % студентів (на констатувальному етапі – 10 %), достатній ступінь зафіксовано у 32 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 21 %), середній ступінь – у 35 % (на констатувальному етапі – 30 %), на низькому залишилося 16 % респондентів (на констатувальному етапі – 30 %). Як ми бачимо, в контрольній групі, де не здійснювалася цілеспрямована робота з усвідомлення студентами необхідності ведення здорового способу життя,

результати виявилися нижчими порівняно з результатами в експериментальній групі, що свідчить про доцільність проведення цілеспрямованої роботи зі студентами під час їхнього навчання щодо усвідомлення необхідності вести здоровий образ життя.

Результати, одержані за показником «Наявність відчуття психологічного комфорту», подано в таблиці 4.43.

Таблиця 4.43.

Результати оцінювання психологічного клімату в студентській групі за результатами прикінцевого етапу експерименту

Ступінь	Експериментальна група		Контрольна група	
	абс.	%	абс.	%
Низький	5	3 %	27	15 %
Середній	46	26 %	58	33 %
Достатній	73	42 %	61	34 %
Високий	50	29 %	32	18 %

Як видно з таблиці 4.43, в експериментальній групі після проведення формувального експерименту результати оцінки психологічного клімату в студентській групі змінилися на краще. Так, на високому ступені зазначений показник оцінили 29 % студентів (на констатувальному етапі – 0 %), на достатньому ступені – 42 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 24 %), на середньому ступені – 26 % (на констатувальному етапі – 43 %), на низькому оцінили психологічний клімат у групі 3 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 27 %).

У контрольній групі результати майже не змінилися: на високому ступені зазначений показник оцінили 18 % студентів (на констатувальному етапі – 10 %), достатній ступінь – 34 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 21 %), середній ступінь – 33 % (на констатувальному етапі – 45 %), на низькому ступені зазначений показник оцінили 15 % респондентів (на констатувальному етапі – 24 %).

Як бачимо, взаємини між студентами експериментальної групи значно

покращилися, на відміну від контрольної групи. Вони більш високо оцінюють наявний психологічний клімат у групі, а, отже, і відчують себе більш комфортно. На нашу думку, значною мірою це пов'язано із тим, що майбутні вчителі почали більше часу проводити разом, вирішуючи спільні проблемні завдання, готуючись до виконання колективних навчальних занять, а також, організовуючі позааудиторні заходи, передбачених започаткованим експериментом.

Рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за здоров'язбережувальним компонентом визначався за середнім арифметичним одержаних результатів (див. табл. 4.44).

Таблиця 4.44.

Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у навчально-виховній діяльності за здоров'язбережувальним компонентом за результатами прикінцевого етапу експерименту

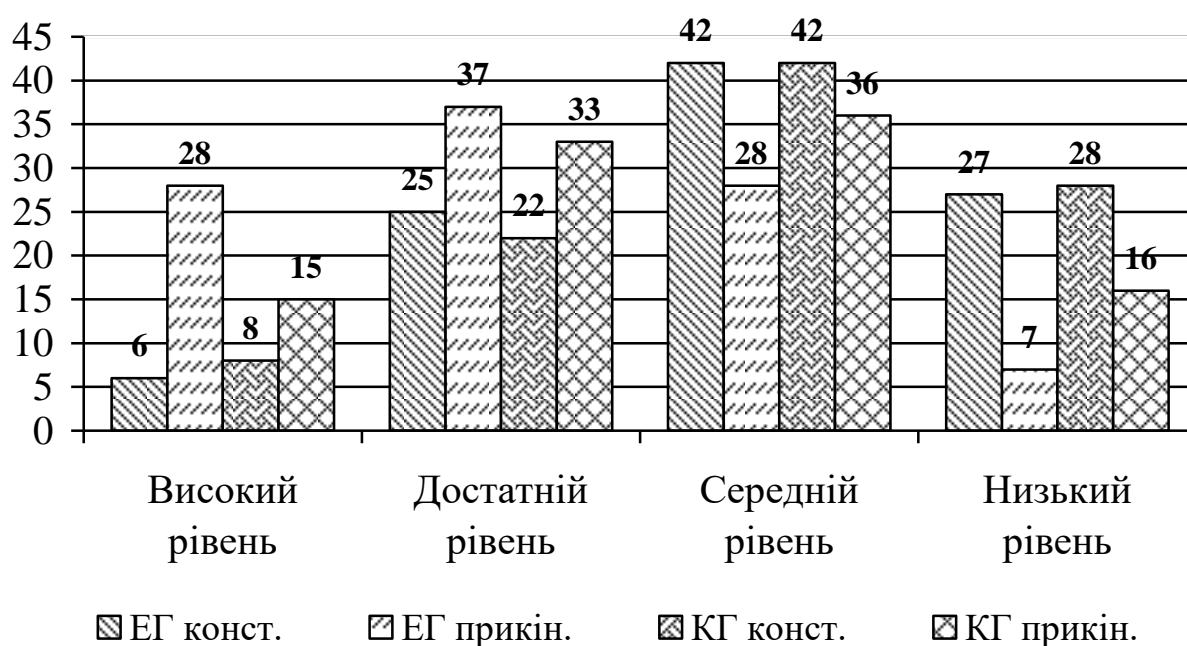
Рівні	Експериментальна група				Контрольна група			
	Початковий зріз		Прикінцевий зріз		Початковий зріз		Прикінцевий зріз	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Низький	47	27 %	12	7 %	49	28 %	28	16 %
Середній	73	42 %	49	28 %	75	42 %	64	36 %
Достатній	43	25 %	65	37 %	39	22 %	59	33 %
Високий	11	6 %	48	28 %	14	8 %	27	15 %

Як видно з таблиці 4.44 результати рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за здоров'язбережувальним компонентом у студентів експериментальної групи значно покращилися: високого рівня досягли 28 % студентів (на

констатувальному етапі – 6 %), на достатньому рівні виявлено 37 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 25 %), на середньому рівні – 28 % (на констатувальному етапі – 42 %), на низькому залишилося 7 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 27 %).

У контрольній групі результати також змінилися, проте незначно: високого рівня досягли 15 % студентів (на констатувальному етапі – 8 %), достатній рівень зафіксовано у 33 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 22 %), середній рівень – 36 % (на констатувальному етапі – 42 %), на низькому залишилося 16 % респондентів (на констатувальному етапі – 28 %).

Наочно динаміку змін готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за здоров'язбережувальним компонентом після проведення формувального експерименту наведено в діаграмі 4.5.

Діаграма 4.5. Динаміка змін рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за здоров'язбережувальним компонентом на прикінцевому етапі експерименту (у %)

Як видно з діаграми 4.5. після формувального експерименту значно

змінилися результати рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності за здоров'язбережувальним компонентом. Так, в експериментальній групі на високому рівні результати збільшилися на 22 % (у контрольній групі лише на 7 %), на достатньому рівні результати збільшилися на 12 % (у контрольній групі на 11 %), на середньому рівні результати зменшилися на 14 % (у контрольній групі – на 6 %) і на низькому рівні результати зменшилися на 20 % (у контрольній групі вони збільшилися на 12 %).

На підставі обчислення середньоарифметичних даних показників виокремлених компонентів було розраховано результати сформованості рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності. Порівняльні дані одержаних результатів на констатувальному і формувальному етапах експерименту подано в табл. 4.45.

Таблиця 4.45.

Порівняльні дані рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності на прикінцевому етапі експерименту

Компо- ненти Групи	Зрізи	Низький	Середній	Достатній	Високий
		рівень абс. (%)	рівень абс. (%)	рівень абс. (%)	рівень абс. (%)
мотиваційний ЕГ	початковий	44 (25 %)	66 (38 %)	42 (24 %)	22 (13 %)
	прикінцевий	14 (8 %)	45 (26 %)	68 (39 %)	47 (27 %)
КГ	початковий	43 (24 %)	69 (39 %)	43 (24 %)	23 (13 %)
	прикінцевий	30 (17 %)	67 (38 %)	57 (32 %)	24 (13 %)

Продовж. табл. 4.45.

змістовий	ЕГ	початковий	72 (41 %)	82 (47 %)	20 (12 %)	–
		прикінцевий	21 (12 %)	51 (29 %)	59 (34 %)	43 (25 %)
	КГ	початковий	72 (40 %)	85 (48 %)	21 (12 %)	–
		прикінцевий	29 (16 %)	73 (41 %)	53 (30 %)	23 (30 %)
технологічний	ЕГ	початковий	59 (34 %)	64 (37 %)	39 (22 %)	12 (7 %)
		прикінцевий	16 (11 %)	48 (27 %)	60 (34 %)	50 (28 %)
	КГ	початковий	61 (34 %)	67 (38 %)	38 (21 %)	12 (7 %)
		прикінцевий	30 (17 %)	68 (38 %)	54 (30 %)	26 (15 %)
рефлексивний	ЕГ	початковий	42 (24 %)	39 (22 %)	45 (26 %)	48 (28 %)
		прикінцевий	18 (11 %)	46 (26 %)	58 (33 %)	52 (30 %)
	КГ	початковий	41 (23 %)	41 (23 %)	46 (26 %)	50 (28 %)
		прикінцевий	40 (23 %)	57 (32 %)	46 (26 %)	35 (19 %)
здоров'язбере- жувальний	ЕГ	початковий	47 (27 %)	73 (42 %)	43 (25 %)	11 (6 %)
		прикінцевий	12 (76 %)	49 (28 %)	65 (37 %)	48 (28 %)
	КГ	початковий	49 (28 %)	75 (42 %)	39 (22 %)	14 (8 %)
		прикінцевий	28 (16 %)	64 (36 %)	59 (33 %)	27 (15 %)
Загалом	ЕГ	Початковий	53 (31 %)	65 (37 %)	38 (22 %)	18 (10 %)
		прикінцевий	16 (9 %)	48 (28 %)	62 (35 %)	48 (28 %)
	КГ	початковий	53 (30 %)	68 (38 %)	37 (21 %)	20 (11 %)
		прикінцевий	31 (18 %)	66 (37 %)	54 (30 %)	27 (15 %)

Як видно з таблиці 4.45, на низькому рівні в експериментальній групі на прикінцевому етапі найбільшу кількість респондентів виявлено за змістовим компонентом – 12 % майбутніх учителів, за рефлексивним і технологічним компонентами – по 11 %, за мотиваційним компонентом – 8 % студентів, за здоров'язбережувальним компонентом – 7 % студентів. У контрольній групі на низькому рівні залишилося 23 % – за рефлексивним компонентом, за мотиваційним і технологічним компонентами – по 17 % респондентів, за змістовим і здоров'язбережувальним компонентами по 16 %

майбутніх учителів.

На середньому рівні сформованості готовності до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь в експериментальній групі було одержано такі результати: за змістовим – 29 %, за здоров'язбережувальним – 28 % майбутніх учителів, за технологічним – 27 % респондентів, за рефлексивним і мотиваційним компонентами – по 26 % студентів. У контрольній групі середній рівень виявлено у 41 % респондентів за змістовим компонентом, по 38 % респондентів – за мотиваційним і технологічним компонентами, у 36 % студентів – за здоров'язбережувальним компонентом, у 32 % респондентів – за рефлексивним компонентом.

На достатньому рівні найбільші результати в експериментальній групі виявлено за мотиваційним компонентом – у 39 % респондентів, за здоров'язбережувальним компонентом – 37 % студентів, за змістовим і технологічним компонентами – по 34 % респондентів, найменші результати одержано за рефлексивним компонентом – 33 % майбутніх учителів. У контрольній групі результати виявилися такими: 33 % респондентів – за здоров'язбережувальним компонентом, 33 % за мотиваційним компонентом, по 30 % респондентів – за змістовим і технологічним компонентами, 26 % майбутніх учителів – за рефлексивним компонентом.

Найбільші результати в експериментальній групі на високому рівні за рефлексивним компонентом – 30 % респондентів, за технологічним і здоров'язбережувальним компонентами – по 28 % студентів, за мотиваційним компонентом – 27 % респондентів, за змістовим – 25 % майбутніх учителів. У контрольній групі найбільші результати виявилися за рефлексивним компонентом – 19 %, за технологічним і здоров'язбережувальним компонентами – по 15 %, за мотиваційним і змістовим компонентами – по 13 %.

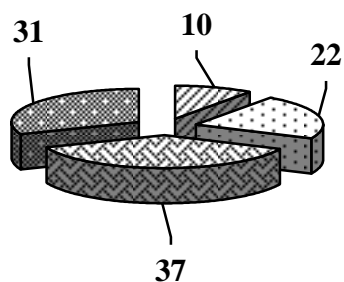
Загалом, як свідчать порівняльні дані, наведені в таблиці 5.45, студенти експериментальної групи показали кращі результати готовності до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: високого рівня досягли 28 % студентів (на

констатувальному етапі – 10 %), на достатньому рівні виявлено 35 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 22 %), на середньому рівні – 28 % (на констатувальному етапі – 37 %), на низькому залишилося 9 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 31 %).

У контрольній групі, де така робота не проводилася, результати не дуже змінилися: високого рівня досягли 15 % студентів (на констатувальному етапі – 11 %), достатній рівень зафіксовано у 30 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 21 %), середній рівень – 37 % (на констатувальному етапі – 38 %), на низькому залишилося 18 % респондентів (на констатувальному етапі – 30 %). Одержані результати свідчить, що протягом навчання студенти не опанували вміння й навички здійснювати здоров'язбережувальну діяльність як із молодшими школярами, так і власну.

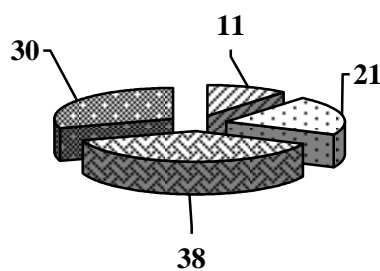
Наочно динаміку змін результатів в експериментальній та контрольній групах на початку і наприкінці експерименту подано в діаграмах 4.6 та 4.7

Експериментальна група

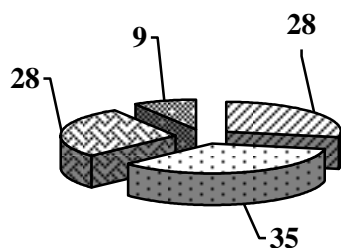
- ▨ Високий рівень
- ▩ Достатній рівень
- ▧ Середній рівень
- ▦ Низький рівень

Контрольна група

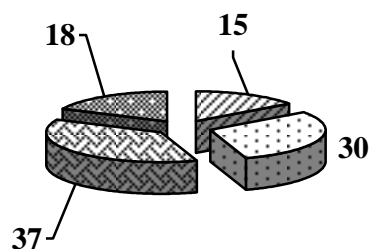

- ▨ Високий рівень
- ▩ Достатній рівень
- ▧ Середній рівень
- ▦ Низький рівень

Діаграма 4.6. Динаміка змін рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності на констатувальному етапі експерименту (у %)

Експериментальна група

- ▨ Високий рівень
- ▩ Достатній рівень
- ▧ Середній рівень
- ▦ Низький рівень

Контрольна група

- ▨ Високий рівень
- ▩ Достатній рівень
- ▧ Середній рівень
- ▦ Низький рівень

Діаграма 4.7. Динаміка змін рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності на прикінцевому етапі експерименту (у %)

Як видно з діаграм 4.6 і 4.7, після формувального експерименту значно змінилися результати рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності. Так, в експериментальній групі на високому рівні показники збільшилися на 18 % (у контрольній групі лише на 4 %), на достатньому рівні показники збільшилися на 13 % (у контрольній групі на 9 %), на середньому рівні показники зменшилися на 9 % (у контрольній групі – на 1 %) і на низькому рівні показники зменшилися на 22 % (у контрольній групі – на 12 %).

Одержані результати свідчать про доцільність реалізації у вищому навчальному закладі експериментальної моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності із

впровадженням визначених педагогічних умов.

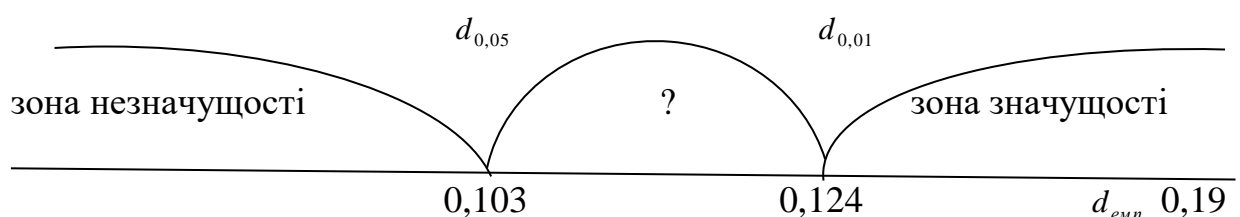
Для більш якісного аналізу одержаних внаслідок дослідження даних ми повторно визначили λ – критерій Колмогорова-Смирнова. Було висунуто статистичну гіпотезу H_1 : різниця між розподілами контрольної та експериментальної груп достовірна (зважаючи на точку максимально накопиченої розбіжності між ними), тобто емпіричний розподіл рівнів досліджуваної готовності суттєво відрізняється. Алгоритм розрахунку λ – критерію між показниками контрольної та експериментальної груп за результатами формувального експерименту здійснювався за тими самими формулами і в такому ж порядку, як і на констатувальному етапі. Одержані дані заносилися до таблиці 4.46.

Таблиця 4.46.

Розрахунок λ -критерію при зіставленні емпіричних розподілів в ЕГ та КГ за результатами формувального експерименту

Рівні	Емпіричні частоти		Емпіричні частоти		Накопичені емпір. частоти		Різниця $\Sigma f^*_{КГ} - \Sigma f^*_{ЕГ}$ d
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	$\Sigma f^*_{КГ}$	$\Sigma f^*_{ЕГ}$	
1 (високий)	27	48	0,15	0,28	0,15	0,28	0,13
2 (достатній)	54	62	0,30	0,36	0,45	0,64	0,19
3 (середній)	66	48	0,37	0,27	0,82	0,91	0,09
4 (низький)	31	16	0,18	0,09	1	1	
Суми	178	174	1	1			

За результатами формувального етапу експерименту було побудовано «вісь значущості».

Різниця між розподілами може вважатися достовірною, якщо абсолютна величина максимальної різниці $d_{\text{емп.}}$ досягає або перевищує $d_{0,05}$, і тим більше достовірною, якщо $d_{\text{емп.}}$ досягає чи перевищує $d_{0,01}$ (за Б.Л.Ван дер Варденом, 1960).

Ми одержали: $d_{\text{емп.}} > d_{0,01}$. Отже різниця є достовірною.

За результатами проведених розрахунків ми одержали:

$$\lambda_{\text{аіі}} = 0,19 \cdot \sqrt{\frac{174 \cdot 178}{174 + 178}} = 0,19 \cdot 9,38 = 1,78$$

За таблицею розрахунків визначено, що $\lambda_{\text{кр}} = 1,52$, отже, $\lambda_{\text{емп}} > \lambda_{\text{кр}}$, що підтверджує гіпотезу H_1 . Емпіричний розподіл більший за $\lambda_{\text{кр}}$, отже, одержані результати після формувального етапу експерименту є статистично значущими.

Підсумовуючи, дійшли висновку, що процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності буде ефективним, якщо реалізувати експериментальну модель з упровадженням таких педагогічних умов:

- забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи у навчально-виховній діяльності;
- взаємозв'язок валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи;
- насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи інтерактивними методами навчання, спрямованих на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь;
- залучення майбутніх учителів початкової ланки освіти до фізкультурно-

оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності.

Висновки з четвертого розділу

Розділ присвячений проведенню констатувального, формувального та прикінцевого етапу експериментальної роботи зі студентами факультетів початкового навчання щодо їхньої готовності до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Результати, одержані в ході констатувального етапу експерименту за допомогою використання низки методик, засвідчили про несформованість готовності майбутніх учителів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Так, більшість студентів мають низький (експериментальна група – 31 %, контрольна група – 30 %) і середній (експериментальна група – 37 %, контрольна група – 38 %) рівні сформованості готовності до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності. На середньому рівні знаходиться 22 % студентів в експериментальній групі та 21 % у контрольній групі, на високому рівні – 10 % респондентів в експериментальній групі та 11 % у контрольній групі.

З метою підвищення рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності було здійснено експериментальну роботу, що передбачала реалізацію моделі підготовки студентів факультету початкового навчання із упровадженням у навчально-виховний процес вищого педагогічного навчального закладу визначених педагогічних умов.

Реалізація експериментальної моделі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності здійснювалася

на підставі культурологічного, системно-цілісного, особистісного-діяльнісного та аксіологічного підходів до процесу підготовки майбутніх фахівців, шляхом упровадження визначених педагогічних умов. Педагогічні умови розглядалися комплексно, оскільки вони є взаємопов'язаними і взаємообумовленими. Зазначений процес передбачав здійснення трьох етапів: когнітивно-збагачувального (здобуття відповідних знань), діяльнісного (набуття умінь та навичок здоров'язбережувальної діяльності) та практико-орієнтованого (застосування на практиці отриманих знань, умінь та навичок).

Реалізація першої педагогічної умови – забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язбережувальної діяльності з учнями початкової школи у навчально-виховній діяльності – здійснювалася під час викладання лекційного матеріалу розроблених спецкурсів «Основи культури здоров'я» та «Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи». Лекції проводилися із застосуванням проблемного методу, методів сократичної бесіди тощо, що активізували їхню навчальну діяльність.

Друга педагогічна умова «взаємодія валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи» здійснювалася одночасно з викладанням спецкурсів «Основи культури здоров'я» та «Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи» із залученням викладачів, які викладають дисципліни гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи, взаємодія з якими сприяла глибшому усвідомленню студентами необхідності здійснення здоров'язбережувальної діяльності у навчально-виховній і позакласній роботі з учнями початкової школи.

Реалізація третьої умови «насичення процесу фахової підготовки

майбутніх учителів початкової школи активними методами навчання, спрямованих на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь» відбувалася на практичних заняттях зі спецкурсів «Основи культури здоров'я» та «Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи». Зауважимо, що практичні заняття передбачали як активізацію діяльності студентів, створення доброзичливої психологічної атмосфери у студентській групі, так і здобуття конкретних знань у галузі здоров'я, здоров'язбереження.

Упровадження четвертої педагогічної умови «залучення майбутніх учителів початкової ланки освіти до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності» здійснювалася, здебільшого, під час занять фізичною культурою та проведення поза аудиторних заходів. У ході занять фізичною культурою увага студентів спрямовувалася на те, що досягнення вагомих результатів збереження здоров'я неможливе без систематичних занять фізичними вправами, озброєння майбутніх учителів початкової школи теоретичними і методичними знаннями про фізичну культуру як вид діяльності та її вплив на формування особистості; уміннями й навичками самостійних занять фізичними вправами, що сприяють розвитку фізичних якостей, необхідних у майбутній професійній діяльності.

Вагому роль у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності відіграла педагогічна практика. Педагогічна практика є однією з ключових ланок у системі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. Студенти-практиканти мають змогу набути практичних умінь і навичок організації навчально-виховного процесу у сучасній школі, придбати перший педагогічний досвід, удосконалити професійні вміння та особистісні якості, які дозволяють найбільш ефективно здійснювати педагогічну діяльність.

Педагогічна практика в початковій школі організовувалася в межах цілісного навчально-виховного-процесу, спрямованого на практичне засвоєння студентами здоров'язбережувальних видів діяльності, оволодіння

основами культури здоров'я, формування готовності до здоров'язбережувальної діяльності.

По закінченні формувального етапу експерименту зі студентами експериментальної групи було проведено повторний зріз щодо визначення рівнів сформованості готовності до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

За результатами прикінцевого етапу формувального експерименту виявлено, що студенти експериментальної групи показали кращі результати готовності до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: високого рівня досягли 28 % студентів (на констатувальному етапі – 10 %), на достатньому рівні виявлено 35 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 22 %), на середньому рівні – 28 % (на констатувальному етапі – 37 %), на низькому залишилося 9 % респондентів ЕГ (на констатувальному етапі – 31 %).

У контрольній групі, де така робота не проводилася, результати не дуже змінилися: високого рівня досягли 15 % студентів (на констатувальному етапі – 11 %), достатній рівень зафіксовано у 30 % майбутніх учителів (на констатувальному етапі – 21 %), середній рівень – 37 % (на констатувальному етапі – 38 %), на низькому залишилося 18 % респондентів (на констатувальному етапі – 30 %).

Одержані результати свідчать про доцільність впровадження запропонованої експериментальної моделі в навчально-виховний процес підготовки майбутніх учителів до здійснення діяльності, спрямованої на збереження і зміцнення як свого власного здоров'я, так і здоров'я майбутніх учнів.

Основні положення розділу висвітлено в публікаціях автора [106, 119, 120, 123, 127, 138, 140]

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробці, науковому обґрунтуванні моделі і методики професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Визначено методологічні підходи (аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний, культурологічний) до організації навчально-виховного процесу у вищій школі й розроблено науково-обґрунтовану концепцію підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Професійна підготовка майбутніх учителів початкового навчання до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності – це цілісний педагогічний процес, який характеризується набуттям студентами фундаментальних знань у галузі фізичного та психічного розвитку дітей, їхніх індивідуальних та психофізіологічних особливостей, формування на цій підставі відповідних умінь і навичок, що сприятимуть здійсненню ними ефективних заходів щодо формування у школярів здоров'язбережувальних навичок і вмінь у майбутній роботі, використовуючи різні види діяльності (навчальну, виховну, ігрову фізкультурно-оздоровчу, екологічну, спортивно-ігрову, дозвіллеву тощо). Результатом такої підготовки стала готовність майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, яку визначено як психофізіологічний стан майбутнього вчителя, який володіє теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками, системою мотиваційних настанов щодо організації та ефективного здійснення здоров'язбережувальної діяльності в початковій школі, спрямованої на

формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Збагачення досвіду культурно-оздоровчої діяльності студентів засобами фізичної культури передбачає реалізацію особистісних потреб у розвитку здоров'я, участь у здоров'язбережувальній діяльності, прояв активності і творчості в ситуаціях, пов'язаних із збереженням здоров'я, збагачення досвіду його зміцнення, оцінку й аналіз результатів своєї здоров'ятворчої діяльності, бажання займатися культурно-оздоровчою діяльністю та підвищувати рівень підготовленості до здоров'язбережувальної діяльності в школі.

Культура здоров'я – це важливий компонент загальної і професійної культури майбутнього вчителя початкової школи, який визначає формування, збереження та зміцнення його власного здоров'я і здоров'я молодших школярів, сприяє виробленню правильного ставлення людини до самої до себе, прагненню до самопізнання, формування, розвитку і самовдосконалення своєї особистості, формуванню відповідних здоров'язбережувальних навичок і вмінь у щоденній поведінці, дотриманні здорового образу життя.

Здоровий образ життя майбутнього вчителя початкової школи передбачає сформованість навичок повсякденної поведінки, що спрямована на збереження і зміцнення власного здоров'я (фізичного, психічного, морально-духовного, соціального, професійного), дотримання ціннісних настанов щодо здоров'я і здійснення педагогічної діяльності, що ґрунтується на організації навчально-виховного процесу з урахуванням формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Під здоров'язбережувальною діяльністю вчителя початкової школи розуміється складне, поліфункціональне соціальне явище, що передбачає впровадження здоров'язбережувальних методик, шляхом застосування відповідних методів і засобів організації навчально-виховного процесу, які не

зашкоджують здоров'ю дітей і спрямовані на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь, що сприяють збереженню фізичного, психічного, соціального, морально-духовного здоров'я учасників навчально-виховного процесу.

Було визначено чинники, що сприяють підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: здоров'язбережувальне середовище, позитивний соціально-психологічний клімат і саморегуляція поведінки у професійній діяльності.

Здоров'язбережувальне середовище вищого навчального закладу розглядається як цілеспрямована система навчально-виховної діяльності, що не шкодить здоров'ю майбутніх учителів; надає можливість набуття особистістю досвіду культуровідповідної поведінки; забезпечує умови для фізичного, психологічного, соціального і духовного комфорту, що сприяє збереженню і зміцненню здоров'я суб'єктів педагогічного процесу, їхній продуктивній навчально-пізнавальній та практичній діяльності.

Здоров'язбережувальні навички – це усвідомлене й усталене виконання особистістю автоматизованих дій щодо збереження і зміцнення здоров'я у незмінних стандартних ситуаціях, а здоров'язбережувальні вміння – здатність застосовувати здобуті знання і навички в нових складних життєвих ситуаціях, не зашкоджуючи як власному здоров'ю, так і здоров'ю інших людей. Подано класифікацію здоров'язбережувальних навичок і вмінь молодших школярів: навички і вміння забезпечення соціального здоров'я: культурної поведінки, виявлення співчуття, спільної роботи з іншими людьми, правильного мовлення, активного слухання, міжособистісного спілкування, побудови стосунків, чіткого висловлювання своєї думки, бути членом команди; навички та вміння забезпечення морально-духовного здоров'я: поваги до старших, свідомої дисципліни, вимогливості до себе та один до одного, прояву волі, наполегливості, бережливого ставлення до природи; прояву милосердя, співпереживання, розуміти почуття, потреби і

проблеми інших людей, допомагати та підтримувати їх тощо; навички та вміння забезпечення психічного здоров'я: самоконтролю, поведінки в конфліктних ситуаціях, прийняття рішень, управління емоціями, адекватної самооцінки, правильно виражати свої почуття; контролювати прояви гніву, переживати невдачі; навички та вміння забезпечення фізичного здоров'я: раціонального харчування, рухової активності, загартовування, дотримання санітарно-гігієнічних вимог, здорового способу життя, чергувати розумову і фізичну активність, знаходити час для регулярного харчування й повноцінного відпочинку, самостійних занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю.

У структурі готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок та вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності виокремлено компоненти: мотиваційний, змістовий, технологічний, рефлексивний та здоров'язберезувальний; критерії: спонукально-ціннісний, когнітивно-валеологічний, організаційно-діяльнісний, оцінно-моніторинговий, оздоровчо-поведінковий; рівні сформованості (високий, достатній, середній, низький). За результатами констатувального етапу дослідження здійснено кількісний та якісний аналіз сформованості рівнів готовності до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів, який засвідчив, що студенти як експериментальних, так і контрольних груп перебували на відносно однакових рівнях готовності: більшість студентів мали низький (ЕГ – 31 %, КГ – 30 %) і середній (ЕГ – 37 %, КГ – 38 %) рівні, достатній рівень було виявлено у 22 % студентів ЕГ та 21 % КГ, високий – 10 % респондентів ЕГ та 11 % КГ.

Педагогічними умовами, що сприяли процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, визначено: забезпечення позитивної мотивації студентів на здійснення здоров'язберезувальної діяльності з учнями початкової школи у навчально-

виховній діяльності; взаємозв'язок валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи інтерактивними методами навчання, спрямованих на формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь; залучення майбутніх учителів початкової ланки освіти до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності.

У дослідженні розроблено експериментальну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок у молодших школярів, яка ґрунтувалася на аксіологічному, системному, особистісно-діяльнісному, культурологічному підходах і передбачала поетапну комплексну реалізацію визначених педагогічних умов. Метою першого – когнітивно-збагачувального етапу було озброєння студентів знаннями щодо виховання культури здоров'я, необхідності дотримання здорового образу життя, діяльності вчителя початкових класів з формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів. Другий – діяльнісний – етап передбачав набуття майбутніми вчителями прикладних умінь і навичок здоров'язберезувальної діяльності вчителя початкової школи у процесі професійної підготовки. Завершальний – практико-орієнтований етап мав за мету втілення одержаних студентами знань, умінь і навичок здоров'язберезувальної діяльності під час педагогічної практики в початковій школі та літніх оздоровчих таборах. Результатом упровадження експериментальної моделі виступила сформованість рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

За результатами прикінцевого етапу експерименту виявлено, що у студентів експериментальної групи відбулися суттєві позитивні зміни в результатах сформованості готовності до формування здоров'язберезувальних

навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: високого рівня досягли 34 % студентів (у КГ – 13 %), на достатньому рівні стало 39 % майбутніх учителів (у КГ – 26 %), на середньому рівні – 21 % (у КГ – 36 %), на низькому залишилося 6 % респондентів ЕГ (на у КГ – 25 %).

Одержані результати свідчать про доцільність реалізації у вищому навчальному закладі експериментальної моделі та педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні специфіки взаємодії учителів початкових класів із соціальними інститутами та сім'єю щодо формування навичок і вмінь здоров'язбереження у молодших школярів й урахування її у процесі професійної підготовки студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулина О. А. Общепедагогическая подготовка в системе высшего педагогического образования / О. А. Абдулина. – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Абрамова Г. С. Деловые игры: теория и организация / Г. С. Абрамова, В.А.Степанович. – Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 192 с. – (Руководство практического психолога).
3. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 302 с.
4. Аверьянов А. Н. Системное познание мира: Методологические проблемы / А. Н. Аверьянов. – М.: Политиздат, 1987. – 263 с.
5. Адеева О. В. Підготовка майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / 13.00.04 / Адеева Ольга Вікторівна. – Одеса, 2009. – 211 с.
6. Айсмонтас Б. Б. Педагогическая психология. – [Электронный текст]. – Режим доступа: http://www.ido.rudn.ru/psychology/pedagogical_psychology/progr.html
7. Аксьонова О. П. Формування фізичної культури учнів початкової школи в умовах диференційованого навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. П. Аксьонов. – Тернопіль, 2005. – 20 с.
8. Актуальные проблемы физического воспитания, спорта и туризма: материалы II Межд. научно-практ. конф. (9-10 октября 2008 г.) – Мозырь, 2008. – 286 с.
9. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев – Л., 1960. – 100 с.
10. Аникеева Н. П. Воспитание игрой: [книга для учителя] / Н. П. Аникеева. – М.: Просвещение, 1987. – 143 с.

11. Аникеева Н. П. Психологический климат в коллективе / Н. П. Аникеева. – М.: Просвещение, 1989. – 224 с.
12. Анохин П. К. Теория функциональной системы / П. К. Анохин // Успехи физиол. наук. – 1970. – Т. 1. – № 1. – С. 19-54.
13. Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в. / сост. П. А. Лебедев. – М. : Педагогика, 1990. – 608 с.
14. Антонова О. Є. Професійна підготовка педагогічно обдарованої молоді у контексті ідей І. Огієнка – [Електронний текст]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/7930/97/>
15. Анцыферова Л. И. Деятельность и объективный метод исследования психики. – [В кн.: Методологические и теоретические проблемы психологии] / Л. И. Анцыферова. – М.: «Наука», 1969. – С. 57-117.
16. Артемова Н. С. Безопасность образовательного пространства: [Электронный текст]. – Режим доступа: <http://magistr.nios.ru>.
17. Асмолов А. Г. Личность как предмет психологического исследования / А. Г. Асмолов. – М.: «Педагогика», 1984. – 158 с.
18. Асмолов А. Г. Мир образования / А. Г. Асмолов // Культурно-историческая психология и конструирование миров. – М.: Воронеж, 1966. – 604 с.
19. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения: общедидактический аспект / Ю. К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1977. – 254 с.
20. Бабич В. І. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування культури здоров'я школярів: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. І. Бабич. – Луганськ, 2006. – 20 с.
21. Байбара Н. П. Методика викладання природознавства у початкових класах / Н. П. Байбара. – К.: Освіта, 2001. – 424 с.
22. Байкалова Л. В. Подготовка учителя физической культуры к формированию здорового образа жизни школьников средствами подвижных и спортивных игр: дис...на соискание ученой степени канд.

- пед. н.: 13.00.08 / Байкалова Любовь Владимировна. – Барнаул, 2004. – 190 с.
23. Барашков С. А. Формирование готовности студентов ВУЗов к здоровьесберегающей деятельности при профессиональной подготовке: автореф. дис... на соискание ученой степени канд. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования (педагогические науки)» / С. А. Барашков. – Самара, 2008. – 20 с.
24. Бахтин М. М. Философская культура XX века / М. М. Бахтин. – СПб., 1991. – Вып. 1. – 128 с.
25. Башавець Н. А. Методика оцінювання рівня культури зджоров'язбереження як світоглядної орієнтації майбутніх економістів: [навчально-методичний посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів] / Башавець Н. А. – Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 160 с.
26. Безруких М. М. Школьные факторы риска и здоровье детей / М. М. Безруких // Педагогика толерантности. – 1999. – № 31 – С. 87-94.
27. Бердяев Н. А. Судьба России. Опыты по психологии войн и национальности / Н. А. Бердяев. – М.: «Мысль», 1990 – 212 с.
28. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем / В. П. Беспалько. – Воронеж, 1977. – 201 с.
29. Бех І. Д. Виховання особистості: [У 2-х кн.]. – [Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади] / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
30. Бех І. Д. Виховання особистості: [У 2-х кн.]. – [Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади] / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
31. Бех І. Д. Критерії моральної вихованості школярів / І. Д. Бех, С. Д. Максименко. – К.: Рад. школа, 1989. – 96 с.
32. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: [науково-методичний

- посібник] / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998 – 204 с.
33. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Бібік Н. М. // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С.47-52.
34. Біда О. А. Підготовка вчителів до екологічного виховання молодших школярів на уроках природознавства: [для вчителів початкових класів і студ. пед. фак-тів] / О. А. Біда. – К., 2000. – 44 с.
35. Біда О. А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти у початковій школі: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. А. Біда. – К., 2003. – 20 с.
36. Блауберг И. В. Проблема целостности в марксистской философии / И. В. Блауберг. – М.: Высшая школа, 1963. – 98 с.
37. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М.: «Наука», 1973. – 270 с.
38. Блозва І. Й. Формування у студентів коледжу професійних вмінь і навичок в процесі вивчення предмета «Сільськогосподарські машини»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.02 «Теорія і методика навчання (технічні науки)» / І. Й. Блозва. – К., 2001. – 20 с.
39. Бобрицька В. І. Теоретичні і методичні основи формування здорового способу життя у майбутніх учителів у процесі вивчення природничих наук: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. І. Бобрицька. – К., 2006. – 40 с.
40. Богданова І. М. Технології в освіті: теоретико-методологічний аспект: [монографія] / І. М. Богданова. – Одеса: «ТЕС», 1999. – 146 с.
41. Богданова І. М. Концепція оновлення процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів в умовах впровадження інноваційних

- технологій / І. М. Богданова. – [В кн.: Освіта у сучасному суспільстві: проблеми, теорія, практика]. – Одеса, – 1996. – С.17–20.
42. Богуш А. М. Наступність дошкільної і початкової ланок освіти / А. М. Богуш // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. – Серія: Педагогіка. – 2006. – № 2. – С. 58-61.
43. Болтivecь С. І. Теоретико-методичні засади педагогічної психогієни: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук: спеціальність 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. І. Болтivecь. – К., 2005. – 40 с.
44. Большой толковый психологический словарь. – [В 2-х т. / автор-укл. Ребер Артур. Перевод с англ.] – М.: Вече, АСТ. – 2000. – Т.1. – 592 с.
45. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. – Ростов-на-Дону, 2000. – 352 с.
46. Бондаренко М. П. Організація і виховання студентського колективу / М. П. Бондаренко. – К.: Вища школа, 1979. – 69 с.
47. Бондаренко О. М. Формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Бондаренко. – К., 2008. – 24 с.
48. Бондаренко Ю. Ю. Оволодіння навичками життєвої компетентності молодших школярів за умов дитячого будинку / Ю. Ю. Бондаренко. – [Електронний текст]. – Режим доступу: <http://ccf.kiev.ua/docs/conference032006/06.htm>.
49. Бондин В. И. Здоровьесберегающие технологии в системе высшего педагогического образования. – [Электронный текст]. – Режим доступа: <http://strom.su/177-zdorovesberegajuschie-tehnologii-v-sisteme-vysshego-pedagogicheskogo-obrazovanija.html>
50. Боришевський М. Й. Моральна саморегуляція поведінки особистості:

- понятійний апарат / М. Й. Боришевський. – К, 1993. – 23 с.
51. Бочелюк В. Й. Дозвіллізнавство / В. Й.Бочелюк, В. В.Бочелюк. – [Електронний текст]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/bocheluk12.htm
 52. Брехман И. И. Валеология – наука о здоровье / И. И. Брехман – [2-е изд., доп., перераб]. – М.: ФиС, 1990. – 208 с.
 53. Брушлинский А. В. Деятельность субъекта как единство теории и практики / А. В. Брушлинский // Психологический журнал. – 2000. – Т.21. – № 6. – С. 5-11.
 54. Вавилов Ю. П. Профессионально-личностное становление учителя начальных классов на стадии обучения в педагогическом вузе: автореф. дис... на соискание учен. степени докт. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Ю. П. Вавилов. – М., 2005. – 36 с.
 55. Вавилов Ю. П. Специфика профессии учителя начальных классов / Ю. П. Вавилов // Начальная школа. – 2002. – № 8. – С. 87-93.
 56. Вайнер Э. Н. Образовательная среда и здоровье учащихся / Э. Н. Вайнер // Валеология. – 2003. – №2. – С.35-39.
 57. Васенко В. В. Формування готовності студентів до трудового виховання молодших школярів: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / В. В. Васенко. – К., 1992. – 18 с.
 58. Васьков Ю. В. Управління фізичним вихованням в загальноосвітньому навчальному закладі / Ю. В. Васьков, І. М. Пашков. – Харків: ГОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 192 с.
 59. Вахитов Р. Р. Формирование здорового образа жизни студентов университета на основе механизмов рефлексии: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Р. Р. Вахитов. – Магнитогорск, 2001. – 22 с.

60. Вахрушева Т. Ю. Теоретичні аспекти активних методів навчання. – [Електронний текст]. – Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/PPMB/texts/2008-03/08vtyaml.pdf
61. Ващенко О. М. Формування умінь і навичок здорового способу життя учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.07 «Теорія і методика виховання / О. М. Ващенко. – К., 2007. – 20 с.
62. Великий тлумачний словник сучасної української мови (170000). – К., 2004. – 1440 с.
63. Виленский М. Я. Феномен ценности здоровья в развитии личности студента / М. Я. Виленский, О. Ю. Масалов // Педагогика здоровья. – 2009. – № 2. – С.2-7.
64. Виленский М. Я. Физическая культура как базовый компонент профессионально-личностного развития учителя / М. Я. Виленский, В.С.Макеева // Педагогическое образование и наука. – 2003. – № 3. – С. 10-15.
65. Витун Е. В. Формирование готовности к здоровому образу жизни у студентов нефизкультурных вузов на основе ценностных ориентаций: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Е. В. Витун. – Магнитогорск, 2007. – 24 с.
66. Виховна робота зі студентською молоддю: [навч. посіб.] / За заг. ред. Т. Ю. Осипової. – Одеса: Фенікс, 2006. – 288 с.
67. Вікова та педагогічна психологія: [навч. посіб.] / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
68. Віндюк А. В. Основи технології самостійних занять фізичними вправами учнів молодших класів: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фізичного виховання і спорту: спеціальність 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / А. В. Віндюк. – Львів, 2002. – 17 с.

69. Войтенко В. П. Здоровье здоровых. Введение в саноологию / В. П. Войтенко. – К.: Здоровье, 1991. – С. 80-103.
70. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: [навчальний посібник] / Н. П. Волкова. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 256 с. (Альма-матер).
71. Воронін Д. Є. Формування здоров'язбергаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 / Воронін Дмитро Євгенович. – Херсон, 2006. – 225 с.
72. Выготский Л. С. Собр.соч. в 6-ти т. / Л. С. Выготский – [Т.2]. – М.: Педагогіка, 1982. – 504 с.
73. Выдрин В. М. Деятельность специалиста физической культуры: [учебное пособие] / В. М. Выдрин. – СПб, 1997. – 74 с.
74. Высоцкий С. Е. Формирование социально-психологического климата студенческой группы как средство становления профессионально-педагогических качеств будущего учителя: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед.наук: специальность 13.00.01 «Теория и история педагогики» / С. Е. Высоцкий. – Волгоград, 1993. – 15 с.
75. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика «Бакалавр» за спеціальністю 6.010100 «Початкове навчання» напряму підготовки 0101 «Педагогічна освіта» / МОН України. – К., 2001.
76. Гальперин П. Я. В какой мере понятие «черного ящика» применимо в психологии обучения / П. Я. Гальперин // Теория поэтапного формирования умственных действий и управление процессом учения. – М.: МГУ, 1967. – С. 54-78.
77. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен. – М.: «Школа-Пресс», 1995. – 447 с.
78. Голиков О. Б. Підготовка майбутніх учителів до організації позакласної дозвілєвої діяльності страхокласників : дис... на здобуття наук. ступеня

- канд. пед. наук: 13.00.04 / Олександр Борисович Голіков. – Бердянськ, 2007. – 207 с.
79. Гоноболин Ф. Н. Психология / Ф. Н. Гоноболин. – М.: Просвещение, 1995. – 240 с.
80. Гончар Т. І. Формування комунікативної культури молодших школярів в умовах дозвілля: автореф. на здобуття наук.ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.06 «Теорія, методика і організація культурно-просвітної діяльності / Т. І. Гончар. – К., 2003. – 21 с.
81. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [автор-укл. Гончаренко С. У]. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
82. Гончарова Н. Л. Функционирование триады «знания – умения – навыки» в современной дидактике. – [Электронный тест]. – Режим доступа: <http://avkrasn.ru/article-212.html>
83. Горашук В. П. Теоретичні і методологічні засади формування культури здоров'я школярів: автореф. дис... д-ра пед. наук: спеціальність 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. П. Горашук. – Х., 2004. – 40 с.
84. Горбунова С. М. Валеологія: філософсько-антропологічні аспекти: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спеціальність 09.00.04 «Філософська антропологія і філософія культури» / С. М. Горбунова. – Сімферополь, 2000. – 20 с.
85. Гребеньков Г. В. Аксиология в структуре философского знания: предмет, проблематика, содержание / Г. В. Гребеньков, И. Г. Гребенькова. – [Электронный текст] – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Niz/2006_7/grebenkov.htm
86. Григоренко Л. Самостійна робота як фактор підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності / Л. Григоренко // Рідна школа.– 2005. – № 8. – С. 22-24.
87. Гримблат С. О. Здоровьясберегающие технологии в подготовке специалистов: [учебно-методическое пособие] / С. О. Гримблат,

- В. П. Зайцев, С. И. Крамской. – Харьков: Коллегиум, 2005. – 184 с.
88. Гура В. В. Культурологический подход как теоретико-методологическая основа гуманизации информационных технологий обучения: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.01 «Теория и история педагогики» / В. В. Гура. – Ростов-на-Дону, 1994. – 17 с.
89. Денисенко В. В. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. В. Денисенко. – Харків, 2005. – 19 с.
90. Денисенко Н. Ф. Теоретичні засади та технологія управління системою фізичного виховання дітей дошкільних навчальних закладів: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Н. Ф. Денисенко. – К., 2002. – 39 с.
91. Державна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні. – К., 1996. – 26 с.
92. Державний стандарт початкової загальної освіти // Лист НАПН України № 2-6/550 від 03.11.2010 р. «Щодо погодження проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти».
93. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин. – Ростов – на – Дону: Феникс, 1996. – 480 с.
94. Долинский Б. Т. Воспитание навыков здорового способа жизни у младших школьников: материалы VIII межд. научно-практ. конф., посвященной 60-летию факультета физической культуры «Проблемы физической культуры населения, проживающего в условиях неблагоприятных факторов окружающей среды» (8,9 октября, 2009 г.): [В 2 Ч.] / Б. Т. Долинский, Т. Б. Долинская, Н. Н. Зенина. – Гомель: ГГУ им. Ф.Скороны, 2009. – С. 46-49.
95. Долинский Б. Т. К. Д. Ушинський про фізичне виховання дітей V

Всеукраїнські науково-практичні читання студентів і молодих науковців, присвячені педагогічній спадщині К.Д. Ушинського (15-16 травня 2007 р.). – Одеса, 2007. – С.14-15.

96. Долинский Б. Т. Проблема готовности к педагогической деятельности: обзор исследований ученых южного региона / Б. Т. Долинский // Наука і освіта: науково-практ. журнал ПНЦ АПН України. – Одеса, 2000. – № 6. – С.7-10.
97. Долинский Б. Т. Формирование здорового образа жизни студенческой молодежи: матеріали V науково-практ. міжн. конф. [«Адаптаційні можливості дітей і молоді»], (16-18 вересня 2004 р.). – Одеса, 2004. – С. 93-94.
98. Долинский Б. Т. К вопросу о сочетании теоретической и практической подготовки будущих педагогов: матеріали III науково-практ. конф. [«Адаптаційні можливості дітей та молоді»]. – Одеса, 2000. – С. 22-25.
99. Долинський Б. Професійне здоров'я // Директор школи. – 2010. - № 20 (596). – С. 1, 24-27.
100. Долинський Б. Т. Атмосфера України: деякі аспекти екологічного виховання школярів / Б. Т. Долинський, В. В. Ковальчук // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2000. – № 7-8. – С.40-45.
101. Долинський Б. Т. Вплив ідей В. Сухомлинського на організацію спортивно-ігрової діяльності молодших школярів / Б. Т. Долинський // Наука і освіта. – [Спецвипуск: проект А. М. Богущ «До 90 років з Дня народження В. О. Сухомлинського»]. – Одеса, 2008. – № 6. – С. 49-54.
102. Долинський Б. Т. Гідросфера України: аспекти екологічного виховання школярів / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2001. – № 1-2. – С.131-136.
103. Долинський Б. Т. Діяльнісний підхід до підготовки майбутніх учителів початкової школи / Б. Т. Долинський // Науковий вісник

- Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2005. – Вип. 9-10. – С. 187-195.
104. Долинський Б. Т. Діяльність учителя початкової школи зі збереження здоров'я школярів: International Forum “Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: The Way to Integration”/ Б. Т. Долинський. – Israel: Ariel University Center of Samaria Ariel, 2010. – P. 91-93.
105. Долинський Б. Т. Екологічне виховання молодших школярів засобами ігрової діяльності: матеріали міжн. заочної науково-метод. конф. [«Еколого-біологічні питання освіти і виховання»], (жовтень 2007 р.). – Одеса, 2007. – С. 19-21.
106. Долинський Б. Т. Експериментальна модель процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберігаючих навичок і вмінь у молодших школярів: матеріали науково-практ. конф. [«Адаптаційні можливості дітей та молоді»], (16-18 вересня 2010 року) / Б. Т. Долинський. – С.79-84.
107. Долинський Б. Т. Ефективність форм і засобів фізичного виховання школярів молодших класів у процесі спортивно-ігрової діяльності: матеріали міжвуз. науково-практ. конф. [«Формування патріотизму, моральності, культури, здорового способу життя у студентської молоді»], (24-25 травня 2006 р.) / Б. Т. Долинський. – Одеса, «Астропринт», 2006. – С. 143-144.
108. Долинський Б. Т. Залучення майбутніх учителів до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-ігрової діяльності як педагогічна умова їхньої професійної підготовки : матеріали I Міжн. електрон. науково-практ. конф. [«Педагогічні, психологічні і медико-біологічні проблеми диференціації навантажень у фізичному вихованні та спорті» (30 квітня 2010 р.)]. – Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2010. – С. 39-42.
109. Долинський Б. Т. Застосування рухливих ігор та естафет на заняттях з фізичного виховання молодших школярів: матеріали всеукр. науково-

практ. конф. [«Якість підготовки фахівців в умовах Болонського процесу»], (20-21 листопада 2007 р.). – Одеса, 2008. – С.20-22.

110. Долинський Б. Т. Здоров'язбержувальне освітнє середовище як чинник підготовки майбутніх учителів початкової школи до здоров'язбережувальної діяльності // «Личность в едином образовательном пространстве»: сб. научн. Ст. международного образовательного форума (Запорожье, 5-7 мая 2010 г.). – [Ч.3. Конференции «Образовательное пространство и индивидуальность: современная дидактика, задания диагностики, оценка качества образования», «Личность и здоровьесберегающее пространство»]. – Запорожье: ООО «ЛИПС» ЛТД, 2010. – С. 196-199.
111. Долинський Б. Т. Здоров'язберігаючий процес у вищому педагогічному навчальному закладі : матеріали I Міжн. електрон. науково-практ. конф. [«Педагогічні, психологічні і медико-біологічні проблеми диференціації навантажень у фізичному вихованні та спорті» (30 квітня 2010 р.). – Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2010. – С. 35-39.
112. Долинський Б. Т. Ітерація валеологічної освіти з дисциплінами фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи: матеріали міжвуз. науково-практ. конф. Євпаторійського інституту соціальних наук РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м.Ялта) [«Формування творчих професійних умінь у процесі підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів»], (30-31 березня 2010 р.).– Євпаторія: РВВ РВНЗ КГУ, 2010. – Вип. 4.– С. 23-28.
113. Долинський Б. Т. Класифікація здоров'язберігаючих видів діяльності в початковій школі / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім.. К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – [Спецвипуск «Сучасні тенденції в педагогічній науці України та Ізраїлю: шлях до інтеграції»]. – Одеса, 2010. – С.94-100.
114. Долинський Б.Т. Критеріальний підхід до визначення рівнів готовності

майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберігаючих навичок у молодших школярів / Б. Т. Долинський // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал. – Суми: СумДГУ ім. А.С.Макаренка, 2010. – № 1 (3). – С. 384-394.

115. Долинський Б. Т. Культурологічний підхід до організації спортивно-ігрової діяльності учнів початкових класів / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: зб. наук. праць – Ізмаїл, 2005. – Вип. 19. – С. 57-61.
116. Долинський Б. Т. Методологія здоров'язберігаючої діяльності майбутнього вчителя початкової школи: [монографія] / Долинський Борис Тимофійович. – Одеса: Видавець М.П.Черкасов, 2010. – 266 с.
117. Долинський Б. Т. Наступність у фізичному вихованні дітей дошкільної і початкової ланок освіти / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – [Передшкільна освіта: проблеми та перспективи. Спецвипуск. Педагогічні науки]. – [Т.1: Психолого-педагогічне забезпечення перед шкільної освіти]. – Миколаїв, 2008.— С. 61-70.
118. Долинський Б. Т. О влиянии оздоровительной физической культуры на организм человека: материалы VI межд. научно-практ. конф. [«Проблемы физической культуры населения, проживающего в условиях неблагоприятных факторов окружающей среды», посвященной 75-летию Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины], (6-7 октября 2005). – Гомель, 2005. – С. 32-34.
119. Долинський Б. Т. Обізнаність майбутніх учителів початкових класів із спортивно-ігровою діяльністю / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2007. – № 9-10. – С. 185-193.
120. Долинський Б. Т. Организация самостоятельных занятий физическими упражнениями с младшими школьниками: материалы VII межд. научно-

практ. конф. [«Проблемы физической культуры населения, проживающего в условиях неблагоприятных факторов окружающей среды»], (27-28 сентября 2007 г.). / Б. Т. Болонса. Б. Т. Долинський. – Гомель: ГГУ им. Ф.Ско-рины, 2007. – С. 26-28.

121. Долинський Б. Т. Особистісно-діяльнісний підхід до підготовки майбутніх учителів початкової школи до спортивно-ігрової діяльності молодших школярів / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2005. – Вип. 9-10. – С. 196-202.
122. Долинський Б. Т. Підготовка майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів / Б. Т. Долинський, В. В. Борщенко // Наука і освіта: науково-практичний журнал ПНЦ АПН України. – [Спецвипуск «Сучасна вища освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика»]. – 2010. – № 7/LXXXXIV. – С.94-98.
123. Долинський Б. Т. Підготовка майбутніх учителів до застосування здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі початкової школи / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб.наук.пр. – [Спецвипуск «Сучасні технології в навчанні і вихованні у вищій школі»].– Одеса, 2009. – Ч.1. – С. 96-104.
124. Долинський Б. Т. Підготовка студентів до формування здорового способу життя у молодших школярів засобами спортивно-ігрової діяльності / Б. Т. Долинський // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. / Кол. авт. – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2006. – Вип. 49. – С. 136-141.
125. Долинський Б. Т. Проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до валеологічного виховання молодших школярів / Б. Т. Долинський // Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2009. – Вип. LI. – С. 274-278.
126. Долинський Б. Т. Проблеми професійного здоров'я учителів: матеріали

п'ятої міжн. науково-практ. конф. [«Наукові дослідження – теорія і експеримент 2009» (18-20 травня 2009 р.)]. – Полтава: Вид-во «Інтер Графіка», 2009. – [Т.9]. – С. 59-64.

127. Долинський Б. Т. Програма з “Валеології” для студентів всіх спеціальностей педагогічних вищих навчальних закладів / Б. Т. Долинський, С. В. Тюхай. – Одеса, 2001. – 5 с.
128. Долинський Б. Т. Професійна готовність майбутнього вчителя як педагогічна проблема / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2006. – №1-2. – С. 50-58.
129. Долинський Б. Т. Професійна підготовка вчителя початкової школи в контексті Болонського процесу: матеріали міжн. науково-практ. конф. [«Проблеми реабілітації»] – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2008 – С. 32-38.
130. Долинський Б. Т. Роль фізичного виховання у процесі адаптації молодших школярів до умов навчання у школі: матеріали VII (IX) міжн. науково-практ. конф. [«Адаптаційні можливості дітей та молоді»], (17-19 вересня 2008 р.). – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2008. – С.21-24.
131. Долинський Б. Т. Роль фізичної культури у професійній діяльності майбутніх учителів початкової школи / Б. Т. Долинський // Наука і освіта: науково-практ. журнал ПНЦ АПН України. – [Спецвипуск «Якість вищої освіти та проблеми підготовки фахівців у вищій школі»]. – 2009. – № 7. – С. 62-65.
132. Долинський Б. Т. Системний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи до спортивно-ігрової діяльності з учнями / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. – Вип. 299: Педагогіка та психологія. – Чернівці: «Рута», 2006. – С. 62-72.
133. Долинський Б. Т. Спортивно-ігрова діяльність як адекватний засіб і форма фізичного виховання молодших школярів: IV Всеукр. науково-

практ. питання студентів і молодих науковців, присвячені педагогічній спадщині К.Д. Ушинського (16-17 травня 2006 р.) / Б. Т. Долинський, Н. С. Амігарова. – Одеса, 2006. – С. 218-220.

134. Долинський Б. Т. Спортивно-ігрова діяльність як засіб підготовки учителів молодших класів до фізкультурно-освітньої роботи: матеріали VI міжн. науково-практ. конф. [«Адаптаційні можливості дітей та молоді»], (14-16 вересня 2006 року). – Одеса, 2006. – С. 92-94.
135. Долинський Б.Т. Спортивно-ігрова діяльність як засіб професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів: матеріали Всеукр. наук.-практ конф. [«Управління якістю підготовки фахівців у вищій школі: історія, досвід, перспективи»], (14-15 листопада 2006 р.). – Одеса, 2007. – С. 22–25.
136. Долинський Б. Т. Сутність і структура поняття «здоров'я» та його роль у професійній діяльності вчителя початкових класів / Б. Т. Долинський // Освіта на Луганщині: науково-методичний журнал. – Луганськ, 2009. – № 2 (31) – С. 193-198.
137. Долинський Б. Т. Сутність і характеристика педагогічної діяльності / Б. Т. Долинський // Наука і освіта: науково-практичний журнал ПНЦ АПН України. – 2005. – №. 7-8. – С. 154-157.
138. Долинський Б. Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язберезувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховному процесі: [монографія] / Борис Тимофійович Долинський. – Одеса: Видавець М. П. Черкасов, 2010. – 269 с.
139. Долинський Б. Т. Теорія «гри» в педагогічній науці / Б. Т. Долинський // Гуманізація навчально-виховного процесу: науково-метод. зб. – Вип. XXXIV / За заг. ред. проф. Б. І. Сенченка. – Слов'янськ: Вид. центр СДПУ, 2007. – С. 54-64.
140. Долинський Б. Т. Фізкультурно-оздоровча робота: організація, зміст і методика / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Південноукраїнського

державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2003. – № 3-4. – С.19-24.

141. Долинський Б. Т. Формування фізичної культури майбутніх учителів початкових класів: матеріали четвертої міжн. науково-практ. конф. [«Розвиток наукових досліджень 2008»], (24-26 листопада. 2008) / А. М. Богущ, Б. Т. Долинський.. – Полтава: Вид-во «Інтер Графіка», 2008. – Т.9. – С. 39-43.
142. Долинський Б. Т. Ціннісний підхід у підготовці майбутнього вчителя молодших класів до спортивно-ігрової діяльності / Б. Т.Долинський // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2005. – № 11-12. – С. 88-96.
143. Долинський Б. Т. Види і характеристика дитячих ігор / Б. Т. Долинський // Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. ст. – [Серія: Педагогіка і психологія]. – Ялта: РВВ КГУ, 2007. – Вип. 13. – Ч.1. – С. 144-153.
144. Долинський Б. Т.Особливості фізичного розвитку молодших школярів: змістовий аспект фізичного виховання / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб.наук.пр. – [Ювілейний випуск до 190-річчя ПДПУ ім. К.Д.Ушинського]. – Одеса, 2007. – С. 17-29.
145. Долинський Б. Т.Сутність і характеристика ігрової діяльності / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського: зб.наук.пр. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2007 р. - №1-2. – С. 181-191.
146. Долинський Б. Т. Сутність поняття «здоровий образ життя» у педагогіці вищої школи / Б. Т. Долинський // Вісник Черкаського університету. – [Серія «Педагогічні науки»].– Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2009. – Вип. 142. – С. 26-31.
147. Дубасенюк О. А. Психолого-педагогічні фактори професійного становлення вчителя / О. А. Дубасенюк. – Житомир: Житомир. держ.

пед.. ін.-т, 1994. – 260 с.

148. Дубогай О. Зміст та результативність шкільної інноваційної діяльності в системі здоров'язберігаючих технологій / О. Дубогай, М. Євтушок // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Волинського національного університету імені Лесі Українки: у 3 т. / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козібрицький. – Т. 1. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2008. – С. 36-40.
149. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: автореф. дис... на соискание учен. степени д-ра. пед. наук: специальность 13.00.01 «Теория и история педагогики» / К. М. Дурай-Новакова. – М., 1983. – 36 с.
150. Дьяченко М. И. Краткий психологический словарь: Личность, образование, самообразование, профессия / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Мн.: «Хэлтон», 1998. – 399 с.
151. Евсеев Ю. И. Физическая культура / Ю. И. Евсеев. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 384 с. [Серия «Учебники, учебные пособия»].
152. Елькова Л. С. Моделирование психолого-педагогических условий формирования здоровьесберегающего пространства ВУЗа: материалы научно-практических конгрессов IV Всероссийского форума «Здоровье нации – основа процветания России». – [Том 2: «Здоровье нации и образование»]. – М., 2008. – С. 48-50.
153. Євтух М. Б. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя / М. Б. Євтух // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі: зб. наук. пр. – Рівне: «Волинські обереги», 2002. – Вип. 3. – С. 170-175.
154. Єпик О. В. Рушійні сили та закономірності формування моральних цінностей / О. В. Єпик // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі: зб. наук. пр. – Рівне: «Волинські обереги», 2002. – Вип. 3. – С. 36-39.
155. Жаровцева Т. Г. Підготовка фахівців дошкільної освіти до роботи з

неблагополучними сім'ями: основні категорії дослідження / Т. Г. Жаровцева / Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – 2005. – № 11-12. – С. 133-141.

156. Жаровцева Т. Г. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до роботи з неблагополучними сім'ями: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Т. Г. Жаровцева. – Одеса, 2007. – 44 с.
157. Загвязинский В. И. О системном и комплексном подходах в воспитании / В. И. Загвязинский, И. Г. Фомичева // Исследование методологических проблем комплексного подхода к воспитанию. – М., 1982. – С. 51-83.
158. Зайцев Г. К. Школьная валеология: Педагогические основы обеспечения здоровья учащихся и учителей / Зайцев Г. К. – [3-е изд.]. – М.: Детство – Пресс, 2001. – 160 с.
159. Закон України «Про освіту» // Освіта. – 1991. – 25 червня. – С. 1–3.
160. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта. – 2002. – 20-27 лютого. – С. 5-12.
161. Закон України «Про загальну середню освіту // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1999. – N 28. – ст. 230.
162. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». – К., 1993. – 22 с.
163. Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти: Офіц.вид. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 404 с.
164. Здоровьезберегающие разминки на уроке / И. А. Груздевич, М. Г. Дидыч, Л. А. Краевская и др. / Под ред. В. А. Лыковой. Вступительные статьи – Лыкова В.А. – К.: Изд-во «Дельта», 2007. – 62 с.
165. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя – М.: Логос, 2000. – 384 с.
166. Зинченко В. П. Методологические проблемы психологического анализа

деятельности / В. П. Зинченко, В. П. Гордан // Системные исследования.– М., 1976. – С. 82-127.

167. Зюкова Е. Н. Акмеологический поход к организации здоровьесберегающего пространства. – [Электронный текст]. – Режим доступа: <http://eprints.zu.ua/2142/1/3.pdf>
168. Зязюн И. А. Основы педагогического мастерства: [учебное пособие для пед. спец. высш. учеб. завед.] / И. А. Зязюн. – М., 1989. – 302 с.
169. Зязюн І. А. Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти / І. А. Зязюн – К., 1994. – 384 с.
170. Иванников В. А. Психологические механизмы волевой регуляции / В. А. Иванников. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 140 с.
171. Иванова Т. В. Культурологический подход в формировании общей культуры студентов – будущих учителей: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Т. В. Иванова. – М., 2003. – 21 с.
172. Иконников А. Искусство, среда, время / А. Иконников. – М.: Сов. худ., 1985 – 335с.
173. Ильин Е. П. Умения и навыки: нерешенные вопросы. – [Электронный текст]. – Режим доступа: <http://lib.sportedu.ru/press/tpfk/2001N5/p45-49.htm>
174. Ильина Т. А. Структурно-системный подход к организации обучения / Т. А. Ильина. – Вып. 1. – М.: Знание, 1972.– 52 с.
175. Ирхин В. Н. Валеологически обоснованный урок в современной школе: [учебное пособие] / В. Н. Ирхин, И. В. Ирхина. – Барнаул: Изд-во БГПУ, 1998. – 117 с.
176. Ирхин В. Н. Здоровьесориентированная система подготовки кадров в ВУЗе: материалы научно-практических конгрессов IV Всероссийского форума «Здоровье нации – основа процветания России». – [Том 2: «Здоровье нации и образование»]. – М., 2008. – С. 64-66.

177. Ирхин В. Н. Теория и практика отечественной школы здоровья: [монография] / В. Н. Ирхин. – Барнаул: Изд-во БГПУ, 1998. – 279 с.
178. Истомина Н. Б. Деятельностный подход к методологической подготовке учителя начальных классов / Н. Б. Истомина, М. С. Соловейчик // Новые исследования в педагогических науках. – М., 1991. – Вып. 1. – С. 36-44.
179. Ігнатенко С. О. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування моральних якостей молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / С. О. Ігнатенко. – Одеса, 2007. – 21 с.
180. Ілійчук В. І. Саморегуляція підлітків у подоланні конфліктної поведінки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спеціальність: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В. І. Ілійчук. – К., 1996. – 24 с.
181. Інтерактивні технології навчання в початковій школі: [навчальний посібник] / О. А. Біда, О. В. Кравчук, Г. І. Коберник та ін. – Умань: РВЦ «Софія», 2007. – 212 с.
182. Кабанов П. Г. Проблема методологической культуры в философии и педагогике. – [Электронный текст] // [http: www.asf.ru/Publ/monogr /glaval1_1.html](http://www.asf.ru/Publ/monogr/glaval1_1.html).
183. Каган М. С. Человеческая деятельность: Опыт системного анализа / М. С. Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
184. Кадченко Л. П. Про основні тенденції розвитку технологій підготовки майбутніх фахівців / Л. П. Кадченко // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – 2002. – № 10. – С. 142-144.
185. Казаневская В. В. Философско-методологические основания системного подхода / В. В. Казаневская. – Томск: ТГУ, 1987. – 234 с.
186. Казанжи І. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до позаурочної виховної роботи: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної

- освіти» / І. В. Казанжи. – Одеса, 2002. – 20 с.
187. Калюжна О. І. Формування навичок здорового способу життя підлітків у позашкільному навчальному закладі: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. І. Калюжна. – К., 2010. – 18 с.
188. Карпова Э. Э. Гуманизация профессиональной деятельности педагога в контексте изменения культурных стереотипов / Э. Э. Карпова // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі: зб. наук. пр. – Рівне «Волинські обереги», 2002. – Вип. 3. – С. 56-58.
189. Кацова Л. І. Формування професійного інтересу у майбутніх учителів у процесі педагогічної практики: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. І. Кацова. – Харків, 2005. – 19 с.
190. Кибенко Е. И. Педагогическое моделирование физкультурно-спортивной деятельности студентов педагогического вуза: автореф. дис... на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец.: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» (педагогические науки) и 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры» (педагогические науки) / Е. И. Кибенко. – Ростов-на-Дону, 2008. – 17 с.
191. Китайгородская Г. А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам / Г. А. Китайгородская. – М.: «Просвещение», 1982. – 187 с.
192. Кичук Н. В. Некоторые социально-педагогические аспекты проблемы личности учителя и его деятельности / Н. В. Кичук // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 1999. – Вип. 4-5. – С. 35-40.
193. Кичук Н. В. Формирование творческой личности учителя в процессе вузовской профессиональной подготовки: дис... д-ра пед. н.: 13.00.01 / Кичук Надежда Васильевна. – К., 1993. – 386 с.

194. Кічук Н. В. Творча особистість вчителя: Педагогічні засади формування / Н. В. Кічук. – Одеса: «Прінт Майстер», 1999. – 87 с.
195. Клепинина З. А. Уроки природоведення во 2 класе / З. А. Клепинина. – М.: Просвещение, 1975. – 96 с.
196. Книш Т. Дослідження проблеми удосконалення професійної валеологічної підготовки педагогів-вихователів у вищих закладах освіти / Т. Книш // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі: зб. наук. пр. – Вип. 3. – Рівне: «Волинські береги», 2002. – С. 59-60.
197. Кобяков Ю. П. Проектирование и реализация здоровьеразвивающей технологии физического воспитания студентов вузов: автореф. дис. на соискание ученой степени докт. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Ю. П. Кобяков. – М., 2006. – 38 с.
198. Ковалев А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев – М.: Просвещение, 1965. – 390 с.
199. Ковалева О. И. Личностно ориентированное обучение студентов современных вузов как фактор сохранности здоровья: дис. ...канд. пед. наук 13.00.08 / Ковалева Олеся Ивановна. – Ставрополь, 2004.– 236 с.
200. Коваленко Ю. О. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання дітей дошкільного віку у вищих навчальних закладах: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд.. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Ю. О. Коваленко. – Запоріжжя, 2008. – 21 с.
201. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи : технологічна складова : [монографія] / Л. В. Коваль. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 375 с.
202. Коваль Л. В. Система професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування загальнонавчальних технологій : дис... докт. пед. наук : 13.00.04 / Людмила Вікторівна Коваль. – К., 2010.

– 539 с.

203. Коган Л. Н. Культурная деятельность./ Л. Н. Коган. – М.: Мысль, 1981. – 234 с.
204. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2005. – 448 с.
205. Козленко М. П. Фізичне виховання учнів молодших класів / М. П. Козленко – К.: Радянська школа, 1977. – 144 с.
206. Козьменко О. І. Роль екологічного виховання у формуванні почуття національної ідентичності у школярів. – [Електронний текст]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/domtp/2008_2/kozmenko.pdf
207. Колбанов В. В. Валеология. Основные понятия, термины и определения / Колбанов В. В. – [2-е изд.]. – СПб.: Реан, 2000. – 253 с.
208. Колесников В. А. Онтологические основания образования: личностно-деятельностный подход: автореф. дис... на соискание учен. степени д-ра. филос. наук: специальность 09.00.01 «Онтология и теория познания» / В. А. Колесников. – Иркутск, 2005. – 38 с.
209. Колмакова Н. А. Формирование готовности студентов педвуза к развитию логического мышления младших школьников (на примере математических дисциплин): автореф. дисс... на соискание научной степени канд. пед. наук: специальность: специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Н. А. Колмакова. – Шадринск, 2000. – 20 с.
210. Колмогорова И. В. Культурологический подход к формированию педагогической культуры учителя / И. В. Колмогорова // Известия Уральского государственного университета. – 2008. – № 60. – С. 163-167.
211. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики): [колективна монографія] / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко та ін. / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К., 2004.

– 111 с.

212. Кондратюк С. М. Інтегративний підхід до виховання у молодших школярів здорового способу життя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.01 «Загальна педагогіка» / С. М. Кондратюк. – К., 2003. – 20 с.
213. Кондрашова Л. В. Методика підготовки майбутнього учителя к педагогическому взаимодействию с учениками / Л. В. Кондрашова. – М.: Прометей, 1990. – 150 с.
214. Конституція України (Основний закон). – К., 1999. – 58 с.
215. Концепція національної системи фізичного виховання дітей, учнівської і студентської молоді України / Р. Т. Раєвський, В. Г. Ареф'єв, М. Д. Зубалій, В. І. Кубасова, В. В. Столітенко // Початкова школа. – 1994. – № 8. – С.50–54.
216. Концепція педагогічної освіти. – К., 1998. – 20 с.
217. Коренева І. Правові аспекти екологічного виховання / І. Коренева // Початкова школа. – 1999. – № 10. – С. 19–20.
218. Корнієнко О. М. Національні цінності особистості: сутність та особливості формування: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спеціальність 09.00.03 «Соціальна філософія і філософія історії» / О. М. Корнієнко. – К., 1998. – 20 с.
219. Короткий тлумачний словник української мови [Укл. Д. Гринчишин, Л. Гумецька, В. Карпова]. – К.: Рад. шк., 1978. – 296 с.
220. Котик Т. М. Українська дошкільна лінгводидактика: історія, здобутки, перспективи / Т. М. Котик. – Одеса: СВД М.П.Черкасов, 2004. – 296 с.
221. Котух Н. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування комунікативних умінь учнів в умовах відкритої соціально-педагогічної системи: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н. В. Котух. – К., 2004. – 39 с.
222. Кравцова Л. А. Формирование готовности студентов педагогического

- ВУЗа к воспитательной работе: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Л. А. Кравцова. – Махачкала, 2008. – 20 с.
223. Краевский В. В. Методология педагогики: анализ с позиции практики / В. В. Краевский // Советская педагогика. – 1988. – № 7. – С. 23-29.
224. Крамаренко А. М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до гуманізації педагогічного процесу: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / А. М. Крамаренко. – Луганськ, 2002. – 17 с.
225. Краткий психологический словарь [Ред.-сост. Л. А. Карпенко; Под общ.ред. А. П. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – Ростов-на-Дону: «Фенікс», 1998. – 512 с.
226. Краткий словарь по философии / Под ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. – [4-е изд.]. – М.: Политиздат, 1982. – 381 с.
227. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: [навч. посібник] / В. С. Крисаченко. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с.
228. Крошка О. І. Сучасна психологічна наука про емоційно-оціночне ставлення до себе і життєво-ціннісні орієнтації / О. І.Крошка // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2008. – № 6-7. – С. 48-52.
229. Круглова Л. К. Основы культурологии / Л. К. Круглова. – СПб., 1995. – 128 с.
230. Круглова Н. Ф. Произвольная регуляция как средство повышения надежности деятельности при утомлении: дис...канд. психол. наук: 19.00.05 / Круглова Наталья Федоровна. – М., 1979. – 153 с.
231. Кругляк О. Я. Від гри до здоров'я нації. Рухливі та українські народні ігри, естафети на уроках фізичної культури: [методичний посібник] / О. Я. Кругляк, Н. П. Кругляк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – 80 с.

232. Крутецкий В. А. Основы педагогической психологии / В. А. Крутецкий. – М.: Просвещение, 1972. – 255 с.
233. Куделина О. В. Формирование культуры здоровья студентов в образовательном процессе среднего профессионального учебного заведения: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования»; 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / О. В. Куделина. – Смоленск, 2008. – 20 с.
234. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: [монографія] / Н. В. Кудикіна. – К.: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2003. – 272 с.
235. Кузнецова В. С. Новые подходы в организации педагогической деятельности учителя начальных классов / В. С. Кузнецова, Е. В. Позднякова // Начальная школа. – 2007. – № 2. – С. 11-12.
236. Кузнецова О. А. Потреба у професійно-орієнтованій рефлексії як умова формування самовизначення майбутнього вчителя / О. А. Кузнецова // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – 2004. – № 5-6. – С. 67-74.
237. Кузьменко В. Ю. Виховання в учнів 8-9 класів здорового способу життя: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / В. Ю. Кузьменко. – К., 2003. – 20 с.
238. Кузьмин А. М. Профессиональная подготовка будущих специалистов к согласованному принятию решений: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. М. Кузьмин. – Саратов 2007. – 23 с.
239. Кузьмин В. П. Системность как степень научного познания. Системные исследования / В. П. Кузьмин. – М., 1973. – 213 с.

240. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования / Н. В. Кузьмина. – Л.: ЛГУ, 1980. – 182 с.
241. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилищ / Н. В. Кузьмина. – М.: Высшая школа, 1989. – 167 с.
242. Культурологический поход в теории и практике педагогического образования /Под ред.. И. Ф. Исаева. – Белгород: Изд-во БГУ, 1999. – 151 с.
243. Курлянд З. Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності / З. Н. Курлянд. – Одеса, 1995. – 160 с.
244. Кучерявий О. Г. Самовиховання як шлях морального розвитку і духовної безпеки особистості майбутнього педагога / О. Г. Кучерявий // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. пр. – Луганськ, 2004. – Вип. 3. – С. 165-173.
245. Лебедик І. В. Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до професійної самореалізації у процесі вивчення фахових дисциплін автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. В. Лебедик. – Кіровоград, 2007. – 18 с.
246. Лелека В. Теоретичне обґрунтування проблеми здорового способу життя викладачів кафедри військової підготовки / В. Лелека // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Волинського національного університету імені Лесі Українки: у 3 т. / Уклад. А. В. Цьось, С. П. Козібрицький . – Т.1. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2008. – С. 73-76.
247. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев – М.: Политиздат, 1977. – 230 с.
248. Лисенко-Гелемб'юк К. М. Саморегуляція як чинник соціалізації особистості: історія і сучасний погляд на проблему / К. М. Лисенко-Гелемб'юк. – [Електронний текст]. – Режим доступу:

<http://vuzlib.com/content/view/675/94/>

249. Лисицын Ю. П. Здоровье человека – социальная ценность / Ю. П. Лисицын, А. В. Сахно. – М.: Мысль, 1989. – С.7 – 78.
250. Литвиненко С. А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / С. А. Литвиненко. – К., 2005. – 40 с.
251. Лубышева Л. И. Концепция формирования физической культуры человека / Л. И. Лубышева. М.: ГЦОЛИФК, 1992. – 119 с.
252. Лыкова В. Я. Последовательно и гармонично: преемственность в воспитании / В. Я. Лыкова ; Смол. гос. ин-т искусств. – Смоленск: СГИИ, 2001. – 131 с.
253. Лялюк Г. М. Проблема формування ціннісних орієнтацій підлітків / Г. М. Лялюк // Наука і освіта. – 2004. – № 6-7. – С. 157-160.
254. Магин В. А. Формирование культуры здоровья личности учителя в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: специальность 13.00.01 «Общая педагогика» / В. А. Магин.– Ставрополь, 1999. –25 с.
255. Маджуга А. Г. Теория и практика формирования и развития валеоконативных стратегий личности в контексте здоровьесоздающего образования в современной школе / А. Г. Маджуга. – Шымкент: Изд-во ЮКГУ им. М.О. Ауезова, 2005. –386 с.
256. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб, 2002. – 582 с.
257. Максименко С. Д. Актуальні питання психологічного обґрунтування заходів пропаганди здорового способу життя серед підлітків та юнаків / С. Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 11. – С. 1–3.
258. Максимчук Б. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до

- організації спортивно-масової роботи: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Б. А. Максимчук. – Вінниця, 2007. – 21 с.
259. Малярчук Н. Н. Теоретические аспекты проблемы смысла жизни человека / Н. Н. Малярчук. – [Электронный текст]. – Режим доступа: <http://lifekeys.jino-net.ru/Smysl/styd.htm>.
260. Маргулис А. В. Категория деятельности человека / А. В. Маргулис // Філософські науки. – 1975. – № 2. – С. 19-17.
261. Маркарян Э. С. Локальные особенности культуры и экологическая адаптация / Э. С. Маркарян // Вестник АН СССР. – 1981. – №1. – С. 111 – 117.
262. Маркарян Э. С. Теория культуры и современной науки. / Э. С. Маркарян. – М.: Мысль, 1983.–284 с.
263. Маркова А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. – М., 1993. – 87 с.
264. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб: Евразия, 2001 – 478 с.
265. Мацкевич Н. М. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з фізичного виховання: дис.... на здобуття здобуття наукового ступеня канд.. з фізичного виховання та спорту: 24.00.02 _ Мацкевич Неля Матвіївна. – Луцьк, 2001. – 248 с.
266. Медведєва О. Р. Формування творчих умінь студентів у поза аудиторній виховній роботі: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. Р. Медведєва. – Харків, 2008. – 20 с.
267. Мелекесов Г. А. Развитие аксиологического потенциала личности будущего учителя: дис...д-ра пед. наук: 13.00.01 / Мелекесов Геннадий Анатольевич. – Оренбург, 2003. – 419 с.
268. Мельниченко Г. В. Педагогічні засади модельної технології навчання у формуванні професійної компетенції майбутніх учителів англійської

мови і літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. В. Мельниченко. – Одеса, 2004. – 273 с.

269. Мельничук І. М. Загальна методична характеристика тренінгів: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції – [«Освітні інновації: філософія, педагогіка, психологія»], (16 – 17 квітня 2008 року) / І. М. Мельничук – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – С. 242 – 249.
270. Методика навчання основ здоров'я, валеології та безпеки життєдіяльності: [навчальна програма]. – К.: Освіта України, 2006. – 12 с.
271. Методические рекомендации к изучению спецкурса «Культура здоров'я» для студ. всех спец. / Сост. Г. Л. Кривошеева. – Донецк: Донетчина, 1999. – 49 с.
272. Методология педагогики: о чем спорим? // Советская педагогика. – 1991. – № 7. – С. 30-41.
273. Микитюк Г. Ю. Взаємини викладачів і студентів як чинник становлення особистості майбутнього вчителя: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Г. Ю. Микитюк. – К., 2003. – 20 с.
274. Миллер Н. Д. Здоровьесберегающее обучение детей санаторных классов общеобразовательной школы: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Н. Д. Миллер – Новокузнецк, 2006. – 18 с.
275. Митина Л. М. Профессиональное развитие и здоровье педагога: проблема и пути решения / Л. М. Митина // Вестник образования России. – 2005. – № 7. – С. 48-58.
276. Митина Л. М. Эмоциональная гибкость учителя: психологическое содержание, диагностика, коррекция / Л. М. Митина, Е. С. Асмаковец. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2001. –

192 с.

277. Митичева Т. И. Социально-педагогическая деятельность студентов как средство повышения качества профессиональной подготовки социальных педагогов в вузе: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Т. И. Митичева. – Киров, 2008. – 22 с.
278. Мінченко М. В. Планування та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів / М. В. Мінченко, Л. П. Чижов, А. В. Фрояков. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 442 с.
279. Можарський Ю. Структура здорового способу життя студентів : матеріали IV всеукр. наук. студент. конф. [«Сучасні проблеми фізичного виховання та спорту школярів і студентів України»] / Ю. Можарський, І. Чорнобай. – Суми: Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2004. – С. 186-190.
280. Молочко М. В. Формування соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі дошкільного закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / М. В. Молочко. – К., 2004. – 20 с.
281. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці / В. О. Моляко. – К: Знання, 1989. – 145 с.
282. Моніторинг особистісно-професійного зростання педагога // Початкова освіта. – 2004. – № 44. – С. 12-15.
283. Морозова О. П. Актуалізація ціннісно-смыслових аспектів професійної діяльності учителя / О. П. Морозова // Педагогіка. – 2002.– № 1. – С. 61-68.
284. Мужичок В. Формування знань у галузі фізичної культури як основного компонента загальнолюдської культури студентів ВНЗ / В. Мужичок // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Волинського національного університету імені Лесі Українки: у 3 т. / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козібрицький. – Т. 1. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2008. – С. 89-92.

285. Навчання і виховання учнів 1 класу: [методичний посібник для вчителів] / упор. Савченко О. Я. – К.: «Початкова школа», 2002. – 464 с.
286. Наталов Г. Г. Предметная интеграция теоретических основ физической культуры, спорта и физического воспитания: дисс.. в виде научного доклада... д-ра пед. наук / Наталов Григорий Григорьевич. – Краснодар, 1998. – 105 с.
287. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту //Урядовий кур'єр. – 2004. – 6 жовтня.
288. Немов Р. С. Психология: Словарь-справочник: В 2 ч. / Р. С. Немов. – Ч. 2. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 352 с.
289. Немов Р. С. Психология: Словарь-справочник: В 2 ч. / Р. С. Немов. – Ч. 1. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 304 с.
290. Нестеренко В. В. Підготовка майбутніх педагогів до виховання у дошкільників навичок здорового способу життя: дис... канд..пед.наук: 13.00.04 / Несторенко Вікторія Володимирівна. – Одеса, 2003. – 229 с.
291. Нечаев Н. Н. Психолого-педагогические основы формирования профессиональной деятельности / Н. Н. Нечаев. – М.: Педагогика, 1988. – 166 с.
292. Новейший философский словарь [сост. А. А. Грицанов]. – Мн.: Изд-во В. М. Сакун, 1998. – 896 с.
293. Новий тлумачний словник української мови: У 4-х т. – Т.1. – К.: Аконіт, 1999. – 927с.
294. Новий тлумачний словник української мови: У 4-х т. – Т.3. – К.: Аконіт, 1999. – 910 с.
295. Новиков А. М. Методология игровой деятельности / А. М. Новиков. – М.: Изд-во «Эгвес», 2006. – 48 с.
296. Носко М. О. Теоретичні та методичні основи формування рухової функції у молоді під час занять фізичною культурою та спортом: дисертація д-ра пед. наук: 13.00.09 / Носко Микола Олексійович. – К., 2003. – 450 с.

297. Носко М. О. Вплив занять з фізичної культури на стан здоров'я та фізичну підготовленість студентської молоді / Носко М. О., Кривенко А. П. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. під ред. Єрмакова С. С. – Харків: ХХІІІ, 2000. – №22. – С. 14-18.
298. Овчинникова Л. Н. Формирование ценностного отношения к здоровому образу жизни у будущего педагога: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.01 «Общая педагогіка» / Л. Н. Овчинникова. - Екатеринбург, 2003. – 21 с.
299. Оглоблин К. А. Опережающая стратегия подготовки педагогов физической культуры на основе непрерывного здоровьесформирующего образования: автореф. дис... на соискание учен. степени доктора. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования (педагогические науки)» / К. А. Оглоблин. – Санкт-Петербург, 2008. – 43 с.
300. Одинцова В. П. Формирование здоровьесберегающего образовательного пространства в педагогическом колледже / Одинцова В. П., Сигачева Н. И., Талдыкин Ю. А., Леонтьева М. Ф. http://e-project.redu.ru/kultura_mira/laur03/2st/form_zdor_sber.htm
301. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57000 слов / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. – 13-е изд., испр. – М.: Русский язык, 1981. – 816 с.
302. Омельченко С. О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків: [монографія] / С. О. Омельченко. – Луганськ: «Альма-матер, 2007. – 352 с.
303. Организация и оценка здоровьесберегающей деятельности образовательных учреждений: методическое пособие / Под ред. М. М. Безруких. – М., 2005. – 584 с.
304. Організація дозвілля молодших школярів: на допомогу вчителям початкових класів / Г. Л. Дмищук, І. І. Мороз, Г. І. Ситник. – Рівне, 1995.

– 83 с.

305. Оринчук В. А. Педагогические условия формирования качества жизни студентов: автореф. дис. на соискание научной степени канд. пед. н.: специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / В. А. Оринчук. – Нижний Новгород, 2009. – 20 с.
306. Орленко С. Феномен профессионального выгорания учителей / С. Орленко. – [Электронный текст] – Режим доступа: http://zdd.1september.ru/view_article.php?pd=200801710
307. Основи законодавства України про охорону здоров'я // Постанова Верховної ради України N 200/94-ВР від 13 жовтня 1994 р. – № 45. – ст. 404.
308. Основи здоров'я і фізична культура. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: 1-11 кл./ Підг. Зубалій М. Д.- К: Початкова школа, 2001.– 112 с.
309. Пальшкова І. О. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи: теоретико-методологічний аспект: [монографія] / І. О. Пальшкова. – Одеса: Чорноморська комуна, 2008. – 256 с.
310. Панова Н. П. Подготовка будущих учителей к валеологической деятельности в школе: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н. П. Панова. – Хабаровск, 2002. – 24 с.
311. Парыгин Б. Д. Социально-психологический климат в коллективе /Б. Д. Парыгин / Под ред. В.А. Ядова. – Л.: Наука, 1981. – 191 с.
312. Пащенко М. І. Активні методи навчання у підготовці майбутніх учителів. [Електронний текст]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.ua/2142/1/3.pdf>
313. Педагогика и психология высшей школы / Под ред. С. И. Самыгина. – Ростов-н/Д.: Феникс, 1998. – 526 с.

314. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. М. Бим-Бад; Редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.
315. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: «Педагогічна думка», 2001. – 516 с.
316. Петрова З. А. Свободное время и нравственное развитие личности / З. А. Петрова. – М.: Знание, 1975. – 63 с.
317. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 616 с.
318. Плаксина О. А. Формирование ценностного отношения к здоровому образу жизни у студентов педагогических специальностей университета: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: специальность 13.00.01 «Общая педагогика. История педагогики и образования» / О. А. Плаксина. – Рязань, 2008. – 24 с.
319. Платонов К. К. О системе психологи / К. К. Платонов. – М.: Мысль, 1977. – 175 с.
320. Плахотип О. Як ми хочемо прогресу: екологічна освіта школярів / О. Плахотип // Світло. – 2000. – № 3. – С. 37–39.
321. Подласый И. П. Педагогика: Новый курс: [учеб. для студ. высш. учеб. заведений] / И. П. Подласый. – М. ВЛАДОС, 2003. – 576 с.
322. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, Г. І. Коберник. – К.: Науковий світ, 2004. – 85 с.
323. Понятие деятельности в философской науке. – Томск, 1978. – 365 с.
324. Поташник М. М. Педагогические ситуации / М. М. Поташник – М.: Педагогика, 1983. – 144 с.
325. Приступа Е. Н. Социально-педагогическая профилактика девиаций социального здоровья школьника: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора пед. наук: специальность 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (социальное воспитание в разных

образовательных областях и на всех уровнях системы образования) / Е. Н. Приступа. – М., 2008. – 43 с.

326. Пріма Р. М. Професійна мобільність майбутнього вчителя початкових класів: [навчально-методичний посібник] / Р. М. Пріма. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин.націон.ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 128 с.
327. Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України: Указ президента України від 07.12.00 №1313/2000 // Інформаційний вісник: вища школа. –2002. – №7. – С. 50-51.
328. Про невідкладні заходи щодо запобігання поширенню ВІЛ-інфекції/СНІДу: Указ президента України від 01.11.2000 3118/2000 // Інформаційний вісник: вища школа. – 2002. – №7. – С. 38-39.
329. Про цільову комплексну програму «Фізичне виховання – здоров'я нації». Рішення колегії Міністерства освіти України // Фізичне виховання в школі. – 1999. – № 7. – С. 3–14.
330. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-11 класи. Основи здоров'я і фізична культура. – К.: Початкова школа, 2001. – 112 с.
331. Програма шкільного інтегративного курсу «Валеологія» // Шкільний курс «Валеологія». Збірник матеріалів. – К.: Освіта, 1994. – С.36-72.
332. Програми для загальноосвітніх шкіл. Охорона життя і здоров'я учнів 1-11 класи. – К.: Перун, 1996. – 44 с.
333. Професійна освіта – Словник [авт.-укл. С. У. Гончаренко та ін.; За заг.ред. Н. Г. Ничкало]. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.
334. Психологические тесты / Под ред. А.А. Карелина: в 2-х т. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Т.1. – 312 с.
335. Психология здоровья: [учебник для вузов] / Под ред. Г. С. Никифорова. – СПб: Питер, 2003. – 607 с.
336. Психология. Словарь / Под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 210 с.
337. Психологічний словник / За редакцією В. І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.

338. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: [монографія] / Г. П. Пустовіт. – К.–Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.
339. Пустовіт Н. А. Співпраця школи, науки і громадськості у сфері екологічного виховання. – [Електронний текст]. – режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/1026/1/53.pdf>
340. Радаева С. В. Физическое воспитание студентов нефизкультурного вуза на основе спортивно-ориентированных технологий: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: специальность 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры» / С. В. Радаева. – Красноярск, 2008. – 24 с.
341. Радул В. В. Соціалізація і розвиток особистості в просторі її існування: зб. наук. пр.: Науково-методичний бюлетень кафедри педагогіки: проблеми особистості / За ред. докт. пед. н, проф. В. В. Радула]. – Кіровоград: ТОВ «ІМЕКС-ЛТД», 2006. – С. 3-21.
342. Реализация здоровьесберегающих образовательных технологий в учебном процессе. – [Электронный текст] – режим доступа: <http://www/orenipk.ru/kp/distant/ped/zdzb.htm>
343. Родионов В. Программы здоровья в России и за рубежом. – [Электронный текст]. – Режим доступа: rodionov@premier.edu.ru.
344. Романенко В. В. Рухова активність і фізичний стан студенток вищих навчальних закладів / В. В. Романенко, О. С. Куц. – Вінниця: ВДПУ, 2003. – 132 с.
345. Романов Е. А. Оптимизация физического воспитания младших школьников крайнего северо-востока России на основе использования средств спортивно-игровой направленности: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры» / Е. А. Романов. –

Хабаровск, 2007. – 23 с.

346. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. В 2-х т. / С. Л. Рубинштейн – Т.1. – М.: «Педагогика», 1989. – 488 с.
347. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2-х т. / С. Л. Рубинштейн – Т.2. – М.: «Педагогика», 1989. – 323 с.
348. Савченко О. Здоров'я дітей – пріоритет реформування шкільної освіти / О. Я. Савченко // Шкільний світ. – 2000. – № 22. – С. 3.
349. Савченко О. Здоров'язберігаючий вимір шкільної освіти / О. Савченко // Педагогічна газета. – 2006. – № 8. – С.1–2.
350. Савченко О. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Савченко // Початкова школа. – 2001. – № 7. – С. 1-4.
351. Сагайдачная В. В. Культурно-антропологический подход к регионализации содержания школьного естественнонаучного образования: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / В. В. Сагайдачная. – Мурманск, 2008. – 20 с.
352. Садовський В. Н. Парадоксы системного мышления / В. Н. Садовський // Системные исследования. – М.: Наука, 1972. – С. 28-35.
353. Сафин В. Ф. Психология самоопределения личности / В. Ф. Сафин. – Свердловськ: СПИ, 1986. – 201 с.
354. Свириденко С. О. Формування ціннісних орієнтацій як чинник духовного здоров'я особистості / С. О. Свириденко // Проблеми освіти. – К.: Науково-методичний центр вищої освіти, 2002. – Вип. 29. – С. 72-78.
355. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии / Г. К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
356. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: [навчальний посібник] / В. А. Семиченко. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
357. Сентизова М. И. Педагогическое обеспечение подготовки будущих учителей к здоровьесберегающей деятельности: автореф. дис... на

- соискание ученой степени канд. пед. н.: специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / М. И. Сентизова. – Якутск, 2008. – 20 с.
358. Сергеев И. С. Основы педагогической деятельности: [учебное пособие] / И. С. Сергеев. – СПб.: Питер, 2004. – 316 с.
359. Сериков Г. Н. Здоровьезбережение в гуманном образовании: [монография] / Г. Н. Сериков, С. Г. Сериков. – Екатеринбург-Челябинск, 1999. – 242 с.
360. Сеченов И. М. Избранные произведения / И. М. Сеченов. – Т. 1. – М., 1952.
361. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб.: ООО «Речь», 2000. – 350 с.
362. Сидорчик С. В. Развитие профессионала в условиях негативных изменений здоровьесберегающей среды: автореф. дис...на соискание ученой степени канд. пед. н.: специальность 19.00.13 «Психология развития, акмеология (психологические науки)» / С. В. Сидорчик. – М., 2008. – 20 с.
363. Симоненко С. М. Содержание и способы формирования валеологической культуры будущего учителя в вузовской профессиональной подготовке: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.01 «Общая педагогика» / С. М. Симоненко. – Усурийск, 2002. – 26 с.
364. Сисоєва С. О. Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учнів: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / С. О. Сисоєва. – К., 1997. – 35 с.
365. Система організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів // Наказ МОН України від 21.07.2003 за № 486.
366. Сластенин В. А. Педагогика: [учебное пособие для студентов высших

- педагогических учебных заведений] / В. В. Исаев, Е. Н. Шиянов; В. А. Слостенин. – М.: Академия, 2002. – 576 с.
367. Слостенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В. А. Слостенин. – М.: Просвещение, 1976. – 160 с.
368. Слепцова И. Ф. Формирование готовности будущих воспитателей к взаимодействию с детьми дошкольного возраста в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И. Ф. Слепцова. – М., 2007. – 21 с.
369. Словарь психолога-практика / Сост. С. Ю. Головин. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Мн.: Харвест, 2003. – 976 с.
370. Словник української мови. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. X. – 657 с.
371. Смолкин А. М. Методы активного обучения / А. М. Смолкин. – М.: Высшая школа, 1991. – 176 с.
372. Собянин Ф. И. Профессиональная подготовка учителей физической культуры на основе культурологического подхода: дис... доктора пед. наук: 13.00.04 / Собянин Федор Иванович. – Санкт-Петербург, 2001. – 234 с.
373. Современный словарь по педагогике / [сост. Е. С. Рапацевич]. – Мн.: «Современное слово», 2001. – 928 с.
374. Соколенко О. І. Формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. І. Соколенко. – Луганськ, 2008. – 20 с.
375. Соколова Л. Б. Культура педагогической деятельности будущего учителя / Л. Б. Соколова. – Оренбург, 2000. – 300 с.
376. Сокорев В. В. Педагогические условия формирования культуры здоровья будущего учителя в процессе общепрофессиональной подготовки: дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук / 13.00.08 /

- Соколев Василий Викторович. – Белгород, 2004. – 202 с.
377. Соловьев Г. М. Здоровьесберегающие технологии в системе общего образования Ставропольского края / Г. М. Соловьев. – Ставрополь: Сервисшкола, 2003. – 496 с.
378. Солопчук Д. М. Формування здорового способу життя молодших підлітків у позаурочній фізкультурно-спортивній роботі: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Д. М. Солопчук. – К., 2007. – 20 с.
379. Сомов Д. С. Теория и методология реализации здоровьесбережения в условиях современного ВУЗа: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора пед. наук: специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Д. С. Сомов. – Ставрополь, 2007. – 42 с.
380. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу: [навчально-методичний посібник для викладачів валеології, основ медичних знань та безпеки життєдіяльності, вчителів основ здоров'я, студентів вищих педагогічних навчальних закладів] / С. В. Страшко, Л. А. Животовська, О. Д. Гречишкіна, А. О. Міненко, О. В. Савонова, В. О. Гаврилюк. – [2-вид., переробл. і допов.]. – К.: Освіта України, 2006. – 260 с.
381. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Укл. В. І. Волович, В. С. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін. / Під заг. ред. В. І. Воловича. – К.: Укр. Центр духовної культури, 1998. – 736 с.
382. Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток: [тези]: II Всеукраїнська науково-практична конференція (Одеса, 20 лютого 2009 р.). – Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 292 с.
383. Степаненков Н. К. Педагогика: методика проведения практических занятий: [учебно-методическое пособие] / Н. К. Пенкрат, Н. К. Степаненков. – МН.: Изд. В. М. Скакун, 2000. – 80 с.

384. Степанюк А. Формування у школярів емоційно-ціннісного ставлення до живої природи / А. Степанюк // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С.12-14.
385. Степанюк Ю. Філософія здоров'я людини як основи здорового способу життя / Ю. Степанюк // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Волинського національного університету імені Лесі Українки: у 3 т. / Уклад. А. В. Цьось, С. П. Козібрицький. – Т.1. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2008. – С. 111-114.
386. Степкина Е. В. Функции валеологического самосознания в структуре личности будущего учителя. – [Электронный текст] – Режим доступа: <http://borytko.nm.ru/paperes/subject3/stepkina.htm>.
387. Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы / Н. Суворова // Учитель. – 2000. – № 1. – С. 25.
388. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский – К.: Радянська школа, 1985. – 557 с.
389. Тарасенко Н. Ф. Природа, технология, культура: философско-мировоззренческий анализ / Н. Ф. Тарасенко. – К.: Наук. Думка, 1985. – 255 с.
390. Татарникова Л. Г. Педагогическая валеология: учебное пособие /Татарникова Л. Г. – СПб.: Петроградский и К°, 1995. – 352 с.
391. Тези доповідей та матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Здорове довкілля – здорова нація» (12-15 червня 2008 р.). – Бердянськ: Бердянський держ. пед. ін.-т, 2008. – 273 с.
392. Технології соціально-педагогічної роботи: [навчальний посібник] / За заг. ред. проф. А. Й. Капської. – К., 2000. – 372 с.
393. Тимченко О. А. Игровое пространство дошкольного учреждения как здоровьесберегающая среда: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: специальность 13.00.07 «Теория и методика дошкольного образования» / О. А. Тимченко. – Ростов-на-Дону, 2007. – 24 с.
394. Титов Б. А. Социализация детей, подростков и молодежи в сфере досуга

- / Б. А. Титов. – СПб., СПбГУКИ, 1997. – 276 с.
395. Толмачева Л. В. Здоровый образ жизни в педагогическом проектировании культуры безопасности жизнедеятельности / <http://www.contrterror.tsure.ru/sitl/magazine11/02-05.htm>
396. Трещева О. Л. Культура здоровья личности (теоретическая модель): материалы VII Международного научного конгресса [«Современный олимпийский спорт и спорт для всех»] / О. Л. Трещева. – Т. 1. – М.: «СпортАкадемПресс», 2003. – С. 177-178.
397. Тригуб Н. А. Формирование валеологической культуры педагога: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н. А. Тригуб. – Казань, 1999. – 20 с.
398. Трофанова М. Виховання молодших школярів у системі позанавчальної діяльності / М. Трофанова // Рідна школа. – 2000. – № 9. – С. 44-45.
399. Троцко Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. В. Троцко. – К., 1997. – 54 с.
400. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем / А. И. Уемов. – М.: «Мысль», 1978. – 272 с.
401. Узнадзе Д. Н. Психология установки / Д. Н. Узнадзе. – СПб.: Питер, 2001. – 416 с.
402. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки / Д. Н. Узнадзе. – М., 1966. – 389 с.
403. Усачова Г. Культурно-дозвіллева діяльність як фактор розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів / Г. Усачова // Рідна школа. – 2005. – № 7. – С. 55–58.
404. Ушинский К. Д. Собр. соч.: В 6-ти т./ К. Д. Ушинский. – М.–Л.: Наука, 1956. – Т. 3. – 454 с.
405. Фармачей С. И. Взаимосвязь мотивационной структуры личности с

- мотивацией достижения успеха: матеріали міжн.наук.-практ. конф. молодих науковців. – [«Психологія сучасності: наука і практика» (27 грудня 2003 р.) / С. И. Фармачей. – Одеса, 2004. – С. 72-74.
406. Федик О. П. Психологічні особливості професійної підготовки студентів до майбутньої спортивно-педагогічної діяльності: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спеціальність 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. П. Федик. – К., 1999. – 16 с.
407. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2005. – 490 с.
408. Фидирко М. О. Актуалізація фізичних якостей і духовно-моральних цінностей студентів у фізичному вихованні шляхом використання сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій / М. О. Фідірко, О. Д. Каїш // Виховання і культура. – 2007. - № 1-2 (11-12). – С.84-88.
409. Физическая культура и спорт в XXI веке: материалы IV Международной научно-практической конференции (17-19 апреля 2008 г.). – Вып. 4/ Волжский гуманитарный институт (филиал) ВолГУ. – Волгоград: Изд-во «Экстремум», 2008. – 352 с.
410. Филановский В. В. Теория и практика формирования профессиональной готовности учителя физической культуры: дис.... на соискание ученой степени д-ра пед. наук: 13.00.01, 13.00.04 / Филанковский Виталий Владимирович. – Ставрополь, 2000. – 456 с.
411. Философский словарь [под ред. И. Т. Фролова]. – [6-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
412. Философский энциклопедический словарь / Ред. кол.: С. С. Аверинцев и др. – [2-е изд.]. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 814 с.
413. Философский энциклопедический словарь / Сост. Е. Ф. Губский и др. – М.: Инфра, 1997. – 576 с.
414. Філіп'єва О. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до валеологічного виховання учнів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. А. Філіп'єва. – Кіровоград, 2008. – 20 с.

415. Фіцула М. М. Педагогіка: [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти] / М. М. Фіцула. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 548 с. (Альма-матер).
416. Харламов И. Ф. Педагогика: [учеб. пособие] / И. Ф. Харламов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Гардарики, 1999. – 519 с.
417. Хафизова Л. М. Як знайомити дітей із правилами поведінки в природі. Л. М. Хафизова // Початкова школа.– 1988. – № 8. – С. 40-46.
418. Хлебнікова Т. М. Ділова гра як метод активного навчання педагога: [навчально-методичний посібник для викладачів, слухачів ШО, директорів шкіл, керівників РУО] / Т. М. Хлебнікова. – Х.: Вид. Група «Основа», 2003. – 80 с. – (Серія «Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 7).
419. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: [монографія] / Л. О. Хомич – К.: Магістр-S, 1998. – 201 с.
420. Хомич Л. О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів: дис....д-ра пед..наук: 13.00.04 / Хомич Лідія Олексіївна. – К., 1998. – 443 с.
421. Цимбалюк І. М. Підвищення професійної кваліфікації: психологія педагогічної праці: [навчально-методичний посібник] / І. М. Цимбалюк. – [2-ге видання]. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 150 с.
422. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації». – К.: Освіта, 1998. – 48 с.
423. Чайка В. М. Теорія і технологія підготовки майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. М. Чайка. – Тернопіль, 2006. – 43 с.
424. Чайчиц Л. И. Современные формы профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов / Л. И. Чайчиц // Начальная

школа. – 2005. – № 11. – С. 10-13.

425. Чебыкин А. Я. Эмоциональная регуляция учебной деятельности / А. Я. Чебыкин. – М., 1988. – 254 с.
426. Черняков В. Організаційно-виховні можливості фізкультурно-спортивної діяльності в аспекті формування соціально-педагогічної активності майбутнього вчителя фізичної культури : зб. наук. пр. Волинського національного університету імені Лесі Українки: у 3 т. / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козібрицький [«Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві»] / В. Черняков – Т. 1. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2008. – С. 254-258.
427. Чуркина М. Ю. Формирование здоровьесберегающих компетенций в процессе профессиональной подготовки учителя химии: автореф. дис... на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / М. Ю. Чуркина. – Самара, 2008. – 21 с.
428. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Шапар. – Х: Прапор, 2005. – 640 с.
429. Шахов В. І. Теоретико-методологічні основи базової педагогічної освіти майбутніх учителів: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спеціальність 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В. І. Шахов. – Тернопіль, 2008. – 43 с.
430. Шенделева С. В. Подготовка будущих учителей к формированию культуры здоровья школьников в педагогических вузах России (1918 – конец 90-х гг. XX в.): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / С. В. Шенделева. – Чита, 2008. – 22 с.
431. Язловецький В. С. Наукові дослідження в теорії і практиці фізичного виховання: [навчально-методичний посібник] / В. С. Язловецький, В. В. Шерета, А. Л. Турчак. – Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2004. – 163 с.

432. Яковлева И. А. Организационно-педагогические условия формирования культуры здоровья студентов: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И. А. Яковлева. – Красноярск, 2008. – 21 с.
433. Ямницький В. М. Спрямована творча активність як психотехнологія розвитку життєтворчої активності особистості / В. М. Ямницький // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського. – 2007. – № 1-2. – С. 65-70.
434. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – С.34-36.
435. Яценко Н. Е. Толковый словарь обществоведческих терминов / Н. Е. Яценко. – СПб.: Изд-во «Лань», 1999. – 528 с. [Серия «Учебники для вузов. спец. Литература»].
436. Ambach G. Standarts for teachers: potential for improving practice / G. Ambach // Academe. – 1996. – Vol. 82. – № 3. – P. 20-23.
437. Andersen K. Habitual physical activity and health / K. Andersen, J. Rutenfrans, R. Misirons. – Copenhagen: WHO, 1978. – 179 p.
438. Berube M. Public receptions of universities and faculty / M. Berube // Academe. – 1996. – Vol. 82. – № 4. – P. 10-17.
439. Bollen G. G. Using multicultural tutoring to prepare preservice teacher for diverse classroom / G. G.Bollen // The educational forum. – 1996. – vol. 61. – № 1. – P. 68-76.
440. Boyer E. High school / E. Boyer – New York, 1983. – 363 p.
441. Bruner J. S. The Culture of Education / J. S. Bruner. – Cambr., Mass. Herved University, 1996.
442. Environmental Education in the Commonwealth /Ed. by W. L. Filho. – London, 1993. –215 p.
443. Eysenck H. J. The Scientific Study of Personality / H. J. Eysenck.. – I: Poutledge, 1982. – 234 p

444. Frank L. K. Time perspectives / L. K. Frank // J.Social Phil. – 1939. – № 4. – P.293-312.
445. Genkins R. L. Classification of Behaviocer problems in children / R. L. Genkins. –Amer. G. Psychiat, 1969. – V. 8. – p. 1032-1039.
446. Goldsmith Ed. The ecology of health / Ed. Goldsmith // Ecologist. 1980. Vol. 10, № 6|7. P. 235-245.
447. Grtyson Havghtrey. Effective te in Physical Education for Secondary schools / Havghtrey Grtyson. – Saunders Company, 1973. – 632 p.
448. Hausen A. J. Writing cases for teaching / A. J. Hausen // Phi Delta Kappan. – 1997. – vol. 78. – № 5. – P. 398-403.
449. Kelly J. R. Leasure and sport a sociological approach / J. R. Kelly // Hand-book of social sciences of sport. Champagn Striples publ. comp. 1981.
450. Klauer K. S. Hand nach der Pedagogischen Diacnostic / K. S. Klauer. – Dusseldorf: Schawann, 1978. – 125 s.
451. Klein M. The psychoanalytic play techique. American Journal of Orthopsychiatry. 1955. – P. 223-237
452. Kluckhohn C. Values and Value Orientations in the Theory of Actions. In: Pamsons T. and Shils E. (eds.). Toward General Theory of Action. Cambridge, Mass.: Harvard University press, 1951. p. 395-411.
453. Lazarsfeid P. F. Latent structure analyses. Moughton Mifflin Co Boston / P. F. Lazarsfeid, N.W.Henry. – N.-Y. – 292 p.
454. Leeper R. W. Some needed developments in the motivational theory of emotions / . R. W. Leeper – In: Nebraska symposium on motivation. – Lincoln, 1965. – V. 13. – P. 51-57.
455. Maslow A. Motivation and personality / A. Maslow. – New York: Addison – Wesley Educational Publishers, Inc., 1987. – 293 p.
456. Maslow A. H. A philosophy of psychology / A. H Maslow // Main current 1956. – V.13. – P. 27-32.
457. McDermott P. The influence of classroom practica experiences on student teachers thoughts about teaching / P. McDermott, K. Gormley, J. Rothenberg // Jornal of Teacher Education. – 1995. – Vol. 46. - № 3. – P. 184-191.

458. Nuttin J. R. The future time perspective in human motivation and leaning / J. R. Nuttin // Acta Psychologica. – 1964. – № 23. – P. 184-191.
459. Ottawa Charter for Htalth Promotion. First Internationaj Conference on Health Promotion, Ottawa, Canada, 17-21 November 1986.
460. Popple K. Analysing Community Work: its Theory and Practice Buckingham, Open University Press, 1995.
461. Posner Y. J. Field Experience: A Guide to Reflective Teaching. Longman. / Y. J. Posner - N.Y., and L., 1985. – 438 p
462. Rescue M. Planet Earth: A children's education of Agenda 21 / M. Rescue. – London: UNICEG, 1995. – 96 p.
463. Rogers C. R. Toward more human science of the person / C. R. Rogers // J. Humanistic Psychol. 1985. V. 25. – P. 7-24
464. Rootman I., Goodstadt M., Potvin L., & Springett J. A framework for health promotion evaluation, 1996.
465. Schwattzman H. B. Transformations: The Anthropology of Children's Play / H. B. Schwattzman – N.-Y., 1978.
466. Sellick D. Learning to use the mirror: Reflection and teacher education / D.Sellick // Education today. – 1996. – Vol. 46. – № 4. – P. 11-16.
467. Smith C. C. Partner learning: peer tutoring can Help individualization // Educat. Leadership. 1977. – V. 34. – P. 361-363.
468. Smith I. Teaching with Discussion: A Review – Educatinal Technolo / I. Smith // Englewood Cliffs. – 1978. – Vol. 18. – № II. – P. 40-43.
469. Smith M. B. Social Psychology and Human Values / M. B. Smith. –Chicago: Aldine Publishing Company, 1969. – p.102.
470. Smith P. C. Behaviors, results and organizational effectiveness; the problem of criteria. – Th.: Handbook of psychology // Ed. M. D. Dunnette. – Chicago, 1976, p. 745-775.
471. Taylor P. J. Technocratic optimism H.T. Odam' and the political transformation of ecological metaphor after world war II //J. of the history of biology. Dordrecht, 1988. – V. 21. – N. 2. – P. 213-244.

Д О Д А Т К И

Додаток А.1**АНКЕТА**

**щодо визначення рівня обізнаності студентів щодо культури здоров'я,
здорового образу життя та здоров'язбережувальної діяльності вчителя
початкової школи**

1. Що Ви розумієте під здоров'ям? _____

2. На Вашу думку, культура здоров'я – це: _____

3. Здоровий образ життя – це: _____

4. Що Ви розумієте під здоров'язбережувальною діяльністю вчителя? _____

5. Які види діяльності можна назвати здоров'язбережувальними? _____

Додаток А.2**АНКЕТА**

щодо визначення рівня обізнаності майбутніх учителів початкових класів із здоров'язбережувальними навичками та вміннями

1. Що Ви розумієте під навичками та вміннями? Чим вони відрізняються? _____

2. Які здоров'язбережувальні навички та вміння Ви знаєте? _____

3. На Вашу думку, які здоров'язбережувальні навички і вміння можливо формувати в молодших школярів? _____

4. Якими здоров'язбережувальними навичками і вміннями володієте Ви? _____

Додаток Б.1**ОЦІНКА МОТИВАЦІЇ СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

модифікована шкала оцінки мотивації ставлення до професійної діяльності за
А.А.Кареліним [311]

Всі пункти шкали оцінюються в балах від 1 до 5 та виражають позитивне або негативне ставлення до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. Загальна оцінка складається з балів за рядками. Варіанти відповідей на судження можуть бути «так», «скоріше так, ніж ні», «не можу відповісти», «скоріше ні, ніж так», «ні».

1. Чи бажали б Ви створити щось нове у сфері своєї майбутньої професійної діяльності?
2. Якщо Ви позбавитесь можливості працювати вчителем, то чи втратить сенс Ваше життя?
3. Чи лякають Вас несподіванки у професійній діяльності, які потребують нових виходів із ситуацій?
4. Чи вважаєте Ви, що навчальні заняття сприяють збереженню здоров'я учнів?
5. Чи відвідували б Ви заради нових професійних знань щодо здоров'язбережувальної діяльності спеціальні заняття, навіть, якщо це пов'язано з незручностями?
6. Чи вбачаєте Ви в учневі активного учасника навчально-виховного процесу?
7. Чи вважаєте Ви, що тільки знання, отримані Вами під час навчання у вищому навчальному закладі, дають можливість здійснювати професійну діяльність, спрямовану на формування здоров'язбережувальних навичок і

вмінь у молодших школярів?

8. Чи вважаєте Ви, що Ваша професійна діяльність надасть можливість Вам поліпшити стан здоров'я молодших школярів?
9. Чи вважаєте Ви, що організація здоров'язбережувальної діяльності учнів молодших класів має першорядне значення, сприяючи збереженню і зміцненню їхнього здоров'я?
10. Чи згодні Ви з тим, що в молодших класах не можна формувати здоров'язбережувальні навички та вміння?
11. На Вашу думку, чи обов'язково завдання формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів повинне супроводжувати Вашу професійну діяльність?
12. Чи викликають у Вас утруднення проведення здоров'язбережувальних уроків?
13. Чи враховували Ви, обираючи професію, стан власного здоров'я?
14. Чи втрачає учитель, який займається науково-дослідницькою роботою, пов'язаною із здоров'язбереженням, можливість спілкування з учнями?
15. Чи зацікавлюють Вас нові ідеї, що спрямовані на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів?

Загальна сумарна оцінка результатів складається за ключем, наведеним у таблиці:

№ запитання		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Відповіді	Так	5	5	1	5	5	5	1	5	5	1	5	1	5	1	5
	Скоріше так, ніж ні	4	4	2	4	4	4	2	4	4	2	4	2	4	2	4
	Не можу відповісти	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	Скоріше ні, ніж так	2	2	4	2	2	2	4	2	2	4	2	4	2	4	2
	Ні	1	1	5	1	1	1	5	1	1	5	1	5	1	5	1

Ступінь мотивації ставлення майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок та вмінь у молодших школярів

Ступінь мотивації	Низький	Середній	Достатній	Високий
Сума балів	15 – 29	30 – 44	45 – 59	60 – 75

Додаток Б.2**АНКЕТА «ВАШЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я» [25, С. 100-103]**

1. Чи регулярно Ви робите ранкову гігієнічну гімнастику?

- 1) так;
- 2) не завжди;
- 3) інколи;
- 4) ні не роблю.

2. Є щось, що під час навчання постійно Вас дратує і виводить зі стану спокою?

- 1) на;
- 2) рідко;
- 3) так, але я намагаюся цього уникати;
- 4) так.

3. Чи є вид спорту, яким Ви систематично займаєтеся?

- 1) так;
- 2) так, але займаюся не регулярно;
- 3) так, але займаюся рідко;
- 4) ні.

4. Чи вчасно і повноцінно Ви харчуєтеся?

- 1) так;
- 2) не завжди, інколи не обідаю;
- 3) рідко;
- 4) ні.

5. Чи задовольняє Вас стан Вашого здоров'я?

- 1) так;
- 2) в цілому так;
- 3) не зовсім;
- 4) ні.

6. Чи маєте Ви якісь хронічні захворювання?

- 1) ні;
- 2) не знаю;
- 3) мене це не цікавить;
- 4) так.

7. Для того, щоб тримати себе у відповідній формі, Ви систематично займаєтеся фітнесом або відвідуєте тренажерний зал?

- 1) так;
- 2) інколи, за бажанням;
- 3) рідко;
- 4) ні.

8. Чи задоволені Ви своєю фігурою?

- 1) так;
- 2) не зовсім;
- 3) зазвичай ні;
- 4) ні.

9. Чи робите Ви самостійно якісь фізичні вправи, щоб покращити її стан?

- 1) так;
- 2) іноді;
- 3) дуже рідко;
- 4) ні.

10. На Вашу думку, чи можна назвати здоровою їжу, яку Ви вживаєте?

- 1) так;
- 2) не завжди;
- 3) іноді;
- 4) ні.

11. На Вашу думку, чи повинна людина піклуватися про своє здоров'я змолоду?

- 1) так;
- 2) не обов'язково;

3) іноді, за настроєм;

4) ні.

12. Той спосіб життя, який Ви ведете, можна назвати здоровим?

1) так;

2) не завжди;

3) зазвичай ні;

4) ні.

13. Чи часто Ви не в змозі контролювати свої емоції?

1) ні;

2) іноді;

3) дуже рідко;

4) так.

14. Як Ви оцінюєте стан свого здоров'я?

1) чудовий;

2) добрий;

3) достатній;

4) поганий.

15. Чи знайомі Вам технології і правила здоров'язбереження?

1) знаю достатньо;

2) трохи знаю;

3) знаю мало;

4) не знаю.

16. Чи дотримуєтеся Ви здорового способу життя?

1) так;

2) іноді;

3) дуже рідко;

4) ні.

17. Чим повинен майбутній учитель дотримуватися правил здорового способу життя?

1) так;

- 2) докладати до цього максимум зусиль;
- 3) іноді;
- 4) ні.

18. Чи є здоров'язбереження професійно значущим компонентом Вашої загальної культури?

- 1) так;
- 2) можливо;
- 3) ні;
- 4) не знаю.

19. На Вашу думку, умови навчання, створені у Вашому вищому навчальному закладі, сприяють здоров'язбереженню?

- 1) так;
- 2) не знаю;
- 3) можливо;
- 4) ні.

20. Чи хотіли б Ви, щоб у Вашому вищому навчальному закладі застосовувалися здоров'язбережувальні методики?

- 1) так;
- 2) можливо;
- 3) ні;
- 4) не знаю.

21. Чи хотіли б Ви підвищити рівень своєї культури здоров'я?

- 1) так;
- 2) можливо, але не маю часу;
- 3) можливо, але не маю бажання;
- 4) ні.

22. Здоров'я – це найголовніше в житті.

- 1) так;
- 2) можливо;
- 3) одне з головних;

4) ні.

23. Чи часто Ви замислюєтеся про своє здоров'я?

1) так;

2) можливо;

3) рідко;

4) ні.

24. Чи любите Ви довго гуляти лісом, парком?

1) так;

2) не завжди;

3) рідко;

4) ні.

25. Чи вважаєте Ви, що головне систематично займатися якимсь видом фізичних вправ для підтримки стану свого здоров'я і гарного самопочуття?

1) так, я постійно займаюся улюбленим видом фізичної активності;

2) так, але самому не вистачає на це часу;

3) не маю бажання;

4) ні.

26. Чи вважаєте Ви, що головне в житті – мати гарне здоров'я, а все інше додасться?

1) так;

2) можливо;

3) лише в тому разі, якщо захворієш;

4) ні.

27. Жахливо, якщо я важко занедужаю, тому я завжди думаю про своє здоров'я.

1) так;

2) можливо;

3) іноді;

4) ні.

Обробка результатів:

Підрахуйте, яку цифру за номером Ви найчастіше підкреслювали? Якщо у більшості відповідей Ви підкреслили цифру 1 – у Вас сформований високий рівень культури здоров'я, Ви постійно піклуєтеся про своє здоров'я і вважаєте це Вашим обов'язком; якщо цифру 2 – у Вас достатній рівень культури здоров'я, Ви володієте необхідною для здоров'язбереження інформацією, але не завжди у Вас вистачає сили волі, бажання і часу; якщо цифру 3 – у Вас середній рівень культури здоров'я, до свого здоров'я Ви ставитеся споживацькі, не бажаєте турбуватися про його стан, оскільки досягнення великих матеріальних благ та високого соціального статусу для Вас є більш важливим у світоглядній орієнтованості; якщо цифру 4 – у Вас низький рівень культури здоров'я.

Додаток Б.3
МЕТОДИКА «МОТИВАЦІЯ УСПІХУ І СТРАХ НЕВДАЧ»
(за А.Реаном)

Інструкція. Вам пропонується ряд тверджень. Якщо Ви згодні з твердженням, то поряд з його цифровим позначенням поставте знак «+», якщо Ви не згодні – знак «-». Відповідати потрібно достатньо швидко, не задумуючись довго. Відповідь, що виникла першою, зазвичай є найбільш точною.

1. Включаючись у роботу, сподіваюсь на успіх.
2. У діяльності активний.
3. Схильний до прояву ініціативи.
4. Під час виконання відповідальних завдань намагаюсь по можливості знайти причини для відмови від них.
5. Часто вибираю крайності: або занижено легкі завдання, або нереально складні.
6. Якщо виникають перешкоди, зазвичай, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. За умови чергування успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. Під час виконання достатньо складних завдань в умовах обмеженого часу результативність моєї діяльності погіршується.
10. Я схильний виявляти настирливість у досягненні мети.
11. Я схильний планувати своє майбутнє на достатньо віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то з розумом, а не безшабашно.
13. Я не дуже настирливий у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.

14. Надаю перевагу ставити перед собою середні по складності або трохи завищені цілі, але яких можна досягти.
15. У разі невдачі під час виконання завдання його привабливість для мене знижується.
16. За умови чергування успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх невдач.
17. Надаю перевагу планувати своє майбутнє лише на найближчий час.
18. Під час роботи в умовах обмеженого часу результативність моєї діяльності покращується, навіть якщо завдання досить складні.
19. У разі невдачі я, зазвичай, не відмовляюся від поставленої мети.
20. Якщо я сам вибрав для себе завдання, то в разі невдачі його привабливість тільки зростає.

Обробка результатів: один бал отримують відповіді «так» на твердження 1-3, 6, 8, 10-12, 14, 16, 18-20 і відповіді «ні» на 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17. Підраховується загальна кількість балів.

Якщо досліджуваний набирає від 1 до 7 балів, то діагностується мотивація на невдачу (боязнь невдачі). Якщо він набирає від 14 до 20 балів, то діагностується мотивація на успіх (надія на успіх). Якщо кількість набраних балів у межах від 8 до 13, то слід уважати, що мотиваційний полюс не виражений. При цьому, якщо в досліджуваного 8-9 балів, то його мотивація ближче до уникнення невдачі, якщо 12-13 балів – ближче до прагнення до успіху.

Шкала розподілу: 1-5 балів – низький рівень; 6-10 балів – середній рівень; 11-15 балів – достатній рівень; 16-20 балів – високий рівень

Додаток Б.4**ТЕСТ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЗНАНЬ МОЛОДІ ПРО ЗДОРОВ'Я**

[431]

1. Здоров'я людини – це:
 - а) мінливість внутрішнього стану;
 - б) стан повного фізичного, психічного й соціального добробуту;
 - в) дисгармонія душі й тіла;
 - г) високий ступінь життєдіяльності;
 - д) наявність скарг та фізичних вад.
2. Збереженню і зміцненню здоров'я сприяють такі фактори:
 - а) забруднення довкілля;
 - б) активний руховий режим;
 - в) обмежена рухова активність і нетривалий сон;
 - г) значне емоційне та психічне перенапруження.
3. Навчатися бути здоровим означає:
 - а) набуття здоров'я через освіту;
 - б) використання постійних і значних вольових зусиль;
 - в) проведення вільного часу біля екранів телевізора;
 - г) обмежене перебування на свідому повітрі.
4. Здоровий спосіб життя – це:
 - а) спосіб життєдіяльності людини, спрямований на збереження, зміцнення та формування здоров'я;
 - б) комплекс оздоровчих заходів;
 - в) життя, спрямоване на задоволення матеріальних потреб;
 - г) підтримання життєдіяльності за допомогою ліків;
 - д) обмеження у рухах і надмірне харчування.
5. Рухова активність – це:
 - а) біологічна потреба в рухах;
 - б) гіподинамія;
 - в) стимулятор росту й розвитку організму;

- г) негативний чинник для розвитку організму.
6. Яка добова норма (у годинах) рухового режиму є оптимальною для Вас?
- а) 1-2;
 - б) 2,5-3;
 - в) 5-6.
7. Загартування організму означає:
- а) підвищення опору й удосконалення системи терморегуляції організму;
 - б) послаблення імунної системи;
 - в) шлях до хвороб.
8. Що таке фізичні вправи аеробної спрямованості?
- а) вправи на швидкість і силу;
 - б) циклічні вправи на витривалість;
 - в) вправи на гнучкість і координацію рухів.
9. Яка тривалість сну, як фізіологічної потреби, для Вас (у годинах)?
- а) 7-8;
 - б) 8-9;
 - в) 9-10.
10. Показниками психічного здоров'я є:
- а) невротичний стан і тривожність;
 - б) висока збудженість та агресивність;
 - в) відсутність розладів нервової системи й адекватна поведінка.
11. До складових режиму дня належить:
- а) раціональне чергування роботи й відпочинку згідно з біоритмами;
 - б) тривалість сну, харчування й руховий режим;
 - в) аутогенне тренування та медитація;
 - г) рівень, якість та стиль життя.
12. Раціональне харчування означає:
- а) вживання їжі, що містить велику кількість жирів та вуглеводів;
 - б) вживання їжі, яка містить увесь набір вітамінів та мікроелементів;
 - в) вживання їжі, яка кількісно та якісно забезпечує потреби організму.

13. Систематичні заняття фізичними вправами сприяють:
- а) збільшенню сили м'язів та розширенню функціональних можливостей серцево-судинної і дихальної систем;
 - б) виникненню травм і патологічних станів;
 - в) виникненню розладів нервової системи та координації рухів.
14. Ступінь втоми під час виконання фізичних вправ можна визначити за такими зовнішніми ознаками:
- а) за частотою серцевих скорочень;
 - б) за зміною кольору шкіри, спітнінням і скаргами;
 - в) за показниками підвищення працездатності, зростання швидкості, спритності.
15. Особиста гігієна передбачає:
- а) комплекс заходів, норм, вимог догляду за діяльністю організму людини;
 - б) особливості психічної діяльності людини;
 - в) закони росту і розвитку людини;
 - г) вплив природного середовища на здоров'я людини.
16. Запобігти виникненню стресу можна за таких умов:
- а) систематичного виконання фізичних вправ і загартовуючи процедур;
 - б) оволодіння прийомами психічної саморегуляції;
 - в) підвищеними вимогами до себе та до інших людей;
 - г) інформаційного перевантаження і неможливістю розв'язати поставлені завдання.
17. Система природного загартовування П.Іванова «Детка» містить таку кількість порад:
- а) 6;
 - б) 8;
 - в) 12.
18. Основними правилами культури спілкування є:
- а) уміння уважно слухати співрозмовника;
 - б) не переривати розмову іншого;

в) виявляти зацікавленість під час розмови.

19. Заклик «Пізнай самого себе» означає:

- а) знати будову й функції власного організму, психоемоційні та інтелектуальні особливості;
- б) знати свій родовід;
- в) адаптація до природного й соціального середовища;
- г) збільшення маси і пропорцій тіла.

20. Поняття «самореалізація» означає:

- а) досягнення всебічного гармонійного розвитку і найвищої мети в житті;
- б) прагнення до повного розкриття генетично закладених у людині здібностей і задатків;
- в) некерований стихійний процес.

Правильні відповіді: 1 - б, г; 2 - б; 3 - а, б; 4 - а, б; 5 - а, в; 6 - б; 7 - а; 8 - б; 9 - б; 10 - в; 11 - а, б; 12 - в; 13 - а; 14 - б; 15 - а; 16 - а, б; 17 - в; 18 - а; 19 - а; 20 - а, б

Оцінка результатів тесту:

Низький рівень – до 50% правильних відповідей;

Середній рівень – 60-69% (12-13 правильних відповідей);

Достатній рівень – 70-79% (14-15 правильних відповідей);

Високий рівень – 80-100% (16-20 правильних відповідей).

Додаток Б.5

**КАРТА-СХЕМА ОЦІНКИ СФОРМОВАНOSTІ ВМІНЬ ОРГАНІЗАЦІЇ
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ**

№	Показники	Високий	Достатній	Середній	Низький
1.	Володіння методикою здоров'язбережувальної діяльності				
2.	Уміння раціонально організувати режим праці і відпочинку свій та молодших школярів				
3.	Володіння прийомами психоемоційного напруження				
4.	Володіння способами збору й аналізу інформації про стан здоров'я учнів				
5.	Уміння ставити конкретні цілі і завдання уроку, виховного заходу з урахуванням здоров'язбереження				
6.	Відбирати здоров'язбережувальні прийоми, методи, технології і засоби навчання й виховання учнів				
7.	Створювати позитивний				

	психологічний клімат в дитячому колективі				
8.	Уміння забезпечувати достатню рухову активність учнів на уроці і в ході виховного заходу				
9.	Уміння дотримуватися гігієнічних норм і вимог під час організації уроку, виховного заходу				
10.	Уміння дотримуватися педагогічної техніки вчителя, що сприяє охороні психічного здоров'я учнів				
11.	Уміння використовувати прийоми емоційного розслаблення, зняття психоемоційного та статичного напруження				
12.	Уміння формування здоров'язбережувальних навичок та вмінь молодших школярів у навчальній та поза навчальній діяльності				

Додаток Б.6

**КАРТА САМООЦІНКИ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МОЛОДШИМИ
ШКОЛЯРАМИ**

№	Показники	Високий	Достатній	Середній	Низький
1.	Знання теорії і методики здоров'язбережувальних технологій				
2.	Знання психологічних і фізіологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку				
3.	Усвідомлення значущості здоров'язбереження у навчально-виховному процесі початкової школи				
4.	Знання про здоровий образ життя, здоров'я, його збереження і зміцнення				
5.	Обізнаність із здоров'язбережувальними навичками та способами їх формування				
6.	Уміння складати конспекти уроків з рахуванням здоров'язбереження молодших школярів				

7.	Уміння планувати позаурочну здоров'язбережувальну діяльність				
8.	Уміння планувати дозвілєву здоров'язбережувальну діяльність				
9.	Уміння планувати спортивно-ігрову здоров'язбережувальну діяльність				
10.	Уміння планувати ігрову здоров'язбережувальну діяльність				
11.	Уміння планувати екологічну здоров'язбережувальну діяльність				
12.	Володіння навичками збереження і зміцнення власного здоров'я				

Додаток Б.7

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ Й ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ

Оціночний коефіцієнт (K) комунікативних та організаторських здібностей виражається відношенням кількості відповідей за кожним розділом, що збігаються, до максимально можливого числа збігів (20). При цьому ми використовували формулу: $K = n/20$, де K - величина оціночного коефіцієнта, n - кількість відповідей, що збігаються з дешифратором.

ПИТАЛЬНИК КОЗ - 1

1. Чи багато у Вас є друзів, з якими ви постійно спілкуєтеся?
2. Чи часто Вам вдається схилити більшість своїх товаришів до сприйняття ними Вашого рішення?
3. Чи довго Вас турбує почуття образи, яку Вам причинив хтось з ваших товаришів?
4. Чи завжди Вам складно орієнтуватися у критичній ситуації, що створилася?
5. Чи є у Вас прагнення до встановлення нових знайомств з різними людьми?
6. Чи подобається Вам займатися громадською роботою?
7. Чи вірно, що Вам більш приємно і простіше проводити час з книгою або за будь-яким іншим заняттям, ніж з людьми?
8. Якщо виникли деякі перешкоди у здійсненні Ваших намірів, то чи легко Ви відступаєте від них?
9. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за віком, ніж Ви?
10. Чи любите Ви організовувати і придумувати зі своїми товаришами різноманітні ігри та розваги?

11. Чи складно Вам включатися в нові для Вас гурти?
12. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні ті справи, які потрібно було б виконати сьогодні?
13. Чи легко Вам вдається встановлювати контакти з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете Ви домогтися, щоб Ваші товариші діяли згідно з Вашою думкою?
15. Чи важко Вам освоюватися в новому колективі?
16. Чи вірно, що у Вас не буває конфліктів з Вашими товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, обов'язків, зобов'язань?
17. Чи прагнете Ви при зручному випадку познайомитися і побесідувати з новою людиною?
18. Чи часто Ви у вирішенні справ приймаєте ініціативу на себе?
19. Чи часто Вас дратують люди, які Вас оточують, і Вам хочеться побути самому?
20. Чи правда, що Ви звичайно погано орієнтуєтесь у незнайомих для Вас обставинах?
21. Чи подобається Вам постійно знаходитися серед людей?
22. Чи виникає у Вас дратування, якщо Вам не вдається закінчити почату справу?
23. Чи маєте Ви почуття ускладнення, незручності або ніяковості, якщо доводиться проявити ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
24. Чи правда, що Ви втомлюєтесь від частого спілкування з товаришами?
25. Чи любите Ви брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто Ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, що стосуються інтересів Ваших товаришів?
27. Чи правда, що Ви відчуваєте себе невпевнено серед малознайомих Вам людей?
28. Чи вірно, що Ви рідко прагнете до доказу Вашої правоти?
29. Чи вважаєте Ви, що Вам не важко внести пожвавлення у малознайомий для Вас гурт?

30. Чи брали Ви участь у громадській роботі школи, класу, групи?
31. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
32. Чи вірно, що Ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо воно не було одразу прийнято Вашими товаришами?
33. Чи відчуваєте Ви себе невимушено, коли потрапляєте в незнайомий для Вас гурт?
34. Чи охоче Ви розпочинаєте організацію різноманітних заходів для своїх товаришів?
35. Чи правда, що Ви не відчуваєте себе достатньо впевненим і спокійним, коли доводиться говорити щось великій групі людей?
36. Чи часто Ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
37. Чи вірно, що у Вас є багато друзів?
38. Чи часто Ви потрапляєте і центр уваги своїх друзів?
39. Чи часто Ви бентежитесь, відчуваєте ніяковість при спілкуванні з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що Ви не дуже впевнено відчуваєте себе в оточенні великої групи своїх товаришів?

КЛЮЧІ
ДЛЯ ОБРОБКИ РЕЗУЛЬТАТІВ МЕТОДИКИ КОЗ-1

Комунікативні

1	+	11	-	21	+	31	-
2		12		22		32	
3	-	13	+	23	-	33	+
4		14		24		34	
5	+	15	-	25	+	35	-
6		16		26		36	
7	-	17	+	27	-	37	+
8		18		28		38	
9	+	19	-	29	+	39	-
10		20		30		40	

Організаторські

1		11		21		31	
2	+	12	-	22	+	32	-
3		13		23		33	
4	-	14	+	24	-	34	+
5		15		25		35	
6	+	16	-	26	+	36	-
7		17		27		37	
8	-	18	+	28	-	38	+
9		19		29		39	
10	+	20	-	30	+	40	-

Додаток Б.8
ПИТАЛЬНИК «МОЇ ДІЇ ЩОДО ВЛАСНОГО
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ» [87]

Виконання санітарно-гігієнічних вимог:

1. Мию руки обов'язково перед їжею і після туалету:
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні;
 - г) мене це не турбує.

2. Чищу зуби і язик двічі на день:
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні;
 - г) мене це не турбує.

3. Щоденно приймаю ванну чи душ:
 - а) так;
 - б) не завжди;
 - в) ні;
 - 4) мене це не турбує.

4. Не палю:
 - а) так;
 - б) іноді палю;
 - в) палю постійно;
 - г) мене це не турбує.

5. Алкоголь не вживаю:
 - а) так;
 - б) іноді на свято;
 - в) вживаю часто;
 - г) мене це не турбує.

6. Сплю 7-8 годин на добу:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) менше;
- г) мене це не турбує.

7. Щоденно проводжу вологе прибирання своєї квартири:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) ні;
- г) мене це не турбує.

Режим і культура харчування

8. Приймаю їжу повільно і щоденно 3-4 рази на день:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) ні;
- г) мене це не турбує.

9. Щоденно вживаю перші страви:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) ні;
- г) мене це не турбує.

10. Намагаюсь не зловживати жирною, кислою, гіркою, пересоленою їжею і солодощами:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) ні;
- г) мене це не турбує.

11. Не вживаю грубу, холодну, гарячу їжу а також не їм всухом'ятку:

- а) так;
- б) іноді вживаю;

в) вживаю часто;

12. Рідко п'ю міцну каву або чай:

а) так;

б) іноді вживаю;

в) вживаю часто;

13. Харчуюсь повноцінно:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

14. Не переїдаю:

а) так;

б) не завжди;

в) наїдаюся щільно;

г) мене це не турбує.

15. Один день на тиждень дотримуюся розвантажувальної дієти:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

Використання фізичних вправ:

16. Щоденно займаюся ранковою гігієнічною гімнастикою:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

17. 4-5 разів на тиждень займаюся дозованою ходьбою по 4-5 км щоденно

зі швидкістю 90-120 кроків на хвилину:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

18.4-5 разів на тиждень займаюся тренувальною ходьбою сходами на 5-6 поверх в темпі 1 сходинка за 1 секунду:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

19.Відвідую спортивно-оздоровчу секцію 2-3 рази на тиждень, при можливості займаюся самостійно фізичними вправами не менше 30 хвилин:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

20.Перед сном роблю прогулянки до 1-2 км:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

21.Під час занять фізичними вправами проводжу пульсометрію й аналізую одержати результати:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

Застосування природних чинників оздоровлення

22.Щоденно перебуваю на свіжому повітрі не менше 3-4 годин:

а) так;

б) не завжди;

в) ні.

23.Щоденно приймаю повітряні ванни (травень-вересень) не більше 30 хвилин за прийом:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

24.3-4 рази на тиждень приймаю сонячні ванни (травень – вересень) не більше 25 хвилин за прийом:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

25.Влітку 4-5 разів на тиждень купаюся у відкритому водоймі, взимку – у закритому 2-3 рази на тиждень:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

26.Ходжу босоніж по підлозі або по землі, піску, траві:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

Дотримуюся розумного відпочинку, навчання і роботи

27.Після навчальних занять у ВНЗ щоденно вдома відпочиваю або сплю 45-60 хвилин:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

28. У вихідні або святкові дні проводжу активний відпочинок на лоні природи:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

29. У дні канікул (взимку та влітку) активно відпочиваю в селі, на дачі, в санаторії:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

30. Гуляю у парку, лісі, біля водоймищ 2-3 рази на тиждень:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

31. Беру участь у культурно-розважальних заходах ВНЗ:

а) так;

б) не завжди;

в) ні;

г) мене це не турбує.

32. На підготовку домашніх завдань щоденно витрачаю 2-3 години, іноді більше:

а) так;

б) не завжди;

в) рідко;

г) ні.

33. Дивлюся щоденно телевізійні передачі не більше двох годин:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) рідко;
- г) ні.

34.Лягаю спати не пізніше 23 години, у дні канікул пізніше:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) іноді;
- г) набагато пізніше.

Покращення емоційного та психічного стану

35.Намагаюся не залишатися наодинці зі своїми неприємностями:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) іноді;
- г) залишаюся наодинці.

36.Вмію відволікатися від неприємностей: читаю книги, гуляю, займаюся фізичними вправами, слухаю музику, працюю по господарству:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) не вмію;
- г) мене це не турбує.

37.Намагаюся не впадати в розпач:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) ні;
- г) не можу себе контролювати.

38.Під час сварки можу поступитися:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) рідко;

г) ні, я не йду на компроміси.

39. Пам'ятаю, що можливості й таланти кожного з нас обмежені:

а) так;

б) не завжди;

в) рідко;

г) я так не вважаю.

40. Не ставлю надмірних вимог до тих, хто оточує:

а) так;

б) не завжди;

в) рідко;

г) ставлю.

41. Під час розмови чи бесіди намагаюся бути привітним і не втрачати почуття гумору:

а) так;

б) не завжди;

в) іноді;

г) не намагаюся.

42. Займаюся аутогенним тренуванням:

а) так;

б) не завжди;

в) рідко;

г) не займаюся.

43. Виявляю турботу про здоров'я рідних і близьких, із повагою ставлюся до старшого покоління

а) так;

б) не завжди;

в) рідко;

г) не виявляю.

44. Знаю, що зміна обстановки завжди приємно впливає на людину:

а) так;

- б) не завжди;
- в) рідко;
- г) я так не вважаю.

45. Пам'ятаю, що слово є потужним подразником: воно може як викликати сміх, підняти настрій, так і пригнітити, обурити і навіть сприяти погіршенню у стані здоров'я й спровокувати хворобу:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) рідко;
- г) я так не вважаю.

Здійснення самоконтролю

46. Визначаю частоту пульсу в спокої, у нормі вона дорівнює 60-80 ударів на хвилину:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) рідко;
- г) не вмію визначати.

47. Вимірюю артеріальний тиск, у нормі він становить 100/60-139/90 мм рт.ст.:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) рідко;
- г) не вимірюю.

48. Проводжу тест – 20 присідань за 30 секунд (у нормі частота показників пульсу і показник артеріального тиску відновлюється протягом 2-5 хвилин):

- а) так;
- б) ні, не проводжу;
- в) рідко;
- г) не знаю як.

49.Визначаю частоту дихальних рухів (вдих і видих приймається за один дихальний рух), у нормі вона дорівнює 16-20 подихів на хвилину:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) рідко;
- г) не вмію визначати.

50.Знаю як визначати життєву ємність легенів спірометром, у нормі для юнаків вона дорівнює 3500-4500 мл, для дівчат – 2500-3500 мл:

- а) так;
- б) знаю, але не впевнений у цьому;
- в) не знаю;
- г) не вмію.

51.Вимірюю екскурсію грудної клітини (її різницю між вдихом і видихом) у нормі 6-10 см:

- а) так;
- б) знаю, але не вимірюю;
- в) рідко;
- г) ні.

52.Визначаю затримку дихання на вдиху (проба Штанге), у нормі вона дорівнює 45-60 секунд:

- а) так;
- б) знаю як, але не вимірюю;
- в) рідко;
- г) ні.

53.Визначаю затримку дихання на видиху (проба Генчі), у нормі вона дорівнює 25-30 секунд:

- а) так;
- б) знаю як, але не вимірюю;
- в) рідко;
- г) ні.

54.Проводжу пробу Розенталя (визначаю життєву ємність легенів спірометром 5 разів через 15 секунд), знаю, якщо показники з кожним разом зростають, то функціональний стан системи дихання добрий, якщо вони на одному рівні, то він задовільний, якщо з кожним разом показники знижуються, то функціональний стан системи дихання незадовільний, а коливання ЖЄЛ на ± 200 мл у розрахунок не беруться:

- а) так;
- б) знаю як, але не вимірюю;
- в) рідко;
- г) ні.

55. Піднімаюся на 4-5 поверх у темпі 1 сходинка за 1 секунду без зупинок (у нормі цей підйом виконується без втоми):

- а) так;
- б) так, але із зупинками;
- в) ні, для мене це важко;
- г) ні, для мене це дуже важко.

56.Контролюю свою вагу, знаю, що вона повинна відповідати росту і визначається за формулою Брока_Бругша ($M = L - 100$ (кг), при рості 155-165 см; $M = L - 105$ (кг), при рості 166-175 см; $M = L - 110$ (кг), при рості понад 175 см; де M – вага у кг, L – ріст у см:

- а) так;
- б) не завжди;
- в) не вимірюю;
- г) не вмію.

Обробка результатів:

Якщо респондент на більшість запитань підкреслив першу відповідь (а) – так, то це підтверджує високий рівень його культури здоров'я і доводить, що він знає, як використовувати фізичні вправи з метою оздоровлення, вміє

використовувати природні чинники оздоровлення, дотримується розумного відпочинку, навчання і праці, знає і вміє покращувати свій емоційний та психічний стан, знає і вміє здійснювати самоконтроль за станом свого здоров'я.

Якщо на більшість запитань було дано відповідь (б), то в респондентів сформований достатній рівень його культури здоров'я, тобто студент володіє достатнім рівнем знань щодо власного здоров'язбереження, проте не завжди застосовує їх на практиці.

Якщо на більшість запитань студент дав відповідь (в), то в нього сформований середній рівень культури здоров'я, що свідчить про недостатність необхідних знань, умінь і навичок щодо власного здоров'язбереження.

Якщо респондент на більшість запитань поставив відповідь (г), то в нього низький рівень культури здоров'я, він не піклується про своє здоров'я.

Додаток Б.9.

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ КОНФЛІКТОСТІЙКОСТІ

Інструкція. Уважно прочитайте й оцініть кожне з десяти полярних суджень, зазначених у бланку, які найбільше властиві Вашій поведінці. Для цього спочатку визначте, яке з двох крайніх суджень підходить Вам, а потім оцініть його за 5-бальною шкалою. Пам'ятайте, що проміжна графа 3 означає рівнозначну присутність обох якостей. Крайні значення 4-5 і 1-2 характеризують або ухилення від сприв, або невимушену участь у розв'язанні спірних моментів.

Бланк відповідей

1.	Ухиляюсь від спорів	5 4 3 2 1	Рвусь у спір
2.	Ставлюся до конкурента без упередження	5 4 3 2 1	Підозрілий
3.	Маю адекватну самооцінку	5 4 3 2 1	Маю завищену самооцінку
4.	Прислуховуюсь до думки інших	5 4 3 2 1	Не приймаю інших думок
5.	Не піддаюсь провокації, не заводжусь	5 4 3 2 1	Легко заводжусь
6.	Поступаюся у спорі, йду на компроміс	5 4 3 2 1	Не поступаюся у спорі: перемога чи поразка
7.	Якщо вибухаю, то потім відчуваю почуття провини	5 4 3 2 1	Якщо вибухаю, то вважаю, що без цього не можна
8.	Витримую коректний тон у спорі, тактовність	5 4 3 2 1	Допускаю тон, що не терпить заперечень, безтактовність
9.	Вважаю, що у спорі не потрібно демонструвати свої емоції	5 4 3 2 1	Допускаю, що у спорі потрібно виявити сильний характер

10.	Вважаю, що спір – крайня форма розв’язання конфлікту	5 4 3 2 1	Вважаю, що спір необхідний для розв’язання конфлікту
-----	--	-----------	--

Обробка та інтерпретація даних

Оцініть за п’ятибальною системою, наскільки у вас виявляється кожна з наведених нижче властивостей. Підрахуйте загальну суму балів.

Накресліть свій профіль поведінки у спірних ситуаціях.

Проаналізуйте причини полярних стратегій поведінки з метою внесення необхідних коректив.

40-50 балів – високий рівень конфліктостійкості.

30-40 балів середній рівень конфліктостійкості, що свідчить про орієнтацію особистості на компроміс, прагнення уникати конфлікту.

20-30 балів – низький рівень конфліктостійкості, який свідчить про виражену конфліктність.

1-19 балів – дуже низький рівень конфліктостійкості. Цей рівень властивий конфліктним людям.

Додаток Б.10
ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ ЗДОРОВ'Я
(за Я.Вайнбаум [151])

Критерії	Ступінь	Бали
Вага	Ідеальний (відхилення +5%)	0
	Перевищення на 5-25%	1
	Перевищення більше, ніж на 25%	2
Тест Купера	Відмінно, добре. Тренується систематично.	0
	Задовільно. Тренується систематично.	1
	Незадовільно.	2
Працездатність і хворобливість	Активний, працездатний (професійно), добрий сон. Рідко хворіє, стійкий до холоду	0
	Працездатність задовільна, періодично хворіє (середня частота), стійкість до холоду помірна	1
	Працездатність погана, часто хворіє, до холоду нестійкий	2

Існує чотири ступені здоров'я. Люди з першим ступенем здоров'я (кількість балів за таблицею не більше одного), зазвичай, у спеціальних рекомендаціях не мають потреби. Тим, у кого другий ступінь здоров'я (2 бали), необхідна консультація спеціаліста. При третьому і четвертому ступенях здоров'я (3-4 бали) слід провести широке медичне обстеження, за результатами якого будуть надані відповідні рекомендації.

Додаток Б.11**ТЕСТ САМООЦІНКИ ЗДОРОВ'Я**

(за В.П.Войтенко [69])

Запропонований тест містить 29 запитань, адаптованих для студентської аудиторії, і спрямований на визначення кількісної самооцінки їхнього здоров'я. На перші 28 запитань передбачені відповіді «так» чи «ні», на останній – «добре», «задовільно», «погане» або «дуже погане».

1. Чи турбує Вас головний біль?
2. Чи можна сказати, що Ви легко просинаєтеся від будь-якого шуму?
3. Чи турбує Вас біль у ділянці серця?
4. Чи вважаєте Ви, що у Вас погіршився зір?
5. Чи вважаєте Ви, що у Вас погіршився слух?
6. Чи намагаєтеся Ви пити лише кип'ячену воду?
7. Чи турбує Вас біль у суглобах?
8. Чи впливає на Ваше самопочуття переміна погоди?
9. Чи бувають у Вас періоди, коли через хвилювання Ви втрачаєте сон?
10. Чи займаєтеся Ви фізичною культурою крім обов'язкових занять в університеті?
11. Чи турбує Вас біль у ділянці печінки (у правому підребер'ї)?
12. Чи бувають у Вас запаморочення?
13. Чи спостерігаєте Ви задишку під час підйому на 3-1 поверх?
14. Чи відчуваєте Ви втому наприкінці навчального тижня?
15. Чи відчуваєте Ви в різних ділянках тіла паління, поколювання, «повзання мурашок»?
16. Чи спостерігаються у Вас болі у області хребта?
17. Чи турбує Вас печія, важкість у верхній частині живота?
18. Чи бувають у Вас набряки на ногах?
19. Чи палите Ви?
20. Чи турбує Вас біль у ділянці попереку?

21. Чи буває у Вас задишка під час швидкої ходьби?
22. Чи доводиться Вам вживати з лікувальною метою якусь мінеральну воду?
23. Чи можна сказати, що Ви стали легко плакати?
24. Чи буваєте Ви на пляжі?
25. Чи є у Вас осередок хронічного захворювання (карієс, хронічний тонзиліт тощо)?
26. Чи трапляються у Вас такі періоди, коли Ви відчуваєте себе радісним, щасливим?
27. Чи відчуваєте Ви бадьорість, «прилив енергії» після сну?
28. Чи відчуваєте Ви втому після навчального дня?
29. Як Ви оцінюєте стан свого здоров'я?

Після відповідей на запитання тесту підраховується число негативних відповідей на перші 28 запитань, додається 1, якщо на останнє запитання дана відповідь «погане» або «дуже погане».

Рівень здоров'я визначається за кількість отриманих балів відповідно до такої шкали:

- Високий рівень – від 0 до 6 балів;
- Достатній рівень – від 7 до 14 балів;
- Середній рівень – від 15 до 22 балів;
- Низький рівень – від 23 до 29 балів.

Додаток Б.12**САМООЦІНКА РІВНЯ ОНТОГЕНЕТИЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ [407]**

Призначення. Методика націлена на вивчення рівня онтогенетичної рефлексії, що передбачає аналіз минулих помилок, успішного та неуспішного досвіду життєдіяльності.

Інструкція. Нижче наведені запитання, на які потрібно відповісти у формі «так» (+) в разі ствердної відповіді чи «ні» (-) в разі негативної відповіді і «не знаю» (0), якщо Ви сумніваєтесь у відповіді.

Питальник

1. Чи доводилося Вам колись допустити життєву помилку, результати якої Ви відчували впродовж декількох місяців або років?
2. Чи можна було уникнути цієї помилки?
3. Чи доводиться Вам наполягати на власній думці, навіть якщо Ви не впевнені на 100 % в її правильності?
4. Розповідали Ви комусь із рідних Вам людей про свою найбільшу життєву помилку?
5. Чи вважаєте Ви, що в певному віці характер людини вже не може змінитися?
6. Якщо хтось Вас засмутив, чи можете Ви швидко про це забути і перейти до звичайного розпорядку?
7. Чи вважаєте Ви себе невдахою?
8. Чи вважаєте Ви себе людиною з великим почуттям гумору?
9. Якщо б Ви могли змінити найважливіші події, що мали місце в минулому, чи побудували б Ви своє життя інакше?
10. Що більше керуєтеся Ви в ході прийняття щоденних власних рішень – здоровий глузд чи емоції?
11. Чи складно Вам прийняти дрібні рішення з питань, які кожного дня ставить життя?
12. Чи користувалися Ви під час прийняття життєво важливих рішень порадою або допомогою людей, які не входять до числа Ваших близьких?

13. Чи часто повертаєтеся Ви у спогадах до хвилин, що були неприємні для Вас?
14. Чи подобається Вам Ваша особистість?
15. Чи доводилося Вас просити в когось пробачення, хоча Ви і не вважали себе винним?

Обробка й інтерпретація результатів

За кожную відповідь «так» на запитання 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13 і «ні» на запитання 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 15 Ви отримуєте по 10 балів. За кожную відповідь «не знаю» Ви отримуєте по 5 балів. Підрахуйте загальну кількість балів.

150-113 балів - високий рівень рефлексії. Студенти вміють аналізувати минулий досвід і робити певні висновки, що не дозволить в майбутньому припускатися аналогічних їм. В найближчий час їм не загрожує безпека допустити життєво важливої помилки. У цих студентів наявні риси, якими володіють люди з великими здібностями до гарного планування і передбачення власного майбутнього, вони є творцями власного життя.

112-75 балів – достатній рівень рефлексії, притаманний студентам, які вміють аналізувати припущені помилки у минулій життєдіяльності, проте не роблять відповідних висновків, що може допомогти їм у тому, щоб не припускатися аналогічних помилок в подальшій діяльності. Тобто такі студенти достатньо володіють вмінням планувати свою діяльність, проте ускладнюються із внесенням відповідних коректив.

74-37 балів – середній рівень рефлексії. У таких студентів, унаслідок припущених в минулому помилок, виникає страх перед здійсненням нових. Вони дуже обережні, що не завжди є гарантією повного життєвого успіху. Їхній критичний розум інколи заважає виконанню їхніх бажань.

36-0 балів – низький рівень рефлексії. Повна відсутність рефлексії минулого досвіду. Такі студенти відрізняються здатністю ускладнювати собі життя. Рішення, які вони приймають, не задовольняють ні їх самих, ні тих людей, які перебувають в їхньому оточенні. Потребують порад і допомоги більш досвідчених людей.

Додаток Б.13
ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧИХ
ЗАНЯТЬ МОЛОДІ
(за Т.Круцевич)

Для _____ на період з _____ по _____

Вік _____ Курс _____ Заклад _____

Довжина тіла _____

Вага тіла _____

Розміри кола грудної клітини у спокої, см _____, вдих _____, видих _____

Життєва ємність легенів (ЖЄЛ), мл _____, пульс у спокої, уд./хв. _____

Артеріальний тиск (АТ), мм. рт. ст. _____

Сила кисті, кг _____

Статевий розвиток, бали _____

Вагово-ростовий індекс _____ оцінка _____

Силовий індекс: сила кисті, кг/вага тіла, кг 100 _____ оцінка _____

Індекс ДП: ЧСС АТ сист./100 _____

Швидкісний індекс: V бігу 100 м/с /довжина тіла, м _____ оцінка _____

Швидкісно-силовий індекс: стрибок у довжину з місця, см/довжина тіла, м
 _____ оцінка _____

Індекс витривалості: V бігу 1500 м/с/вагово-ростовий індекс _____ оцінка _____

Індекс Руф'є _____ оцінка _____

Комплексна оцінка фізичного здоров'я _____

Комплексна оцінка фізичного стану _____

Кількість гострих респіраторно-вірусних захворювань протягом року _____

Кількість пропущених через хворобу днів протягом минулого року _____

Стан постави _____

Результати в рухових тестах:

1. Підтягування на поперечині, разів _____ оцінка _____

2. Згинання та розгинання рук в упорі лежачи, разів _____ оцінка _____

3. Стрибок у довжину з місця, см _____ оцінка _____
4. Піднімання тулуба з положення, лежачи на спині протягом 30 с, разів _____
оцінка _____
5. Біг 100 м, с _____, оцінка _____
6. Біг 1000 м, с _____, оцінка _____
7. Нахил у положенні сидячи, см _____, оцінка _____
8. Човниковий біг 10 x 5 м, с. _____, оцінка _____

Оцінка фізичної працездатності _____

Висновок про рівень фізичного стану _____

Висновок про рівень фізичної підготовленості _____

Завдання фізкультурно-оздоровчих занять:

1. _____
2. _____
3. _____

Форми фізкультурно-оздоровчих занять, які пропонуються:

Руховий режим, який пропонується протягом тижня _____

Кількість занять фізичними вправами, яка пропонується на тиждень _____

Види фізичних вправ, які пропонуються на заняттях _____

Інтенсивність циклічних вправ аеробного характеру, яка пропонується _____

_____, ЧСС, уд./хв.

Комплекс вправ, який пропонується для самостійних занять

№ п\п	Найменування вправи	Номери занять				
		Вихідний рівень	1	2	3	і т. ін.
Загальнопідготовчі вправи						
1.						
2.						
і т. ін.						
Спеціальні вправи						
1.	15-секундний біг на місці в максимальному темпі, високо піднімаючи стегно	38 кроків	2 х ПМ з інтервалом 2 хв.	3 х ПМ з інтервалом 2 хв.		
2.	Згинання і розгинання рук в упорі лежачи, рази	22				
3.	Згинання и розгинання рук в упорі лежачи, ноги на лавці, 25-30 см	12				
і т. ін.						
Контрольні нормативи на 15 занятті						
1. _____						
2. _____						
Рішення про корекцію програми занять _____						

Додаток Б.14

АНКЕТА ОЦІНКИ СПОСОБУ ЖИТТЯ [71]

№ п\п	Запитання	Бали
1.	Якщо вранці Вам потрібно встати раніше, то Ви: 1) заводите будильник 2) довіряєте внутрішньому голосу 3) покладаєтеся на випадок	30 20 0
2.	Прокинувшись уранці, Ви: 1) відразу встаєте з ліжка і беретеся за справу 2) встаєте не поспішаючи, робите легку гімнастику і тільки потім починаєте збиратися на навчання 3) побачивши, що у Вас у запасі ще кілька хвилин, продовжуєте ніжитися під ковдрою	10 30 0
3.	З чого складається Ваш звичайний сніданок? 1) кава або чай із бутербродом 2) друга страва і кава або чай 3) Ви взагалі не снідаєте і віддаєте перевагу більш щільному сніданку годині о десятій	20 30 0
4.	Який варіант робочого розпорядку Ви б обрали? 1) необхідність точного приходу на навчання в один і той самий час 2) прихід у діапазоні ± 30 хвилин 3) гнучкий графік	0 30 20
5.	Ви хотіли б, щоб тривалість обідньої перерви давала можливість: 1) встигнути поїсти в їдальні 2) поїсти не кваплячись і ще випити чашку кави 3) поїсти не кваплячись і ще трохи відпочити	0 10 30

6.	<p>Як часто у службових справах і обов'язках у Вас видається можливість трохи пожартувати і посміятися з колегами:</p> <p>1) щодня</p> <p>2) іноді</p> <p>3) рідко</p>	<p>30</p> <p>20</p> <p>0</p>
7.	<p>Якщо Вас утягнули в конфліктну ситуацію, то Ви спробуєте її розв'язати:</p> <p>1) тривалими дискусіями, в яких завзято відстоюєте свою позицію</p> <p>2) флегматичним відстороненням від суперечки</p> <p>3) зрозумілим викладом своєї позиції і відмовою від подальших сперечань</p>	<p>0</p> <p>0</p> <p>30</p>
8.	<p>Що означає для Вас зустріч із друзями і прийом гостей?</p> <p>1) можливість відволіктися від турбот</p> <p>2) втрату часу і грошей</p> <p>3) неминуче зло</p>	<p>30</p> <p>0</p> <p>0</p>
9.	<p>Коли Ви лягаєте спати?</p> <p>1) завжди приблизно в один і той самий час</p> <p>2) за настроєм</p> <p>3) по закінченні всіх справ</p>	<p>30</p> <p>0</p> <p>0</p>
10.	<p>У вільний час Ви:</p> <p>1) пасивно відпочиваєте</p> <p>2) активно працюєте</p> <p>3) чергуєте відпочинок з роботою</p>	<p>20</p> <p>30</p> <p>0</p>
11.	<p>Яке місце займає спорт у Вашому житті?</p> <p>1) обмежуєтеся роллю вболівальника</p> <p>2) регулярно виконуєте фізичні вправи</p> <p>3) вважаєте повсякденне фізичне навантаження цілком достатнім і без спорту</p>	<p>0</p> <p>30</p> <p>10</p>

12.	За останні 14 днів Ви хоча б раз:	
	1) танцювали	20
	2) займалися фізичною працею чи спортом	30
	3) займалися тільки розумовою працею	0
13.	Як Ви проводите канікули?	
	1) пасивно відпочиваєте	0
	2) фізично працюєте	20
	3) гуляєте і займаєтеся спортом	30
14.	Ваша честолюбність виявляється в тому, що Ви:	
	1) за будь-яку ціну намагаєтеся досягти свого	0
	2) сподіваєтеся, що Ваша ретельність обов'язково принесе свої результати	30
	3) натякаєте тим, хто Вас оточує, на Вашу цінність, надаючи їм можливість робити належні висновки	10

Після відповіді на запитання, оцініть свій спосіб життя, підсумовуючи набрані бали:

1 група (360-420 балів) – високий рівень – Ви набрали майже максимальну суму і можна сміливо сказати, що Ви вмієте жити. Ви добре організували режим роботи й ефективного відпочинку, що, безумовно, позитивно позначиться на результатах Вашої професійної діяльності. Не бійтеся, що регламентованість Вашого життя додасть йому монотонності. Навпаки, збережені сили і здоров'я зроблять його більш різноманітним і цікавим.

2 група (240-360 балів) – достатній рівень – Ви близькі до ідеалу, хоча й не досягли його. У всякому разі, Ви вже опанували мистецтво відновлювати свої сили і під час авральної роботи. Важливо, щоб Ваша навчальна діяльність і сімейне життя й надалі залишалися врівноваженими, без стихійних лих. Проте, у Вас ще є резерви для підвищення продуктивності за

рахунок більш розумної організації ритму своєї роботи відповідно до особливостей Вашого організму.

3 група (120-240 балів) – середній рівень – Ви – «середнячок», як і переважна більшість людей. Якщо Ви будете і надалі жити в такому режимі, Ваші шанси дожити до пенсії в доброму здоров'ї невеликі. Отямтеся, поки не пізно, адже час працює проти Вас. У Вас є всі передумови, щоб змінити свої шкідливі гігієнічні навички і службові звички. Прийміть нашу пораду як застереження друга і не відкладайте профілактику на завтра.

4 група (менше 120 балів) низький рівень – правду кажучи, у Вас невтішна ситуація. Якщо Ви вже скаржитеся на якість недоліки, особливо серцево-судинної системи, то можете сміливо звинувачувати в них лише Ваш власний шкідливий спосіб життя. Думаємо, що й на службі справи у Вас йдуть не найкращим чином. Вам уже не обійтися добрими намірами, декількома змахами рук уранці. Потрібна порада фахівця – лікаря-психолога або психотерапевта. Але краще, якщо Ви самі знайдете в собі сили подолати життєву кризу і поки не пізно повернути здоров'я.

Додаток Б.15.

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ГРУПИ

Оцінки означають:

- +3 - властивість, яка вказана зліва, проявляється в цьому колективі завжди;
- +2 - властивість проявляється в більшості випадків;
- +1 - властивість проявляється досить часто;
- 0 - ні ця, ні протилежна (вказана справа) властивість не проявляються досить чітко, або та й інша проявляються в однаковій мірі;
- 1 - досить часто проявляється протилежна властивість (вказана справа);
- 2 - властивість проявляється в більшості випадків;
- 3 - властивість проявляється завжди.

Позитивні особливості	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Негативні особливості
Переважає бадьорий життєрадісний настрій								Переважає пригнічений настрій, песимістичний тон
Переважають доброзичливість у взаємовідносинах, взаємні симпатії								Переважають конфліктність у відносинах, агресивність, антипатії
У відносинах між групуваннями всередині колективу існують взаємні прихильність і розуміння								Групування конфліктують між собою

Членам колективу подобається бути разом, брати участь у спільних справах, разом проводити вільний час							Члени колективу проявляють байдужість до більш тісного спілкування, виражають негативне ставлення до спільної діяльності
Переважають схвалення і підтримка, докори і критика висловлюються з добрими спонуваннями							Критичні зауваження носять характер явних і прихованих випадків
Члени колективу з повагою ставляться до думки один одного							У колективі кожний вважає свою думку головною і нетерпимий до думки товаришів
У складні для колективу хвилини відбуваються емоційне поєднання по принципу "один за всіх, усі за одного"							У складних випадках колектив "розкисає", з'являється розгубленість, виникають чвари, взаємні обвинувачення
Досягнення або невдачі колективу переживаються всіма як свої власні							Досягнення або невдачі всього колективу не знаходять відгуку в його окремих представників

Колектив з участю і доброзичливо ставиться до нових членів, прагне допомогти їм освоїтися								Новачки відчують себе зайвими, чужими, до них нерідко проявляється ворожість
Колектив активний, повний енергії								Колектив пасивний, інертний
Колектив швидко відкликається, якщо потрібно зробити корисну справу								Колектив неможливо підняти на спільну справу, кожен думає тільки про власні інтереси
У колективі існує справедливе ставлення до всіх членів, тут підтримують слабких, виступають на їх захист								Колектив розділяється на "привілейованих" і "зневажених", тут презирливо ставляться до слабких, осміюють їх
У членів колективу проявляється почуття гордості за свій колектив, якщо його відзначають керівники								До похвал і заохочень колективу тут ставляться байдуже

Додаток В

**СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО СПЕЦКУРСУ
«ОСНОВИ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я»**

1. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Курс: Підготовка бакалаврів	Галузь, напрям, спеціальність, освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів, відповідних ECTS: 1,5	Галузь: Педагогічна освіта Напрямок: 6.01.01.02 Назва: Початкове навчання	Вибіркова дисципліна Рік підготовки 2009
Кількість модулів: 1	Спеціалізація Початкове навчання	Лекції (теоретична підготовка): 18 годин
Навчальний проект ІНДЗ: 1	Освітньо-кваліфікаційний рівень	Практичні заняття: 18 годин
Змістових модулів: 1	Бакалавр	Самостійна робота: 8 годин
Загальна кількість годин: 54		ІНДЗ: 10 годин
Тижневих годин: 2		Вид контролю: залік
Кількість годин: 36		

Дисципліна «основи культури здоров'я» є одним із інтегративних елементів професійної освіти студентів факультету початкового навчання, який дає можливість розширити коло знань, умінь і навичок майбутніх учителів початкової школи щодо організації діяльності, спрямованої на формування культури здоров'я свого і молодших школярів. Необхідність вивчення спецкурсу зумовлена сучасною концепцією і стратегією здоров'я, що ґрунтується на соціальній цінності здоров'я людини. Спецкурс ґрунтується на культурологічному, аксіологічному, особистісно-діяльнісному та системному підходах до підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Головною метою навчального спецкурсу є озброєння студентів знаннями про формування культури здоров'я, збереження і зміцнення здоров'я і формування в майбутніх учителів життєвих настанов на дотримання здорового образу життя.

Серед найважливіших завдань спецкурсу – отримання майбутніми учителями початкової школи системи знань про здоров'я людини і фактори, що впливають на формування культури здоров'я; обґрунтування необхідності дотримання здорового образу життя; усвідомлення студентами цінності здоров'я у професійній діяльності; ознайомлення студентів з різними способами підтримки фізичного, соціального, психологічного, духовно-морального та професійного здоров'я.

Навчальний спецкурс розрахований на вивчення студентами 1 курсу денної форми навчання протягом одного семестру, має 54 години (18 годин лекційних та 18 годин практичних занять, 8 годин самостійної роботи, 10 годин ІНДЗ).

По закінченні навчального спецкурсу «Основи культури здоров'я» передбачено проведення підсумкового контролю (залік) за рівнем практичної та теоретичної підготовки студентів.

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ

Тема		Всього годин				
			Лекції	Семінарські та практичні заняття	Самостійна робота	ІНДЗ
Модуль 1						
1.	Методологічні засади формування культури здоров'я особистості		4	2		
2.	Освіта в галузі здоров'я		4	2	2	
3.	Культура здоров'я – запорука активної життєдіяльності особистості		2	2	2	
4.	Здоров'я особистості як найвища цінність нації		2	2	2	
5.	Здоровий образ життя		2	2		
6.	Складові індивідуального здоров'я особистості		4	4		
7.	Професійне здоров'я учителя початкової школи		2	4	2	
Модуль 2						
1.	Навчальний проект					10
Всього годин			18	18	8	10

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№	Тема семінарських та практичних занять	Кількість годин
1.	Круглий стіл з питань здоров'я	2
2.	Семінар «Нормативно-законодавча база України про здоров'я»	2
3.	Рольова гра «Прес-конференція»	2
4.	Рольова гра «Шлях до себе»	2
5.	Дискусія «Як зберегти своє здоров'я»	2
6.	Ділова гра «З чого складається здоров'я»	4
7.	Рольова гра «Конфліктна ситуація»	4
Всього годин		18

САМОСТІЙНА РОБОТА

№	Тема семінарських та практичних занять	Кількість годин
1.	Здоров'я у контексті української народної педагогіки. Народна мудрість про здоров'я.	2
2.	Опрацювання й підготовка доповідей про нормативно-законодавчі документи України щодо збереження здоров'я людини.	2
3.	Підготовка матеріалів до проведення рольової гри «Шлях до себе». Актуалізація знань з валеології, анатомії, педагогіки, психології.	2
4.	Добір конфліктних ситуацій.	2
Всього годин		8

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЕКТ

(Індивідуальне навчально-дослідне завдання)

МЕТА: розуміння й усвідомлення студентами здоров'я як найвищої цінності людини, шляхів формування культури здоров'я та її ролі у професійній діяльності вчителя початкової школи.

ЗАВДАННЯ: виконання творчого завдання (реферати, тести, кросворди, педагогічні плакати), складання індивідуальної програми здоров'я.

№	Теми	Кількість годин
1.	Написання реферату або есе	4
2.	Складання тестів, кросвордів, підготовка педагогічних плакатів (за вибором)	4
3.	Розробка паспорта здоров'я та індивідуальної оздоровчої програми	2
Всього годин		10

Визначення рейтингу діяльності студента зі спецкурсу «Основи культури здоров'я»

Модуль 1 (поточне тестування)							Модуль 2 (ІНДЗ)	Підсумкови й контроль	Сума
T ₁	T ₂	T ₃	T ₄	T ₅	T ₆	T ₇			
6	6	7	9	10	10	8	30	14	100

**Підсумкове оцінювання зі спецкурсу
«Основи культури здоров'я»**

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою університету
A	відмінно	90-100
BC	добре	75-89
DE	задовільно	60-74
FX	незадовільно з можливістю повторного складання	35-59
F	незадовільно з обов'язковим повторним курсом	1-34

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Рівні навчальних досягнень	Бали			Критерії оцінювання навчальних досягнень	
	За національною шкалою	Шкала ECTS		Теоретична підготовка	Практична підготовка
	2...5	1...100	F...A	Студент	
Високий	5	90...100	A	Вільно володіє навчальним матеріалом, висловлює свої думки, робить аргументовані висновки; рецензує відповіді інших студентів, творчо виконує індивідуальні та колективні завдання; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань; вільно використо-	Може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання і оцінити результати власної практичної діяльності; виконує завдання, не передбачені навчальною програмою; вільно використовує знання для розв'язання поставле-

				вує нові інформаційні технології для поповнення власних знань	них перед ним завдань
Достатній	4	75...89	BC	Вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання на практиці; узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає незначні помилки у порівняннях, формулюванні висновків, застосуванні теоретичних знань на практиці	За зразком самостійно виконує практичні завдання, передбачені програмою; стійки навички виконання завдання
Задовільний	3	60...74	DE	Володіє навчальним матеріалом поверхово, фрагментарно, на рівні запам'ятовування відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, обізнаний з основними поняттями навчального матеріалу	Має елементарні нестійкі навички виконання завдання
Низький	2	35...59	Fx	Має фрагментарні знання (менше половини) при незначному загальному обсязі навчального матеріалу; відсутні сформовані вміння і навички; під час відповіді допускає суттєві помилки	Планує і виконує частину завдання за допомогою викладача
Незадовільний	2	1...34	F	Не володіє навчальним матеріалом	Виконує лише елементарні завдання, потребує постійної допомоги з боку викладача

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

472. Апанасенко Г.Л. Здоровье, которое мы выбираем / Г.Л.Апанасенко. – К.: Знание, 1989. – 48с.
473. Бальсевич В.К. Физическая активность человека / В.К.Бальсевич, В.А.Запорожанов. – К.: Здоров'я, 1987. – 224 с.
474. Брехман И.И. Валеология – наука о здоровье / И.И.Брехман – [2-е изд., доп., перераб]. – М.: ФиС, 1990. – 208 с.
475. Валеологія: [навчальний посібник для студентів вищих пед. закладів освіти] / За ред. В.І. Бобрицької. – Полтава, 2000. – 146 с.
476. Валицкая А.П. Современные стратегии образования / А.П.Валицкая // Педагогика. – 1997. – № 2-3. – С. 32-45.
477. Васильева З.А. Резервы здоровья / З.А.Васильева, С.М.Любинская. – [3-е изд., стереотип]. – Красноярск: Кн. изд-во, 1983. – 256 с.
478. Войтенко В.П. Здоровье здоровых. Введение в санологию. – К.: Здоровье, 1991. – С. 80-103.
479. Гарбузов В.И. Человек, жизнь, здоровье (Древние и новые каноны медицины) / В.И.Гарбузов. – СПб.: Балтийская пед. Академия, 1995. – 215 с.
480. Горащук В.П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика) / Горащук В.П. – Луганск: Альма матер, 2003. – 376 с.
481. Довженко А.Р. Здоровье в вашей воле / А.Р.Довженко. – К.: Знание, 1990. – 47 с.
482. Зайцев Г.К. Школьная валеология: Педагогические основы обеспечения здоровья учащихся и учителей / Зайцев Г.К. – [3-е изд.]. – М.: Детство – Пресс, 2001. – 160 с.
483. Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти: Офіц.вид. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 404 с.
484. Ирхин В.Н. Теория и практика отечественной школы здоровья: [монография] / В.Н.Ирхин. – Барнаул: Изд-во БГПУ, 1998. – 279 с.

485. Колбанов В.В. Валеология. Основные понятия, термины и определения / Колбанов В.В. - [2-е изд.]. – СПб.: Реан, 2000. – 253 с.
486. Лисицын Ю.П. Здоровье человека – социальная ценность / Ю.П.Лисицын, А.В.Сахно. – М.: Мысль, 1989. – С. 7 – 78.
487. Лоранский Д.Н. Азбука здоровья: [книга для молодежи] / Д.Н.Лоранский, В.С.Лукьянов. – М.: Профиздат, 1990. – 176 с.
488. Магура Н.Л. Біологія навколишнього середовища / Н.Л.Магура - К.: Грамота, 2001. — 96 с.
489. Маркова А.К. Психология труда учителя / А.К.Маркова – М., 1993. – 87 с.
490. Мерзляков Ю.А. Путь к долголетию: Энциклопедия оздоровления / Ю.А.Мерзляков. – Минск: ППК «Белфакс», 1994. – 400 с.
491. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя / Л.М.Митина. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 1998. – 200 с.
492. Никифоров Г.С. Психология здоровья: учеб. [для студ. высш. учеб. зав.] / Г.С.Никифоров. – СПб.: Питер, 2003. – 445 с.
493. Основи законодавства України про охорону здоров'я // Постанова Верховної ради України N 200/94-ВР від 13 жовтня 1994 р. – N 45. – ст. 404.
494. Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України: Указ президента України від 07.12.00 №1313/2000 // Інформаційний вісник: вища школа. –2002. – №7. – С. 50-51.
495. Психология здоровья: [учебник для вузов] / Под ред. Г.С.Никифорова. – СПб: Питер, 2003. – 607 с.
496. Разумов А. Здоровье здорового человека / А.Разумов, В.Пономаренко, В.Пискунов. – М.: Медицина, 1996. – 34 с.
497. Роботова А.С. Профессия – учитель / А.С.Роботова. – М.: Академия, 2005. – 365 с.

498. Сериков Г.Н. Здоровьезбережение в гуманном образовании: [монография] / Г.Н. Сериков, С.Г. Сериков. – Екатеринбург-Челябинск, 1999. – 242 с.
499. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу: [навчально-методичний посібник для викладачів валеології, основ медичних знань та безпеки життєдіяльності, вчителів основ здоров'я, студентів вищих педагогічних навчальних закладів] / С.В.Страшко, Л.А.Животовська, О.Д.Гречишкіна, А.О.Міненко, О.В.Савонова, В.О.Гаврилюк. – [2- вид., переробл. і допов.]. – К.: Освіта України, 2006. – 260 с.
500. Филанковский В.В. Формирование профессиональных качеств личности будущего учителя / В.В.Филанковский. – Ставрополь, 1999. – 75 с.

Додаток Д

**СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО СПЕЦКУРСУ
«ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ»**

1. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Курс: Підготовка бакалаврів	Галузь, напрям, спеціальність, освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів, відповідних ECTS: 1,5	Галузь: Педагогічна освіта Напрямок: 6.01.01.02 Назва: Початкове навчання	Вибіркова дисципліна Рік підготовки 2009
Кількість модулів: 1	Спеціалізація Початкове навчання	Лекції (теоретична підготовка): 18 годин
Навчальний проект ІНДЗ: 1	Освітньо-кваліфікаційний рівень	Практичні заняття: 18 годин
Змістових модулів: 1	Бакалавр	Самостійна робота: 8 годин
Загальна кількість годин: 54		ІНДЗ: 10 годин
Тижневих годин: 2		Вид контролю: залік
Кількість годин: 36		

Дисципліна «Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи» є одним із інтегративних елементів професійної освіти студентів факультету початкового навчання, який дає можливість розширити коло знань, умінь і навичок майбутніх учителів початкової школи щодо організації здоров'язбережувальної діяльності, спрямованої на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів. Спецкурс ґрунтується на культурологічному, аксіологічному, особистісно-діяльнісному та системному підходах до підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Головною метою навчального спецкурсу є формування цілісної системи поглядів, уявлень, переконань і різноманітних форм практичної життєдіяльності, спрямованих на засвоєння і трансляцію цінностей здоров'я і здорового образу життя, оздоровчих технологій, що забезпечують індивідуальне здоров'я особистості та сприяють її творчій самореалізації у професійній діяльності.

Серед найважливіших завдань спецкурсу – сприяння формуванню у студентів потреби у збереженні і зміцненні свого здоров'я; стимулювання спрямованості майбутніх учителів на здоров'язбережувальну діяльність; забезпечення теоретико-методологічної підготовки студентів до практичної реалізації здоров'язбережувального підходу у процесі педагогічної діяльності; сприяння розвитку у студентів умінь планувати, організовувати, аналізувати й оцінювати здоров'язбережувальну діяльність у початковій школі.

Навчальний спецкурс розрахований на вивчення студентами 2 курсу денної форми навчання протягом одного семестру, має 54 години (18 годин лекційних та 18 годин практичних занять, 8 годин самостійної роботи, 10 годин ІНДЗ).

По закінченні навчального спецкурсу «Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи» передбачено проведення підсумкового контролю (залік) за рівнем практичної та теоретичної підготовки студентів.

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ

Тема		Всього годин				
			Лекції	Семінарські та практичні заняття	Самостійна робота	ІНДЗ
Модуль 1						
1.	Здоров'язбережувальне освітньо-виховне середовище початкової школи		2	2		
2.	Здоров'язбережувальна діяльність учителя початкової школи		4	2	2	
3.	Здоров'язбережувальні технології у початковій школі		4	2	2	
4.	Класифікація здоров'язбережувальних навичок молодших школярів		2	2	2	
5.	Організація здоров'язбережувального уроку в початковій школі		2	4		
6.	Організація здоров'язбережувального дозвілля молодших школярів		2	4		
7.	Робота вчителя початкової школи з батьками щодо збереження здоров'я дітей молодшого шкільного віку		2	2	2	
Модуль 2						
1.	Навчальний проект					10
Всього годин			18	18	8	10

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№	Тема семінарських та практичних занять	Кількість годин
1.	Семінар «Школа здоров'я»	2
2.	Дискусія «Особистість учителя початкової школи»	2
3.	Круглий стіл «Технології здоров'я»	2
4.	Розв'язання педагогічних ситуацій	2
5.	Рольова гра «Здоров'язбережувальний урок»	4
6.	Рольова гра «Здоров'язбережувальне дозвілля»	4
7.	Батьківські збори «Здоров'я наших дітей»	2
Всього годин		18

САМОСТІЙНА РОБОТА

№	Тема семінарських та практичних занять	Кількість годин
1.	Навчання здорового способу життя на засадах розвитку здоров'язбережувальних навичок і вмінь	2
2.	Інтерація валеології з іншими предметами в навчально-виховному процесі початкової школи	2
3.	Добір вправ, фізкультхвилинок, фізкультпауз, рухливих ігор	2
4.	Сценарій позакласного заходу, спрямованого на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів	2
Всього годин		8

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЕКТ

(Індивідуальне навчально-дослідне завдання)

МЕТА: розуміння й усвідомлення студентами необхідності застосування здоров'язбережувальної діяльності у процесі навчально-виховного процесу початкової школи.

ЗАВДАННЯ: виконання творчого завдання (реферати, тести, кросворди, педагогічні плакати).

№	Теми	Кількість годин
1.	Написання реферату або есе	4
2.	Складання тестів, кросвордів, підготовка педагогічних плакатів (за вибором)	4
3.	Складання порт фоліо щодо здоров'язбережувальної діяльності	2
Всього годин		10

Визначення рейтингу діяльності студента зі спецкурсу «Основи культури здоров'я»

Модуль 1 (поточне тестування)							Модуль 2 (ІНДЗ)	Підсумкови й контроль	Сума
T ₁	T ₂	T ₃	T ₄	T ₅	T ₆	T ₇			
6	6	7	9	10	10	8	30	14	100

**Підсумкове оцінювання зі спецкурсу
«Основи культури здоров'я»**

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою університету
A	відмінно	90-100
BC	добре	75-89
DE	задовільно	60-74
FX	незадовільно з можливістю повторного складання	35-59
F	незадовільно з обов'язковим повторним курсом	1-34

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Рівні навчальних досягнень	Бали			Критерії оцінювання навчальних досягнень	
	За національною шкалою	Шкала ECTS		Теоретична підготовка	Практична підготовка
	2...5	1...100	F...A	Студент	
Високий	5	90...100	A	Вільно володіє навчальним матеріалом, висловлює свої думки, робить аргументовані висновки; рецензує відповіді інших студентів, творчо виконує індивідуальні та колективні завдання; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань; вільно використо-	Може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання і оцінити результати власної практичної діяльності; виконує завдання, не передбачені навчальною програмою; вільно використовує знання для розв'язання поставле-

				вує нові інформаційні технології для поповнення власних знань	них перед ним завдань
Достатній	4	75...89	BC	Вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання на практиці; узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає незначні помилки у порівняннях, формулюванні висновків, застосуванні теоретичних знань на практиці	За зразком самостійно виконує практичні завдання, передбачені програмою; стійки навички виконання завдання
Задовільний	3	60...74	DE	Володіє навчальним матеріалом поверхово, фрагментарно, на рівні запам'ятовування відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, обізнаний з основними поняттями навчального матеріалу	Має елементарні нестійкі навички виконання завдання
Низький	2	35...59	Fx	Має фрагментарні знання (менше половини) при незначному загальному обсязі навчального матеріалу; відсутні сформовані вміння і навички; під час відповіді допускає суттєві помилки	Планує і виконує частину завдання за допомогою викладача
Незадовільний	2	1...34	F	Не володіє навчальним матеріалом	Виконує лише елементарні завдання, потребує постійної допомоги з боку викладача

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

501. Аникеева Н.П. Воспитание игрой: Книга для учителя / Н.П.Аникеева. - М.: Просвещение, 1987. – 143 с.
502. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: [науково-методичний посібник] / І.Д.Бех. - К.: ІЗМН, 1998 - 204 с.
503. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е.В.Бондаревская. – Ростов-на-Дону, 2000. – 352 с.
504. Вавилов Ю.П. Специфика профессии учителя начальных классов / Ю.П.Вавилов // Начальная школа. – 2002. – № 8. – С. 87-93.
505. Вайнер Э.Н. Образовательная среда и здоровье учащихся / Э.Н. Вайнер // Валеология. – 2003. - №2. – С.35-39.
506. Гримблат С.О. Здоровьясберегающие технологии в подготовке специалистов: [учебно-методическое пособие] / С.О.Гримблат, В.П.Зайцев, С.И.Крамской. – Харьков: Коллегиум, 2005. – 184 с.
507. Здоровьезберегающие разминки на уроке / И.А.Груздевич, М.Г.Дидыч, Л.А.Краевская и др. / Под ред. В.А.Лыковой. Вступительные статьи – Лыкова В.А. – К.: Изд-во «Дельта», 2007. – 62 с.
508. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: [монографія] / Н.В.Кудикіна. – К.: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2003. – 272 с.
509. Організація дозвілля молодших школярів: на допомогу вчителям початкових класів / Г.Л.Дмищук, І.І.Мороз, Г.І.Ситник. – Рівне, 1995. – 83 с.
510. Петрова З. А. Свободное время и нравственное развитие личности / З.А.Петрова. – М.: Знание, 1975. – 63 с.
511. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, Г. І. Коберник. – К. : Науковий світ, 2004. – 85 с.
512. Психология здоровья: [учебник для вузов] / Под ред. Г.С.Никифорова. – СПб: Питер, 2003. – 607 с.

513. Пустовіт Г.П. Дослідницька робота учнів з екології в позашкільних установах і школах / Г.П.Пустовіт. – К.: Інститут педагогіки АПН України, 1996. – 128 с.
514. Реализация здоровьесберегающих образовательных технологий в учебном процессе. – [Электронный текст] – режим доступа: <http://www.orenipk.ru/kp/distant/ped/zdzb.htm>
515. Савченко О.Я. Теоретичні підходи до визначення якості шкільної освіти / О.Я.Савченко // Проблеми якості освіти: теоретичні і практичні аспекти. – К.: СПД Богданова А.М., 2007. – 336 с.
516. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии /Г.К.Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
517. Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы / Н. Суворова // Учитель. – 2000. – № 1. – С. 25.
518. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В.А.Сухомлинский – К.: Радянська школа, 1985. – 557 с.
519. Татенко В.А. Шляхи формування особистості учня / В.А.Татенко – К., 1985.- 356 с.
520. Титов Б. А. Социализация детей, подростков и молодежи в сфере досуга / Б. А. Титов. – СПб., СПбГУКИ, 1997. – 276 с.
521. Управление организацией: [учебник] / Под ред. А.Поршнева, З.Румянцевой, Н.Соломатина – М.: ИНФРА, 1999. – 669 с.
522. Хафизова Л. М. Як знайомити дітей із правилами поведінки в природі. Л.М.Хафизова // Початкова школа.– 1988. – № 8. – С. 40-46.
523. Цьось А.В. Українські народні ігри та забави: [навчальний посібник] / А.В.Цьось. – Луцьк: Настир'я, 1994. – 96 с.
524. Чебыкин А.Я. Эмоциональная регуляция учебной деятельности / А.Я.Чебыкин. – М., 1988. – 254 с.
525. Шиян Б.М. Методика фізичного виховання школярів (практикум) / Б.М.Шиян. – Львів: Світ, 1993. – 184 с.

Додаток Е

ВПРАВА «СТАРЕ МІСТО»

Ведучий (викладач): Завдання вправи – робота зі своїм внутрішнім світом, своїми переживаннями є найголовнішою з відновлення і розкриття власних ресурсів організму. Саме таку роботу ми пропонуємо Вам за допомогою прийому психосинтезу.

«Будь ласка, зручно сядьте. Розслабтеся. Відчуйте, як розслабляються Ваші ноги, живіт, руки. Розслаблення підіймається вгору, розслабляються плечі, обличчя, вся голова. Відчуйте, як розслабляється все Ваше тіло. Вдихніть глибоко. Видихніть, вдихніть ще. Видихніть. Вдих, видих.

А тепер уявіть собі місто, будь-яке місто, яке перше спаде Вам на думку. Уявіть, які в ньому вулиці – широкі чи вузькі, довгі чи короткі. Уявіть, які будинки – високі багатопверхові чи маленькі одноповерхові, з дерева чи каменя. Якого кольору Ваші будинки. Уявіть, яка пора року зараз у місті – весна, зима, літо чи осінь... Що зараз: ранок, вечір, день чи ніч. Подивіться в боки – Ви один у місті чи Вас оточують люди. Скільки їх? Що вони роблять? Як вони себе почувають? Чи бажаєте Ви зайнятися тими ж справами, що й вони? Прислухайтесь, будь ласка, що Ви чуєте? Як Ви почуваетесь у Вашому місті? Будь ласка, запам'ятайте це відчуття.

А тепер давайте прогуляємося по нашим містом, його вулицями. У кожного з Вас своє місто. У когось воно велике, широке, а в когось невелике. От ми гуляємо містом і, доходячи до самого його центру, потрапляємо на міський майдан. У центрі майдану знаходиться фонтан. Давайте підійдемо до нього ближче і розглянемо його. Працює він чи ні? Великий чи маленький, круглий чи квадратний? Постійте біля нього. Які відчуття він у Вас викликає? Що Ви хотіли б зараз зробити біля фонтану?

Раптом, на іншому боці майдану Ви помічаєте крамницю. Давайте підійдемо до неї. Перше, що нас зустрічає, – це вітрина. Давайте уважно розглянемо її. Що на ній зображено? Яка вона? Яскрава, кидається у вічі чи

проста, непримітна? Роздивіться уважно, як називається Ваша крамниця. А тепер давайте зайдемо в середину.

Візьміть, будь ласка, ручку дверей і потягніть двері на себе. Легко чи важко відкриваються двері до крамниці? Заходьте. Що Вас очікує всередині? Огляньтеся. Як Вам крамниця, до якої Ви зайшли? Добре Вам у ній чи ні? Давайте погуляємо по ній, подивимося, що в ній продається. Виберіть, будь ласка, у крамниці речі, які Вам найбільше сподобалися. Уважно роздивіться їх. Чим вони Вам сподобалися?

У крамниці почало гаснути світло і Ви відчули, що втомилися. У кутку крамниці Ви побачили крісло, підійдіть і присядьте в нього. Відчуйте, як Вам стало добре, витягніть ноги. Світло в крамниці стає тусклим, Вас окутує напівімла. Чуються різні звуки. Спочатку вони тихі, але чим довше Ви сидите, тим голосніше вони стають. Це між собою ведуть бесіду речі в крамниці. Прислухайтесь, будь ласка, про що вони можуть говорити між собою. Ви прислухаєтеся до розмови, яка ллється спокійно і тихо, і Ваші повіки стають важкими. Ви засинаєте...

Раптом Ви просинаєтеся. За вікном крамниці вже темно. Ви встаєте з крісла і виходите з крамниці. Ось двері крамниці закрилися за Вами. Холодний вечірній вітерець обдуває Вас. Ви відкриваєте очі і опиняєтесь у нас в кімнаті».

Після проведення заняття студентам пояснювалась інтерпретація вправи:

- Уявлення міста і все, що в ньому є – це як людина бачить своє життя, як бачать її життя інші.
- Фонтан – це емоції людини, як вона може їх виявляти і контролювати.
- Вітрина крамниці – це те, як бачать людину інші, як вона може себе подати.
- Двері крамниці – це вхід у внутрішній світ (легко чи важко відкривається).
- Крамниця (всередині) – це внутрішній світ людини.
- Речі – це потреби людини.

Додаток Ж

ВПРАВА «СТВОРЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЩИТА»

«Зроби глибокий вдих і повністю розслаб тіло. Відчуй, як розслабляються пальці ніг..., відчуй, як розслабляються ноги... відчуй, як розслабляється живіт... відчуй, як розслабляються плечі і шия... відчуй, як розслабляється голова... відчуй, як розслабляється все біло. Ти відчуваєш себе дуже затишно. Тепер уяви, що ти переносишся в якесь чарівне місце.. це може бути острів, чарівний острів. Цей острів називається Островом Спокою, оскільки тут немає смутку, лише щастя. На цьому острові ти можеш займатися будь-чим, тим, що тобі подобається. Подивись, як ти це робиш, як плаваєш у морі, як граєшся із друзями, смакуєш солодощі. Відчуй, який мир і спокій панують на Острові Спокою. Усі там щасливі, прекрасні.

Уяви, що твій острів оточений захисним енергетичним щитом. Ти можеш побачити його внутрішнім оком. Цей енергетичний щит пропускає на острів лише добре – любов, щасливі думки, друзів. Ніхто і ніщо не може проникнути на острів без твого запрошення. Енергетичний щит дуже потужний. Навколо тебе можуть бути бурі, але ти на Острові Спокою повністю захищений від них завдяки енергетичному щиту.

Такий самий енергетичний щит ти можеш мати навколо свого тіла. Уяви, як він оточує тебе.

Тепер лише на секунду уяви, що хтось говорить тобі злі і жестові слова, які спричиняють біль. Можливо, хтось кричить на тебе. Ти починаєш засмучуватися, відчуваєш образу... але раптом... ти згадуєш про свій енергетичний щит. Він оточує тебе з усіх боків, і злі слова просо відскакують від нього. Вони не можуть пробитися у твою душу, і крики не хвилюють тебе. Ти залишаєшся спокійним і впевненим у собі.

Побач себе спокійним, розслабленим і впевненим. Неприємності не досягають тебе, оскільки ти оточений енергетичним щитом. Цей щит завжди

навколо тебе, і він зовсім невидимий. Але дуже потужний. Коли ти потрапляєш у ситуацію, яка могла б засмутити тебе, ти можеш покластися на свій енергетичний щит і побачити себе за ним усміхненим і впевненим.

Відчуй себе спокійним і впевненим у будь-якій ситуації. Це дуже приємне відчуття. Коли ти спокійний і впевнений, ти завжди робиш саме те, що потрібно. Тепер подивись, яка чудова і чітка картинка, яку ти створив, які сміливі та яскраві фарби.

Коли будеш готовий, порухай спочатку пальцями ніг і рук. Тепер потягнись усім тілом, відкрий очі і подумай про свій енергетичний щит».

Додаток 3

ІГРИ І ВПРАВИ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ПСИХОЛОГІЇ

Гра-розминка «Австралійський дощ»

Учасники стають у коло.

Інструкція. Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте разом послухаємо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи. Як тільки вони повернуться до мене, я передам наступні. Стежте уважно!

- В Австралії здійнявся вітер. (Ведучий тре долоні).
- Починає накрапати дощ. (Плескання в долоні).
- Дощ посилюється. (Почергове плескання долонями по передпліччям).
- Починається справжня злива. (Плескання по стегнах).
- А ось град, справжня буря. (Тупіт ногами).
- Але що це? Буря вщухає. (Плескання по стегнах).
- Дощ стає меншим. (Плескання долонями по передпліччям).
- Рідкі краплі падають на землю. (Клацання пальцями).
- Тихий шелест вітру. (Потирання долонь).
- Сонце! (Руки догори).

Зворотний зв'язок щодо проведених вправ

Я сьогодні дізнався... Я сьогодні навчився... Я відчував...

Гра «Відчуй іншого»

Мета гри полягає в знятті напруги учасників групи через включення їх у групові фізичні дії, спробу відчутти тепло ближнього.

Хід гри

Учасники сідають у коло на стільці, в середині кола лежить також коло із паперу.

Ведучий: «Давайте, візьмемось за руки. Утворилось 2 кола: одно всередині із паперу, друге – зовні, це ми з вами. Пропоную привітатись один

з одним, але заплющивши очі. Зараз я доторкатимусь до того, хто сидить поруч від мене, він прийме моє привітання і таким же чином доторкнеться до свого сусіда, передаючи привітання йому і так далі, поки моє привітання не повернеться знов до мене, тільки уже з іншої сторони». (Гра).

Ведучий (після закінчення «Привітання»): «Чудово! А зараз ми відкриваємо очі. Поглянемо на коло, що лежить посередині, на що воно схоже, що можна створити? Візьмемо олівці різного кольору та папір. Кожний на аркуші паперу у вигляді пелюстки напише свої психологічні якості і прикріпить його до кола з паперу. В середині кола з паперу напишемо група №...

Закінчивши роботу, прочитаємо, які риси притаманні членам нашої групи».

Завершення роботи: підведення підсумків.

Гра «Що нас об'єднує»

Метою гри є підкреслення значущості згуртованості студентської групи, формування почуття розкнутості, позитивного емоційного ставлення до членів групи.

Хід гри

Всі члени стають у коло з м'ячем. Один із учасників кидає м'яч іншому і називає його ім'я та ту психологічну якість, яка об'єднує їх обох. При цьому супроводжує словами: «Я думаю, нас з тобою об'єднує...» і називає певну якість. Наприклад: «Я думаю, нас об'єднує така якість, як відвертість», «Мені здається, ми з тобою життєрадісні».

Той, хто отримує м'яч, відповідає: «Я згоден», а якщо ні – «Я подумаю». Той, до кого потрапив м'яч, продовжує завдання, передаючи м'яч іншому.

Завершення роботи: проводиться обговорення, кожний висловлюється, що сподобалось, що викликало ускладнення: ствердження чи відповіді?

Гра «Якості та вміння, важливі для ефективного спілкування»

Метою гри є допомога студентам у визначенні важливих якостей та вмінь особистості, необхідних для ефективного спілкування.

Допоміжні матеріали: аркуш паперу А1.

Хід гри

Кожному учасникові пропонується протягом 5 хвилин самостійно скласти і записати список якостей та вмінь людини, які, на його думку, необхідні для ефективного спілкування. Після цього проводиться дискусія, метою якої є узагальнений список якостей (записується на плакаті). Кожний член групи може висловити свою думку, наводячи аргументи та приклади. Коли роботу над плакатом «Якості та вміння, важливі для ефективного спілкування» буде завершено, керівник пропонує обговорити, наскільки список, складений кожним учасником індивідуально, відмінний від загального.

Завершення роботи: підведення підсумків.

Гра «Дискусія»

Мета гри полягає в досягненні порозуміння та єдності членів групи шляхом розгляду різних точок зору, аргументацій щодо певної проблеми.

Хід гри

Серед учасників відбирають 5 осіб для ведення дискусії за задалегідь підготовленою темою. Наприклад: «Особистісні якості, що їх повинен мати вчитель (не менше п'яти)»; «Особистісні якості, які протипоказані вчителеві».

Кожний із учасників дискусії може представляти свою точку зору, чи точку зору своєї команди, узгоджену в попередній частині справи.

Учасникам дискусії пропонується за обмежений час прийти до загального рішення.

Завершення роботи: проводиться обговорення, кожен висловлюється щодо змісту і форми дискусії.

Емоційне взаємсприйняття та взаєморозуміння (емпатійність)

Важливою умовою створення гармонійних стосунків між людьми є вміння виявляти та розуміти емоційний стан себе та інших. Наведена нижче гра спрямована на формування цієї здатності.

Гра «Влови настрої»

Мета гри полягає в досягненні єдності групи за допомогою залучення студентів до спільної діяльності та розвитку чутливості до емоційного стану інших.

Хід гри

2-3 учасники виходять з кімнати, а інші поділяються на групи, і кожній групі дається завдання за допомогою міміки і жестів показати деяку емоцію (гнів, радість, подив, страждання...). Повернувшись до кімнати, учасники повинні вгадати, які емоції демонстрували групи, і пояснити, як вони це вгадували.

Завершення роботи: підведення підсумків.

Підвищення самооцінки

Багато хто зі студентів в процесі адаптації відчуває скутість, невпевненість. Цей стан можна подолати, запропонувавши психогімнастичні ігри, спрямовані на позитивну корекцію само- і взаємооцінки.

Гра «Я пишаюся...»

Мета гри полягає в підвищенні самооцінки через репрезентацію своїх позитивних рис характеру чи умінь.

Хід гри

Кожний учасник по черзі говорить про себе «я пишаюся» і говорить про свої позитивні особистісні риси. Наприклад: «Я пишаюся тим, що в будь-якій ситуації залишаюсь спокійним...».

Завершення роботи: проводиться обговорення, кожен висловлюється про те, легко чи складно було виконувати вправу. Якщо були труднощі, то в чому вони полягали, що почували учасники, коли «пишалися» собою?

Гра «Комплімент»

Мета гри полягає у підвищенні самооцінки шляхом свідомого підкреслення позитивної якості іншої людини та створення атмосфери емоційного комфорту у групі.

Хід гри

Комплімент – свідоме підкреслення позитивної якості людини. Учасники сідають у коло та роблять по черзі комплімент своєму сусідові. Сусід дякує і робить комплімент наступному учаснику.

Завершення роботи: проводиться обговорення. Пропонується проаналізувати, що було легше, а що складніше – прийняти комплімент чи зробити його іншому? Який комплімент був найбільш вдалим?

Додаток К

ПРОГРАМА БАТЬКІВСЬКОГО ЛЕКТОРІУ З ПРОБЛЕМ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Паралель 1-х класів

Заняття 1

1. Зміст роботи у школі з формування у дітей основ здорового образа життя:

- аналіз стану здоров'я учнів: основні патології і прийоми, шляхи їх подолання;
- напрями спільної діяльності педагогів і батьків з оздоровлення учнів;
- сучасні досягнення науки у збереженні та зміцненні здоров'я дітей.

2. Технології здоров'язбережувального навчання в початковій школі:

- психолого-педагогічна корекція здоров'я учнів у навчальному процесі;
- рухова активність у навчальному процесі;
- основні вимоги до організації середовища навчальної діяльності дитини;
- профілактика патологічних змін постави, зору.

Заняття 2

1. Особливості фізіології дітей молодшого шкільного віку:

- основні проблеми в розвитку організму дітей молодшого шкільного віку;
- особливості організації харчування і рухового режиму дітей 7-10 років у школі і вдома;
- режим і розпорядок життєдіяльності дитини;
- комунікативні потреби.

2. Прийоми реабілітації розумової працездатності вдома:

- культура формування здорової опорно-рухової системи в молодшого школяра (оцінка і контроль за особливостями розвитку скелета дитини);
- дихальні вправи;

- рухові вправи;
- вправи для профілактики захворювання очей;
- прийоми розвитку несформованих каналів сприйняття інформації.

Заняття 3

1. Реалізація фізіологічних та психічних потреб дитини в сім'ї:

- ціннісна й потребово-мотиваційна сфери молодшого школяра: очікування від сім'ї та соціуму;
- функції сім'ї і школи у формуванні здоров'я дитини;
- досягнення науки в організації здорового образу життя в сім'ї.

2 Мистецтво спілкування: батьки і діти:

- потреба дитини у спілкуванні з батьками і прийоми її реалізації;
- традиції сімейного спілкування: у спільній діяльності, розмова по душах і т. ін.;
- гра як засіб спілкування батьків з дітьми: ігри розважальні, пізнавальні, розвивальні.

Заняття 4

1. Організація здорового літнього відпочинку для молодших школярів:

- культура організації систематичного оздоровчого сімейного відпочинку;
- розподіл домашніх обов'язків у сім'ї як умова проведення спільного дозвілля;
- відпочинок на природі;
- оздоровчі табори;
- дозвілля сім'ї у вихідні дні і під час відпустки: ігрові, комунікативні та загальнорозвивальні моменти в організації сімейного спілкування.

2. Валеологічні методики оздоровлення центральної нервової системи дитини:

- харчування;
- активна творча діяльність;
- особливості режиму дня під час канікул;

- здоровий сон.

Паралель 2-х класів

Заняття 1

1. Динаміка фізичного і психічного розвитку дитини за період першого року навчання в школі: проблеми та шляхи їх вирішення.

2. Особливості організації режиму навчальної діяльності в учнів 2-х класів:

- адаптаційний період на початку навчального року й особливості розвитку самостійності в молодшого школяра;
- взаємодія батьків і дитини в організації та дотриманні режиму дня навчального тижня;
- умови успішності дитини в навчальній діяльності;
- психолого-педагогічні прийоми надання допомоги батьками дитині в навчальному процесі.

Заняття 2

1. Особливості організації харчування для дітей молодшого шкільного віку:

- поняття раціонального і збалансованого харчування;
- режим харчування дітей 7-8 років;
- вимоги до якості їжі.

2. Заняття ЛФК у лікуванні та профілактиці «шкільних патологій»:

- культура профілактичного огляду в ортопеда;
- проблеми ортопедичних порушень у дітей молодшого шкільного віку;
- використання прийомів ЛФК удома.

Заняття 3

1. Проблема стресу в навчальному процесі:

- причини і фактори виникнення психічної та соціальної тривожності в дитини в початковій школі;
- небезпека психічного стресу як фактора патологічних змін в організмі в

молодшого школяра;

- форми прояву негативної дії стресу в поведінці дитини 7-8 років;
- прийоми зняття негативної дії стресу в сім'ї.

2. Оздоровчі процедури і загартування в зимово-весняний період:

- Одяг молодшого школяра в холодну пору року;
- повітряні і водні процедури в культурі здорового образу життя сім'ї;
- сімейні прогулянки.

Заняття 4

1. Проблема дитячого травматизму в школі і вдома:

- особливості розвитку дітей і чутливість дитячого організму до різного роду травм;
- небезпека черепно-мозкових травм різного ступеня важкості;
- профілактика дитячого травматизму: розвиток уваги, спритності, обережності в молодших школярів;

2. Організація оздоровчого відпочинку на канікулах:

- культура оздоровчого відпочинку в сім'ї;
- взаємодія сім'ї і школи щодо планування загально зміцнювальної й оздоровчої програми для дитини в літній період;
- формування у дітей умінь самоорганізації здоров'ярозвивального відпочинку.

Паралель 3 класів

Заняття 1

1. Особливості фізичного і психічного розвитку дітей 9 -10 років:

- динаміка фізичного і психічного розвитку молодшого школяра в навчальному процесі;
- поняття норми й порушення фізичного розвитку дитини 9-10 років;
- позитивні й негативні фактори навчального процесу в розвитку психіки молодшого школяра;

- роль дорослих в оптимізації фізичного та психічного розвитку дитини.

2. Організація загальнооздоровчих прогулянок у школі і вдома:

- загальнозміцнювальні вправи на прогулянці з дихальної та рухової гімнастики;
- культура спілкування людьми і природою під час прогулянки;
- реалізація комунікативних потреб молодшого школяра на прогулянці.

Заняття 2

1. Загальнооздоровча фізична культура у профілактиці шкільних патологій:

- загальнозміцнювальні вправи для дітей молодшого шкільного віку;
- режим рухової активності під час навчальної діяльності і відпочинку в сім'ї і школі;
- фізичні вправи для зняття розумового перенапруження.

2. Організація дитячих свят у сім'ї:

- культура організації дитячого дозвілля в сім'ї під час свят;
- організація та корекція спілкування дітей і дорослих, між дітьми;
- загальнорозвивальні ігри і шаради на сімейному дитячому святі;
- культура дитячого застілля: правила підбору основних страв і десерту до дитячого столу.

Заняття 3

1. Виховання культури самообслуговування в дітей молодшого шкільного віку:

- обов'язки дитини в сім'ї і школі;
- організація порядку в кімнаті: навчальне місце, ігрове місце, ухід за особистими речами;
- формування почуття обов'язку і відповідальності за організацію власного образу життя.

2. Діти і телевізор:

- проблеми інформаційного буму і корекція ціннісних орієнтацій та поведінки дитини;
- негативний вплив побутової відеотехніки на розвиток психіки дитини;
- правила нормування й регулювання перегляду телевізійних передач;
- прийоми профілактики здоров'я дитини під час взаємодії з побутовою технікою.

Заняття 4

1. Формування у дітей основ здорового образу життя у процесі взаємодії сім'ї і

школи:

- основні компоненти культури здоров'я людини;
- поняття здорового образу життя і культура самооцінки свого образу життя;
- культура здоров'ярозвивальної поведінки дорослих і дітей;
- здоров'ярозвивальні традиції у школі.

2. Прийоми планування й організації образу життя сім'ї, спрямованого на збереження і зміцнення здоров'я дітей і дорослих:

- планування та створення здоров'ярозвивальних традицій у сім'ї;
- здоровий образ життя як засіб і умова самореалізації дорослих та дітей;
- правила планування режиму праці, спілкування, відпочинку в сім'ї.

Паралель 4 класів

Заняття 1

1. Формування культури самоконтролю за станом здоров'я молодшого школяра:

- правила самоконтролю за станом здоров'я: маса тіла, ріст, гнучкість, спритність, працездатність;
- правила ведення щоденника здоров'я;
- вправи для індивідуальної корекції здоров'я.

2. Культура правильного харчування для дітей 9-11 років:

- апетит і харчові пріоритети як наслідок сімейного виховання в дитини культури здорового харчування;
- система повноцінного харчування вдома і в школі;
- особливості раціону харчування в період інтенсивного розумового та фізичного навантаження для учнів 9-11 років.

Заняття 2

1. Сучасні підходи до корекції ціннісних орієнтацій і поведінки молодших школярів:

- фактори формування ціннісних орієнтацій, відносин і поведінки дитини;
- проблема агресивності, егоїзму й нігілізму в поведінці сучасних дітей;
- організація валеологічно й екологічно доцільної діяльності як засіб

формування загальнолюдських цінностей;

- система цінностей сім'ї.

2. Організація дозвіллевої діяльності дітей 9-11 років у сім'ї та школі:

- проблема перевантажень і проблема зайнятості дітей;
- здорове дозвілля як засіб самоактуалізації та самореалізації особистісного потенціалу дитини;
- здоров'язбережувальний темп і ритм життя дитини.

Заняття 3

1. Здоров'язбережувальні технології в сім'ї і школі:

- Дихальні вправи в реабілітації здоров'я дитини;
- комплекс вправ для зміцнення серцево-судинної та нервової систем;
- організація здоров'язбережувального сну в режимі молодших школярів.

2. Рухові та загальнозміцнювальні комплекси фізичного розвитку молодшого школяра:

- прийоми розвитку м'язів і опорно-рухової системи в дитини;
- правила організації домашнього тренажера;
- оздоровчі сімейні прогулянки.

Заняття 4

1. Попередження і профілактика шкідливих звичок у молодших школярів:

- небезпека впливу нікотину на дитячий організм: пасивні та активні «курці» в сім'ї;
- синдром наслідування дорослих у дітей 9-11 років: небезпека провокації нездорової поведінки;
- інші шкідливі звички в житті молодших школярів;
- педагогічні прийоми попередження шкідливих звичок у дітей.

2. Правила організації активного літнього відпочинку для дітей 9-11 років:

- різноманітність видів діяльності під час канікул: трудова, пізнавальна, комунікативна, загальнооздоровча;
- прийоми розвитку культури обслуговування й самообслуговування у дітей

в сім'ї;

- формування відповідальності і виховання самоконтролю в молодших школярів.

Додаток Л

**ОРІЄНТОВНІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ФОРМИ РОБОТИ З
МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ (1-4 класи)**

1 клас

Бесіди	<p>Ми вже школярі; Мій режим дня; Хочу бути здоровим; Правила поведінки біля водойму; Розділи поведінки й радості іншого; Як треба поводитись у школі, вдома, на вулиці; Добра людина – яка вона?.</p>
Експерсії, прогулянки	<p>По вулицях міста; До лісу; Золота осінь; Зимова казка; Перші весняні квіти.</p>
Свята	<p>Свято улюбленої гри та ігротеки; Свято народних ігор; Свято зустрічі весни.</p>
Конкурси	<p>Природа і фантазія; Знавців віршів, загадок.</p>
Змагання	<p>Спортивні змагання: – з бігу і стрибків, – естафета на санчатах; – конкурс ранкової гімнастики.</p>
Уроки гарної поведінки	<p>Оволодіваємо своїм днем; Вмій слухати; Віч-на-віч з природою</p>

2 клас

Бесіди	Добрими справами славна людина; Однокласник, товариш, друг; Пам'ятай про інших; Що потрібно знати про свій характер;
Експерсії, прогулянки, трудові операції	Малюю осінь; Чим славна моя вулиця; До магазину; Посаджу дерево; Розширення зеленої зони (догляд за квітами).
Свята	День спорту і здоров'я; День зеленого друга; Картини рідної природи; Чарівні слова (гра-подорож до міста Ввічливих) Хоровод народних ігор
Конкурси	Вулична азбука; Ми на прогулянці (рольова гра); Мій букет; Знавців загадок, прислів'їв, легенд; Я приймаю гостей (рольова гра).
Змагання	Естафета бігунів; Мама, тато, я – спортивна сім'я; Дружу з гімнастикою; Зимові ігри.
Уроки гарної поведінки	Твоя школа; Всі гуртом до їдальні; Який твій клас? Розкажи; Дорога кожна хвилина.

3 клас

Бесіди	<p>Про вміння думати про інших; Завтрашній характер у сьогоднішньому вчинку; Твій зовнішній вигляд; Коли хочеш бути здоровим; Ти і твої товариші; Гарно дружити – значить правду говорити.</p>
Свята	<p>Квітів; Золотої осені; День красуні-зими; Зустрічі весни; День сім'ї; Скакалки і м'яча; День здоров'я і спорту»</p>
Конкурси	<p>День у моїй сім'ї; Мої правила здоров'я.</p>
Змагання	<p>Зимова спартакіада; Веселі старти; Естафета спритних.</p>
Уроки гарної поведінки	<p>Чесне слово; Ввічливість на кожний день; Твоє доручення; Природа і ми.</p>

4 клас

Бесіди	<p>Дав обіцянку – виконай; Один за всіх і всі за одного; Вір у себе; Твій стиль поведінки; Як зміцнювати волю?;</p>
--------	---

	Про добре ставлення до всього живого; Про чуйність і байдужість
Конкурси	Плакатів про природу; Вікторина «Правила обов'язкові для всіх»;
Змагання	Сміливі, спритні, умілі; Спортивні естафети; Веселі старти.
Уроки гарної поведінки	Дисципліна і культура; Я тебе, вулице, не боюся; Культура мови – ознака вихованості; Рольові ігри: «В магазині», «Ти зайшов до приміщення», «У гостинах».
Інші заходи	Виставка «Смачні страви із хліба»; Збирання лікарських рослин; Створення книги про природу; Трудові десанти « В шкільному саду», «Наш квітник»

Додаток М

ОЦІНКА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Навчальне навантаження учнів класу

Тижневе навантаження: кількість навчальних годин (уроки та додаткові заняття)				Бали
1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	
20	22	22	22	7
21	23	23	23	3
Понад 21	Понад 23	Понад 23	Понад 23	0

Фізкультурно-оздоровча та спортивно-ігрова активність учнів класу

Проводиться щоденна ранкова гімнастика до уроків		4
Проводяться динамічні перерви		3
Щотижня проводяться години здоров'я		2
Кількість уроків фізичної культури на тиждень	менше 2 уроків	0
	2 уроки	3
	3 і більше уроків	4

Заняття у шкільних спортивних секціях

Шкільні спортивні секції відвідують учні з числа основної медичної групи	Більше 50 %	4
	Від 17 % до 50 %	2
	Менше 17 %	0

Заняття у спеціальних медичних групах

Заняття у спеціальних медичних групах відвідують з числа учнів, віднесених з медичними показниками	20 % і більше	3
	менше 20 %	0

Оздоровчо-профілактичні заходи у класі		
Дні здоров'я, турпоходи проводяться	1 раз на місяць	4
	1 раз на чверть	3
	1-2 рази на рік	1
Шкільні спортивні змагання, свята проводяться	1 раз на місяць	4
	1 раз на чверть	3
	1-2 рази на рік	1
Впровадження освітніх програм, спрямованих на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь		3
Участь батьків в оздоровчих і профілактичних заходах (спортивні змагання, дні здоров'я, заняття з профілактики шкідливих звичок і т. ін.)		2
Проведення лекцій, бесід, консультацій з проблем збереження і зміцнення здоров'я для учнів та батьків		1
Бесіди про здоров'я з учнями (уроки здоров'я)		1
Сумарний бал		
Сумарний бал – 30 чи більше		Високий рівень здоров'язбережувальної діяльності
Сумарний бал менше 30, але більше 15		Середній рівень здоров'язбережувальної діяльності
Сумарний бал –15 чи менше		Низький рівень здоров'язбережувальної діяльності

Додаток Н

**ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ
СПРЯМОВАНОСТІ**

1. Використання проблемних ситуацій на уроках «Основи здоров'я» у початковій школі.
2. Гармонійна сім'я запорука здоров'я.
3. Природопровідність навчання як умова збереження здоров'я учня.
4. Формування культури поведінки молодших школярів.
5. Формування у школярів негативного ставлення до шкідливих поведінкових звичок.
6. Роль учителя у формуванні культури здоров'я і здорового способу життя у молодших школярів.
7. Методи визначення індивідуального рівня здоров'я. Оформлення паспорта здоров'я.
8. Рухова активність і здоров'я.
9. Загартування та його роль у збереженні і зміцненні здоров'я.
10. Показники фізичного здоров'я та їх характеристика.
11. Фізична культура та її роль в оздоровленні дітей.
12. Оздоровче тренування у зміцненні фізичного здоров'я.
13. Нетрадиційні загальнооздоровчі засоби.
14. Психоемоційні навантаження: ознаки, заходи запобігання.
15. Дистрес та його наслідки. Дитячі неврози, їх прояви, профілактика.
16. Саморегуляція, її види та аспекти. Фізіологічні основи саморегуляції.
17. Сучасні оздоровчі та психопрофілактичні заходи формування і зміцнення здоров'я.
18. Формування здорового способу життя на основі традицій та культурної спадщини українського народу.
19. Стресогенні фактори в педагогічній діяльності.
20. Здоровий образ життя як необхідна умова якісного навчання.

- 21.Здоров'язбережувальні технології навчання.
- 22.Комунікативна культура як умова здоров'я й успіху в житті.
- 23.Вплив занять фізичною культурою і спортом на здоров'я.
- 24.Здоров'язбережувальна діяльність учителя в початковій школі.
- 25.Робота вчителя з батьками щодо збереження здоров'я молодших школярів.
- 26.Законодавчі акти України щодо здоров'язбереження.
- 27.Вплив комп'ютера на здоров'я дітей.
- 28.Організація дозвілєвої здоров'язбережувальної діяльності молодших школярів.
- 29.Фізкультурно-оздоровча діяльність у школі і вдома.
- 30.Роль спортивно-ігрової діяльності у збереженні і зміцненні здоров'я.